

Balzac

SLUJBAȘII

Comedia umană

Honoré de BALZAC

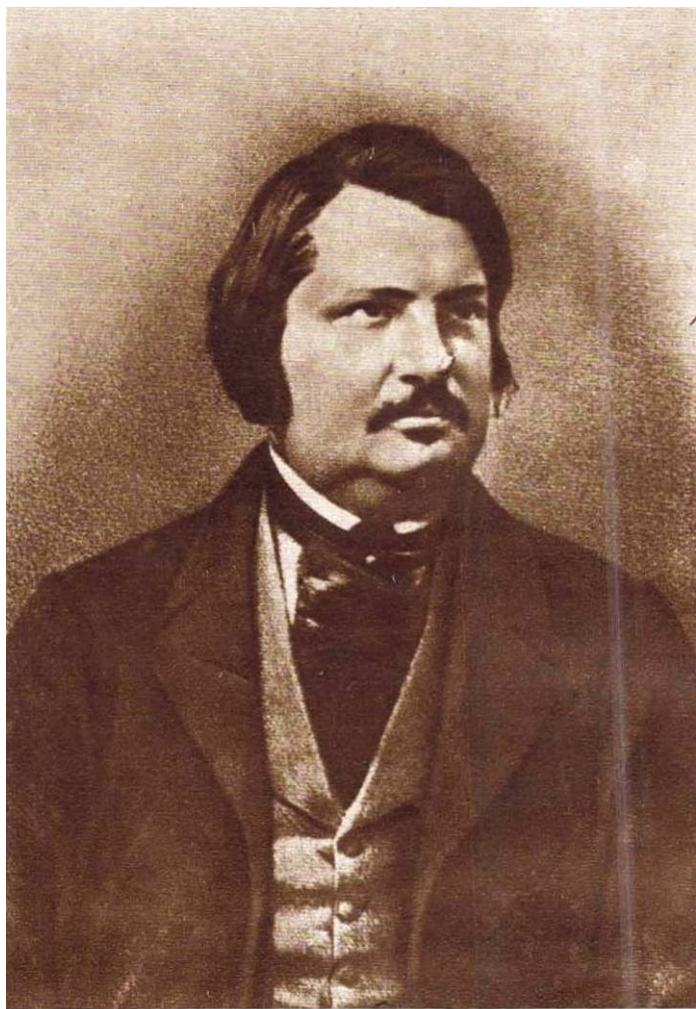

Slujbașii

În românește de
Pericle Martinescu

*Les Employés ou la Femme supérieure*¹,
1838

¹ Romanul a apărut mai întâi în ziarul „*La Presse*”, în 1837, cu titlul de „*La Femme supérieure*”, apoi în volum, în 1838 cu titlul de „*Les Employés ou la Femme supérieure*”. În reeditarea din 1845, numele a fost simplificat în „*Les Employés*” - *Slujbașii*.

Wm. Halliday

CONTESEI SERAFINA SAN-SEVERINO, NĂSCUTĂ PORCIA²

Silit să citesc orice spre a încerca să nu repet ceva ce s-a mai spus, răsfoiam acum câteva zile cele trei sute de povestiri mai mult sau mai puțin cu haz ale lui Il Bandello³, scriitor din secolul al șaisprezecelea, puțin cunoscut în Franța, și ale cărui opere au fost publicate în întregime nu demult la Florența, în colecția tipărită cu litere mărunte a Povestitorilor italieni: numele dumneavoastră, doamnă, cât și acela al contelui, mi-a apărut atât de viu în fața ochilor, încât parcă v-aș fi văzut chiar pe dumneavoastră. Frunzăream pentru întâia oară pe Il Bandello în original și am văzut, nu fără surpriză, că fiecare povestire, chiar dacă nu avea mai mult de cinci pagini, era dedicată, printr-o scrisoare familiară, regilor, reginelor, sau celor mai ilustre personaje ale timpului, printre care se întâlnesc nobili din Milano, din Piemont, patria lui Il Bandello, din Florența și din Genova. E vorba de nume ca Dolcini din Mantua, San-Severini din Cremona, Visconti din Milano, Quidoboni din Tortona, Sforza, Doria, Fregose, Dante Alighieri (a mai fost unul), Frascator, de regina Margareta a Franței, de împăratul Germaniei, de regele Boemiei, de Maximilien, arhiducele Austriei, de familiile Medici, Sauli, Pallavicini, Bentivoglio din Bologna, Saderini,

² *Contesa Serafina San-Severino* – era sora șambelanului imperial al Austriei și ea l-a recomandat pe Balzac contesei Maffei, prietena ei, când romancierul a călătorit la Milano, în 1836.

³ *Il Bandello* – *Matteo Bandello* (1485—1565) a fost un povestitor italian aparținând clerului; a lăsat totuși un tablou realist al societății italiene din timpul său, în 214 nuvele; Henric al II-lea, regele Franței, l-a făcut episcop în orașul Agen.

Colonna, Scaliger, sau Cardone din Spania. În Franța, Marigny, Anne de Polignac, prințesă de Marsillac și contesă de Larochefoucault, cardinalul d'Armagnac, episcopul de Cahors, în fine, toată societatea înaltă a timpului a fost bucuroasă și măgulită de corespondența purtată cu urmașul lui Boccaccio. Am constatat de asemeni cât de multă noblețe de caracter avea Il Bandello căci, dacă și-a împodobit opera cu astfel de nume ilustre, el nu și-a trădat nici prietenii particulare. După signora Gallerana, contesă de Bergamo, urmează medicul căruia el i-a dedicat povestirea sa Romeo și Julieta; după la signora molto magnifica Hypolita Visconti ed Attelana, urmează modestul căpitan de cavalerie ușoară Livio Liviano; după ducele de Orléans, un predicator; după o Riario, urmează messer magnifico Qirolamo Ungaro, mercante lucchese⁴, bărbat virtuos, căruia îl povestește cum un gentiluomo navatese sposa una che era sua sorella et figliuola, non la sapendo⁵, subiect ce-i fusese trimis de către regina Navarei. M-am gândit că aş putea, asemeni lui Il Bandello, să pun și eu una dintre povestirile mele sub oblăduirea unei virtuosa, gentilissima, illustrissima contessa Serafina San-Severino, adresându-i adevăruri ce vor putea fi luate drept lingușiri. De ce n-aș mărturisi-o, sunt mândru de a arăta că, aici și aiurea, astăzi, ca și în secolul al șaisprezecelea, scriitorii, indiferent de treapta la care-i urcă pentru moment moda, sunt consolați în schimbul atâtor ocări, defăimări și critici amare de aceste frumoase și nobile prietenii a căror aprobare te ajută să

⁴ *Mercante lucchese* – ital., neguțător din orașul Lucca.

⁵ *un gentiluomo navaresse sposa... non la sapendo* – ital., un gentilom din Navara se căsătorește cu o femeie care era sora și fiica lui, lucru pe care el nu-l știa.

învingi necazurile vieții literare? Parisul, acest creier al lumii, v-a plăcut atât de mult pentru efervescența continuă a oamenilor lui de spirit, iar finețea venețiană a inteligenței dumneavoastră l-a înțeles atât de bine; ați îndrăgit atât bogatul salon al lui Gérard⁶, pe care am avut durerea de a-l pierde, și unde puteau fi văzute, ca în opera lui Il Bandello, toate figurile europene ale acestui pătrar de veac; apoi serbările strălucitoare, festivitățile pline de farmec prilejuite de această mare și primejdioasă sirenă v-au încântat atât de mult și v-ați împărtășit cu atâtă nevinovăție impresiile, că veți lua fără îndoială sub protejirea dumneavoastră zugerăvirea unei lumi pe care ați fost scutită de-a o cunoaște, dar care nu e lipsită de originalitate. Aș fi vrut să vă pot oferi o poezie frumoasă, dumneavoastră care aveți tot atâtă poezie în inimă și în suflet pe cât de multă exprimă persoana dumneavoastră: dar, dacă un biet prozator nu e în stare să dea decât ceea ce are, poate că el va răscumpăra în ochii dumneavoastră neînsemnătatea ofrandei prin omagiile respectuoase ale uneia dintre acele profunde și sincere admirații pe care le inspirați.

DE BALZAC

⁶ Gérard (François) – pictor de portrete și scene istorice (de ex. „Bătălia de la Austerlitz”), celebru în vremea primului Imperiu și a Restaurației (1770—1837), când salonul lui era frecventat de artiștii și scriitorii vremii.

La Paris, unde oamenii care studiază și cugetă se aseamănă întrucâtva între ei datorită faptului că trăiesc în același mediu, ați întâlnit, desigur, destule figuri asemeni aceleia a domnului Rabourdin, pe care povestirea de față îl prezintă în momentul când este șef de birou într-unul dintre cele mai importante ministere: patruzeci de ani, păr cărunt – cu o nuanță atât de plăcută, încât femeile pot la nevoie să-l îndrăgească și așa – și care îndulcește o fizionomie melancolică; ochi albaștri și vioi, un obraz încă fraged, clar aprins și presărat cu pete accentuate de roșeață; frunte și nas à la Ludovic al XV-lea, o gură aspră, o talie înaltă, subțire sau mai degrabă subțiată ca a unei persoane abia scăpate de boală, în fine un mers în care se observă nepăsarea unuia care se plimbă, dar și meditatea omului preocupat. Dacă portretul acesta îngăduie să se întrevadă un caracter, îmbrăcămintea omului nostru contribuie poate să-l scoată în relief. Rabourdin purta de obicei o redingotă largă, albastră, cravată albă, o vestă la două rânduri, ca Robespierre, pantaloni negri fără bentițe sub tălpi, ciorapi de mătase cenușii și pantofi fără nasturi. După ce se rădea și își bea ceașca de cafea la ora opt dimineața, ieșea cu o precizie

de orologiu și apuca totdeauna pe aceleași străzi, îndreptându-se spre minister; dar atât de pedant, atât de țănoș, că l-ai fi luat drept un englez ducându-se la ambasada lui. După aceste trăsături principale, veți ghici că-i un tată de familie hărțuit de grijile menajului, sâcâit de necazurile de la minister, dar destul de deștept ca să ia viața așa cum este; un om cinstit, iubindu-și țara și slujind-o, fără a-și ascunde piedicile pe care le întâlnești în cale atunci când vrei să faci cu tot dinadinsul binele; prevăzător, deoarece cunoaște oamenii, de o politețe aleasă cu femeile, fiindcă nu așteaptă nimic de la ele; în fine, un om cu experiență, binevoitor față de subalterni, ținând la o mare distanță pe egali și de o înaltă corectitudine față de șefii săi. În perioada când începe acest studiu, ați fi remarcat la el mai ales acea rece resemnare a omului care și-a îngropat toate iluziile tinereții, care a renunțat la orice ambiție tainică; ați fi recunoscut în el pe omul descurajat, dar încă nu dezgustat, și care stăruie în primele sale năzuințe, mai mult spre a se folosi de însușirile lui decât în speranța unei îndoielnice izbânzi. Nu fusese decorat cu niciun ordin și nu-și ierta slăbiciunea de a fi purtat pe acela al Crinului⁷ în primele zile ale Restaurației⁸.

În viața acestui om existau unele taine: pe tatăl său nu-l cunoscuse niciodată; mama lui, femeie căreia îi plăcea luxul, totdeauna gătită, totdeauna pusă pe petreceri, având un echipaj bogat pe care el îl văzuse rar, dar a cărui frumusețe apărea strălucitoare în amintirea sa, nu-i lăsase mai nimic; în schimb îi dăduse educația aceea vulgară și incompletă care dă naștere la atât de multe ambiții și la atât de puține calități. La șaisprezece ani, cu câteva zile

⁷ *Ordinul... Crinului* – decorație creată de contele de Artois (viitorul rege Carol al X-lea) în 1814, ridicată la rangul de ordin de către Ludovic al XVIII-lea, în 1816, și dispărută odată cu ultimii Bourboni (1830).

⁸ *Restaurația* – epoca dintre 1814 și 1830, timp în care, cu ajutorul armatelor străine, a avut loc în Franța restaurarea dinastiei Bourbonilor.

Înainte de moartea mamei sale, părăsise Liceul Napoleon pentru a intra ca supranumerar într-o funcțiune de stat, unde un protector necunoscut îl ajută să primească repede salariu. La douăzeci și doi de ani Rabourdin era subșef, apoi șef de birou la douăzeci și cinci. De atunci, mâna care ocrotea în viață pe acest băiat nu-și mai arată bunăvoința decât într-o singură împrejurare: îl aduse pe el, cel sărac, în casa domnului Leprince, fost comisar de vânzări, un văduv ce trecea drept foarte bogat și care n-avea decât o singură fată. Xavier Rabourdin se îndrăgosti până-n vârful urechilor de domnișoara Célestine Leprince, pe atunci în vârstă de șaptesprezece ani, și care nutrea pretențiile corespunzătoare celor două sute de mii de franci zestre.

Crescută cu grijă de o mamă plină de însușiri artistice care-i transmisese toate talentele ei, această tânără persoană se cădea să atragă privirile bărbaților situați cât mai sus. Înaltă, frumoasă și minunat de bine legată, ea picta, era o bună muziciană, vorbea mai multe limbi și primise oarecare pospai de știință, privilegiu primejdios ce obligă pe o femeie la multe precauții, dacă ține să se ferească de pedanterie. Orbită de o dragoste rău înțeleasă, mama sădise în fiica sa speranțe cu totul greșite în privința viitorului ei: după ea, numai un duce sau un ambasador, un mareșal al Franței sau un ministru puteau să ofere Célestinei locul ce i s-ar cuveni în societate. Fiica avea, de altminteri, manierele, vocabularul și purtările din lumea bună. Îmbrăcămintea sa era mai bogată și mai elegantă decât i se cere unei fete de măritat; un soț nu rămânea să-i dea decât fericirea. Totuși, răsfățările continue ale mamei, care muri cu doi ani înainte de căsătoria fiicei sale, făcură misiunea unui îndrăgostit destul de grea. Cât sânge rece nu-ți trebuie pentru a stăpâni o astfel de femeie! Burghezii, speriați, dădură înapoi. Orfan, fără altă avere decât gradul său de șef de birou, Xavier fu propus de către domnul Leprince Célestinei, care rezistă multă vreme. Domnișoara Leprince n-avea nicio obiecție împotriva pretendentului ei:

era tânăr, îndrăgostit și frumos, dar ea nu voia să se numească doamna Rabourdin. Tatăl îi demonstrează fiicei că Rabourdin face parte dintre aceia din rândul cărora se aleg miniștrii; Célestine răspunde că niciodată un om care se numește Rabourdin nu va ajunge mare sub guvernarea Bourbonilor etc., etc. În lipsă de alte argumente tatăl comise o gravă indiscreție, declarând fiicei sale că viitorul ei soț va fi un Rabourdin *de... ceva*⁹ înainte de a atinge vârsta cerută pentru a intra în Cameră. Xavier va deveni în curând raportor în Consiliul de stat și secretar general al ministerului său. De pe aceste două trepte tânărul va sălta în sferele superioare ale administrației, îmbogățit cu o avere și cu un nume transmis de un anumit testament despre care el, Leprince, avea cunoștință. Căsătoria se făcu numaidecât.

Rabourdin și soția lui se încrezură în misterioasa putere de care vorbise bătrânul comisar de vânzări. Lăsându-se în brațele speranței și ale nepăsării cu care prima dragoste îi amețește pe tinerii căsătoriți, domnul și doamna Rabourdin mistuiră, în cinci ani, aproape o sută de mii de franci din capitalul lor. De-a dreptul îngrozită când văzu că soțul ei nu avansează, Célestine hotărî să investească în terenuri cei o sută de mii de franci rămași din zestrea ei, plasament care aduse prea puțin venit; dar într-o bună zi, moștenirea domnului Leprince va răsplăti grija de a economisi mereu prin roadele unei bunăstări. Când fostul comisar de vânzări își văzu ginerele părăsit de ocrotitorii săi, încercă, din dragoste pentru fiica lui, să umple acest gol împovăraător, riscând o parte din averea sa într-o speculație plină de perspective favorabile; dar bietul om, lovit de una dintre vânzările făcute de firma Nucingen, muri de supărare, nelăsând decât vreo zece tablouri frumoase care

⁹ *un Rabourdin de... ceva* – adică un Rabourdin înnobilit, particula *de*, urmată de numele domeniului, fiind caracteristica numelor aristocratice franceze; în timpul primului Imperiu și al Restaurației; marea și chiar mica burghezie tânjeau după nume cu *de*.

împodobeau salonul fiicei lui, precum și câteva mobile vechi pe care ea le trimise la pod. Opt ani de zadarnică așteptare făcură în fine pe doamna Rabourdin să înțeleagă că părintescul protector al soțului ei probabil că a murit, pe neașteptate, și că faimosul testament a fost anulat sau pierdut. Doi ani înainte de moartea lui Leprince, postul de șef de diviziune, devenit vacant, fusese dat unui domn de La Billardièr, ruda unui deputat de dreapta, ajuns ministru în 1823. Asta însemna să te lași păgubaș de slujbă! Dar putea oare Rabourdin să renunțe la o leafă de opt mii de franci, plus gratificațiile, de vreme ce se obișnuise să-i cheltuiască în casă și de vreme ce această sumă însemna trei sferturi din venitul lor? De altfel, la capătul câtorva ani de răbdare, n-avea oare dreptul la o pensie? Ce prăbușire pentru o femeie ale cărei mari pretenții din tinerețe fuseseră în parte îndreptățite și care era socotită drept o femeie superioară!

Doamna Rabourdin nu dezminți speranțele pe care le arătase domnișoara Leprince: avea elementele acelei superiorități aparente care place lumii, vasta sa instruire îi îngăduia să vorbească fiecăruia în limbajul său, talentele sale erau reale, dădea dovadă de un spirit independent și ascuțit, conversația sa cucerea atât prin varietatea ei cât și prin originalitatea ideilor. Aceste calități, folositoare și potrivite la o suverană, la o ambasadoare, servesc la puțin lucru într-o căsnicie unde totul trebuie să se desfășoare la un nivel mediocru. Persoanele cu o conversație bună țin să aibă un public, le place să vorbească mult, și uneori devin obositoare. Spre a-și satisface orgoliul, doamna Rabourdin fixă o zi de primire, o dată pe săptămână, și începu să iasă des în lume pentru a gusta plăcerile cu care o obișnuise amorul propriu. Cei care cunosc viața de la Paris își vor da seama, desigur, câtă suferință îndură o femeie de felul ei chinuită la ea acasă de puținătatea mijloacelor bănești. În ciuda atâtor neghiobii rostite pe seama banilor, dacă trăiești la Paris, ești totdeauna nevoit să-ți faci bine

socotelile, să te închini în fața cifrelor și să săruți copita despicată a vițelului de aur. Grea problemă să ții cu un venit de douăsprezece mii de livre un menaj compus din tată, mamă, doi copii, o femeie în casă și o bucătăreasă, totul instalat în strada Duphot, la etajul al doilea, într-un apartament de o sută de ludovici! Înainte de a socoti cheltuielile cele mari ale casei, adăugați rochiile și trăsurile pentru doamna, căci rochiile trec în primul rând, apoi vedeți ce mai rămâne pentru educația copiilor (o fetiță de șapte ani, un băiat de nouă, a căror întreținere, în ciuda unei burse complete, se ridică la două mii de franci) și veți afla că doamna Rabourdin abia dacă putea să dea soțului ei treizeci de franci pe lună. Aproape toți soții parizieni o duc așa, afară doar dacă nu sunt niște monștri. Femeia asta care se crezuse hărăzită să strălucească în lume, să o domine, se văzu în cele din urmă silită să-și irosească inteligența și facultățile sale într-o meschină luptă, neprevăzută, măsurându-se corp la corp cu lista de cheltuieli. Unde mai pui că – spre marea suferință a amorului propriu – concediasse, după moartea tatălui ei, feciorul în casă. Cele mai multe femei se dau bătute în această luptă zilnică, încep să se plângă și sfârșesc prin a se înclina în fața sortii lor; dar, în loc să scadă, ambiția Célestinei creștea odată cu greutățile, pe care, neputând să le învingă, voi să le înfrunte. În ochii ei această complicație în roțițele vieții era ca nodul gordian care nu poate fi dezlegat, dar pe care geniul îl taie pur și simplu. Departe de a se împăca cu micimea unui destin burghez, ea își pierdu răbdarea din pricină că evenimentele mari ale viitorului ei întârziiau să se producă și învinuia soarta că o înșală. Célestine se considera, cu bună-credință, o femeie superioară. Poate că avea dreptate, poate că ar fi fost mare în împrejurări mari, poate că nu-și găsisese locul. Să o recunoaștem: există, în materie de femei, ca și în materie de bărbați, varietăți pe care lumea le șlefuieste după nevoile ei. Or, în orânduirea socială, ca și în orânduirea

naturii, se găsesc mult mai multe mlădițe decât arbori, mult mai multe icre decât pești ajunși la completa lor dezvoltare; deci mulți oameni de valoare, mulți Athanase Granson¹⁰, sunt sortiți să moară înăbușiți ca semințele care cad pe o stâncă stearpă. De bună seamă, există femei gospodine, femei pentru distracții, femei de lux, femei cu precădere soții, sau mame, sau amante, femei aparținând numai lumii spirituale sau numai lumii materiale, după cum există artiști, soldați, meșteri, matematicieni, poeți, negustori, bărbați care se pricep în chestiuni bănești, în agricultură sau în administrație. Pe urmă capriciul evenimentelor răstoarnă totul: mulți chemați, puțini aleși este o lege a cetății cât și a cerului. Doamna Roubourdin se socotea în stare să ajute cu luminile sale pe un om de stat, să încălzească sufletul unui artist, să slujească țelurile unui inventator și să-l susțină în luptele lui, să se devoteze politicii financiare a unui Nucingen, să reprezinte cu strălucire o mare avere. Poate că în felul acesta voia să-și explice ei înseși dezgustul pentru lista spălătoresei, pentru controlul zilnic al bucătăriei, pentru socotelile casnice și grijile unui menaj mărunț. Se arăta superioară acolo unde-i plăcea să fie. Simțind cu atâta durere ghimpia unei poziții care se poate asemui cu aceea a sfântului Laurențiu pe grătarul cu jărat, era firesc să nu-și poată stăpâni izbucnirile. De aceea, în accesele ambiției ei zădărnice, în momentele când vanitatea sa rănită îi producea suferințe chinuitoare, Celestine își vărsa necazul pe Xavier Roubourdin. Nu era oare datoria soțului să-i asigure o situație convenabilă? Dacă ar fi fost bărbat, ea ar fi avut destulă energie ca să ajungă repede la o avere prin care să facă fericită o femeie iubită! Îl învinui că este un om prea cinstit. În gura unor femei, această acuzație e o diplomă de nătângie. Îi schiță niște planuri superbe, fără a ține seama

¹⁰ *Athanase Granson* – este tânărul de valoare, necunoscut și neprețuit de societate, care sfârșește prin sinucidere în romanul lui Balzac „*Fata bătrână*”.

de piedicile pe care le ridicau în calea lor oamenii și evenimentele; apoi, asemeni tuturor femeilor îndârjite de o mare ambiție, deveni, în sinea ei, mai machiavelică decât un Gondreville, mai șireată ca un Maxime de Trailles¹¹. Spiritul Célestinei plăsmui atunci totul și se contemplă pe ea însăși în vastitatea ideilor sale. În fața dezlănțuirii acestor frumoase fantezii, Rabourdin, care cunoștea procedeul, rămânea rece. Célestine, mândrită, judecă pe bărbatul ei ca fiind îngust la minte, sfios, că înțelege greu lucrurile, și-și formă pe nesimțite cea mai falsă părere despre tovarășul ei de viață; la început îl pune mereu în umbră prin strălucirea conversației sale, apoi, întrucât ideile îi veneau prin străfulgerări, și spre a nu pierde nicio scânteiere a spiritului ei, îl întrerupea scurt ori de câte ori el începea să dea o explicație. Din primele zile ale căsătoriei lor, simțind că Rabourdin o iubește și o admiră, Célestine se purtă cu el fără o atenție deosebită și se situa mai presus de toate legile conjugale și de bunăcuviință intimă, cerând în numele iubirii iertare pentru micile ei greșeli; apoi, cum ea nu se îndreptă deloc, continuă să-l domine. În această situație un bărbat se află față de soția lui ca un copil înaintea preceptorului său care nu poate sau nu vrea să creadă că elevul pe care l-a instruit de mic a devenit și el mare. Asemeni doamnei de Staël, care striga în plin salon unui om *mai mare* decât ea: „Știi că ai spus ceva destul de profund!”, doamna Rabourdin spunea despre soțul ei: „Uneori are duh”. Încetul cu încetul, supunerea în care continua să-l țină pe Xavier ajunse să se manifeste pe figura ei printr-un fel de mișcări imperceptibile. Atitudinea și purtările ei exprimau lipsa de respect. Fără să-și dea seama, ea dăuna bărbatului ei, deoarece în oricare țară, înainte de a-și face o părere despre un bărbat, lumea ascultă ceea ce gândește despre el soția lui, dorind să

¹¹ *Maxime de Trailles* – alt personaj al lui Balzac, tip de profitor și de intrigant (v. „Cămătarul (Gobseck)”, „Moș Goriot” „Deputatul din Arcis” etc.) (vezi Addenda).

capete astfel ceea ce genevezii numesc *un preaviz* (în dialectul genevez se pronunță *préavis*). Când Rabourdin își dădu seama de greșelile pe oare dragostea îl silise să le facă, era prea târziu; se mulțumi să tacă și să sufere, întocmai ca acei oameni la care sentimentele și ideile au forțe egale, la care se întâlnește în același timp un suflet nobil și un creier bine organizat, el fu avocatul soției sale în fața tribunalului propriei lui rațiuni; își spuse că natura o hărăzise unui rol pe care nu l-a putut îndeplini din vina lui; ea era ca un pursânge englezesc, ca un cal de curse înhămat la o cotigă încărcată cu pietriș, și suferea; într-un cuvânt, se condamnă pe sine însuși. Pe deasupra, insistând mereu, soția lui îl molipsise cu încrederea ce-o avea în ea însăși. În căsnicie, ideile sunt contagioase: *9 thermidor*¹² a fost, ca atâtea alte evenimente uriașe, rezultatul unei influențe feminine. De aceea, îmboldit mereu de ambiția Célestinei, Rabourdin se gândea de multă vreme la mijlocul de a i-o satisface, dar îi ascundea orice speranță de teamă să n-o dezamăgească. Omul acesta de treabă era hotărât să-și croiască drum prin administrația publică, răzbind cu toate puterile sale. Voia să dezlănțuie în acest domeniu una dintre acele revoluții care înalță pe un om în fruntea unui anumit sector al societății; incapabil însă să răstoarne administrația spre folosul lui propriu, plămădea idei cât se poate de practice, dar visând un triumf obținut pe căi demne. Puțini sunt slujbașii care să nu fi nutrit astfel de gânduri generoase și în același timp pline de ambiție, dar la slujbași, ca și la artiști, numărul avorturilor e mult mai mare decât al mașterilor, ceea ce îndreptățește vorba lui Buffon: „Geniul e o îndelungă răbdare”.

¹² *9 thermidor* – ziua (27 iulie 1794) când Robespierre și iacobinii au fost răsturnați de coaliția reacționară din sânul Convenției naționale; influența feminină de care vorbește Balzac este cea a doamnei Tallien, soția membrului Convenției, Jean-Lambert Tallien, care a contribuit la acțiunea antiacobină de la 9 thermidor.

Pus în situația de a studia administrația franceză și de a-i observa mecanismul, Rabourdin își concentrează cercetările asupra mediului pe care întâmplarea i-l pusese în față, ceea ce, în paranteză, constituie secretul multor înfăptuiri omenesti, și sfârși prin a născoci un sistem nou de administrație. Cunosând oamenii cu care avea de-a face, el nu se legase de aparatul care funcționa atunci, care funcționează și acum și care va funcționa încă mult timp, deoarece lumea va fi mereu îngrozită la ideea de a-l schimba, însă nimeni n-ar trebui, după Rabourdin, să se dea îndărăt de la a-l simplifica. Problema ce urma să fie rezolvată consta, după părerea lui, într-o folosire mai justă a aceluiași forțe. Redus la cea mai simplă expresie a lui, acest sistem prevedea transformarea impozitelor în așa fel încât ele să fie micșorate fără ca statul să piardă ceva din veniturile sale și să se obțină, cu un buget egal cu bugetul care stârnea pe atunci atâtea discuții înverșunate, rezultate de două ori mai bune decât rezultatele actuale. O practică îndelungată îi arătase lui Rabourdin că în orice chestiune perfecțiunea se atinge numai printr-o schimbare total hotărâtoare. A economisi înseamnă a simplifica. A simplifica înseamnă a înlătura un mecanism de prisos: deci o mișcare de personal. De aceea, sistemul lui avea la bază o desființare a gradelor vechi, se traducea printr-o nomenclatură administrativă nouă. Aceasta este poate pricina urii pe care și-o atrag toți reformatorii. Suprimările cerute de îmbunătățire, la început neînțelese, amenință multe existențe care nu se hotărăsc ușor să-și schimbe condiția lor. Ceea ce-l făcea pe Rabourdin cu adevărat mare este meritul de a fi știut să-și strunească entuziasmul care cuprinde pe orice inovator, de a fi căutat cu răbdare o împrejurare favorabilă pentru fiecare măsură luată, astfel ca să se înlătore dezordinea, lăsând timpului și experienței grija de a demonstra valoarea fiecărui amănunt al reformei. Măreția unui atare rezultat ar putea face să se creadă că el este cu neputință de atins, dacă în cursul fugarei analize a

sistemului s-ar pierde din vedere această idee. De aceea, nu-i lipsit de interes să se arate, după propriile lui mărturii, oricât de incomplete ar fi ele, punctul de la care a pornit pentru a cuprinde întregul orizont administrativ. Povestirea de față, care atacă de altfel chiar miezul problemei, va explica poate și unele metehne ale moravurilor de azi.

Adânc mișcat de necazurile pe care le cunoscuse în viața slujbașilor, Xavier se întreba care putea fi pricina desconsiderării lor crescânde; el căută cauzele și le găsi în acele mici revoluții parțiale asemănătoare viitorilor din urma uraganului de la 1789, pe care istoricii marilor mișcări sociale uită să le studieze, cu toate că, la drept vorbind, ele au făcut din moravurile noastre aceea ce sunt.

Altădată, sub monarhie, armata birocratică nu exista. Slujbașii, puțini la număr, se supuneau unui prim-ministru totdeauna în legătură cu suveranul, și astfel serveau aproape de-a dreptul pe rege. Șefii acestor slujitori zeloși erau numiți cu simplitate *primii funcționari*. În sectoarele administrației de care regele nu se ocupa personal, ca acela al arenzilor, slujbașii erau față de șefii lor ceea ce salariații unei case de comerț sunt față de patronii lor: ei învățau o știință care trebuia să-i ajute să facă avere. În felul acesta, cel mai neînsemnat punct al circomferinței era legat de centru, de la care căpăta viață. Se putea vorbi, deci, de credință și devotament. După 1789, statul, *patria* dacă vreți, a luat locul prințului. În loc de a depinde direct de un prim-magistrat public, funcționarii au devenit, în ciuda frumoaselor noastre idei despre patrie, *niște slujbași ai guvernului*, iar șefii lor plutesc în bătaia tuturor vânturilor unei puteri denumite *minister*, care nu știe în ajun dacă via mai exista a doua zi. Cursul afacerilor trebuind să fie totdeauna îndeplinit, constant e doar un anumit număr de funcționari care se consideră absolut necesari și care vor să-și păstreze posturile, cu toate că sunt oricând concediabili. Așa s-a născut birocrăția, putere gigantică pusă în mișcare de niște pitici. Dacă Napoleon,

subordonând voinței sale orice lucru și orice om, a făcut să întârzie pentru un moment supremația birocrației – această perdea greoaie așezată între binele ce trebuie făcut și omul care poate să-l pună la cale – ea s-a organizat pe deplin în timpul regimului constituțional, prieten fără doar și poate al mediocrităților și mare amator de acte justificative și de buchiseli, într-un cuvânt sâcâitor ca o mic-burgheză. Fericite de a vedea pe miniștri într-o luptă necurmată cu patru sute de spirite înguste, cu zece sau douăsprezece capete încărcate de ambiție și de rea-credință, birourile se grăbiră să se facă necesare, substituindu-se activității vii printr-o activitate scrisă, și creară o putere a inerției denumită raport. Să explicăm raportul:

Când regii începură să aibă miniștri, ceea ce s-a întâmplat abia sub Ludovic al XV-lea, ei cerură să li se facă rapoarte asupra chestiunilor importante, în loc să vină, ca pe vremuri, consilii cu dregătorii statului, încetul cu încetul, miniștrii fură obișnuiți de birourile lor să imite pe regi. Grijulii de a se apăra în fața celor două Camere și în fața Curții, ei se lăsară duși de nas de litera raportului. Nimic important nu se întâmpla în administrație fără ca ministrul, strâns cu ușa, să nu răspundă: „Am cerut un raport”. Raportul deveni astfel pentru orice chestiune și pentru orice ministru ceea ce el este în Camera deputaților pentru legi: o consultație în care motivele *pro* și *contra* sunt tratate cu mai multă sau mai puțină părtinire, în așa fel încât ministrul, întocmai ca și Camera, constată că-i la fel de lămurit după raport ca și înainte. Dar orice hotărâre se ia într-o clipită. Întâmplă-se ce s-o întâmpla, trebuie să ajungi la momentul când e necesar să te decizi. Cu cât arunci în luptă mai multe motive *pro* și *contra*, cu atât judecata este mai puțin sănătoasă. Cele mai frumoase lucruri din Franța s-au înfăptuit pe când nu existau rapoarte și când hotărârile erau spontane. Legea supremă a omului de stat este de a aplica formule precise pentru fiecare caz în parte, întocmai ca judecătorii sau medicii.

Rabourdin, care își spunea: „Ești ministru ca să iei hotărâri, ca să cunoști problemele și să le rezolvi”, văzu că raportul guvernează în Franța de la colonel până la mareșal, de la comisarul de poliție până la rege, de la prefecți până la miniștri, de la Cameră până la rege. Din 1818 încoace, totul a început să se discute, să se cumpănească și să se răs-cumpănească, cu voce tare și prin scris, totul a căpătat o formă literară. Franța se îndrepta spre ruină, în ciuda unor atât de frumoase rapoarte; ea dizerta, în loc să lucreze. Anual se făceau un milion de rapoarte scrise! Birocrația domnea astfel în toată puterea cuvântului! Dosarele, mapele, hârțoagele, în sprijinul dovezilor fără de care Franța ar fi pierdută, circularele, fără de care ea ar sta pe loc, se înmulțiră, crescură, înfloriră. Birocrația stârni de atunci încoace, spre folosul ei, neîncrederea în balanța dintre venituri și cheltuieli, ponegri administrația, spre mântuirea administratorului. În sfârșit, ea născoci acei prunci liliputani care țin Franța legată în lanțuri de centralismul parizian, ca și cum, de la 1500 și până la 1800, Franța n-ar fi putut să facă nimic fără treizeci de mii de funcționari.

Agățându-se de trebile publice ca iedera de bulumac, slujbașul nu-și mai dădea niciun interes, și iată de ce:

Siliți să asculte de prinți sau de cele două Camere¹³, care le impun sinecuriști, și nevoiți să păstreze oameni care să lucreze, miniștrii scăzură salariile și măriră numărul slujbașilor, gândind că un guvern e cu atât mai tare cu cât are mai mulți oameni angajați. Legea contrară e o axiomă înscrisă în univers: nu există energie decât prin raritatea cauzelor care o produc. De aceea, evenimentele au dovedit, în preajma lui iulie 1830, eroarea

¹³ *cele două Camere* – prin Charta acordată de Ludovic al XVIII-lea, la revenirea lui pe tron (1814), se recunoșteau două Camere: una aristocratică, a „*pair*”-ilor numiți de rege, și una a deputaților („*représentants*”) aleși prin vot de către un corp electoral redus (electorii ca și aleșii trebuind să dispună de o anumită avere).

ministerialismului Restaurației. Pentru a împlânta un guvern în inima unei națiuni, trebuie să știi să legi de ea *interesele* și nu *oamenii*. Împins să disprețuiască guvernul care îi tăia în același timp și stima și salariul, slujbașul se purta atunci cu el ca o curtezană cu un amant bătrân: îi oferea muncă pe măsura banilor primiți, situație la fel de puțin tolerabilă și pentru administrație și pentru slujbaș, dacă și unul și celălalt ar fi îndrăznit să-și încerce pulsul și dacă salariile mari n-ar fi înăbușit glasurile celor mici. Având doar grija să-și păstreze postul, să-și încaseze leafa și să ajungă la pensie, slujbașul socotea că i se îngăduie totul pentru a atinge acest măreț rezultat. Această stare de lucruri duse la slugărnicia funcționarului și stârni zăzanii neconținute în sânul ministerelor, unde slujbașii săraci luptau împotriva unei aristocrații degenerate, care păștea pe izlazarile burgheziei, cerând posturi pentru copiii ei dezmoșteniți. Un om superior cu greu putea să străbată prin aceste mărăcinișuri încâlcite, să se încovoie, să se cațere, să se strecoare prin noroiul acestor mlaștini, unde capetele destoinice aveau darul de a-i înspăimânta pe toți ceilalți. Un om de geniu harnic și ambițios se prefăcea a fi mai bătrân decât este pentru a obține tiara, el însă nu-l imită niciodată pe Sixtus al V-lea¹⁴ ca să ajungă un simplu șef de birou. Nu rămâneau sau nu se iveau decât puturoșii, nepricepuții sau neghiobii. Iată cum se născu încetul cu încetul mediocritatea administrației franceze. Compusă în întregime din minți înguste, birocrăția puneă o stavilă în calea prosperității țării, ținea câte șapte ani în cartoanele sale proiectul unui canal ce ar fi încurajat producția unei provincii, se speria de orice, perpetua tăgădelile, eterniza abuzurile, care ele însele o perpetuau și o eternizau pe ea; ducea pe toți de nas, chiar pe miniștri; în sfârșit, sugruma

¹⁴ *Sixtus al V-lea* – papă între 1585 și 1590; bătrân și infirm, el fusese ales de cardinali pentru că părea că e pe moarte; dar, o dată ales, a început o activitate intensă de reforme religioase și de construcții arhitectonice.

oamenii de talent care se arătau destul de îndrăzneți spre a voi să facă ceva peste capul ei sau să-i arate prostiile proprii. Tocmai se publicase tabelul pensionărilor; Roubourdin văzu acolo un impiegat trecut cu o pensie mai mare decât a coloneilor ciuruiți de răni. Întreaga istorie a birocrației se citea în această listă. O altă pacoste creată de moravurile moderne, pe care el o socotea una dintre cauzele acestei tainice demoralizări, era aceea că, la Paris, administrația n-are nicio ierarhie reală, în rândurile ei domnește o egalitate completă între șeful unei diviziuni importante și între ultimul copist; acesta e la fel de priceput ca și celălalt într-o arenă în care unii aruncă treburile asupra altora, căci fie el poet, artist sau negustor, aici oricine devine un simplu slujbaș. Slujbașii se privesc unii pe alții fără niciun respect. Oare nu instrucția, pusă fără măsură la îndemâna maselor¹⁵, face astăzi ca băiatul unui portar de minister să hotărască soarta unui om de merit sau a unui mare proprietar la ușa căruia tatăl său a slujit cândva? Ultimul venit poate deci să se ia la harță cu cel mai vechi. Iată, de pildă, pe unul bogat, angajat ca supranumerar, stropindu-și cu noroi șeful, în timp ce se îndreaptă spre Longchamp într-o trăsură alături de o femeie frumoasă, căreia îi arată cu vârful biciului pe un biet tată de familie ce merge pe jos și despre care spune: „Ala e șeful meu”. Liberalii numesc această stare de lucruri PROGRES, Roubourdin vedea însă în ea ANARHIA infiltrată în sânul puterii. Iar ca rezultat asista la uneltiri surde, ca acelea dintre eunucii, femeile și sultanii moleșiți dintr-un serai, la intrigi de călugărițe, la insulte rostite în șoaptă, la tiranii ca acelea dintr-un internat, la manevre diplomatice în stare să

¹⁵ ...*instrucția, pusă fără măsură la îndemâna maselor...* – constatând anarhia și birocrația din noua societate, capitalistă, Balzac – neavând perspectiva istorică necesară – caută explicații aristocratice; de fapt, nu era nici măcar adevărat că masele aveau acces la *toată* instrucția la care ar fi avut dreptul, ci cel mult la instrucția elementară; în ideile lui Roubourdin se reflectă confuziile politice ale autorului și respectul său pentru proprietatea privată și regalitatea autoritară.

însăimănțe și un ambasador, puse la cale pentru o gratificație sau pentru o avansare, la sărituri de purici înhămați la un car de carton, la răutăți îndreptate împotriva ministrului însuși tocmai de către cei ce lucrează pentru el; apoi vedea pe oamenii cu adevărat necesari, pe cei vrednici ajungând victimele unor paraziți, iar pe cei devotați țării lor, care loveau cu tărie în rândurile neputincioșilor, prăbușindu-se sub cele mai mârșave trădări. Toate posturile înalte fiind sub influența Parlamentului și nu a regelui, slujbașii. se trezeau, mai curând sau mai târziu, în situația roțițelor unei mașini: singurul lucru necesar pentru ei era să fie mai mult sau mai puțin unși. O astfel de convingere fatală, care pusese stăpânire chiar și pe unele spirite mai răsărite, înăbușea multe proteste scrise în cunoștință de cauză asupra rănilor tainice ale țării, dezarma multe manifestări de curaj, măcina intențiile cele mai cinstite și mai serioase, care se simțeau obosite de atâtea nedreptăți și se lăsau împinse în brațele nepăsării de un dezgust pustiitor... Un salariat al fraților Rotschild¹⁶ ține corespondență cu toată Anglia; la noi, un singur slujbaș ar putea să intre în legătură cu toți prefecții; numai că în timp ce primul învață cum să-și facă avere, celălalt își pierde timpul, viața și sănătatea, fără să se aleagă cu nimic. De aici pornește răul. Firește, nu înseamnă că o țară e numaidecât amenințată să piară fiindcă un slujbaș de talent se retrage, iar un om mediocru îi ia locul. Din nefericire pentru națiuni, niciun om nu pare a fi absolut necesar pentru existența lor. Dar când valorile devin din ce în ce mai rare, națiunile dispar. Spre convingere, oricine se poate duce la Veneția, la Madrid, la Amsterdam, la Stockholm și la Roma ca să vadă locurile unde au strălucit altădată puteri

¹⁶ *frații Rotschild* - bancherul James de Rotschild, din familia de bancheri de la Frankfurt, se stabilise la Paris în 1812, pentru a conduce o sucursală a băncii familiale; el a participat la marile afaceri din vremea Restaurației și a monarhiei din Iulie, ca, de pildă, construirea căii ferate din nordul Franței.

uriae, astăzi distruse de forțele mărunte care s-au strecurat în sânul lor, cucerind vârfurile. În ziua hărăzită luptei, totul fiind slăbit, statul se prăbuși la cel mai mic atac. A admira pe un prost care izbândește, a nu-ți părea rău de căderea unui om priceput este rezultatul tristei noastre educații și al moravurilor noastre care împing pe oamenii cu duh spre zeflema și pe cei de geniu spre deznădejde. Dar ce problemă e mai greu de rezolvat decât aceea a îmbunătățirii soartei slujbașilor, într-o vreme când liberalismul țipă prin gazetele sale, în toate dughenele industriale, că salariile slujbașilor constituie un furt continuu, când el însuși întocmește capitolele bugetului în formă de lipitori și tot el întreabă în fiecare an unde merg impozitele de un miliard? Pentru domnul Roubourdin slujbașul e în raport cu bugetul ceea ce jucătorul de cărți e în raport cu jocul: tot ce câștigă dă pe urmă înapoi. Orice salariu mare implică o producție. A plăti o mie de franci pe an unui om, cerându-i în schimb toate zilele sale, nu înseamnă oare a organiza hoția și mizeria? Un pușcăriaș costă aproape tot atâția și muncește mai puțin. În schimb, a cere unui om căruia statul i-ar da douăsprezece mii de franci pe an să se devoteze țării sale ar fi un contract profitabil pentru ambele părți, care ar putea să-i ispitească pe cei capabili.

Aceste reflecții îl conduseră deci pe Roubourdin la o reorganizare a personalului. A folosi cât mai puțini oameni, a tripla sau a dubla salariile și a suprima pensiile; a angaja slujbași tineri, așa cum făceau Napoleon, Ludovic al XIV-lea, Richelieu și Ximénès¹⁷, dar a-i păstra cât mai mult, rezervându-le funcțiuni înalte și onoruri mari, fură punctele principale ale unei reforme la fel de folositoare și pentru stat și pentru slujbaș. E greu să înfățișăm pe larg, capitol cu capitol, un plan care îmbrățișa întregul buget și-și întindea firele până la cele mai neînsemnate slujbulițe ale

¹⁷ *Ximénès* – cardinal și om de stat spaniol (1436—1517); a contribuit la opera de centralizare a Spaniei prin sprijinirea orașelor.

administrației, pentru a le cuprinde laolaltă; dar poate că o indicare a principalelor reforme va fi de a nu pentru ca atât cei care cunosc, cât și cei care nu cunosc structura administrativă să înțeleagă ceva. Deși s-ar părea că un istoric se situează pe o poziție periculoasă înfățișând un plan ce seamănă a politică făcută la gura sobei, e necesar totuși să creionăm acest plan, cu scopul de a explica omul prin activitatea lui. Suprimați ceea ce se referă la lucrările sale, și nu veți mai voi să credeți în cuvântul povestitorului, dacă el s-ar mulțumi să facă numai afirmații despre îndrăzneala sau priceperea unui șef de birou.

Rabourdin împărțea înalta administrație în trei ministere. El se gândea că dacă altădată existau capete destul de solide pentru a cuprinde ansamblul treburilor interne și externe, Franța de azi nu se poate plânge că n-o să găsească oameni ca Mazarin, Suger, Sully, Choiseul sau Colbert¹⁸ pentru a conduce niște ministere chiar mai vaste decât ministerele actuale. De altminteri, constituțional vorbind, trei miniștri se înțeleg mai bine între ei decât șapte¹⁹. Apoi, e și mai puțin greu de a face greșeli în ceea ce privește alegerea. În sfârșit, regalitatea ar putea înlătura astfel acele continue schimbări ministeriale care îngreuiază realizarea unui plan de politică externă sau înfăptuirea unei îmbunătățiri în interior. În Austria, unde atâtea popoare diferite strânse laolaltă manifestă interese deosebite ce

¹⁸ *oameni ca... Suger, Sully, Choiseul sau Colbert* – miniștri ai regilor Franței: *Suger* (1081—1151) a fost consilierul lui Ludovic al VI-lea și al lui Ludovic al VII-lea; *Sully* (1559—1641) a fost ministrul și prietenul lui Henric al IV-lea, pe care l-a sfătuit să protejeze agricultura și să pună frâu risipei; *Colbert*, urmând cardinalului Mazarin, s-a ocupat de industria și comerțul Franței, sub Ludovic al XIV-lea; iar *Choiseul* (1719—1785) al fost ministru al lui Ludovic al XV-lea.

¹⁹ *șapte miniștri* – în 1824, guvernul francez era compus din 7 miniștri: al Afacerilor Externe, al Războiului, al Marinei, al Finanțelor, al Justiției, al Afacerilor Interne și al Casei Regale, de care depindea și sectorul artelor.

trebuie să fie armonizate și conduse sub o singură coroană, doi oameni de stat duc pe umerii lor toată povara treburilor publice, fără să se declare copleșiți. Franța să fie oare mai săracă în privința capacităților politice decât Germania? Jocul, destul de nătâng, a ceea ce numim *instituții constituționale*, dezvoltat peste măsură, a sfârșit, precum se știe, prin a necesita prea multe ministere, spre a satisface ambițiile sporite ale burgheziei. Mai întâi, lui Roubin i se părea firesc ca Ministerul Marinei să fie contopit cu Ministerul de Război. Pentru el, marina era unul dintre resorturile Ministerului de Război, ca și artileria, cavaleria, infanteria sau intendența. Nu-i oare un nonsens de a institui administrații separate pentru amirali și pentru mareșali, de vreme ce ei au același țel: să păzească țara, să se lupte cu dușmanul, să apere posesiunile naționale? Ministerul de Interne ar trebui să cuprindă comerțul, poliția și finanțele, ca să nu-și dezmință numele. Ministerului de Externe îi aparțin justiția, casa regală și tot ceea ce în cadrul Ministerului de Interne se referă la arte, litere și frumos. Orice ocrotire trebuie să pornească direct de la suveran. Acest minister implică și președinția de consiliu. Fiecare din cele trei ministere nu va număra mai mult de două sute de slujbași pentru administrația sa centrală, unde Roubin i-ar instala pe toți, ca altădată, sub monarhie. Socotind în medie câte douăsprezece mii de franci de cap de om, se va atinge suma de șapte milioane pentru capitolele care însumează mai mult de douăzeci de milioane în bugetul actual. Reducând astfel ministerele la trei, Roubin desființa administrații întregi devenite inutile, precum și imensele cheltuieli ale întreținerii lor la Paris. El dovedea că un arondisment urma să fie administrat de zece oameni, o prefectură de cel mult doisprezece, ceea ce nu însemna decât cinci mii de slujbași pentru întreaga Franță (fără justiție și armată), număr pe oare îl depășea atunci cifra slujbașilor numai din ministere. În schimb, în acest plan, grefierii tribunalelor erau

însărcinați cu regimul ipotecilor, iar Ministerul Public era însărcinat cu înregistrarea actelor și cu domeniile. Rabourdin reunea sub un singur for central părțile care se asemănau. Astfel ipotecile, moștenirile, înregistrările nu ieșeau din cercul lor de acțiune și nu necesitau decât trei supranumerari pentru fiecare tribunal și trei pentru fiecare curte de apel. Aplicarea constantă a acestui principiu îl conduse pe Rabourdin la reforma finanțelor. El contopi toate încasările de impozite în una singură, taxând consumul în general, în loc de a taxa proprietatea. După el, consumul era unica materie impozabilă în timp de pace. Contribuția funciară trebuie să fie rezervată pentru cazuri de război. Numai atunci statul putea să ceară sacrificii din partea solului, deoarece numai atunci se punea problema de a fi apărât; în timp de pace însă era o mare greșeală politică de a-l împovăra peste o anumită limită, căci însemna să nu te mai bizui pe el în marile crize. Prin urmare, *împrumutul* în timp de pace, fiindcă se făcea la egalitate și nu cu cincizeci la sută pierdere ca în vremurile tulburi, iar, în timp de război, *contribuția funciară*.

Invazia din 1814 și 1815, le spunea Rabourdin prietenilor săi, a creat în Franța și a confirmat o instituție pe care nici Law²⁰, nici Napoleon n-au putut s-o înființeze: *creditul*.

Din păcate, Xavier socotea că justele principii ale acestei admirabile mașini nu erau pe deplin înțelese în epoca activității lui, începută în 1820. Rabourdin impunea consumația sub forma contribuțiilor directe, desființând toată aparatul contribuțiilor indirecte. Venitul impozabil era urmărit printr-un rol unic compus din diferite rubrici. El înlătura astfel acele neplăcute taxe de la bariera orașelor și le înlocuia cu venituri mai mari provenite din simplificarea

²⁰ Law (John) - financiar scoțian (1671—1729), devenit în Franța controlor general al finanțelor, apoi organizator al unei societăți de exploatare colonială (Compania Indiilor); el e cel care a lansat primele bilete de bancă, organizând la Paris, la începutul secolului al XVIII-lea, faimosul sistem bancar, ajuns curând falimentar.

modului lor actual de percepere, enorm de costisitor. A micșora povara impozitului nu înseamnă de fel, în materie de finanțe, a micșora impozitul, ci a-l repartiza mai bine; a-l ușura înseamnă a spori volumul tranzacțiilor, lăsându-le posibilitatea de a avea un joc mai mare: individul plătește mai puțin, iar statul încasează mai mult. Această reformă, care s-ar putea să pară imensă, se sprijinea pe un mecanism foarte simplu. Rabourdin socotea impozitul personal și mobilier ca imaginea cea mai potrivită a consumului general. Averile particulare se exprimă foarte bine în Franța prin locuință, prin numărul servitorilor, prin caii și trăsurile de lux care pot fi supuse fiscalității. Gospodăriile, cu tot ceea ce au în jurul lor, se deosebesc puțin între ele și dispar cu greu. După ce preciză, deci, mijloacele prin care poate fi întocmit un rol al contribuțiilor mobiliare cu mult mai sincer decât rolul actual, el repartiză sumele pe care le aduc vistieriei statului impozitele zise *indirecte* într-o cotă de *atâta la sută* pentru fiecare parte individuală. Într-adevăr, impozitul este ridicarea unei sume de bani pe socoteala lucrurilor și a persoanelor sub forma unor înșelăciuni mai mult sau mai puțin vizibile; dar timpul acestor înșelăciuni, favorabile atunci când era vorba să se stoarcă bani, a trecut într-o epocă în care clasa, asupra căreia apasă impozitele, își dă seama pentru ce statul cere aceste impozite și prin ce mecanism i le dă înapoi. Așadar, bugetul nu e o casă de bani, ci o stropitoare: cu cât strânge și împrăștie mai multă apă, cu atât țara prosperă. Bunăoară, să presupunem șase milioane de *părți înstărite* (Rabourdin le dovedea existența, înțelegând prin ele *părțile bogate*); n-ar fi oare mai bine să le cerem din capul locului o taxă *asupra vinului*, care n-ar fi mai hulită decât birul asupra *ușilor și ferestrelor*, și ar produce o sută de milioane, în loc să le hărțuim impunând fiecare lucru în parte? Prin această regularizare a impozitului, fiecare particular va plăti mai puțin, dar în realitate statul va primi mai mult, iar consumatorii se vor bucura de o imensă reducere de prețuri

pe care statul nu le va mai supune unor torturi nesfârșite. Rabourdin menținea o taxă asupra culturii viilor, cu scopul de a ocroti această sursă de producție împotriva prea marii abundențe a produselor sale. Apoi, pentru a include și consumul părților sărace, patentele debitanților urmau să fie taxate după populația regiunilor în care locuiesc. În felul acesta, sub trei forme: taxa asupra vinului, taxa asupra culturii viilor și patenta, vistieria ar încasa un venit enorm fără cheltuieli și fără jigniri, în locul unui impozit vexator împărțit între vistierie și slujbașii ei. Impozitul ar apăsa atunci asupra bogatului în loc să chinuiască pe sărac. Un alt exemplu. Să presupunem o taxă asupra sării, de un franc sau de doi franci pentru fiecare parte; vom obține zece sau douăsprezece milioane, sărăritul²¹ modern va dispărea, populația nevoiașă va răsufla în voie, agricultura va fi ușurată, statul va încasa tot atât, și nimeni nu se va mai plânge. Orice parte, fie ea industrială sau proprietară, va recunoaște numaidecât foloasele unui impozit repartizat în felul acesta atunci când va vedea că viața se îmbunătățește pe ogoare, iar comerțul înflorește. În sfârșit, statul va vedea crescând, din an în an, *numărul părților înstărite*. Desființând deci administrația contribuțiilor indirecte, mașină extrem de costisitoare, și care e un stat în stat, atât vistieria cât și particularii vor îi în câștig, chiar dacă am tine seama numai de economisirea cheltuielilor de încasare. Tutunul și pulberea se vor arenda în regie, sub supravegherea statului. Sistemul cu privire la aceste două regii, dezvoltat de alți înaintași ai lui Rabourdin cu prilejul noii legiuiri asupra tutunului²², fu atât de convingător, încât această lege n-ar fi trecut niciodată printr-o Cameră silită

²¹ *sărărit* – (înv.) impozit care se percepea pe extragerea sării (pentru nevoile individuale)(n.k.).

²² *noua legiuire asupra tutunului* – monopolul asupra tutunului a fost instituit în Franța în 1674 și arendat unor societăți particulare, până la revoluția din 1789–1794, când a fost suprimat, pentru a fi restabilit în 1811.

să hotărască într-un fel sau altul, așa cum făcea atunci ministerul. Asta era mai puțin o problemă financiară, cât una de guvernare. Statul nu mai deținea nimic direct, nici mine, nici păduri, nici exploatări. Pentru Roubourdin, statul, stăpânitorul domeniilor, constituia acum un nonsens administrativ. Statul nu-i în stare să valorifice nimic și se lipsește de contribuții, el pierde deci două surse de venituri dintr-odată. Cât despre fabricile guvernului, ele formează același nonsens raportat la sfera industriei. Statul obține produse mai scumpe decât cele din comerț, le face mai încet și nu e în stare să-și încaseze drepturile cuvenite din mișcarea industriei, căreia îi retrage subsidiile. Înseamnă oare că se administrează o țară fabricând în loc de a mări fabricația, posedând în loc de a crea cât mai multe posesiuni diferite? În noul sistem, statul nu va mai cere nicio garanție în bani. Roubourdin nu admitea decât garanții ipotecare. Și iată de ce. Statul sau păstrează garanția în natură, și atunci înseamnă că stingherește circulația banilor, sau o întrebuițează cu o dobândă mai mare decât procentul pe care-l plătește, și atunci e un furt mârșav, sau pierde, și atunci e o prostie; pe de altă parte, dacă la un moment dat dispune de totalitatea garanțiilor, el poate provoca, în anumite situații, o bancrută îngrozitoare. Impozitul teritorial nu va dispărea așadar cu totul, Roubourdin păstra o mică parte cel puțin ca punct de plecare în caz de război; firește însă, produsele solului iar deveni libere, iar industria, procurându-și materiile prime la prețuri mici, ar putea să se lupte cu străinătatea, fără ajutorul înșelător al vămile. Cei bogați ar administra în mod gratuit departamentele, având ca recompensă, în anumite condițiuni, titlul de *pair*. Magistrații, oamenii de știință, ofițerii inferiori ar fi răsplătiți mulțumitor pentru serviciile lor. Nu ar mai exista slujbaș care să nu se bucure de o mare considerație câștigată prin importanța lucrărilor lui și prin valoarea salariului pe oare-l primește; fiecare s-ar îngriji singur de viitorul său și Franța n-ar mai suferi de cancerul

pensiilor care-i roade trupul. Drept rezultat, Rabourdin prevedea numai șapte sute de milioane la cheltuieli, și o mie două sute de milioane la venituri. Un excedent de cinci sute de milioane anual ar juca un rol ceva mai mare decât slaba amortizare al cărei viciu a fost demonstrat. Aici, după Rabourdin, statul devenea și rentier, după cum se încăpățâna să stăpânească și să fabrice. În sfârșit, spre a-și pune în aplicare reforma, fără zdruncinări și spre a evita o noapte a sfântului Bartolomeu pentru slujbași²³, el cerea pentru asta un răstimp de douăzeci de ani.

Acestea erau gândurile pe care le plămădea Rabourdin din ziua când locul așteptat de el fu dat domnului de La Billardièrre, un om cu totul incapabil. Planul acesta, atât de vast în aparență, atât de simplu în realitate, care desființa atâtea state-majore umflate și atâtea posturi mici la fel de inutile, presupunea calcule continue, statistici exacte, dovezi evidente. Rabourdin studiasse vreme îndelungată bugetul sub cele două fețe ale lui – cea a veniturilor și cea a cheltuielilor – petrecându-și astfel multe nopți în șir fără știrea soției sale. Dar îndrăzneala de a concepe un asemenea plan și de a-l suprapune pe cadavrul administrației nu era de ajuns; mai trebuia să se adreseze unui ministru în stare de a-l aprecia. Succesul lui Rabourdin depindea deci de liniștea politică a unei epoci încă pline de frământări. El nu socoti guvernul ca definitiv stabil decât în momentul când trei sute de deputați avură curajul să formeze o majoritate compactă²⁴ cu adevărat guvernamentală. O conducere instaurată pe o asemenea

²³ *o noapte a sfântului Bartolomeu pentru slujbași* – desființarea bruscă a lor – așa după cum, în noaptea sfântului Bartolomeu (23 august 1572) au fost masacrați, din ordinul regelui Carol al IX-lea, la instigația mamei sale, Catherine de Médicis, protestanții (hughenoții) din Paris.

²⁴ *o majoritate compactă...* – la alegerile din februarie 1824, dreapta monarhistă a obținut 415 locuri din 430; această „majoritate compactă” a promulgat o serie de legi reacționare, al căror efect a fost că, la alegerile din noiembrie 1827, dreapta n-a mai avut decât 170 de locuri.

bază se stabilise de fapt la câțva timp după ce Rabourdin își terminase lucrarea sa. În această epocă, mândria păcii datorate Bourbonilor făcea să fie uitată mândria războinică din timpul când Franța strălucea ca o vastă tabără, generoasă și măreață, din pricină că era victorioasă. După campania din Spania²⁵, se părea că guvernul se pregătește să treacă la una dintre acele perioade în care binele poate fi înfăptuit, și de trei luni încoace începuse un nou regim care nu mai întâmpina nicio piedică, deoarece liberalismul stângii salutase pe Carol al X-lea cu același entuziasm ca și dreapta. Era o situație care putea să înșele chiar și pe cei mai clarvăzători oameni. Lui Rabourdin momentul i se părea deci favorabil. A propune și a duce la bun sfârșit o reformă ale cărei rezultate aveau să fie atât de mari, nu era oare aceasta o garanție de trăinicie pentru un guvern?

Niciodată deci omul nostru nu se arată mai îngrijorat, mai împovărat de gânduri ca atunci, în diminețile când străbătea străzile spre minister, și în serile când se întorcea acasă la ora patru și jumătate.

La rândul ei, doamna Rabourdin, întristată din pricina unei vieți neîmplinite, supărată că trebuie să lucreze pe ascuns pentru a-și îngădui câteva satisfacții în ceea ce privește îmbrăcămintea, nu fusese niciodată mai amărâtă și mai nemulțumită, dar, ca soție credincioasă bărbatului ei, socotea ca nedemne de o femeie superioară rușinoasele îndeletniciri prin care multe neveste de slujbași umplu golurile unei lefi neîndestulătoare. Din acest motiv refuzase orice legătură cu doamna Colleville, pe atunci încurcată cu François Keller, ale cărei serate puneau adesea în umbră pe acelea din strada Duphot. Ea luă înțepeneala gânditorului politic și lânzezeala omului îndeobște harnic drept o sleire a

²⁵ *campania din Spania...* Carol al X-lea – expediție militară întreprinsă în Spania, în 1823, sub conducerea ducelui d'Angoulême, fiul viitorului rege Carol al X-lea, pentru a restabili monarhia absolută în persoana Bourbonului Ferdinand al VII-lea. Cu câțiva ani înainte, o revoluție de mare amploare (1820) impusese o constituție liberală.

slujbaşului apăsător de plictiseală de la serviciu, răpus de sărăcia cea mai demnă de dispreţ şi de o mediocritate ce nu făcea decât să te țină în viaţă, şi nu-şi ierta că se măritase cu un bărbat lipsit de vlagă. De aceea, cam pe atunci, se hotărî să se îngrijească ea însăşi de cariera soţului ei, spre a-l înălţa cu orice preţ în sfera celor de sus, dar ascunzându-i mijloacele de care se va folosi. Puse în aceste principii toată acea independenţă de gândire care o caracteriza şi găsi plăcere în a se ridica mai presus de celelalte femei, călcând în picioare micile lor prejudecăţi, neluând în seamă piedicile pe care societatea le aruncă în calea lor. În mânia ei îşi propuse de a-i învinge pe proşti cu propriile lor arme şi de a intra ea însăşi în joc, dacă va fi nevoie. Pe scurt, privea lucrurile de sus. Momentul era prielnic. Domnul de La Billardièrre, lovit de o boală necruţătoare, avea să-şi dea obştescul sfârşit în câteva zile. Dacă Roubourdin i-ar lua locul, însuşirile lui, căci Celestine îi recunoştea însuşiri administrative, ar fi atât de preţuite încât postul de raportor în Consiliul de stat, ce-i fusese promis cândva, îi va fi de astă dată oferit. Îl şi vedea comisar al regelui, apărând proiectele de legi în cele două Camere: atunci îl va ajuta şi ea, se va face, dacă va fi nevoie, secretara lui, va petrece nopţi întregi lucrând! Toate acestea pentru a se duce la Bois de Boulogne²⁶ într-o trăsură minunată, pentru a fi pe picior de egalitate cu doamna Delphine de Nucingen, pentru a ridica şi salonul ei la acelaşi rang cu al doamnei Colleville, pentru a fi invitată la marile solemnităţi ministeriale, pentru a strânge în jurul ei oameni care s-o asculte, pentru a i se spune: „Doamna Roubourdin *de...*” (nu şi cunoştea încă domeniul), aşa cum se spune doamna de Firmiani, doamna d’Espard, doamna d’Aiglemont, doamna de Carigliano; în sfârşit, şi mai ales, pentru a înlătura nesuferitul nume de Roubourdin.

Aceste hotărâri tainice aduseră unele schimbări în cadrul menajului lor. Doamna Roubourdin începu prin a porni cu un

²⁶ *Bois de Boulogne* – pădurice la marginea Parisului, loc de plimbare.

pas ferm pe calea *datoriilor*. Își angajă din nou un fecior în casă, pe care-l îmbracă într-o livrea discretă, din postav închis, cu tighele roșii. Împrospătă o parte din mobilier, își tapetă iarăși apartamentul, îl împodobi cu flori ce erau schimbate des, îl ticsi cu tot felul de nimicuri la modă, apoi, ea, care altădată se arăta destul de strânsă în privința cheltuielilor, nu șovăi câtuși de puțin să-și pună îmbrăcămintea în armonie cu rangul la oare aspira și ale cărei venituri tură investite mai dinainte în câteva magazine de unde își făcu proviziile pentru atac. Spre a-și impune miercurile sale, dădea câte o masă în fiecare vineri, la care invitații se îndatorau să facă o vizită miercurea viitoare, la o ceașcă de ceai. Își alegea cu dibăcie musafirii printre deputații influenți și printre persoanele care, mai de departe sau mai de aproape, ar putea sluji interesele sale. Într-un cuvânt, se înconjură de oameni de bună condiție. Se petrecea foarte bine la ea; cel puțin așa se spunea, ceea ce la Paris e de ajuns pentru a atrage lume. Rabourdin era atât de ocupat să-și termine marea și importanta lui operă, că nici nu observă această reînviere a belșugului din sânul căminului său.

În felul acesta, soția și bărbatul porniseră asediul împotriva aceleiași cetăți, acționând pe linii paralele, fără să știe unul de altul.

La minister se afla atunci în plină ascensiune, ca secretar general, un oarecare domn Clément Chardin des Lupeaulx, unul dintre acele personaje pe care valul evenimentelor politice îl scoate la suprafață pentru câțiva ani, îl răstoarnă într-o zi de furtună și pe care îl regăsești pe marginea apei, la o anumită depărtare, împotmolit ca scheletul unei ambarcațiuni, dar care pare încă a însemna ceva. Călătorul se întreabă dacă această epavă n-a fost încărcată. cu niscaiva mărfuri de preț, dacă n-a slujit în vreo împrejurare de seamă, dacă n-a contribuit la vreo rezistență, dacă n-a purtat faldurile vreunui tron sau cadavrul vreunei regalități.

În momentul acela, Clément des Lupeaulx („des Lupeaulx” îl înghițise pe „Chardin”) se afla la apogeu. În existențele cele mai ilustre, ca și în cele mai obscure, întâlnim, la animale ca și la secretarii generali, un zenit și un nadir, o perioadă când blana e splendidă, când norocul se revarsă în toată strălucirea lui. În nomenclatura creată de fabuliști, des Lupeaulx aparține speciei Bertranzilor, care nu se gândesc decât să întâlnească niscaiva Raton²⁷, și, cum el este unul dintre principalii actori ai dramei, merită o descriere mai amănunțită, cu atât mai mult cu cât revoluția din Iulie²⁸ a desființat această funcție absolut necesară miniștrilor constituționali.

Moralistii își desfășoară de obicei verva în jurul grozăviilor din afara lumii acesteia. Pentru ei, crimele rămân în seama curților cu juri sau a poliției corecționale; cât despre finețele sociale, acestea le scapă cu totul; abilitățile ce triumfă în dosul armelor codului²⁹ se află deasupra sau dedesubtul lor, ei n-au nici lupă și nici telescop ca să le vadă, iar mârșăviile trebuie să fie prea mari ca să le sară în ochi. Ocupându-se numai de carnivore, ei nu dau atenție reptilelor și, spre norocul poezilor comici, lasă în grija lor, însușiri de felul acelora ce-l caracterizau pe Chardin des Lupeaulx. Egoist și înfumurat, slugarnic și trufaș, destrăbălat și mândăcios, acaparator din pricina datoriilor, discret ca un mormânt care nu-și dezmente inscripția destinată trecătorilor, priceput și îndrăzneț când e

²⁷ *Bertranzi... și Raton* – profitori și exploatați – după personajele din fabula lui La Fontaine, „*Maimuța și pisica*”.

²⁸ *revoluția din Iulie* – revoluția de la sfârșitul lui iulie 1830, când ultimul reprezentant al Bourbonilor, Carol al X-lea, a fost răsturnat împreună cu guvernul său trădător al Chartei constituționale; regele care i-a urmat, Ludovic-Filip, din spița de Orléans, a fost „regele burghez” al bancherilor.

²⁹ *Codul Civil Napoleonian* sau *Codul civil francez* – cod de legi realizat în vremea Primului Imperiu Francez sub îndrumarea lui Napoleon Bonaparte, considerat primul sistem de legislativ modern. A influențat puternic evoluția jurisdicției europene și mondiale (n.k.).

vorba să ceară ceva, plin de tact, drăguț și spiritual, fără a rămâne niciodată dator cu vreo replică, știind să te umilească printr-o mângâiere, dar și printr-o lovitură cu cotul, fără a da înapoi din fața nici unei greutăți, zbătându-se cu multă grație, cinic și voltairian, ascultând totuși liturghia la Biserica Sfântul Toma d'Aquino atunci când acolo se afla o societate aleasă, acest secretar general era aidoma tuturor mediocrităților care formează plămada lumii politice. Savant prin știința altora, el adopta poziția de ascultător și nu exista altul mai atent decât el. De aceea, ca să nu dea de bănuț, era lingușitor până la îngrețosare, insinuant ca un parfum și dezmiardător ca o femeie. Împlinise patruzeci de ani. În tinerețe fusese multă vreme deznădăjduit, deoarece simțea că soarta carierei lui politice depindea de deputăție. Dar cum de a ajuns? vă veți întreba. Printr-un mijloc foarte simplu. Trepăduș politic, des Lupeaulx își lua asupra-și misiuni delicate ce nu pot fi date unui om care se respectă, nici unuia care nu se respectă, dar care pot fi încredințate unor ființe și serioase și dubioase în același timp, a căror singură calitate este că te poți lega sau lepăda de ele după voie. Starea lui normală era de a fi compromis, totuși câștiga atât din înfrângeri, cât și din succese. El înțelesese că sub Restaurație, epocă de tranzacții continue între oameni, între lucruri, între evenimentele petrecute și cele care se îngrămădesc la orizont, puterea avea nevoie de o dădacă. De îndată ce într-o casă intră o bătrână care știe cum se strânge și se așterne patul, unde se varsă lăturile, unde se aruncă rufele murdare sau de unde se iau cele curate, unde se închide argintăria, cum se îmbunează un creditor, ce oameni trebuiesc primiți și care anume gonțiți, ei bine, chiar dacă are vicii, chiar dacă e șchioapă, știrbă sau nespălată, chiar dacă joacă la loterie și fură câte un franc și jumătate pe zi ca să-și facă bani de miză, o asemenea faptură e îndrăgită de stăpâni, care se obișnuiesc cu ea și o consultă în împrejurările cele mai critice: ea e totdeauna prezentă,

găsește oricând un mijloc de salvare, miroase orice taină, aduce la timp cutia cu sulemeneli și șalul, tace când e certată, dispare când e gonită pe scară, pentru ca a doua zi, la scolare, să reapară veselă, cu tava încărcată de o excelentă gustare. Oricât de mare ar fi un om de stat, el are nevoie de o dădacă față de care să se considere slab, nehotărât, prin care să se certe cu propriul său destin, acuzându-se, muștrându-se, îndemnându-se la luptă. E ceva asemănător cu bețișorul sălbaticilor, care, frecat de un lemn mai tare, produce foc. Mulți oameni de geniu se aprind în felul acesta. Napoleon făcea casă cu Berthier, iar Richelieu cu părintele Jacob³⁰. Des Lupeaulx făcea casă cu toată lumea. Rămânea prieten cu miniștrii căzuți și se constituia mijlocitorul lor pe lângă cei care se ridicau, știind să îmbălsămeze ultima lingușire și să parfumeze primul compliment. De altminteri, înțelegea foarte bine nimicurile la care un om de stat n-are răgazul de a se gândi, ghicea orice nevoie, era mereu gata să se facă de folos; își dădea pe față ticăloșia, începând să glumească cel dintâi pentru a obține prețul întreg și, între serviciile pe care urma să le facă, alegea totdeauna pe acela care nu putea fi uitat. Bunăoară, când a trebuit să sară șanțul care despărțea Imperiul de Restaurație, în timp ce fiecare căuta o pârtie ca să-l treacă, în momentul când toate potăile Imperiului se grăbeau să-și manifeste devotamentul prin vorbe, des Lupeaulx trecu granița, după ce împrumutase mari sume de bani de la cămătari. Punând totul în joc, cumpără polițele cele mai stingheritoare ale lui Ludovic al XVIII-lea și lichidă astfel, el, cel dintâi, aproape trei milioane cu douăzeci la sută; avu norocul de a opera în cunoștință de cauză în contul anilor 1814 și 1815. Beneficiile fură înghițite de

³⁰ *Napoleon făcea casă cu Berthier, iar Richelieu cu părintele Jacob* – colaboratorul cel mai intim al lui Napoleon a fost mareșalul Berthier, urcat la cele mai mari onoruri (făcut prinț de Wagram și care apoi s-a lepădat de Napoleon); iar părintele Jacob avea atâta influență asupra cardinalului de Richelieu încât a fost supranumit „eminența cenușie”.

jupânii Gobseck, Werbrust și Gigonnet, bancherii afacerii, cărora des Lupeaulx le făgăduise din capul locului aceste beneficii; el nu juca o miză, juca pe toată banca, știind bine că Ludovic al XVIII-lea nu era omul care să uite de acest sacrificiu bănesc. Des Lupeaulx fu numit raportor în Consiliul de stat, cavaler al Ordinului Sfântul Ludovic și ofițer al Legiunii de Onoare. Ajuns sus, șiretul căută prin toate mijloacele să se țină bine la treapta pe care se ridicase, deoarece, în cetatea în care se strecurase, generalii nu stau prea multă vreme cu gurile închise. De aceea, pe lângă meseria lui de dădacă și mijlocitor, se mai apucă să dea consultații gratuite pentru bolile ascunse ale puterii. După ce recunoscuse la pretinșii oameni superiori ai Restaurației o profundă inferioritate față de evenimentele care-i dominau, el se impuse mediocrității lor politice oferindu-le, vânzându-le, în plină criză, cuvântul de ordine pe care oamenii de merit îl lasă pe seama viitorului. Să nu credeți însă că asta pornea de la el; ar fi însemnat ca des Lupeaulx să fie un om de geniu, câtă vreme nu era decât un om isteț. Acest Bertrand alerga peste tot, strângea păreri, sonda conștiințele și prindea din zbor rezonanțele lor. Culegea tot ceea ce putea fi demn de știut, ca o adevărată și neobosită albină politică. Acest dicționar al lui Bayle, cu înfățișare de om, nu proceda ca faimosul dicționar³¹: el nu prezenta opinii fără să tragă concluzii, dimpotrivă, avea îndemânarea muștei care se repede drept spre cea mai bună bucată de carne din bucătărie. De aceea fu socotit un om absolut necesar oamenilor de stat. Această credință prinsese rădăcini atât de adânci în unele minți, încât parveniții ambițioși se gândeau că e timpul să-l compromită pe des Lupeaulx, spre a-l împiedica să se urce și mai sus; îl despăgubeau cu un credit tainic pentru puțină lui importanță publică. Dar, simțindu-se sprijinit de toată lumea, pescuitorul acesta de idei ceruse o arvună

³¹ *faimosul Dicționar* - „Dicționarul istoric”, care îi anunță pe enciclopediști, al lui Pierre Bayle (1647—1706).

permanentă. Stipendiat de statul-major în garda națională, cu o sinecură plătită la primăria Parisului, comisar al guvernului pe lângă o societate anonimă, el mai avea și un post de inspector la casa regală. Cele două posturi oficiale trecute în buget erau acela de secretar general și de raportor în Consiliul de stat. Deocamdată ținea să fie comandor al Legiunii de Onoare, gentilom al Curții, conte și deputat. Ca să poată fi deputat trebuia să plătească un impozit de o mie de franci³², dar nenorocita cocioabă a familiei des Lupeaulx abia aducea un venit de cinci sute de franci. De unde să ia banii necesari pentru a înălța un castel, pe care să-l înconjoare apoi cu mai multe moșii respectabile, și unde să se poată duce pe urmă ca să arunce praf în ochii unui arondisment întreg? Cu toate că era invitat la masă în fiecare zi, cu toate că locuia de nouă ani pe spezele statului, cu toate că umbla numai cu trăsurile ministerului, des Lupeaulx avea în momentul când începe această povestire o datorie de treizeci de mii de franci, nici mai mult nici mai puțin, împotriva căreia nu ridica nimeni nicio contestație. Numai o căsătorie ar fi putut îmbunătăți situația acestui ambițios, golindu-i barca plină de apele datoriilor; dar o căsătorie bună depindea de înaintarea lui, și înaintarea lui ținea deputăția. Căutând mijloacele prin care ar fi putut distruge acest cerc vicios, nu vedea decât unul singur, pe acela de a face un mare serviciu cuiva sau de a pune la cale o afacere care să-l arunce sus. Dar, din păcate, vremea conspirațiilor trecuse, iar Bourbonii se părea că au încălecat toate partidele. Pe de altă parte, colac peste pupăză, de câțiva ani încoace guvernul era ținut din scurt de discuțiile smintite ale

³² *un impozit de o mie de franci* – dacă electorii trebuiau să satisfacă legea cens-ului, adică să facă dovada, prin impozit (300 franci), că posedă o anumită avere, apoi candidații la deputăție trebuiau să dovedească una mult mai mare (1000 de franci impozit). În 1820, Franța nu avea, la 29 milioane de locuitori, decât 96 de mii de electori și vreo 18 mii de eligibili.

stângii, care se îndeletnicea să facă orice guvern cu neputință în Franța, încât nu mai era chip de înjghebat afaceri; ultimele fuseseră încheiate în Spania, dar ce tăvănoș se făcuse pe socoteala lor! În afară de aceasta, des Lupeaulx își spori singur greutatea bizuindu-se pe prietenia ministrului său, căruia avu imprudența să-i împărtășească dorința sa de a fi instalat pe banca ministerială. Miniștrii ghiciră ce se ascundea în dosul acestei dorințe: des Lupeaulx voia să-și întărească o poziție șubredă și să nu mai depindă de ei. Ogarul se dădea la vânător; miniștrii îi aplicară câteva lovituri de bici, apoi îl mângâiară unul după altul, îi arătară că are rivali, dar des Lupeaulx se purtă cu ei ca o curtezană dibace cu noii-veniți: le întinse curse, toți căzură în ele, așa că limpezi lucrurile pe loc. Cu cât se simțea mai primejdut, cu atât dorea mai mult să pună mâna pe un post inamovibil; trebuia, însă, să joace strâns: într-o clipă putea pierde totul! O simplă trăsătură de condei ar face să-i zboare epoletii de colonel în civil, inspecția, sinecura de la societatea anonimă, cele două funcții dimpreună cu foloasele lor: în total, șase lefuri pe care le păstrase în ciuda opreliștilor legii împotriva cumulului. Uneori, își amenința ministrul așa cum o amantă își amenință iubitul, spunea că e pe punctul de a se însura cu o văduvă bogată; ministrul se clădea atunci bine pe lângă scumpul lui des Lupeaulx. Într-unul dintre aceste momente de bună înțelegere, obținu promisiunea formală pentru un loc la Academia de inscripții și arte frumoase, de îndată ce avea să se ivească o *vacanță*. Era, zicea el, un loc unde putea să se pună la adăpost. În admirabila lui situație, Clément Chardin des Lupeaulx era ca un arbore plantat într-un teren prielnic. Putea să-și satisfacă toate viciile, toate fanteziile, toate meritele și cusurile.

Iată chinurile vieții lui: dintre cele cinci sau șase invitații zilnice, trebuia să aleagă casa unde se servea masa cea mai bună. Dimineața se ducea să distreze pe ministru și pe

soția lui, când se sculau, luând copiii în brațe și jucându-se cu ei. Apoi „lucra” o oră sau două, adică se instala într-un fotoliu comod pentru a citi jurnalele, a dicta ideile principale ale unei scrisori, a primi în audiență, atunci când ministrul lipsea, a explica în linii mari ceea ce era de făcut, a culege sau a împărți făgăduieli mincinoase și a-și arunca ochii prin lornion pe deasupra petițiilor pe care le însemna cu o apostilă ce voia să spună: *Nu-mi pasă, faceți cum vă taie capul!* Oricine știa că atunci când des Lupeaulx își dădea interesul pentru cineva sau pentru ceva o făcea numai fiindcă trăgea și el un folos din asta. Îngăduia funcționarilor superiori unele discuții mai libere cu privire la chestiunile delicate și asculta cancanurile lor. Din când în când se ducea la Palat spre a primi cuvântul de ordine. În sfârșit, aștepta pe ministru să se întoarcă de la Cameră, în zilele de ședințe, pentru a afla dacă trebuie să pună la cale vreo uneltire și cum anume s-o manevreze. Sibaritul³³ acesta ministerial se îmbrăca, cina, apoi, de la orele opt seara până la trei dimineața, trecea prin vreo douăsprezece sau cincisprezece saloane. La Operă se întreținea cu jurnaliștii, cu care se purta cum nu se poate mai bine; era între ei un permanent schimb de servicii, el îi îmbăta cu noutățile lui false, ei îl amețeau cu ale lor, și îi oprea de a ataca pe cutare sau cutare ministru pentru cutare sau cutare chestiune care ar provoca, spunea el, o adevărată nenorocire pentru nevestele sau ibovnicele lor.

— Puteți să spuneți că un proiect de lege n-are nicio valoare, demonstrați chiar, dacă sunteți în stare, acest lucru; dar să nu spuneți că Mariette a dansat prost. Legați-vă de slăbiciunea ce-o avem pentru semenele noastre în fuste, dar să nu dați pe față poznele noastre de flăcăi. Ce naiba! am petrecut doar cu toții în tinerețe și nu se știe ce am putea să devenim cu timpul. S-ar putea să ajungi și

³³ *sibarit* – (livr.) persoană care trăiește în lux, lene și desfrâu. – Din fr. *sybarite*, lat. *sybarita* - locuitor din Sybaris – colonie antică greacă în peninsula italică, celebră pentru luxul și decadența ei (n.k.).

dumneata ministru, dumneata care acum nu faci decât să pui sare în gogoșile *Constituționalului*...³⁴

În schimb, ori de câte ori se ivea prilejul, îi servea și el pe redactori, ridica piedicile din calea reprezentării vreunei piese, dădea când trebuia gratificații sau o masă bună, făgăduia să ușureze încheierea cutărei afaceri. De altfel, iubea literatura și iubea artel; avea autografe, albume superbe primite *gratis*, desene, tablouri. Făcea multe înlesniri artiștilor, fără a-i jigni, ajutându-i în diferite împrejurări când vanitatea lor cerea o satisfacție puțin costisitoare. De aceea era iubit de toată lumea asta a culiselor, a jurnaliștilor și a artiștilor. Mai întâi, toți aveau aceleași vicii și sufereau de aceeași lene; apoi, între două pahare sau între două dansatoare, râdeau cu toții, atât de ușor, de orice. Cum să nu fie prieteni? Dacă des Lupeaulx n-ar fi fost secretar general, ar fi fost jurnalist. Așa se explică de ce, în bătlia celor cincisprezece ani³⁵, când sulița epigramei a făcut spărtura prin care avea să treacă revoluția, des Lupeaulx n-a fost atins nici de cea mai ușoară înțepătură.

Văzând pe acest om jucându-se în grădina ministrului cu copiii excelenței sale, pleava slujbașilor își muncea creierul ca să ghicească misterul influenței lui, precum și natura muncii sale, în timp ce aristocrația tuturor ministerelor îl privea ca pe cel mai primejdios Mefisto, ridicându-l în slăvi și întorcându-i din plin lingușirile pe care el le risipea în sferele superioare. Indescifrabil ca o enigmă, ferecat ca o ieroglifă, pentru cei mărunți, necesitatea existenței secretarului general era limpede, ca o regulă de trei simplă, pentru cei interesați. Însărcinat să cearnă sfaturile, ideile și

³⁴ „*Constituționalul*” – ziar al liberalilor, fundat în 1815; a jucat un rol important prin campania de opoziție îndreptată împotriva tendințelor absolutiste și clericale din vremea Restaurației, pregătind astfel revoluția din 1830; după 1848, devenit proprietatea unui banher; „*Constituționalul*” a făcut politică conservatoare.

³⁵ *bătlia celor cincisprezece ani* – bătlia politică din vremea Restaurației (1815—1830).

să facă rapoarte verbale, acest mic prinț de Wagram³⁶ al unui Napoleon ministerial cunoștea toate tainele politicii parlamentare, lega între ele pe cele mai noi, primea, transmitea și îngropa propuneri, rostea *da-ul* și *nu-ul* pe care ministrul nu îndrăznea să-l pronunțe. Având rostul de a înfrunta primele săgeți și primele lovituri de deznădejde sau de mânie, el râdea sau se văicărea dimpreună cu ministrul. Belciug misterios prin care multe interese se legau de Palat, dar și discret ca un duhovnic, aci știa totul, aci nu știa nimic; în plus, spunea despre ministru ceea ce un ministru n-ar fi putut spune despre sine însuși. În sfârșit, cu ajutorul acestei dădace politice, ministrul cuteza să fie el însuși: adică să-și scoată peruca și proteza, să se dezbrace de scrupule și să rămână în papuci, să se lepede de anumite obișnuințe și să-și descalțe conștiința. De altfel, treaba nu era tocmai ușoară pentru des Lupeaulx: el trebuia să lingusească și să dea sfaturi ministrului său, fiind nevoit a linguși pentru a sfătui, a sfătui linguşind și a-și ascunde linguşirea sub forma unui sfat. Iată pentru ce mai toți oamenii politici care se îndeletnicesc cu această meserie au o figură aproape gălbejită. Continua lor obișnuință de a face totdeauna o mișcare afirmativă cu capul spre a aproba ceea ce se spune sau spre a da impresia că aprobă imprimă ceva ciudat chipului lor. Ei aprobă fără deosebire tot ceea ce se pronunță în fața lor. Limbajul le e plin de *dar*, de *însă*, de *totuși*, de *eu aș propune*, *eu, în locul dumneavoastră* (folosesc cât mai *des în locul dumneavoastră*), expresii ce lasă loc afirmărilor contrarii.

Ca fizic, Clément des Lupeaulx era tot ce mai rămăsese dintr-un bărbat chipeș: înalt de cinci picioare și patru

³⁶ *acest mic prinț de Wagram* - des Lupeaulx era indispensabil ministrului, prin serviciile și informațiile pe care i le aducea, așa după cum mareșalul Berthier, prinț de Wagram, era nelipsit din preajma lui Napoleon I.

șchioape³⁷, fără să fie prea gras, avea o față de om bine hrănit, un aer obosit, o frizură pudrată, ochelari mici, subțiri, era nițeluș blond, culoare trădată de o mână grăsulie ca a unei femei bătrâne, puțin cam lată, cu unghii scurte, pe scurt, o mână de satrap. Piciorul nu-i era lipsit de distincție. După ora cinci, des Lupeaulx își puneă totdeauna ciorapi de mătase ajurați, pantofi, un pantalon negru, o vestă de cașmir, o batistă neparfumată, lanț de aur, frac albastru cu nasturi încrustați și cordonul cu decorații. În cursul dimineții purta ghetă cu scârț sub un pantalon cenușiu și redingota scurtă și strimă a intriganților. Înfațișarea lui semăna atunci mai mult cu a unui avocat șiret, decât cu ținuta unui ministru. Ochii îi erau scânteietori din pricina folosirii ochelarilor care, atunci când trebuia să-i scoată, făceau să pară mai urât decât era în realitate. Pentru cei care se pricep la oameni, pentru cei cinstiți, cărora le face plăcere numai ceea ce este adevărat, des Lupeaulx era de nesuferit. Purtările lui pline de grații aduceau a minciună, protestele lui binevoitoare, drăgălășenia lui învechită, dar totdeauna nouă pentru nătărăi, arătau stofa din care era croit. Orice om pătrunzător vedea în el o scândură putredă de care nu e bine să te sprijini.

Din momentul în care frumoasa doamnă Rabourdin găsi cu cale să se ocupe de cariera administrativă a bărbatului ei, dânsa bănuia ce zace în Clément des Lupeaulx și începu să-l studieze pentru a vedea dacă în această scândură se mai află vreo fibră lemnoasă destul de tare spre a se putea bizui pe ea în scopul de a-și sălta soțul de la șef de birou la șef de diviziune, de la opt mii la douăsprezece mii de franci. Femeia asta superioară crezu că-l poate înșela pe vulpoiul acesta. Domnul des Lupeaulx fu deci, într-o oarecare măsură, pricina cheltuielilor extraordinare care se făcură și care continuau să se facă în casa soților Rabourdin.

³⁷ înalt de cinci picioare și patru șchioape - având înălțimea de 1,73 m.

Strada Duphot, construită în timpul Imperiului, se impune prin câteva clădiri arătoase pe dinafară, ale căror apartamente au fost în general bine rânduite. Acela al doamnei Rabourdin avea o poziție minunată, lucru ce contribuie în mare parte la strălucirea vieții din interiorul unei case. O anticameră frumoasă și destul de mare, care primea lumina din curte, ducea la un salon ale cărui ferestre dădeau la stradă. În partea dreaptă a salonului erau biroul și camera lui Rabourdin, alături de care se afla sala de mâncare, unde ajungeai prin anticameră; în partea stângă erau camera de dormit a doamnei și odaia sa de toaletă, alături de care se afla micul apartament al fiicei sale. În zilele de primire, ușile de la biroul lui Rabourdin și de la camera doamnei rămâneau deschise. Spațiul îngăduia să poată fi primită o societate aleasă, fără a da loc la acea impresie ridicolă de la unele serate burgheze unde belșugul, pregătit la repezeală în pofida obișnuințelor zilnice, pare mai degrabă o excepție. Salonul fusese tapetat din nou în mătase galbenă cu ornamente de culoare închisă. Camera doamnei era îmbrăcată într-o stofă albastră bătând în verde și era mobilată în stilul *rococo*³⁸. Biroul lui Rabourdin moștenise tapetul vechiului salon, curățat însă, și era împodobit cu tablourile frumoase lăsate de Leprince. Fiica comisarului de vânzări păstra în sala de mâncare niște admirabile covoare turcești, cumpărate de ocazie de către tatăl ei, pe marginea cărora așezase niște abanosuri vechi, ale căror prețuri ajunseseră foarte mari. Minunate dulăpioare sculptate de Boulle³⁹, cumpărate de

³⁸ *Stilul rococo* – stilul la modă mai ales în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în care se exprimă intenția de a reacționa împotriva solemnității stilului clasic și a monotoniei liniilor sale; în stilul rococo (de la *rocaille* – stâncă), liniile se frâng, se mlădiază, se rotunjesc, iar ornamentația începe să fie bogată, chiar încărcată; în timpul Restaurației acest stil a fost readus la modă de ducesa de Berry.

³⁹ *dulăpioare sculptate de Boulle* – André-Charles Boulle (1642–1732) a fost un tâmplar-sculptor de mobilă fină, în general încrustată cu firisoare de aramă și cu baga.

asemeni de fostul comisar de vânzări, se înșirau de jur împrejurul acestei încăperi, în mijlocul căreia străluceau arabescurile de aramă încrustate în platanul primului model de ceasornic cu picior care avea darul de a repune la loc de cinste capodoperele veacului al XVII-lea. Florile înmiresmau acest apartament, plin de gust și de lucruri frumoase, în care fiecare amănunt era o operă de artă așezată acolo unde trebuia și lângă ceea ce trebuia, în care doamna Rabourdin, îmbrăcată cu acea originală simplitate a artiștilor, părea o femeie obișnuită cu aceste podoabe, despre care ea nu vorbea niciodată, întregind prin farmecul spiritului său efectul pe care această armonie îl producea asupra invitaților. Datorită tatălui ei, din momentul în care *rococo*-ul fu iarăși la modă, Célestine făcu să se vorbească despre dânsa.

Oricât de obișnuit ar fi fost cu strălucirea falsă sau adevărată a diverselor trepte sociale, des Lupeaulx fu plăcut impresionat la doamna Rabourdin. Farmecul care cuprinse pe acest Asmodeu parizian⁴⁰ poate fi explicat printr-o comparație. Închipuiți-vă un călător obosit de miile de priveliști ale Italiei, Braziliei sau Indiilor, care se întoarce în patrie și întâlnește în drumul său un lac încântător, cum este lacul Orta de la poalele muntelui Rose, cu o insulă împlântată în apele lui liniștite, surâzătoare și drăgălașă, o insulă simplă și totuși plină de podoabe, singuratică și în același timp înconjurată de pâlcuri elegante de copaci, sau de statui cu un frumos aspect. De jur împrejurul ei țărături și sălbatice, și cultivate; dincolo de marginile ei, măreția și vuietul, iar în interior, proporțiile omenești. Lumea pe care a colindat-o călătorul nostru se găsește aici în mic, deoarece o vrajă poetică și melodioasă o înfășoară cu toate armoniile, răscolind tot felul de idei. E în același timp ceva

⁴⁰ *acest Asmodeu parizian* – în Biblie, Asmodeu reprezintă demonul plăcerilor necurate; în romanul lui Lesage (1668–1747), „Diavolul șchiop”, diavolul Asmodeu se pricepe să ridice acoperișurile caselor din Madrid pentru a descoperi secretele locuitorilor.

din lumea schimniciei și a vieții!

Cu câteva zile mai înainte, frumoasa doamnă Firmiani, una dintre cele mai încântătoare femei din cartierul Saint-Germain, care o iubea și o primea în salonul ei pe doamna Roubourdin, îi spusese lui des Lupeaulx, invitat special pentru a auzi fraza aceasta: „De ce nu te duci și la doamna? și arată spre Célestine. Doamna dă serate minunate, și mai cu seamă mese... mai bogate decât ale mele.”

Des Lupeaulx abia așteptase prilejul de a face o promisiune frumoasei doamne Roubourdin, care își ridicase pentru prima dată privirile spre el în timp ce vorbea. Și fără să mai stea pe gânduri, se duse în strada Duphot. Femeia are o singură capcană, se căinează Figaro⁴¹, dar aceasta este de neînlăturat. Pe când lua masa la umilul șef de birou, des Lupeaulx își propuse de a reveni din când în când în casa lui. Datorită purtării pline de cuminenie și curtenire a fermecătoarei femei, pe care doamna Colleville, rivala sa, o numea *Célimène din strada Duphot*⁴², de o lună încoace el lua masa în fiecare vineri la dânsa și venea din proprie inițiativă miercuria, la ceai.

După câteva invitații, în urma unor observații pătrunzătoare și pline de ascuțime, doamna Roubourdin crezu că găsise în această scândură ministerială locul unde și-ar putea propti, la un moment dat, piciorul. Nu se îndoia de succes. Bucuria ei nu va putea fi înțeleasă decât în acele case de slujbași unde, timp de trei sau patru ani, totul s-a bizuit pe o fericire legată de o numire mângâiată, dorită, visată fără încetare. Câte suferințe ostoite! Câte rugăminți îndreptate către zeitățile ministeriale! Câte vizite făcute cu un anumit scop! În sfârșit, grație îndrăzelii ei, doamna

⁴¹ *Figaro* - valetul ingenios și spiritual, plin de spirit critic, din comediile binecunoscute ale lui Beaumarchais, „*Bărbierul din Sevilla*” și „*Nunta lui Figaro*” (1732—1799).

⁴² *Célimène din strada Duphot* - o cochetă dintr-un cartier modest; în „*Mizantropul*” lui Molière, cocheta Célimène aparține societății înalte.

Rabourdin nu aștepta decât sosirea ceasului când va putea să aibă douăzeci de mii de franci pe an, în loc de opt mii.

„Și voi ieși și cu fața curată, își spuse ea. Am făcut oarecare cheltuieli, dar, ce vrei, ne aflăm într-o epocă în care meritele ce stau deoparte rămân necunoscute și, dimpotrivă, numai dacă apari în lume, dacă trăiești în societate, păstrând legăturile, făcând altele noi, numai așa poți ajung[©] om astăzi. Și apoi, miniștrii și prietenii lor nu se interesează decât de cei pe care-i văd mereu: iar Rabourdin habar n-are de lume. Dacă nu i-aș fi ademenit pe deputații ăștia trei, ei ar fi râvnit poate locul lui de La Billardièrre, pe câtă vreme așa, primindu-i la mine, s-au rușinat, au devenit sprijinatorii noștri, în loc să ne fie rivali. Am cochetat puțin cu ei, dar îmi pare bine că am scăpat numai cu primele nerozii pe care le spui bărbaților ca să le faci plăcere...”

În ziua când începu cu adevărat lupta neașteptată pentru postul cu pricina, după dineul ministerial care deschise una dintre acele serate pe care miniștrii le declară publice, des Lupeaulx se afla lângă sobă, alături de soția ministrului. Sorbindu-și ceașca de cafea, el avea să constate, încă o dată, că doamna Rabourdin se număra printre cele șapte sau opt femei cu adevărat superioare din Paris. În mai multe rânduri, chiar, el aduse vorba despre doamna Rabourdin, așa cum caporalul Trim⁴³ pomenea mereu despre bereta lui.

— Mai las-o în pace, prietene dragă, o să-i cauzezi neplăceri, îi spuse soția ministrului râzând cam fără chef.

Nici unei femei nu-i face plăcere să audă elogiul altei femei rostit de față cu ea; în asemenea situații, toate își rezervă cuvântul, ca să poată turna câteva picături de oțet în apa de trandafiri a laudelor.

⁴³ *caporalul Trim* – personaj din romanul „Tristram Shandy” al autorului englez Lawrence *Steme* (1713—1768), autor foarte apreciat și deseori citat de Balzac; Trim este o figură de fost militar de ispravă, devenit servitorul devotat și isteț al căpitanului său.

— Sărmanul de La Billardièr e gata să moară, adăugă Excelența Sa. Moștenirea lui administrativă i se cuvine lui Rabourdin, care este unul dintre funcționarii noștri cei mai pricepuți și față de care înaintașii noștri nu s-au purtat prea bine, cu toate că unul dintre ei a obținut prefectura de poliție în timpul Imperiului datorită unui anumit personaj ce fusese plătit spre a-l urmări pe Rabourdin. Ca să fiu sincer, dragul meu, dumneata ești încă destul de tânăr spre a fi iubit pentru dumneata însuși...

— Dacă locul lui de La Billardièr va fi dat lui Rabourdin, sper să fiu crezut pe cuvânt atunci când laud superioritatea soției sale, replică des Lupeaulx, înțelegând ironia ministrului. Dar, dacă doamna contesă binevoiește să se convingă...

— Să o invit la primul meu bal, nu-i așa? Ei bine, femeia asta superioară a dumatăle va fi chemată atunci când vor fi la mine cucoanele acelea care vin aici numai ca să-și bată joc de noi, ele vor auzi anunțând pe *doamna Rabourdin*.

— Dar la ministrul Afacerilor Străine nu e anunțată doamna Firmiani?

— Născută Cadignan!... spuse cu vioiciune proaspătul conte, aruncând o privire tăioasă către secretarul său general, deoarece nici el, nici soția lui nu erau nobili.

Multe persoane credeau că ei discută despre cine știe ce chestiuni importante; solicitorii așteptau în fundul salonului. După ce des Lupeaulx plecă, proaspăta contesă îi spuse soțului ei:

— Mi se pare că des Lupeaulx e îndrăgostit!

— Ar fi pentru prima dată în viața lui! răspunse el ridicând din umeri, ca pentru a-i arăta soției sale că des Lupeaulx nu-și pierde vremea cu nimicuri.

Ministrul zări pe un deputat de centru-dreapta, care tocmai intra, și-și lăsă soția, ducându-se să încurajeze un glas ce nu îndrăznea să se facă auzit. Într-adevăr, sub povara unei nenorociri neprevăzute, care-l sugruma, deputatul voia să se asigure de o protecție și venise să-i

spună în taină că peste câteva zile va fi silit să-și dea demisia. Anunțat din timp, ministrul ar putea să pună în funcțiune bateriile sale, pentru a înfrunta opoziția.

Ministrul, adică des Lupeaulx, invitase în timpul mesei un personaj inamovibil sub toate guvernele, ce părea destul de stingherit de propria-i persoană, și care, în dorința de a lua o atitudine cât mai demnă, înțepenise în fața lui cu călcâiele lipite unul de altul, ca un soclu egiptean. Acest funcționar stătea lângă cămin și aștepta clipa când va putea să-i mulțumească secretarului general, a cărui plecare bruscă îl lăsă cu vorba pe buze, tocmai în momentul când se pregătea să rostească o frază de laudă. Acest personaj nu era altul decât casierul ministerului, singurul slujbaș care nu tremura niciodată în fața schimbărilor politice.

Pe vremea aceea, Parlamentul nu drămuia cu atâta zgârcenie bugetul, așa cum se întâmplă în tristele noastre zile; nu reducea cu atâta răutate onorariile ministeriale, nu făcea, după cum se spune în stilul bucătăriei, economii la fitilurile de lampă, ci acorda fiecărui ministru nou numit o indemnizație zisă de *deplasare*. Ca să vii și ca să pleci de la minister costa, vai! parale, iar instalarea aducea după sine o mulțime de cheltuieli care nu se recomanda să fie trecute în registre! Această indemnizație se ridica la frumușica sumă de douăzeci și cinci de mii de franci. Abia apărea decizia în *Monitor* și, în timp ce slujbașii mari, ca și cei mici, strânși în jurul sobelor sau în fața căminelor, se întrebau, amenințați de furtună în posturile lor: „Asta ce-o să mai facă? O să mărească numărul slujbașilor, o să dea afară doi și o să numească trei?” potolitul casier alegea douăzeci și cinci dintre cele mai frumoase bilete de bancă, le prindea cu o agrafă și-și întipărea pe figura-i de paracliser o expresie cât mai veselă. Apoi urca scara apartamentului și cerea slugilor, care vedeau una și aceeași putere în bani și în păstrătorul banilor, în stăpânitor și în stăpânit, în idee și în formă, să fie introdus la Excelența Sa de îndată ce acesta

se va scula. Casierul căuta să se înfățișeze la perechea ministerială în momentul acela de huzurare matinală, când un om de stat se arată blajin și mărinimos. La întrebarea „Ce dorești?” pusă de ministru, el răspundea prin arătarea pachetului de hârtii, spunând că s-a grăbit să aducă Excelenței Sale indemnizația cuvenită; pe urmă explica doamnei motivele, iar aceasta, uimită dar bucuroasă, oprea totdeauna o parte din sumă, uneori chiar toată. Indemnizația de deplasare e o chestiune de gospodărie. Casierul făcea o plecăciune, apoi strecura câteva cuvinte pentru domnul ministru: „Dacă Excelența Sa ar binevoi să-l mențină în post, dacă e mulțumit de serviciile lui prompte, dacă etc....” Deoarece un om care aduce douăzeci și cinci de mii de franci e totdeauna un slujbaș merituos, casierul nu pleca fără să audă cu urechile lui confirmarea în postul din care, de douăzeci și cinci de ani, privea cum se toarnă, se întoarnă și se răstoarnă miniștrii rând pe rând. După aceea era la dispoziția doamnei, se prezenta cu cele treisprezece mii de franci, leafa lunară, exact la timp, uneori le aducea mai înainte, alteori mai târziu, după cum i se spunea, și își păstra astfel, după o veche expresie călugărească, un glas la strană.

Fost mânuitor al registrelor Vistieriei, pe când Vistieria avea registre ținute în partidă dublă, jupân Saillard primise slujba lui actuală ca o răsplată pentru aceea la care fusese nevoit să renunțe. Era un bătrâior trupeș și grăsuț, foarte priceput în tinerea registrelor și foarte nepriceput în toate celelalte lucruri, rotund ca un zero, simplu ca bună ziua, care venea la birou cu pași numărați ca un elefant și se întorcea tot așa în Piața Regală, unde locuia în apartamentul de la parter al unei case vechi, proprietatea lui. Avea ca tovarăș de drum pe domnul Isidore Baudoyer, șef de birou în diviziunea domnului de La Billardièrre și deci coleg cu Rabourdin; acesta se însurase cu Elisabeth Saillard, fiica sa unică, și care, firește, se instalase într-un apartament de deasupra lui. La minister, nimeni nu se

Îndoia că moș Saillard era un prostănac, dar nimeni n-a putut să știe vreodată cât de mare era prostia lui; era prea compactă ca să fie pătrunsă, nu suna niciodată a gol și absorbea totul fără să arunce nimic în afară. Bixiou (un slujbaș despre care va fi vorba mai încolo) făcuse caricatura casierului desenând în vârful unui ou un cap cu perucă, iar dedesubt două picioare scurte, însoțind-o de inscripția: „Născut ca să plătească și să primească fără a greși niciodată. Cu ceva mai puțin noroc ar fi fost servitor la Banca Franței; cu ceva mai multă ambiție, ar fi fost dat afară.”

În momentul acela, ministrul se uita la casierul său așa cum te uiți la un cuier sau la o cornișă, fără să-ți treacă prin cap că obiectul acela ar putea să audă ceea ce se vorbește sau să înțeleagă vreun gând ascuns.

— Țin cu atât mai mult să ne înțelegem cu prefectul în cea mai mare taină, se adresă ministrul către deputatul demisionar, cu cât des Lupeaulx vânează locul dumitale. Cocioaba lui se află chiar în arondismentul dumitale, însă noi nu avem chef să-l vedem deputat.

— N-are nici censul, nici vârsta necesară⁴⁴, zise deputatul.

— Da, dar știi ce hotărâre s-a luat cu privire la vârstă, atunci când a fost vorba de Casimir Périer. Cât despre venit, des Lupeaulx are o oarecare avere; ea nu e prea mare, e drept, dar legea nu pune nicio stavilă îmbogățirii, iar el nu e omul care să nu și-o poată rotunji. Comisiile se arată destul de largi cu deputații de la centru, astfel că nu ne vom putea împotrivi pe față, dacă domnișorul ăsta se va bucura de o anumită bunăvoință.

— Dar de unde o să ia banii ca să-și mărească averea?

⁴⁴ *censul (și) vârsta necesară* – legea electorală din timpul Restaurației fixa obligația de a plăti 1000 de franci impozit pentru a putea fi aleși (v. mai sus); viitorii deputați nu puteau fi aleși înainte de a fi împlinit vârsta de 30 de ani.

— Uiți că Manuel a făcut ce-a făcut și a pus mâna pe o casă din Paris? replică ministrul.

Cuierul din perete asculta, dar fără voia lui. Această discuție aprinsă, cu toate că era rostită în șoaptă, ajunsese până la urechile lui Saillard grație unor însușiri ale acusticii încă insuficient studiate. Știți ce sentiment îl cuprinsese pe bătrâior când auzi aceste mărturisiri politice? O spaimă ce-i încrâncenă carnea pe el. Saillard făcea parte din rândul acelor oameni cumsecade care se îngrozesc când ascultă ceea ce nu se cade să audă, când intră unde nu sunt chemați și când par îndrăzneți, deși sunt fricoși, curioși, deși sunt discreți. Casierul se strecură ușor pe covor, îndreptându-se spre ieșire, astfel încât ministrul constată că era prea departe când dădu cu ochii de el. Saillard era un duh ministerial în stare să păstreze chiar și cel mai mic secret: dacă ministrul își dădea seama că omul său a intrat în tainele lui, era destul să-i spună: „Nicio vorbă!” Casierul profită de faptul că se strânseseră acolo mai mulți oameni de casă, se urcă într-o trăsură din cartierul său, pe care în timpul acestor costisitoare invitații o în chiria totdeauna cu ora, și se întoarse acasă, în Piața Regală.

La ora când bătrânul Saillard străbătea Parisul, ginerele său și scumpa lui Elisabeth erau ocupați, laolaltă cu abatele Gaudron, duhovnicul lor, să învârtească un nevinovat boston⁴⁵ în tovărășia câtorva vecini și a unui anume Martin Falleix, turnător în aramă din foburgul⁴⁶ Saint-Antoine, căruia Saillard îi pusese la îndemână fondurile necesare ca să înjghebeze un atelier ce-i aducea un venit bunișor. Acest Falleix, de fel din Auvergne, era un om de treabă, care

⁴⁵ *Boston* – joc de cărți în patru persoane, foarte la modă la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea; își trage numele de la orașul Boston, deoarece a fost născocit în timpul asediului acestui oraș (1776).

⁴⁶ *foburg* – (franțuzism) parte dintr-un oraș care este sau care era odinioară situată în afara (zidurilor) orașului; suburbie. [*fr. faubourg*] (n.k.).

venise la Paris cu traista în băț și fusese numaidecât angajat de frații Brézac, cunoscuți dărmători de castele. Pe la douăzeci și șapte de ani, prinzând gustul de înavuțire, ca oricare altul, Martin Falleix avu norocul să fie comandat cu bani de domnul Saillard, pentru exploatarea unei invenții în materie de turnătorie (brevet de invenție și medalie de aur la Expoziția din 1825). Doamna Baudoyer, a cărei fiică unică călca, după o expresie a lui moș Saillard, pe coada celui de-al doisprezecelea an, pusese ochii pe Falleix, un băietan bondoc, oacheș, muncitor și descurcăreț, de a cărui educație se îngrijea chiar dânsa. Conform ideilor ei, această educație consta în a-l învăța pe harnicul provincial să joace boston, să-și ferească bine cărțile, să nu lase pe nimeni să se uite în ele, să vină la ei ras, cu mâinile spălate cu săpun, să nu înjure, să vorbească franceza lor, să poarte ghete în locul papucilor și cămăși de stambă în locul cămășilor de in, să-și lase părul vâlvoi în loc de a și-l pieptăna lins pe cap. După opt zile, Elisabeth îl convinsese pe Falleix să-și scoată de la urechi două mari inele bătute pe multe, care semănau cu două cerculețe.

— Prea îmi cereți mult, doamnă Baudoyer, protestase el văzând-o că se bucură de sacrificiul acesta, puneți prea multă stăpânire pe mine. M-ați făcut să-mi curăț dinții până i-am clintit din loc, peste puțin o să mă faceți să-mi frec unghiile și să port freză, ceea ce nu se potrivește cu meseria noastră, unde cuconașii nu prea sunt văzuți cu ochi buni.

Elisabeth Baudoyer, născută Saillard, era una dintre acele figuri asupra cărora penelul se oprește rar din pricina înfățișării lor comune, dar care trebuiesc, totuși, schițate, deoarece ele reprezintă expresia acelei mici burghezii pariziene, situată între pătura meseriașilor înstăriți și între clasa înaltă, ale cărei calități sunt aproape niște vicii, ale cărei cusururi n-au nimic interesant, dar ale cărei moravuri, deși serbede, nu-s lipsite de originalitate. Elisabeth avea o înfățișare plăpândă și nu-ți făcea nicio plăcere să te uiți la

ea. Talia ei, care trecea cu puțin ele patru picioare, era atât de subțire, încât cingătoarea sa abia atinge o jumătate de cot. Trăsăturile feței, delicate, îngrămădite spre nas, dădeau figurii ei o ușoară asemănare cu mutra unei nevăstuici. La treizeci de ani trecuți, nu părea să aibă mai mult de șaisprezece sau șaptesprezece. Ochii, de culoarea albastră a faianței, îngreuiți de niște pleoape mari adumbrite de bolta sprâncenelor, n-aveau nicio strălucire. Totul la ea era meschin: și părul blond care bătea în alb, și fruntea îngustă cu proeminențe de care părea că se lovește lumina, și tenul plin de nuanțe cenușii, aproape plumburii. Partea inferioară a feței, mai mult triunghiulară decât ovală, încheia fără nicio armonie niște contururi în general destul de tulburi. În sfârșit, vocea ei scotea o suită întreagă de intonații acre-dulci. Elisabeth era, prin definiție, mic-burgheză care dă sfaturi soțului ei seara, când se culcă, fără nici cel mai mic merit al virtuților sale, ambițioasă fără să știe de ce, poate numai din simpla dezvoltare a egoismului domestic. La țară, ar fi vrut să-și sporească pământul; în lumea funcționărească, dorea să ajungă cât mai sus. A descrie viața tatălui și a mamei ei înseamnă a descrie femeia, zugrăvind copilăria fetei.

Domnul Saillard se însurase cu fata unui negustor de mobile care își avea prăvălia sub zidurile Halelor. Mijloacele lor reduse obligaseră la început pe domnul și doamna Saillard să trăiască în lipsuri continue. După treizeci și trei de ani de căsătorie și douăzeci și nouă de ani de slujbă la stat, averea Saillardzilor (așa-i numeau prietenii) consta din șaizeci de mii de franci încredințați lui Falleix, casa din Piața Regală, cumpărată cu patruzeci de mii de franci în 1804, și zestrea fiicei lor, de treizeci și șase de mii de franci. În capitalul acesta, moștenirea văduvei Bidault, mama doamnei Saillard, reprezenta o sumă de circa cincizeci de mii de franci. Venitul lui Saillard fusese totdeauna de patru mii cinci sute de franci, deoarece postul său nu îngăduia nicio avansare administrativă, fapt pentru care multă

vreme nu ispitise pe nimeni. Cei nouăzeci de mii de franci, strânși centimă cu centimă, proveneau așadar din economii chinuite și fructificate într-un chip lipsit de inteligență. Într-adevăr, Saillarzii nu cunoșteau alt mijloc de a-și plasa banii decât să-i ducă, în grămezi de câte cinci mii de franci, la notarul lor, domnul Sorbier, predecesorul lui Cardot, și să-i dea cu cinci la sută pentru primul împrumut, cu menționarea clauzei ca obligațiile să treacă asupra soției, dacă cel care împrumuta era căsătorit! Doamna Saillard obținu în 1804 un debit de hârtie timbrată al cărui dever îngădui luarea unei servitoare în casă. În momentul acela, imobilul, care valora mai mult de o sută de mii de franci, aducea un venit de opt mii. Falleix dădea șapte la sută pentru cei șaiszeci de mii de franci, pe lângă o cotă-parte egală din câștig. Așa că Saillarzii se bucurau de o rentă de cel puțin șaptesprezece mii de livre. Toată ambiția bătrânului era să capete, odată cu ieșirea la pensie, crucea Legiunii de Onoare⁴⁷.

Tinerețea Elisabethei fu o necurmată corvadă într-o familie ale cărei deprinderi erau cât se poate de obositoare, iar ideile cât se poate de simple. Se încingeau totdeauna discuții în legătură cu cumpărarea unei pălării pentru Saillard, se făcea socoteala câți ani ținuse un gheroc, iar umbrelele erau agățate pe sus cu ajutorul unor belciuge de aramă. Din 1804 nu se mai făcuse nicio reparație la casă. Saillarzii mențineau apartamentele de la parter în starea în care le lăsase vechiul proprietar, oglinzile se scorojiseră de poleiul lor aurit, iar picturile de deasupra ușilor abia se mai vedeau sub stratul de praf depus de vreme. În camerele mari și frumoase cu căminuri de marmură sculptată, cu tavane demne de Versailles, păstrau încă mobila pe care o găsiseră la văduva Bidault. Erau acolo fotolii de lemn de nuc, cu brațe largi și îmbrăcate în stofă, scrinuri de lemn de

⁴⁷ „Legiunea de onoare” – decorație franceză, instituită în 1802 de Napoleon Bonaparte; pe atunci prim-consul, pentru a răsplăti serviciile militare și civile.

trandafir, mescioare cu vergi de metal și cu plăci crăpate de marmură albă, un superb birou de Boulle, căruia moda nu i-a redat încă valoarea, apoi un talmeș-balmeș de lucruri de ocazie păstrate de negustoreasa de sub zidurile Halelor: tablouri cumpărate pentru frumusețea ramelor, veselă compusă din piese amestecate, printre care un minunat serviciu japonez de prăjituri, iar restul, farfurii de porțelan de cele mai diverse fabricații, argintării desperecheate, cristaluri învechite, frumoase albituri de damasc, un pat cât un mormânt, acoperit cu cât, având saltele de puf.

În mijlocul acestor relicve, doamna Saillard trona într-un jeț modern de mahon, cu picioarele pe o încălzitoare afumată, lângă un cămin plin de cenușă, însă veșnic stins, deasupra căruia se vedeau un ceasornic ornamental, câteva statuete vechi de bronz, câteva candelabre în formă de floare, dar fără lumânări, căci dânsa se lumina cu un sfeșnic de alamă în care era împlântată o lumânare lungă înfășurată în dâre de ceară topită.

Doamna Saillard avea un chip pe care, în ciuda zbârciturilor, se citeau îndărătnicia și asprimea, îngustimea ideilor, o cinste bine drămuțată, o pioșenie ce nu cunoștea mila, o zgârcenie fățișă și pacea unei conștiințe fără frământări. În unele tablouri flamande puteți vedea soții de burgmestru croite cam în felul acesta de către natură și reproduse aidoma de penelul pictorilor: atât doar că acelea au rochii frumoase de catifea sau de stofe scumpe, pe câtă vreme doamna Saillard n-avea rochii, ci îmbrăcămintea aceea păstrată din moși-strămoși, căreia în provinciile Touraine și Picardie i se spune *cotte*, sau în general în restul Franței, *cotillon*, un fel de fustă cu pliuri răsfrânte la spate și în părți. Mijlocul îi era strâns într-un ilic cu crețuri la spate, alt port din altă vreme! Purta încă scufie cu aripioare și papuci cu tocuri înalte. Deși avea cincizeci și șapte de ani și muncile grele din cadrul gospodăriei i-ar fi dat dreptul să se odihnească, dânsa împletea ciorapi pentru soț, pentru ea și pentru un unchi, așa cum țărăncile împletesc toată ziua,

umblând, vorbind, plimbându-se prin grădină sau mai dând,
din când în când, câte o raită pe la cuhnie.

MADAME SAILLARD ET SA FILLE.

Quoiqu'elle eût cinquante-sept ans, et que ses travaux obstinés au sein du ménage lui permissent bien de se reposer, elle tricotait les bas de son mari, etc.....

LES EMPLOYÉS.

Impusă de nevoie la început, zgârcenia Saillarzilor se transformase cu timpul în obișnuință. Când se întorcea de la slujbă, casierul îmbrăca o haină de casă și își cultiva singur grădina, înconjurată cu un gard de fier, de care se ocupa numai el. Timp de mulți ani Elisabeth se ducea dimineața după târguieli împreună cu maică-sa, apoi amândouă, cot la cot, se războiau cu treburile casei. Mama gătea foarte bine rața cu napi, dar, după părerea lui moș Saillard, Elisabeth n-avea pereche în ceea ce privea felul cum știa să potrivească ceapa pentru pulpa de berbec. „Să te lingi pe degete, nu alta!” De îndată ce Elisabeth se deprinse să țină acul în mână, maică-sa o puse să repare albiturile casei și hainele tatălui ei. Având mereu câte ceva de făcut, ca o servitoare, ea nu ieșea niciodată singură. Cu toate că locuiau la doi pași de Bulevardul Temple, de-a lungul căruia se înșirau teatrele Franconi, Gaâté, Ambigu-Comique⁴⁸ și, ceva mai încolo, Porte-Saint-Martin, Elisabeth nu fusese încă niciodată la *comedii*. Când își manifestă dorința de a vedea ce-i acolo, fu luată, cu îngăduirea abatelui Gaudron, bineînțeles, de domnul Baudoyer, care, spre a se fâli și spre a-i arăta cel mai frumos spectacol, o duse la Operă, unde se dădea atunci *Plugarul chinez*. Elisabeth găsi *comedia* plicticoasă ca un roi de muște și nu voi să se mai ducă a doua oară. Duminica, după ce făcea de patru ori drumul din Piața Regală la Biserica Saint-Paul, deoarece mama ei o silea să se țină cu strictețe de preceptele și îndatoririle creștinești, părinții o luau cu ei în față la *Café Turc*, unde se așezau pe scăunelele ce se găseau între pereții clădirii și gărdulețul de la drum.

⁴⁸ *teatrele Franconi, Gaâté, Ambigu-Comique* – familia Franconi este fondatoarea unui circ celebru din Paris (Circul Olimpic); teatrul Gaâté, datând din 1759, iar numele lui din 1792, era specializat în drame și feerii; la Ambigu-Comique (1759), la început teatru de marionete, se jucau, în vremea Restaurației și a monarhiei din iulie, melodrame și vodeviluri.

Saillarzii se grăbeau să ajungă acolo primii, ca să ocupe locurile cele mai bune, și se distrau uitându-se la lumea de pe stradă. În timpul acela, grădina *Café-ului Turc* era locul de întâlnire al bărbaților și al femeilor elegante din cartierele Marais, Saint-Antoine și împrejurimi. Elisabeth purta numai rochii de stambă, vara, și de lână, iarna, pe care și le făcea singură; maică-sa nu-i dădea decât douăzeci de franci pe lună pentru cheltuială, dar tatăl ei, care o iubea mult, îndulcea această zgârcenie prin diverse daruri. Nu citise niciodată ceea ce abatele Gaudron, vicarul de la Saint-Paul și sfetnicul familiei, numea cărți profane. Regula asta își dăduse roadele sale. Silită să-și îndrume simțămintele către o pasiune oarecare, Elisabeth devenise lacomă după câștig. Nu era lipsită nici de judecată, nici de pătrundere; dar cum ideile religioase și lipsa de experiență îi încercuiau calitățile ca într-un inel de bronz, ele nu se răsfrângeau decât asupra celor mai comune lucruri din viață, pentru ca după aceea, învârtindu-se într-un spațiu îngust, să se concentreze cu totul asupra afacerii la ordinea zilei. Înfrânate de cucernicie, înclinațiile ei trebuiră să se dezvolte doar între granițele impuse de cazurile de conștiință, această magazie de chestiuni gingașe din care interesul își alege părțile ce-i convin. Asemeni acelor personaje pioase la care religiozitatea n-a înăbușit cu totul ambiția, era în stare să-și împingă aproapele la acte neîngăduite numai pentru a se alege cu un folos cât mai mare; asemenea acestui soi de personaje, devenea aprigă atunci când era vorba de un drept al ei, recurgând la toate mijloacele viclene. Jignită, și-ar fi pândit dușmanul cu răbdarea șireată a pisicilor, fiind în stare de o răzbunare cumplită și rece, comisă în numele lui Dumnezeu. Până la căsătoria Elisabethei, soții Saillard au trăit fără alte legături în afară de aceea cu abatele Gaudron, preot din Auvergne, numit vicar la Saint-Paul odată cu restaurarea cultului catolic. Alături de acest slujitor al bisericii, care fusese prieten cu răposata doamnă Bidault, mai era unchiul

dinspre tată al doamnei Saillard, un bătrân negustor de hârtie, retras încă din anul al II-lea al Republicii, acum în vârstă de şaizeci şi nouă de ani, care venea să-i vadă numai duminica, fiindcă în ziua asta a săptămânii nu erau afaceri de făcut.

Acest bătrânel, cu o faţă verzuie, dominată de un nas roşu ca al unui beţiv şi străpunsă de doi ochi ca de vultur, umbla cu un tricorn sub care îi flutura părul cărunt, purta pantaloni ale căror găici atârnavă mult peste cataramă, ciorapi de bumbac colorat, împletiţi de nepoata sa, căreia continua să-i spună *mica Saillard*, nişte pantofi mari cu capse de argint şi o redingotă pestriţă. Semăna mult cu unul dintre acei oameni pirpirii ce îndeplinesc în acelaşi timp funcţia de paracliser, clopotar, uşier, gropar şi dascăl de ţară şi pe care îi iei drept nişte plăsmuiri ale caricaturiştilor, atâta vreme cât nu-i vezi la faţă. Venea încă şi acum pe jos ca să ia masa aici şi se întorcea tot pe jos în strada Grenétat, unde locuia într-o casă la etajul al treilea. Se ocupa cu scontul valorilor comerciale în cartierul Saint-Martin, unde era cunoscut sub porecla de Gigonnet⁴⁹, din pricina felului înfrigurat şi convulsiv în care îşi trăgea piciorul. Domnul Bidault începuse să facă scontări încă din anul al II-lea, împreună cu un olandez, jupân Werbrust, prieten cu Gobseck.

⁴⁹ *porecla de Gigonnet* - datorită felului cum personajul îşi trăgea convulsiv piciorul; porecla e în legătură cu vechiul substantiv francez *gigue* = picior, şi cu vechiul verb *giguer* = a sălta.

M. BIDAULT-GIGONNET.

Ce petit vieillard, à figure d'une teinte verdâtre, laissait
flotter ses cheveux gris sous un tricorne

LES EMPLOYÉS.

Mai târziu, în biroul fabricii din cartierul Saint-Paul, Saillard făcu cunoștință cu domnul și doamna Transon, mari negustori de olărie, stabiliți în strada Lesdiguières, care arătară interes pentru Elisabeth și care, în scopul de a o mărita, aduseră pe tânărul Isidore Baudoyer în casă la Saillard. Încuscrirea dintre domnul și doamna Baudoyer și Saillarzi se înfăptui cu aprobarea lui Gigonnet, care, timp de mai mulți ani, se ajutase în afacerile lui de un oarecare jupân Mitral, portărel, fratele doamnei Baudoyer-mama, care voia să se retragă atunci într-o căsuță a lui, în Isle-Adam. Domnul și doamna Baudoyer, tatăl și mama lui Isidore, tăbăcari cinstiți, din strada Censier, făcuseră încetul cu încetul o avere bunicică cu un negoț învechit. După ce-și însuraseră unicul fiu, căruia îi dădură o zestre de cincizeci de mii de franci, ei se hotărâră să se retragă la țară și aleseră regiunea din Isle-Adam, unde îl atraseră și pe Mitral; veneau însă destul de des la Paris, căci aveau unde trage, în casa din strada Censier, lăsată ca zestre lui Isidore. Soților Baudoyer le rămăsese o rentă de o mie de livre, după ce dăduseră fiului partea cuvenită lui.

Domnul Mitral, bărbat cu o perucă sinistră, cu fața de culoarea Senei, pe care străluceau doi ochi ca tutunul de Spania, rece ca o frânghie de put, mirosind totdeauna locul unde era o pradă de prins, păstra taina asupra averii lui; el jefuia însă în colțișorul lui, după cum Werbrust și Gigonnet jefuiau în cartierul Saint-Martin.

Cu toate că cercul acestei familii se mări, principiile și deprinderile ei nu se schimbă însă. Se serbau cu regularitate ziua tatei, a mamei, a ginerelui, a fiicei și a nepoatei, aniversarea nașterilor și a căsătoriilor, Paștele, Crăciunul, Anul Nou și Boboteaza. Aceste sărbători prilejuiau mari dereticări în casă și o curățenie generală, ceea ce adăuga la plăcerea ceremoniilor domestice și un anumit folos. Apoi, cu un alai deosebit, se făceau cadouri

practice, însoțite de buchete de flori: o pereche de ciorapi de mătase sau o tichie cu ciucure pentru Saillard, cercei de aur și o tavă de argint pentru Elisabeth și pentru bărbatul ei, cărora li se întregea cu încetul un serviciu de masă, fuste de mătase pentru doamna Saillard, care le păstra nou-nouțe. Când se dădea un dar, cel care-l primea era poftit într-un fotoliu și întrebat de mai multe ori:

— Ghici, ce dar ți-am pregătit?

Pe urmă se încingea un ospăț bogat, care ținea cinci ore, și la care erau poftiți abatele Gaudron, Falleix, Rabourdin, domnul Godard, pe vremuri subșef al domnului Baudoyer, și domnul Bataille, căpitanul companiei din care făcuseră parte și socrul și ginerele. Domnul Cardot, poftit mereu, proceda ca Rabourdin, accepta o invitație din șase. La desert cântau, se îmbrățișau cu entuziasm și-și doreau toate fericirile posibile, apoi arătau cadourile, cerând părerea tuturor invitaților. În ziua când primise tichia cu ciucure, Saillard nu și-o scoase din cap la desert, ceea ce încântă pe toată lumea. Seara veneau cunoscuții mai de departe și se începea balul. Dansau până târziu, în sunetul unei singure viori; de vreo șase ani încoace, însă, domnul Godard, bun cântăreț din fluier, contribuia la petrecere prin adăugirea unui flaut cu sunetul subțire. Bucătăreasa și fata în casă a doamnei Baudoyer, bătrâna Catherine, servitoarea doamnei Saillard, portarul și nevasta lui priveau din pragul ușii de la salon. Servitorii primeau o monedă galbenă de trei livre spre a-și cumpăra vin și cafea. Toată lumea asta se uita la Baudoyer și la Saillard ca la niște oameni sus-puși: erau slujbași ai guvernului, ajunseseră prin meritele lor; ei lucrau, se spunea, cu ministrul, îșidatorau averea priceperii lor, erau oameni politici; Baudoyer însă trecea drept cel mai destoinic, postul lui de șef de birou presupunea o muncă mai complicată, mai anevoioasă decât aceea de casier. Afară de asta, deși fiu al unui tăbăcar din strada Censier, Isidore avusese marele merit de a-și termina studiile și curajul de a renunța la

întreprinderea tatălui său, pentru a intra în administrație, unde ajunsese la un post strălucit. Pe deasupra, știind să tacă, era privit ca un gânditor adânc și poate într-o zi, după cum spuneau soții Transon, va fi numit deputat în arondismentul al optulea. Auzind astfel de vorbe, lui Gigonnet i se întâmpla adesea să-și muște buzele, și așa destul de ciupite, și să arunce o privire furișă spre nepoata lui, Elisabeth.

Isidore era un bărbat de treizeci și șapte de ani, înalt și bine legat, care asuda repede și al cărui cap semăna cu al unui hidrocefal. Capul acesta mare, acoperit cu un păr castaniu și tăiat scurt, era legat de gât printr-un sul de carne ce se răsfrângea de-a lungul gulerului hainei. Avea niște brațe de Hercule, mâini demne de un Domițian⁵⁰, un pântec pe care sobrietatea sa îl ținea la respect, după expresia lui Brillat-Savarin⁵¹. La chip aducea mai mult cu împăratul Alexandru⁵². Ochii lui mici, nasul turtit și răsucit în sus, gura cu buze subțiri și bărbia scurtă îi dădeau o înfățișare de tătar. Fruntea îi era îngustă și joasă. Cu toate că avea un temperament potolit, devotatul Isidore se deda unei aprinse pasiuni conjugale care nu scădea cu timpul deloc. În ciuda asemănării lui cu frumosul împărat al Rusiei și cu teribilul Domițian, Isidore era pur și simplu un funcționar, nu tocmai destoinic ca șef de birou, dar care cunoștea bine practica lucrărilor și ascundea o mărginită molatică sub o carapace atât de groasă că niciun fel de

⁵⁰ *mâini demne de un Domițian* – ultimul dintre cei doisprezece Cezari, Domițian (51—96) a fost, în partea a doua a domniei sale, un despot sângeros al Romei; a murit ucis de un sclav, cu știința propriei sale soții.

⁵¹ *Brillat-Savarin (Anthelme)* – teoretician al gastronomiei franceze (1755—1826), autor al tratatului despre „*Fiziologia gustului*”, precum și popularizator al multor rețete de bucătărie fină, ca, de pildă, a prăjiturii oare-i poartă numele.

⁵² *împăratul Alexandru* – e vorba de țarul Alexandru I (1777—1825), cunoscut francezilor ca rival al lui Napoleon.

scalpel nu o putea străbate. Studiile sale îndârjite, în timpul cărora dăduse dovadă de o răbdare și o voință de bou, capul lui mare înșelaseră pe părinți, care îl socoteau un om cu totul deosebit. Chițiбуșar și căutând mereu să arate ceea ce știe, vorbăreț și cicălit, spaima subalternilor lui, pe care nu-i slăbea din ochi, ținea la fiecare punct și virgulă, aplica regulamentele cu asprime și se arăta de o exactitate atât de aprigă, încât toți cei din biroul lui veneau totdeauna la slujbă înainte de timp. Baudoyer purta un frac albastru-deschis cu nasturi aurii, o vestă de un galben spălăcit, pantaloni cenușii și o cravată colorată. Picioarele-i late nu erau niciodată încălțate ca lumea. Lanțul de la ceas era garnisit cu un mare smoc de brelocuri, printre care păstra, în 1824, câteva pietre de America ce fuseseră la modă prin anul al VII-lea⁵³.

În sânul acestei familii, care dăinuia prin tăria legăturilor religioase, prin asprimea moravurilor, printr-o singură idee, aceea a zgârceniei, devenită pe atunci un fel de busolă, Elisabeth se vedea silită să se închidă în ea însăși, în loc de a-și împărtăși gândurile altora, deoarece simțea că nu are pe nimeni care să o înțeleagă. Deși unele fapte ar fi îndemnat-o să cârtească împotriva bărbatului ei, pioasa femeie păstra cea mai bună părere despre domnul Baudoyer; ea îi arăta un respect profund, cinstind în el pe tatăl fiicei sale, pe soțul ei, adică puterea temporală, cum spunea vicarul de la Saint-Paul. De aceea, ar fi socotit un păcat de moarte să facă un singur gest, să arunce o singură privire, să spună un singur cuvânt din care un străin ar fi putut ghici adevărata ei părere despre nătarăul de Baudoyer; manifesta chiar o supunere oarbă față de orice dorință a lui. Toate zvonurile vieții ajungeau la urechea sa, ea le strângea, le cântărea numai pentru dânsa și judeca atât de bine oamenii și faptele lor, încât, în momentul când începe această povestire, ea era oracolul tainic al celor doi

⁵³ *la modă prin anul VII* – pe la 1799 (calendarul republican începând din septembrie 1792).

funcționari, care, încetul cu încetul, ajunseseră să nu mai facă nimic niciunul, înainte de a-i cere sfatul. Bătrânul Saillard spunea cu naivitate: „Ce șmecheră-i Elisabeth asta!” Baudoyer însă, prea prost ca să nu se înfumureze de falsa reputație de care se bucura în cartierul Saint-Antoine, făgăduia înțelepciunea soției lui, cu toate că se folosea de ea. Elisabeth ghicise că unchiul ei Bidault, zis Gigonnet, trebuie să fie bogat și că mânuiește sume mari de bani. Minată de interes, ea îl cunoștea pe domnul des Lupeaulx mai bine decât îl cunoștea ministrul lui. Fiind căsătorită cu un prostănac, ea se gândea că viața sa ar fi putut să fie altfel, dar se mulțumea să bănuiască doar o situație mai bună, fără a dori să o și cunoască. Toate simțămintele ei frumoase găseau hrană în dragostea pentru fiica sa, pe care o cruța de necazurile îndurate de ea însăși în copilărie, și astfel se credea achitată față de lumea sentimentelor. Numai din grija pentru binele fiicei îl îndemnase pe tatăl ei la actul nesocotit al asocierii cu Falleix. Acesta fusese prezentat Saillarzilor de către bătrânul Bidault, care îi împrumuta bani în contul mărfurilor sale. Falleix găsea că *fostul* lui concetățean era prea avar și se plânsese cu nevinovăție Saillarzilor cum că Gigonnet cerea o camătă de optsprezece la sută unuia din Auvergne. Bătrâna doamnă Saillard îndrăznise să-l condamne pe unchiul ei.

— Tocmai fiindcă-i din Auvergne nu-i iau decât optsprezece la sută! răspunse Gigonnet.

Falleix, în vârstă de douăzeci și opt de ani, făcând o descoperire și împărtășind-o lui Saillard, părea că i-a pus Dumnezeu mâna în cap (expresie din vocabularul Saillarzilor) și se credea sortit unei averi mari; Elisabeth se gândi numaidecât să-l pregătească pentru fiica ei și să-și formeze ea însăși ginerele, făcându-și astfel planurile cu șapte ani înainte de vreme. Martin Falleix arăta un respect neașteptat doamnei Baudoyer, în care vedea o femeie foarte deșteaptă. Chiar de-ar avea mai târziu milioane, el va trebui să rămână pentru totdeauna în casa asta, unde

găsise o familie. Mica Baudoyer fusese încă de pe acum învățată să-i toarne cu drăgălășenie în pahar și să-i ducă pălăria la cuier.

În clipa când domnul Saillard se întoarse de la minister, bostonul era în toi. Elisabeth dădea sfaturi lui Falleix. Doamna Saillard împlotea lângă sobă, urmărind jocul vicarului de la Saint-Paul. Domnul Baudoyer, neclintit ca o scadență, își frământa mintea să ghicească la cine se aflau cărțile bune și stătea față în față cu Mitral, venit din Isle-Adam pentru sărbătorile Crăciunului. Nimeni nu se sinchisi de sosirea casierului, care se învârti câteva minute prin salon, cu fața lui mare încruntată de o meditație neobișnuită.

— Totdeauna-i așa când ia masa la ministru, zise doamna Saillard. Noroc că asta se întâmplă numai de două ori pe an, că altfel mi l-ar da gata. Saillard, nu-i făcut să aibă de-a face cu oamenii din guvern. Ascultă, Saillard, adăugă ea cu voce tare, sper că n-ai de gând să stai aici cu pantalonii de mătase și cu fracul de stofă de Elbeuf. Du-te și ți le schimbă, nu le toci aici degeaba, mămicule!

— Tatăl tău nu-i în apele lui, se adresă Baudoyer soției sale, după ce casierul trecu în camera lui să se dezbrace, în frig.

— Poate o fi murit domnul de La Billardière, spuse cu răceală Elisabeth, și cum el ține ca tu să-i iei locul, asta îl frământă, desigur.

— Dacă pot să vă fiu de folos cu ceva, zise vicarul de la Saint-Paul înclinându-se, spuneți-mi; am cinstea de a fi un cunoscut al doamnei prințese moștenitoare, Trăim doar într-o vreme când se cuvine să punem în slujbe pe oamenii devotați, a căror credință în Dumnezeu e nezdruclinată.

— Vasăzică, rosti Falleix, pentru ca oamenii de merit să poată ajunge, ei au nevoie de protecție în statul dumneavoastră? Bine am făcut eu că mi-am ales meseria de turnător; în viața practică lucrurile fabricate cum trebuie

sunt cel puțin prețuite...

— Domnul meu, ripostă Baudoyer, guvernul e guvern, te rog să nu-l vorbești de rău aici.

— Îmi place, zise vicarul, dumneata vorbești exact ca în *Constituționalul*.

— *Constituționalul* nici nu spune altceva, adăugă Baudoyer, care nu-l citea niciodată.

Casierul îl socotea pe ginerele lui tot atât de superior în merite față de Rabourdin, pe cât de superior îl socotea pe Dumnezeu față de sfântul Crépin, cum zicea el; numai că bătrânelul se gândea la această avansare cu o mare naivitate. Stăpânit de simțământul care-i face pe toți slujbașii să dorească înaintarea în grad, această patimă brutală, aprigă, oarbă, el voia să aibă succes, așa cum voia să obțină crucea Legiunii de Onoare, adică fără să facă nimic împotriva conștiinței lui, bizuindu-se numai pe merit. După el, un om care a avut răbdare să stea douăzeci și cinci de ani într-un birou, în dosul unui ghișeu, înseamnă că s-a sacrificat destul pentru patrie și deci binemerită o decorație. Spre a-și ajuta ginerele, el nu s-a gândit decât să strecoare o vorbă soției Excelenței Sale, atunci când i-a dus acesteia leafa pe o lună.

— Ce-i cu tine, Saillard, parcă ți s-au înecat corăbiile. Spune, micule, spune-ne ceva, îl luă de scurt nevastă-sa, când el apără din nou în salon.

Saillard întoarse spatele, după ce mai întâi făcu un semn fiicei lui, codindu-se să vorbească despre politică de față cu niște străini. După plecarea domnului Mitral și a vicarului, Saillard împinse masa la o parte, se așeză într-un fotoliu și luă atitudinea pe care o lua atunci când avea de povestit vreun cancan de la birou, gesturi și mișcări asemănătoare cu cele trei lovituri de gong de la Comedia Franceză. Apoi atrăgând atenția soției, ginerelui și fiicei lui să păstreze cea mai deplină taină, căci, după părerea lui, oricât de lipsită de importanță ar fi bârfeala, posturile lor depindeau totdeauna de felul cum știu să tacă din gură, el le vorbi despre enigma

de neînțeles a demisiei unui deputat, despre dorința legitimă a secretarului general de a-i lua locul, despre opunerea tainică a ministrului față de intenția unuia dintre cei mai hotărâți susținători ai lui, a unuia dintre cei mai credincioși slujitori, apoi despre chestia vârstei și a censului. Urmă un noian de presupuneri împletite cu părerile celor doi slujbași, care schimbau între ei tot felul de nerozii. Elisabeth puse trei întrebări:

— Dacă domnul des Lupeaulx e de partea noastră, crezi că domnul Baudoyer va fi numit în mod sigur?

— Dracu știe! exclamă casierul.

— În 1814, unchiul Bidault și prietenul său, domnul Gobseck, i-au dat niște bani cu împrumut, gândi ea. Mai are datorii?

— Oho, rosti casierul, întărind cu un șuierat apăsător și prelung ultima vocală. S-au făcut proteste cu privire la plată, dar au fost înlăturate cu ordin de sus și cu un mandat la vedere.

— Și unde-i moșia lui des Lupeaulx?

— Dracu știe, pe undeva prin partea locului de unde-i și bunicul tău și tatăl unchiului Bidault, de pe unde e și Falleix, nu departe de departamentul deputatului care-și depune mandatul...

După ce uriașul ei soț se întinse în pat ca să se culce, Elisabeth se aplecă deasupra lui și, cu toate că el socotea întrebările ei drept niște *năzbâtii*, îi spuse:

— Dragul meu, s-ar putea să capeți postul domnului de La Billardièr.

— Iar începi cu închipuirile tale! i-o tăie scurt. Baudoyer. Lasă-l pe domnul Gaudron să vorbească prințesei moștenitoare și nu te mai amesteca în treburile funcționărești!

La ora unsprezece, pe când în casa din Piața Regală se făcuse liniște, domnul des Lupeaulx ieșea de la Operă pentru a se duce în strada Duphot. Fu una dintre cele mai

strălucite miercuri ale doamnei Rabourdin. Mulți dintre obișnuinții ei se întorceau de la teatru și se adăugau grupurilor formate în saloanele sale, unde se remarcă o seamă de celebrități: poetul Canalis, pictorul Schinner, doctorul Bianchon, Lucien de Rubempré, Octave de Camps, contele de Granville, viconte de Fontaine; autorul de vodeviluri du Bruel, jurnalistul Andoche Finot, Derville, unul dintre cele mai serioase capete de la Palatul Justiției, baronul du Châtelet, deputat, bancherul du Tillet, tineri eleganți ca Paul de Manerville și junele viconte de Portenduère⁵⁴. Când apăru secretarul general, Célestine tocmai servea ceaiul. Îmbrăcămintea îi stătea foarte bine în seara aceea: avea o rochie de catifea neagră fără zorzoane, o eșarfă de voal negru, părul pieptănat strâns, legat cu o panglică și cu zulufi atârând într-o parte și în alta, după moda engleză. Ceea ce distingea pe această femeie era aerul acela de nepăsare al artiștilor, înțelegerea ușoară a tuturor lucrurilor și grația cu care îndeplinea cea mai mică dorință a prietenilor ei. Natura o înzestrăse cu o talie zveltă, care se răsucea cu ușurință la primul cuvânt ce i se adresa, și cu niște ochi negri de orientală, oblici ca ai chinezoaicelor, ca să privească și în lături; știa să-și moduleze glasul ademenitor și dulce pentru a da o vrajă mângâietoare fiecărei vorbe, chiar și uneia aruncate la întâmplare; avea niște piciorușe ca acelea care se văd numai în portrete, atunci când pictorii își îngăduie să falsifice realitatea încălțându-și modelul, singura măgulire ce nu intră în conflict cu anatomia. Obrajii, de o paloare accentuată ziua, ca ai oacheșelor, aveau reflexe vii la

⁵⁴ *Canalis, Schinner, doctorul Bianchon, Lucien de Rubempré. Octave de Camps, contele de Granville, viconte de Fontaine... Andoche Finot... bancherul du Tillet... Paul de Manerville... viconte de Portuendère* – personaje din romanele lui Balzac; astfel, Canalis apare în „*Modeste Mignon*”, Bianchon în „*Moș Goriot*”, Lucien de Rubempré în „*Iluzii pierdute*”, Octave de Camps în „*M-me Firmiani*”, Andoche Finot și du Tillet în „*César Birotteau*”, Paul de Manerville în „*Contractul de căsătorie*” etc. (vezi Addenda)

luminile salonului, care făceau să-i strălucească părul și ochii negri. În fine, formele ei subțiri și bine modelate aminteau unui ochi de artist de acea Venus medievală creată de Jean Goujon⁵⁵, celebrul sculptor al Dianei din Poitiers.

Des Lupeaulx se opri în ușă, sprijinindu-se cu umărul de pervaz. Această iscoadă a ideilor nu-și refuza plăcerea de a iscodi și sentimentele, deoarece femeia asta îl interesa mai mult decât cele la care se opriese până atunci. Des Lupeaulx atingea vârsta când bărbatii au pretenții nemăsurate asupra femeilor. Primele fire de păr alb aduc cu ele ultimele pasiuni, dar cele mai puternice, fiindcă sunt la răscrucea unde sfârșește puterea și unde începe slăbiciunea. Patruzeci de ani înseamnă vârsta nebuniilor, vârsta când bărbatul vrea să fie iubit numai pentru el, deoarece atunci iubirea nu mai trăiește prin ea însăși, ca în tinerețe, când poți fi fericit iubind oricum și pe oricine, în felul lui Chérubin⁵⁶. La patruzeci de ani dorești să ai totul din teama că nu vei avea nimic, pe câtă vreme la douăzeci și cinci de ani ai atâtea satisfacții, încât nu știi să alegi. La douăzeci și cinci de ani te bucuri de toate forțele, pe care le risipești ca un nesăbuit, pe cită vreme la patruzeci ieși abuzul drept putere. Gândurile care îl frământau în clipa aceea pe des Lupeaulx erau fără îndoială triste. Nervii acestui frumos bărbat îmbătrânit prea devreme se destinseseră, surâsul acela plăcut care-i servea de fizionomie și-i alcătuia un fel de mască, crispându-i chipul, se risipi; adevăratul om din el se trădă, și era groaznic.

Rabourdin îl zări și-și spuse: „Ce i s-o fi întâmplat oare? A căzut în dizgrație?”

⁵⁵ *Jean Goujon* – sculptor și arhitect francez din vremea Renașterii (1510—1568); lui i se atribuie și statuia Dianei de Poitiers, favorita regelui Henric al II-lea, pe care a reprezentat-o sprijinită de un cerb, sub chipul zeiței Diana a vânătorilor.

⁵⁶ *Chérubin* – pajul din comedia „Nunta lui Figaro” de Beaumarchais; e atât de însetat de iubire încât e gata să se îndrăgostească până și de guvernanta Marceline, care se descoperă a fi mama lui Figaro.

Secretarul general nu făcea însă decât să-și aducă aminte că odinioară fusese prea repede părăsit de frumoasa doamnă Colleville, ale cărei intenții erau aceleași ca și ale Célestinei. Rabourdin surprinse pe acest fals om de stat cu ochii pironiți asupra soției sale și-și întipări în minte privirea lui. Rabourdin era un observator prea pătrunzător pentru a nu-l cunoaște bine pe des Lupeaulx; îl disprețuia profund, dar, cum li se întâmplă de obicei oamenilor foarte ocupați, simțămintele sale nu răzbeau până la suprafață. Concentrarea pe care o provoacă o acțiune întreprinsă cu pasiune echivalează cu cea mai dibace prefăcătorie, așa încât gândurile lui Rabourdin erau ca niște scrisori închise pentru des Lupeaulx. Șeful de birou privea cu ciudă prezența acestui parvenit politic în casa lui, dar nu voise să o contrazică pe Célestine. În momentul acela el vorbea între patru ochi cu Un supranumerar, care va juca un anumit rol în intriga de culise stârnită de moartea sigură a lui de La Billardière, și spiona cu o privire foarte distrată pe Célestine și pe des Lupeaulx.

Aci se impune, desigur, să explicăm – atât pentru străini, cât și pentru nepoții noștri – ce înseamnă la Paris un supranumerar.

Supranumerarul este în lumea funcționărească ceea ce este copilul de la strănă într-o biserică, băiatul de trupă într-un regiment, figurantul într-un teatru: ceva nevinovat, neprihănit, o ființă orbită de iluzii. Fără iluzie, ce ne-am face oare? Ea ne dă puterea de a îndura toate mizeriile artei, de a învinge toate piedicile științei, înzestrându-ne cu tăria credinței. Iluzia e o credință nemărginită! Or, supranumerarul crede în funcționarism! El nu bănuiește cât de aspru, cât de rău, cât de nemilos e acesta. Nu există decât două feluri de supranumerari: supranumerarii bogați și supranumerarii săraci. Supranumerarul sărac e bogat în speranțe și are nevoie de un post; supranumerarul bogat e sărac cu duhul și n-are nevoie de nimic. O familie bogată nu

e atât de neghioabă ca să facă dintr-un om de duh un slujbaș de stat. Supranumerarul bogat e încredințat unui funcționar superior sau e plasat pe lângă directorul general, care îl inițiază în ceea ce Bilboquet, acest mare filozof⁵⁷, va numi înalta comedie a administrației, îndulcindu-i astfel chinurile stagiului până în clipa când va fi numit într-o slujbă oarecare. Supranumerarul bogat nu stârnește niciodată panică în birouri, slujbașii știu că el nu-i amenință cu nimic, deoarece acest supranumerar vânează numai slujbele înalte din administrație. În acea epocă, în multe familii se punea întrebarea: „încotro să-i îndreptăm pe copiii noștri?” Armata nu mai constituia prilejuri de îmbogățire. Carierele speciale – ingineria, marina, minele, geniștii, profesoratul – erau îngrădite de regulamente sau apărute de concursuri, pe câtă vreme roata miraculoasă care metamorfozează pe unii slujbași în prefecți, subprefecți, directori financiari, încasatori etc. în oameni aranjați ca-n povești nu e supusă nici unei legi, nici unui stagi. Datorită acestui fapt, birourile au fost năpădite de supranumerari cu cabriolete, eleganți, purtând mustați și devenind obraznici ca niște parveniți. Jurnalismul lovește fără milă în supranumerarul bogat care se întâmplă să fie totdeauna văr, nepot, rudă cu un ministru, cu un deputat sau cu un *pair* cu foarte mare influență, în timp ce slujbașii, complicii acestui supranumerar, cerșesc protecția lui. Supranumerarul sărac, adevăratul, singurul supranumerar, e mai totdeauna copilul unei văduve de slujbaș care trăiește dintr-o pensie mizeră și se zbate să-și hrănească fiul până când acesta ajunge într-un post de copist, apoi moare lăsându-l în apropierea bastonului de mareșal, într-un post de ajutor de referent, de ajutor de secretar, sau, în

⁵⁷ *Bilboquet, acest mare filosof* – tipul industriașului profitor care nu se încurcă în scrupule, dintr-un vodevil de pe vremea lui Balzac: „*Saltimbancii*” (1831) de Dumersan și Varin; când elevul său Gringalet îl întreabă: „Cufărul ăsta e al nostru?” el răspunde: „Trebuie să fie al nostru”.

cazul cel mai bun, de subșef. Locuind totdeauna într-un cartier unde chiriiile nu sunt scumpe, acest supranumerar pornește de acasă devreme de tot; pentru el starea timpului e singura mare problemă a zilei! A merge pe jos, a nu se murdări de noroi, a-și feri hainele de cea mai mică stropitură, a număra minutele pe care o ploaie i le-ar putea răpi silindu-l să se adăpostească, iată cât de multe griji are el! Trotuarele străzilor, pavajul bulevardelor și al cheiurilor sunt pentru el tot atâtea binefaceri. Dacă vreo pricină neobișnuită vă obligă să umblați pe străzile Parisului la ora șapte și jumătate dimineața, sau la ora opt, iama, o să vedeți apărând, pe un frig pătrunzător, pe ploaie sau pe vremea cea mai rea, un tânăr sfrijit și palid, fără țigară; ei bine, uitați-vă la buzunarele lui... veți vedea acolo forma unei pâinișoare pe care i-a dat-o maică-sa, pentru a putea străbate, fără să-și pună stomacul la grea încercare, cele nouă ceasuri care despart masa lui de dimineață de masa lui de seară. De altminteri, candoarea supranumerarilor durează puțin. Tânărul, atras de strălucirile vieții pariziene, măsoară repede distanța ametoitoare care se găsește între el și un subșef, distanța aceea pe care niciun matematician, fie el Arhimede, Newton, Pascal, Leibniz, Kepler, sau Laplace, n-a fost în stare s-o calculeze și care se află între 0 și cifra 1, între o gratificație problematică și o leafă! Supranumerarul descoperă deci destul de ușor piedicile ce-i stau în cale, el aude vorbindu-se despre tot felul de nedreptăți, pe care slujbașii sfârșesc prin a le înțelege, descoperă sforăriile din birouri, vede mijloacele lăturalnice prin care s-au ridicat superiorii săi: unul s-a însurat cu o fată care a sărit pârleazul, altul cu fata din flori a ministrului; cutare a luat asupra-și cine știe ce răspundere gravă, celălalt, om plin de merite, și-a zdruncinat sănătatea într-o muncă silnică, dând dovadă de o răbdare de cârtiță. Dar nu oricine este în stare de asemenea fapte uimitoare! În birouri nimic nu trece neștiut de toată lumea. Un neisprăvit are o nevastă deșteaptă care i-a deschis calea, în

cariera administrativă, până l-a făcut deputat; dacă în cadrul serviciului nu se pricepe la nimic, la Cameră știe să tragă sfori. Nevasta cutăruia e prietenă cu un om de stat; cutare subvenționează cu bani pe un jurnalist puternic. Destul ca supranumerarul să-și dea demisia, scârbit. Trei sferturi dintre supranumerari părăsesc funcționarismul înainte de a fi fost angajați și pe poziție nu mai rămân decât tinerii încăpățânați sau prostănaci, care-și spun: „Sunt aici de trei ani, până la urmă voi căpăta un post!” sau tinerii care simt că au o chemare pentru asta. S-ar putea spune că supranumerariatul este, pentru lumea funcționarilor, ceea ce este noviciatul pentru ordinele călugărești – o încercare. Această încercare e cât se poate de aspră. Cu ajutorul ei statul descoperă pe cei care pot să îndure foamea, setea, sărăcia fără să-și dea sufletul, munca fără să se scârbească, și a căror fire se poate încovoia în fața unei existențe îngrozitoare, sau, dacă vreți, a acelei molime a birourilor. Din acest punct de vedere, supranumerariatul, departe de a fi o mârșavă speculare a guvernului spre a obține muncă gratuită, poate fi socotit o instituție salutară.

Tânărul cu care vorbea Rabourdin era un supranumerar sărac, pe nume Sébastien de la Roche, care venise tocmai din strada Roi-Doré până în strada Marais călcând cu atâta grijă, încât nu fusese atins de niciun strop de glod. El spunea „*maman*” și nu îndrăznea să ridice ochii spre doamna Rabourdin, a cărei casă i se părea un Louvre⁵⁸. Se sfia să-și arate mânușile curățate proaspăt cu gumă. Sărmana lui mamă îi vârase în buzunar cinci franci, pentru cazul că va fi nevoit să joace, sfătuindu-l să nu servească nimic, să stea în picioare și să aibă grijă să nu lovească

⁵⁸ Luvru (*Louvre*) – fostă reședință la Paris a regilor Franței; palatul Luvru a fost început în 1204 și declarat în mod oficial terminal: în 1848. Încă din vremea lui Napoleon I, în sălile Luvrului se prezentau expoziții. Astăzi Luvrul este cel mai bogat muzeu al Franței.

vreo lampă sau vreun bibelou din acelea frumoase așezate pe mescioare. Era îmbrăcat în negru de sus până jos. Chipul bălai, ochii de o culoare verde cu reflexe aurii se potriveau cu un minunat păr de o nuanță aprinsă. Bietul băiat se uita din când în când, pe furiș, la doamna Rabourdin și își spunea: „Ce femeie frumoasă!” După ce se va întoarce acasă, se va gândi la această zână până târziu noaptea, când somnul îi va închide pleoapele obosite.

Rabourdin ghicise în Sébastien o vocație și, cum el lua în serios supranumerariatul, se interesase îndeaproape de băiatul acesta. El bănuise de altfel sărăcia care domnea în casa unei văduve cu o pensie de șapte sute de franci, din care fiul, abia ieșit de pe băncile liceului, consumase o bună parte a economiilor. De aceea se purta cu acest sărman supranumerar ca un părinte; de multe ori se lupta în consiliu ca să obțină o gratificație pentru el, și uneori, spre a o primi, renunța la a lui, atunci când discuția dintre el și cei ce împărțeau fondurile devenea prea aprinsă. Apoi îl copleșea pe Sébastien cu lucrul, îl forma, astfel încât îl aduse în situația de a putea tine locul lui du Bruel, autor de piese de teatru, cunoscut în literatura dramatică și pe afișe sub numele de Cursy, care cedă lui Sébastien o sută de taleri din leafa lui. Pentru doamna de la Roche și pentru fiul ei, Rabourdin era în același timp un om cu putere, un tiran și un înger: își legaseră de el toate nădejdlile lor. Sébastien aștepta cu nerăbdare momentul când îi va veni sorocul să intre în slujbă. Ah, ce zi mare e pentru supranumerari ziua când primesc prima leafă de la stat! Ei caută să se bucure cât mai mult de banii câștigați în prima lună și nu dau decât o mică parte mamelor lor. Afrodita surâde totdeauna seducătoare în fața acestor prime daruri ale casieriei ministeriale. Pentru Sébastien această nădejde nu putea fi îndeplinită decât de domnul Rabourdin, singurul său ocrotitor, de aceea devotamentul lui pentru șeful său nu avea margini, Supranumerarul lua masa de două ori pe lună în strada Duphot, dar în familie și adus de Rabourdin;

doamna nu-l invita decât în zilele de baluri când avea nevoie de dansatori. Inima bietului supranumerar începea să bată cu putere când îl vedea pe falnicul des Lupeaulx plecând de la minister cu trăsura oficială la ora patru și jumătate, în timp ce el își deschidea umbrela, sub poarta ministerului, pentru a porni pe jos spre cartierul Marais⁵⁹. Secretarul general, de care depindea soarta lui, care cu o singură vorbă ar fi putut să-i dea un post de o mie două sute de franci (da, o mie două sute de franci era toată ambiția lui; cu această sumă el și mama lui puteau să fie fericiți!), ei bine, acest secretar general nici nu-l cunoștea măcar! Abia dacă des Lupeaulx știa că există un Sébastien de la Roche. În schimb, dacă fiul lui de La Billardière, un supranumerar bogat din biroul lui Baudoyer, s-ar fi găsit la poartă, des Lupeaulx nu s-ar fi ferit niciodată să-l salute cu un semn prietenesc din cap, deoarece domnul Benjamin de La Billardière era fiul vărului unui ministru.

În momentul acela, Rabourdin îl certa pe umilul Sébastien, singurul care cunoștea în amănunt toate tainele vastei sale lucrări. Supranumerarul fusese însărcinat să scrie și să copieze faimosul memoriu compus din o sută cincizeci de coli mari de hârtie Tellière, la care se adăugau tabelele anexe, rezumatele ce se întindeau pe câte o coală, calculele cu acolade, titlurile scrise cu litere cursive și subtitlurile în *ronde*. Însuflețit de colaborarea lui mecanică la această mare idee, băiatul acesta de douăzeci de ani era în stare să transcrie un tabel numai pentru o simplă ștersătură și era mândru că prin scrisul său contribuia la o lucrare atât de importantă. Sébastien făcuse greșeala de a aduce la biroul său, ca să-și termine copia, ciorna unei lucrări foarte primejdioase. Era vorba de un tablou general al slujbașilor din administrațiile centrale ale tuturor ministerelor din Paris, cu indicații asupra averii lor actuale și viitoare și asupra afacerilor lor personale dinafara slujbei.

La Paris, orice slujbaș care nu e, ca Rabourdin, însuflețit

⁵⁹ *Marais* – vechi cartier al Parisului, cu palate celebre ale aristocrației.

de o ambiție patriotică sau n-are o valoare deosebită adaugă la veniturile postului său roadele unei afaceri oarecare, ca să poată trăi. El procedează ca domnul Saillard, participă la o negustorie unde vine cu banii necesari, iar seara controlează registrele asociatului său. Mulți slujbași se însoară cu croitorese, cu debitante de tutun, cu conducătoare de birouri de loterie sau de cabinete de lectură. Unii, ca bărbatul doamnei Colleville, rivala Célestinei, lucrează în vreo orchestră de teatru. Alții, ca du Bruel, fabrică vodeviluri, opere comice, melodrame sau regizează spectacole. În rândul acestora pot fi citați domnii Sewrin, Pixérécourt, Planard⁶⁰ etc. La vremea lor, Pigault-Lebrun, Piis, Duvicquet⁶¹ au avut posturi la stat. Cel dintâi editor al domnului Scribe⁶² a fost slujbaș la Vistierie.

Pe lângă aceste date, tabloul întocmit de Rabourdin mai cuprindea informații asupra capacității morale și asupra facultăților fizice, întocmite cu scopul de a cunoaște bine oamenii înzestrați cu inteligență, dragoste de muncă și sănătate, trei condiții indispensabile pentru bărbații care trebuie să ducă pe umerii lor povara afacerilor publice și să îndeplinească totul repede și bine. Dar această importantă

⁶⁰ *Sewrin, Pixérécourt, Planard* – autori dramatici francezi care au reputat succese la începutul secolului al XIX-lea: *François de Planard* (1784—1853) a scris vodeviluri și livrete de operă comică; *René-Charles Guilbert de Pixérécourt* (1773— 1844) este „tatăl melodramei”, „Shakespeare al bulevardului”; *Charles-Augustin Sewrin* (1771—1853) a compus, pe lângă poezii și romane, multe vodeviluri și livrete de opere și de opere comice.

⁶¹ *igault-Lebrun, Piis, Duvicquet* – Ch. Antoine *PigaultLebrun* (1753—1835) a scris romane amuzante dar licențioase; Augustin de *Piis* (1755—1831) a fost ziarist și a compus și cântece și vodeviluri; Pierre *Duvicquet* (1765—1835) a publicat ediții comentate din clasicii latini și francezi și a ținut rubrica criticii la *Journal des Débats*.

⁶² *Scribe (Eugène)* – cel mai cunoscut autor de teatru din prima jumătate a secolului al XIX-lea (1791—1861); a scris peste 400 de piese – mai ales comedii (de ex. „*Paharul cu apă*”) – reflectând, dacă nu cu înțelegerea adâncă a rădăcinilor sociale, dar cu mare pricepere tehnică și cu vervă, psihologia carieristă a burgheziei triumfătoare.

lucrare, fructul a zece ani de experiență și al unei îndelungate studieri a oamenilor și a faptelor, întocmită cu concursul principalilor funcționari ai diferitelor ministere, mirosea a spionaj și a poliție pentru cei ce nu înțelegeau scopul ei. Ô singură coală căzută în mâna cuiva, și domnul Roubourdin putea fi pierdut. Admirând fără măsură pe șeful său și necunoscând încă veninul birocrăției, Sébastien avea toate păcatele naivității, după cum avea și toate părțile ei bune. De aceea, deși fusese muștrat pentru a fi luat cu sine această lucrare, el avu curajul de a-și recunoaște în întregime greșeala: ascunsese ciorna și copia într-un dosar unde nu le putea găsi nimeni; totuși, dându-și seama de gravitatea greșelii sale, nu-și putu opri câteva lacrimi ce i se rostogoliră pe obraz.

— Lasă, dragul meu, îi spuse cu bunătate Roubourdin, nu e cazul să plângi, dar caută să nu mai faci nesocotințe ca asta. Du-te mâine mai de dimineață la birou, uite cheia unei cutii care se află în scrinul meu cel rotund; ea e încuiată cu o broască cifrată; o vei deschide, făcând cuvântul *cer*, și vei vâri în ea atât copia, cât și ciorna.

Această dovadă a încrederii ce i se arăta uscă lacrimile naivului supranumerar, pe care șeful său îl îndemnă să ia o ceașcă de ceai și o prăjitură.

— Maman nu mă lasă să beau ceai, din pricina pieptului, zise Sébastien.

— Ei bine, draguțule, interveni impunătoarea doamnă Roubourdin, care voia să arate lumii cât de bună este, atunci, uite, ia un sandvici și frișcă și vino aci, lângă mine.

Îl sili pe Sébastien să se așeze la masă lângă dânsa și când simți rochia acestei zâne atingându-i fracul, inima bietului tinerel începu să bată atât de tare, încât era gata să-i sară din piept. În clipa aceea, frumoasa doamnă Roubourdin zări pe domnul des Loupeaulx, îi surâse și, în loc să aștepte ca el să vină la dânsa, se îndreptă ea spre dânsul.

— De ce ai rămas deoparte, de parcă ai fi supărat pe noi?

i se adresă ea.

— Nu-s supărat, răspunse el. Dar, venind să-ți anunț o veste bună, nu mă pot opri de a mă gândi că dumneata vei fi aceea care te vei uita de sus la mine. Parcă vad că peste șase luni nu voi mai fi decât un străin pentru dumneata. De fapt, dumneata ești destul de inteligentă, iar eu am destulă experiență... destulă șiretenie, dacă vrei, ca să nu ne păcălim unul pe altul. Ți-ai atins ținta, fără ca aceasta să te fi costat altceva decât câteva surâsuri și câteva cuvinte drăgălașe...

— Să ne păcălim! Ce vrei să spui? exclamă ea cu un aer de aparentă jignire.

— Nimic decât că domnului de La Billardièrre îi este astă-seară mai rău decât i-a fost ieri și că, după câte mi-a spus ministrul, soțul dumatăle va fi numit șeful diviziunii.

Îi povesti despre ceea ce el numea „scena” de la ministru, gelozia contesei și ceea ce spusese ea în legătură cu invitația pe care o pregătea pentru domnul Rabourdin.

— Domnule des Lupeaulx, răspunse cu demnitate doamna Rabourdin, îngăduie-mi să-ți amintesc că soțul meu este cel mai vechi și mai capabil șef de birou, că numirea acestui bătrân de La Billardièrre a fost o nedreptate care a produs nemulțumiri în birouri, că soțul meu îi ține locul de un an de zile și deci nu avem nici concurent, nici rival.

— Asta așa-i.

— Atunci, continuă ea surâzând și arătând cei mai frumoși dinți din lume, prietenia pe care o am pentru dumneata poate fi oare întinată de gândul la vreun interes oarecare? Mă crezi oare în stare de așa ceva?

Des Lupeaulx făcu un gest de tăgăduire admirativă.

— Ah, exclamă ea, inima femeilor va fi totdeauna o taină pentru cei mai dibaci dintre dumneavoastră, bărbații. Da, te-am primit aici cu cea mai mare plăcere, dar în această plăcere a mea se ascundea, în adevăr, și o intenție,

— A!

— Ai, îi șopti ea la ureche, un viitor strălucit, vei fi deputat, apoi ministru! (Câtă bucurie produce unui ambițios faptul de a auzi în cornetul urechii lui aceste cuvinte rostite de vocea frumoasă a unei femei frumoase!) O, te cunosc mai bine decât te cunoști dumneata însuși. Rabourdin e omul care îți va fi de un ajutor neprețuit în cariera dumitale, el va duce în spinare toată munca, atunci când dumneata vei fi ocupat la Cameră. Așa după cum dumneata visezi postul de ministru, și eu năzuiesc pentru Rabourdin Consiliul de stat și o direcție generală. Mi-am pus, deci, în gând să leg între ei doi oameni care nu se vor stingheri cu nimic unul pe altul și care se pot ajuta foarte mult. Oare nu asta-i rolul unei femei? Ca prieteni vă veți putea înălța mai repede amândoi, și e timpul să treceți la atac. Eu nu mă mai ascund după deget, adăugă ea zâmbind. Poftim, nu ești atât de sincer cu mine, precum sunt eu cu dumneata!

— Nu vrei să mă asculți, rosti el cu un aer melancolic, în ciuda adâncii mulțumiri sufletești pe care i-o producea doamna Rabourdin. La ce-o să-mi folosească înaintările dumitale de mâine, dacă în momentul acesta mă destitui, și chiar aici?

— Înainte de a te asculta, făcu ea cu vioiciunea sa pariziană, ar trebui să ne putem înțelege.

Și-l lăsă pe tomnaticul îngâmfat pentru a se duce să vorbească cu doamna de Chessel, o contesă din provincie, care tocmai se pregătea să plece.

„Femeia asta-i extraordinară, își spuse des Lupeaulx; în fața ei nu mă mai recunosc!*

Și, în adevăr, vulpoiul acesta, care, cu șase ani în urmă, întreținuse o metresă, care, datorită postului său, își făcuse un harem cu nevestele frumoase ale slujbașilor, care trăia în lumea jurnaliștilor și a actrițelor, se simți, întreaga seară, cotropit de admirație pentru Célestine și fu ultimul care părăsi salonul.

„În sfârșit, își spunea doamna Rabourdin în timp ce se dezbrăca, acum am pus mâna pe post! Douăsprezece mii

de franci pe an, gratificațiile și venitul fermei noastre de la Grajeux, toate vor face la un loc douăzeci și cinci de mii de franci. Ceea ce nu înseamnă belșug, dar nici sărăcie.

Célestine adormi cu gândul la datoriile pe care le avea, făcându-și socoteala că, prin plăți anuale de câte șase mii de franci, în trei ani ar putea scăpa de ele. Era departe de a bănuî că o femeie care n-a călcat niciodată într-un salon, o mic-burgheză guralivă și interesată, evlavioasă și care n-a ieșit niciodată din cartierul Marais, fără sprijin și fără cunoștințe, își pusese în gând să ia cu asalt postul în care ea îl și instalase mai dinainte pe Rabourdin al ei. Doamna Rabourdin ar fi arătat tot disprețul doamnei Baudoyer dacă ar fi știut că are în ea o rivală, deoarece nu cunoștea încă puterea celor mici la suflet, dârzenia viermelui care roade scoarța unui fag tânăr făcându-și culcușul în scorbura lui.

Dacă ar fi cu putință să folosim în literatură microscopul unui Leuwenhoëk, al unui Malpighi, sau al unui Raspail⁶³, lucru care l-a ispitit pe berlinezul Hoffmann⁶⁴, și dacă am mări și am desena acele moluște care au împins Olanda la doi pași de pieire prin roaderea digurilor ei, am izbuti poate să dăm la iveală niște guri cu aproximație asemănătoare acelorale ale jupânilor Gigonnet, Mitral, Baudoyer, Saillard, Gaudron, Falleix, Transon, Godard și compania, moluște care și-au arătat, de altfel, tăria în al treizecilea an al

⁶³ *Leuwenhoek, Malpighi, Raspail* – oameni de știință din diverse țări între secolele al XVII-lea și al XIX-lea: *A. Leuwenhoek*, naturalist olandez (1632—1723), a completat cercetările lui Harvey despre circulația sângelui; *Marcello Malpighi* a fost un cunoscut medic anatomist italian din secolul al XVII-lea (1628—1694); *François-Vincent Raspail* (1794—1878), chimist celebru, este un compatriot și un contemporan al lui Balzac. (Raspail a fost un democrat activ, participând la revoluțiile din 1830 și 1848.)

⁶⁴ *berlinezul Hoffmann* – Balzac îl citează des pe scriitorul german E. Hoffmann (1776—1822). În cunoscutele sale „*Povestiri fantastice*”, a satirizat filistinismul, care domnea în statele feudale germane, știind să îmbine divagațiile imaginației cu spiritul de observație.

veacului acesta⁶⁵. Socotim deci că a sosit momentul să înfățișăm moluștele care mișună prin birouri, acolo unde s-au petrecut principalele episoade ale povestirii de față.

La Paris toate birourile sunt la fel. Prin orice minister ți-ai purta pașii pentru a cere o cât de mică ușurare a necazurilor sau un cât de neînsemnat hatâr, vei da de coridoare întunecoase, de scări la care abia ajunge lumina, de uși prevăzute, ca lojile unui teatru, cu câte un gemuleț oval ce seamănă cu un ochi prin care poți vedea niște scene demne de Callot⁶⁶ și pe care sunt atârdate niște indicații greu de descifrat. Dacă ai nimerit acolo unde dorești, te trezești într-o primă încăpere unde stă ușierul, după care urmează o a doua unde se află slujbașii mărunți; biroul subșefului vine după aceea, la dreapta sau la stânga, apoi, mai departe sau mai sus, urmează acela al șefului de birou. Cât despre personajul măreț numit șef de diviziune, în timpul Imperiului, adesea director, în timpul Restaurației, iar acum redevenit șef de diviziune, acesta sălășluiește deasupra sau dedesubtul celor două sau trei birouri de sub conducerea lui, și de obicei se află alături de cabinetul vreunuia dintre superiorii săi. Încăperea lui se distinge totdeauna prin mărimea ei, cinste cu atât mai demnă de luat în considerare în mijlocul acelor ciudate chilioare ce formează stupul denumit minister sau direcție generală, mai ales când e vorba de o singură direcție generală. Astăzi mai toate ministerele s-au format din administrații altădată separate. Din pricina acestei înghesuiri, directorii generali și-au pierdut strălucirea de odinioară, nemaiaivând palate, slujitori, saloane și chiar câte o mică suită. Cine ar mai

⁶⁵ *Gigonnet, Mitral, Baudoyer... Falleix, Transon... moluște care și-au arătat tăria în al trezecilea an al veacului acesta* - cămătari, bancheri, oameni de bursă, ariviști (personaje din romanele lui Balzac), reprezentând burghezia triumfătoare în urma revoluției din 1830.

⁶⁶ *Callot* (Jacques) - pictor și gravor (1592—1635), care în unele opere ale sale, de un puternic realism, își exprimă protestul său față de mizeria și cruzimea războiului.

recunoaște, de pildă, azi, în omul care vine pe jos la Vistierie și care se urcă tocmai la etajul al doilea pe directorul general al pădurilor sau al contribuțiilor indirecte, mai înainte instalat într-un falnic palat din strada Sainte-Avoye sau din strada Saint-Augustin, și care altădată era consilier, ba adesea ministru de stat și *pair* al Franței? (Domnii Pasquier și Molé⁶⁷, între alții, s-au mulțumit cu câte o direcție generală după ce fuseseră miniștri, ilustrând astfel încă o dată expresia pe care ducele d'Antin o rostise în fața lui Ludovic al XIV-lea⁶⁸: „Sire, când Isus Cristos a murit vineri, el știa că o să învieze duminică”.) Dacă, pierzând din măreția de altădată, directorul general a câștigat în suprafață administrativă, acesta n-ar fi un rău prea mare; dar, astăzi, acest personaj abia dacă ajunge să fie raportor în Consiliul de stat, cu o leafă nenorocită de douăzeci de mii de franci. Ca simbol al vechii lui puteri, i se îngăduie să aibă un valet cu pantaloni scurți, cu ciorapi de mătase și cu frac după moda franțuzească, dacă în ultimul timp valetul nu se va fi schimbat cumva la înfățișare.

În limbaj administrativ, un birou se compune dintr-un ușier, din mai mulți supranumerari, lucrând fără plată un anumit număr de ani, din copişti, din ajutori de referenți, din impiegați simpli sau impiegați principali, un subșef și un șef. Diviziunea, care cuprinde de obicei două sau trei birouri, poate fi uneori și mai mare. Titulaturile variază după administrații: poate exista un verificator în locul impieगतului, un arhivar etc.

Pardosită în pătrățele, ca și coridorul, și tapetată cu o

⁶⁷ *Pasquier și Molé* – Etienne-Denis Pasquier (1767—1862), prefect al poliției lui Napoleon, a făcut parte și din guvernele Restaurației și a fost președinte al Camerei Pair-ilor și cancelar în 1836, iar *Louis Mathieu Molé* (1781—1855), ministru al Justiției sub Napoleon, a fost prim-ministru între 1836 și 1838. Balzac se referă deci la întâmplări politice foarte apropiate de momentul când scrie „Slujbașii” (1838).

⁶⁸ *ducele d'Antin... în fața lui Ludovic al XIV-lea* – ducele d'Antin (Louis-Antoine) era fiul marchizei de Montespan, fosta favorită a lui Ludovic al XIV-lea, și trecea drept un perfect om de curte (1665—1736).

hârtie sărăcăcioasă, odaia ușierului e mobilată cu o sobă, cu o masă lungă și neagră, cu câteva pene de scris, cu o călimară, uneori cu un ciubăr cu apă, și cu niște bănci de lemn pentru plebea care așteaptă; ușierul însă se lăfăie într-un jilț comod, având sub picioare o rogojină. Biroul slujbașilor e o încăpere mare, mai mult sau mai puțin luminată, rareori parchetată. Parchetul și căminul sunt rezervate în mod special șefilor de birou și de diviziune, întocmai ca și dulapurile, mesele de mahon, fotoliile de marochin roșu sau verde, canapelele, perdelele de mătase și alte obiecte de lux administrativ. În încăperea slujbașilor se află o sobă al cărei burlan dă într-un cămin astupat, în cazul că există un cămin. Hârtia tapetului e fără desene, verde sau cenușie. Mesele sunt de lemn negru. Dibăcia slujbașilor se vede și după felul cum știe să se căpătuiască fiecare. Cel mai friguros are sub picioare un fel de pupitru de lemn, cel cu sângele mai iute în vene n-are decât o împletitură de rogoz; unul mai plăpând, care se teme de curent, de deschiderea ușilor sau de alte pricini ce produc schimbarea temperaturii, își face o mică apărătoare cu ajutorul dosarelor. Se mai află acolo un dulap în care își lasă cu toții hainele de lucru, mânecutele de pânză, cozoroacele, tichiile, scufiile și alte unelte profesionale. Pe cămin stau înșirate aproape veșnic carafe pline cu apă, căni și resturi de mâncare. În anumite locuri întunecoase se află lămpi. Ușa de la biroul subșefului e deschisă, în așa fel ca el să-și poată supraveghea slujbașii, să-i oprească de a vorbi prea mult între ei, sau să vină să-i consulte în împrejurări importante. Mobilierul birourilor poate dovedi, la nevoie, unui observator calitatea celor care stau acolo. Perdelele sunt albe sau de pânză colorată, de bumbac sau de mătase; scaunele din lemn de cireș sau de mahon au împletituri de paie, de piele sau de postav; tapetele sunt mai mult sau mai puțin noi. Dar, indiferent de administrația căreia îi aparțin aceste lucruri publice, atunci când se întâmplă să fie scoase din minister, nimic nu poate părea

mai straniu decât lumea acestor mobile care au văzut atâtea stăpâni și atâtea regimuri și au trecut prin atâtea dezastre. De aceea, dintre toate mutările care se văd la Paris, cele mai caraghioase sunt ale serviciilor administrative. Nici măcar geniul lui Hoffmann, acest poet al imposibilului n-a plăsmuit ceva mai fantastic. E greu să-ți dai seama de ceea ce poate să ducă în ea o căruță încărcată cu astfel de lucruri Dosarele stau căscate, lăsând să se prelingă din ele o dâră de praf de-a lungul străzilor. Mesele, aruncate cu picioarele rășchirate în sus, fotoliile tocite și toate acele unelte de necrezut cu care este administrată Franța au înfățișări îngrozitoare. E ceva care aduce în același timp cu recuzita unui teatru, sau cu aparatele saltimbancilor. După cum pe obeliscuri descifrezi unele trăsături ale inteligenței sau unele urme ale scrierii, care îți tulbură imaginația, tot așa și aici vezi atâtea, fără să le înțelegi rostul! Pe deasupra, toate acestea sunt atât de vechi, atât de roase, atât de dogite, încât blidele din cea mai murdară bucătărie îți fac mai multă plăcere privindu-le, decât uneltele bucătăriei administrative.

Va fi poate de ajuns să descriem diviziunea domnului de La Billardière, pentru ca străinii sau oamenii noștri din provincie să capete o idee precisă despre moravurile specifice birourilor, deoarece caracteristicile lor principale sunt fără îndoială comune tuturor administrațiilor europene.

Mai întâi și înainte de toate, închipuiți-vă, după cum vă ajută fantezia, un bărbat prezentat în *Anuar* precum urmează:

ȘEF DE DIVIZIUNE

„Domnul baron Flamet de La Billardière (Athanase-Jean-François-Michel), fost mare dregător al departamentului Corrèze, slujitor al casei regale, raportor în Consiliul de stat pentru chestiuni deosebite, prezident al marelui Colegiu al

departamentului Dordogne⁶⁹, ofițer al Legiunii de Onoare, cavaler al Sfântului Ludovic și al ordinelor străine: Crist, Izabela, Sfântul Vladimir⁷⁰ etc., membru al Academiei din Gers și al mai multor alte societăți științifice, viceprezident al Societății literare, membru al Asociației Saint-Joseph și al Asociației închisorilor, unul dintre primarii Parisului etc., etc.”

Personajul acesta, cu un volum tipografic atât de umflat, ocupa în momentul acela trei sferturi din mărimea unui pat, având capul înfășurat într-o scufie de bumbac, legată cu panglici de un roșu aprins, și era vizitat de ilustrul Desplein⁷¹, chirurgul regelui, și de tânărul doctor Bianchon, străjuț de două bătrâne rude, de o parte și de alta a patului înconjurat de fiole, șervete, leacuri și alte elemente mortuare, în timp ce preotul de la Saint-Roch, care se străduia să-l facă să se gândească la mântuirea lui, aștepta să-și dea sufletul. Fiul său, Benjamin de La Billardièrre, întreba în fiecare dimineață pe cei doi doctori: „Credeti că voi avea fericirea de a-l salva pe tatăl meu?” În dimineața aceea, moștenitorul procedase la o schimbare, înlocuise cuvântul fericire prin cuvântul nenorocire.

Așadar, diviziunea La Billardièrre se întindea pe o longitudine de șaptezeci și una de trepte sub latitudinea mansardelor în oceanul ministerial al unui impunător palat, în partea de nord-est a unei curți în care pe vremuri se

⁶⁹ *președinte al marelui colegiu din departamentul Dordogne* – prin legea electorală din 1820, electorii din marele colegiu departamental, cei mai bogați, votau de două ori, o dată în colegiul cel mic (de arondisment) și o dată în colegiul departamental.

⁷⁰ *ordinele străine: Christ, Isabela, Sfântul Vladimir* – ordinul lui Christ (militar și religios) era un ordin portughez aprobat de curtea papală în 1319; Ordinul Isabelei a fost instituit de regele Spaniei, Ferdinand al VI-lea, în 1815, pentru a recompensa pe regaliști; iar Ordinul Sfântului Vladimir a fost creat de Caterina a II-a a Rusiei în 1782.

⁷¹ *ilustrul Desplein* – personaj din „*Liturgia ateului*” de Balzac; modelul a fost celebrul chirurg Dupuytren.

aflau grajdurile, acum ocupate de diviziunea Clergeot. Un lung coridor, străbătut de o lumină slabă de tot, despărțea cele două grupe de birouri, pe ale căror uși erau lipite inscripții indicative. Cabinetele de lucru și anticamerele domnilor Rabourdin și Baudoyer se aflau dedesubt, la etajul al doilea. După biroul lui Rabourdin urmau anticamera, salonul și cele două cabinete de lucru ale domnului de La Billardière.

La primul etaj, tăiat în două de un demisol, se aflau locuința și biroul domnului Ernest de La Brière, personaj ocult și cu mare influență, pe care îl vom descrie în câteva fraze, fiindcă merită o paranteză. Acest tânăr îndeplinea funcția de secretar particular al ministrului pe toată perioada cât dură ministerul. De aceea, apartamentul lui comunica printr-o ușă secretă cu adevăratul cabinet de lucru al Excelenței Sale, deoarece pe lângă cabinetul de lucru mai exista unul, în legătură cu vastul apartament, unde Excelența Sa primea, în așa fel încât să poată lucra acolo, de la caz la caz, cu secretarul său particular fără martori, sau să se întrețină cu diverse personaje importante, fără secretar. Un secretar particular este pentru ministru ceea ce des Lupeaulx era pentru minister. Între tânărul de La Brière și des Lupeaulx deosebirea este aceea dintre un aghiotant și un șef de stat-major. Acest ucenic al ministrului pleacă și revine adesea în funcțiune în același timp cu oblăduitorul său. Dacă ministrul cade, rămânând însă în grația regelui sau nutrind încă speranțe parlamentare, îl ia cu sine și pe secretar, pentru a se întoarce tot cu el; dacă nu, îl lasă să pască în vreun imăș administrativ, la Curtea de conturi, bunăoară, acest han unde secretarii particulari așteaptă până când se împrăștie furtuna. Un astfel de tânăr nu e, de bună seamă, un om de stat, dar e un om politic, iar uneori politica unui om. Când te gândești la numărul infinit de scrisori pe care trebuie să le deschidă și să le citească, peste celelalte treburi ale lui,

nu se poate spune că, într-un stat monarhic, o astfel de funcție e plătită prea scump. O victimă de soiul ăsta costă, la Paris, între zece și douăzeci de mii de franci; dar tânărul se mai alege cu loji la teatru, cu invitații la mese și cu plimbarea în trăsurile ministerului. Împăratul Rusiei ar fi fericit să aibă, pentru cincizeci de mii de franci pe an, un astfel de cățeluș constituțional, drăguț, blând, bine tuns, atât de prietenos, atât de supus, dresat într-un chip atât de minunat, paznic atât de perfect și de... credincios! Numai că secretarul particular nu apare, nu se capătă, nu se descoperă, nu se dezvoltă decât în serele calde ale unui regim reprezentativ. Într-un regim monarhic nu poți avea decât curteni și ordonanțe, în timp ce cu o Cartă ești slujit, lingușit, periat numai de oameni liberi. În Franța, deci, miniștrii sunt mai fericiți decât femeile și regii: ei au pe câte cineva care îi înțelege. Poate că iar trebui să-i deplângem pe secretarii particulari în aceeași măsură în care deplângem femeile sau o coală de hârtie albă: ei suportă orice. Ca și o femeie cinstită, ei n-au voie să-și arate calitățile decât în taină și numai pentru miniștrii lor. Dacă își manifestă talentul în public, sunt pierduți. Un secretar particular este, deci, un prieten oferit de guvern. Să ne întoarcem la birouri!

Trei ușieri trăiau în cea mai deplină armonie la diviziunea de La Billardièrre, și anume: un ușier pentru cele două grupe de birouri, un altul care slujea pe cei doi șefi și, în fine, cel al directorului diviziunii, toți trei având căldură și haine de la stat, purtând acea binecunoscută livrea de un albastru viu cu vipușcă roșie pentru ținuta de serviciu, iar, pentru cea de gală, cu epoleți largi colorați în roșu, alb, albastru. Ușierul lui de La Billardièrre avea ținuta de valet. Pentru a măguli amorul propriu al unui văr de ministru, secretarul general îngăduise această încălcare a regulamentului, care de altfel făcea cinste administrației. Veritabili stâlpi de minister, cunoscând până în cele mai mici amănunte

obiceiurile birocratice, acești ușieri, care nu duceau lipsă de nimic, stând la căldură și fiind îmbrăcați pe socoteala statului, bogați prin însăși cumpătarea lor, pătrundeau până în străfunduri toate gândurile slujbașilor; ei n-aveau alt mijloc de a-și alunga urâtul decât observând și studiind maniile acestora. Știau până unde să meargă cu ei în materie de *împrumuturi*, le făceau diverse comisioane în cea mai deplină taină, se duceau să depună sau să scoată ceva pentru ei de la muntele de pietate, cumpărau polițe, le împrumutau bani fără dobândă; totuși, nu era slujbaș care să primească o sumă oricât de mică fără să nu dea în schimb o răsplată și, chiar dacă sumele erau neînsemnate, ei se alegeau cu câștiguri bunele căroră le spuneau „micile alișverișuri”. Acești servitori fără stăpâni aveau lefuri de câte nouă sute de franci; darurile și gratificațiile le ridicau agoniseala la o mie două sute de franci și erau oricând pe cale de a câștiga aproape încă pe atâta de la slujbași, dat fiind că prânzurile celor căroră le permitea punga să mănânce treceau totdeauna prin mâinile lor. În unele ministere, aceste prânzuri erau pregătite de portar. Funcția de portar la Ministerul de Finanțe îi adusesese cândva aproape patru mii de franci zdravănelui moș Thuiller, al cărui fiu este acum unul dintre slujbașii diviziunii lui de La Billardièr. Ușierii se mai pomeneau adesea cu câte o piesă de cinci franci, pe care solicitanții grăbiți le-o strecurau în palma dreaptă, și pe care ei o primeau cu un aer de o rară nepăsare. Cei mai vechi dintre ei nu purtau livreaua primită de la stat decât în minister; când ieșeau din serviciu se îmbrăcau în haine civile.

Ușierul de la birouri, de altminteri și cel mai cu cheag, exploata grupul cel mare al slujbașilor. Un om de șaizeci de ani, cu părul alb tuns ca peria, bondoc, burduhănos, cu un grumaz țeapăn, cu o față comună și plină de pete roșii, cu ochi cenușii și o gură ca de sobă – aceasta este înfățișarea lui Antoine, cel mai bătrân ușier al ministerului. Antoine își adusesese de la Échelles, din Savoia, pe cei doi nepoți,

Laurent și Gabriel, și îi plasase pe unul la cabinetul șefilor, pe celălalt la al directorului. Croiți din aceeași stofă ca și unchiul lor, între treizeci și patruzeci de ani, cu chipuri de samsari, seara îndeplinind funcția de plasatori la un teatru oficial, posturi căpătate prin intervenția lui de La Billardière, cei doi savoiarzi se învioraseră cu niște harnice spălătorese de dantele, care știau să repare și cașmiruri. Unchiul, care era burlac, trăia laolaltă cu nepoții și nevestele lor și o duceau mai bine decât mulți dintre subșefii de birou. Gabriel și Laurent fiind numai de zece ani în posturile lor nu ajunseseră încă să disprețuiască uniforma statului; ei ieșeau în oraș în livrea, mândri ca niște autori de dramă după un succes bănesc. Unchiul lor, pe care îl ascultau cu fanatism și pe care îl considerau un om deștept, îi inițiasă încetul cu încetul în tainele meseriei. Toți trei veneau dis-de-diminează, deschideau birourile, făceau curățenie între orele șapte și opt, citeau jurnalul sau comentau afacerile diviziunii împreună cu alți ușieri, împărtășindu-și unii altora ceea ce a aflat fiecare. De aceea, asemeni servitorilor moderni, care cunosc cu de-amănuntul toate secretele stăpânirilor, ei trăiau în minister ca niște păianjeni în centrul pânzei lor și simțeau totdeauna până și cea mai ușoară clătinare ce se producea acolo.

Într-o joi dimineată, a doua zi după serata de la ministru și după serata de la Rabourdin, pe când unchiul, asistat de cei doi nepoți, își rădea barba în anticamera diviziunii, la etajul al doilea, ei fură surprinși de sosirea neașteptată a unui slujbaș.

— E domnul Dutocq, zise Antoine, îl cunosc după mersul lui de hoț. Omul ăsta ai zice că alunecă, nu alta! Te trezești cu el la spate, fără să știi de unde a picat. Ieri, împotriva obiceiului său, a plecat ultimul din biroul diviziunii, râvnă de care nu știu să fi dat dovadă de trei ori de când e în minister.

De treizeci și opt de ani, cu o față lunguiață, gălbejită, cu

părul cărunt și creț, tuns mărunț, cu o frunte îngustă, cu sprincene groase, unite, cu un nas strâmb, cu buze subțiri, cu ochii verzi care se feresc de privirea aproapelui, cu o talie înaltă, având umărul drept puțin mai ridicat decât celălalt; apoi, frac cenușiu, jiletcă neagră, cravată de mătase, pantaloni gălbui, ciorapi de lână neagră, pantofi cu noduri mari la șireturi – iată pe domnul Dutocq, impiegat la biroul lui Rabourdin. Nepriceput și leneș, el își ura șeful. Nimic mai firesc. Rabourdin n-avea niciun viciu, ca să se lase măgulit, nicio slăbiciune datorită căreia Dutocq i-ar fi putut fi de folos. Mult prea nobil pentru a face rău unui slujbaș, Rabourdin era totdeodată destul de ager pentru a nu se lăsa înșelat de aparente false. Cu alte cuvinte, Dutocq nu exista decât prin generozitatea șefului său și nu putea trage nădejde la vreo avansare atâta vreme cât șeful acesta avea să conducă diviziunea. Deși nu se simțea în stare să ocupe un post mai mare, Dutocq cunoștea destul de bine lumea birourilor pentru a ști că nepriceperea nu înseamnă cătuși de puțin o piedică la încasarea lefi; ar fi fost tare mulțumit să descopere un alt Rabourdin printre referenții de acolo, dat fiind că exemplul lui de La Billardièr era izbitor și funest. Răutatea, combinată cu interesul personal, este egală cu multă istețime de spirit; foarte rău și foarte interesat, slujbașul acesta încercă deci să-și întărească poziția îndeletnicindu-se cu spionarea birourilor. Din anul 1816 el luă înfățișarea unui om bisericos, închis în sine, presimțind hatârul de care se bucurau oamenii pe care, în vremea aceea, neghiobii îi înglobau laolaltă, fără deosebire, sub denumirea de iezuiți. Aparținând congregației⁷², dar fără să fie admis în tainele

⁷² *congregația* – reunire de asociații catolice, cuprinzând atât membri ai clerului cât și credincioși regaliști cu vază; congregația avea mare influență în vremea Restaurației; direcția ei politică (reacționară) s-a precizat odată cu puterea șefului ei, contele d'Artois, viitorul Carol al X-lea; de congregație depindeau ziare ca „*Gazette de France*”, „*La Quotidienne*”, „*Le Drapeau blanc*” „*L'Étoile*”, precum și asociații ca cele citate mai sus (*Saint-Joseph* etc.), în legătură cu La Billardièr.

ei, Dutocq umbla dintr-un birou în altul, descosea conștiințele debitând tot felul de glume fără perdea, apoi se ducea să-și verse *rapoartele* la des Lupeaulx, pe care îl ținea la curent cu cele mai mici întâmplări. Așa se face că secretarul general își uimea adesea ministrul cu adâncă sa cunoaștere a tuturor chițibușurilor. Trepăduș cu orice preț al acestui trepăduș politic, Dutocq țintea onoarea de a căpăta încrederea lui des Lupeaulx, care tolera pe omul acesta necinstit gândindu-se că întâmplarea ar putea face ca el să-i fie de folos într-o zi, chiar numai dacă l-ar scoate din încurcătură, pe el sau pe vreun alt mare personaj, ferindu-l de vreo căsătorie rușinoasă. Amândoi se înțelegeau perfect unul pe altul. Dutocq se bizuia pe această situație, în care vedea un post bunicel în viitor, și se mulțumea deocamdată cu funcția de impiegat. El luase locul domnului Poiret bătrânul, retras într-o pensiune⁷³ de burghezi după ce fusese scos la pensie în 1814, epocă în care se făcură mari schimbări în rândul slujbașilor. Locuia la etajul al cincilea, în strada Saint-Louis – Saint-Honoré, aproape de Palais-Royal, într-o casă cu grădiniță. Pasionat pentru colecțiile de gravuri vechi, ambiționând să aibă toate gravurile lui Rembrandt, Charlet, Sylvestre, Audran⁷⁴, Callot, Albrecht Dürer etc., asemenea celor mai mulți colecționari și celor care își fac singuri menajul, el avea pretenția să cumpere orice pe nimica toată. Trăia într-o pensiune din strada Beaune și își petrecea serile la Palais-Royal⁷⁵, uneori se ducea la teatru grație lui du Bruel, care-i dădea în fiecare săptămână câte un bilet, ca autor. Câteva

⁷³ *Poiret bătrânul, retras într-o pensiune* – vezi romanul lui Balzac „*Moș Goriot*”.

⁷⁴ *Charlet... Audran* – *Nicolas Charlet* (1792—1845) a fost un desenator talentat de figuri și scene militare, cu spirit patriotic, pe oare Balzac îl aprecia mult; *Gérard Audran* (1640—1703) a gravat operele pictorilor celebri din secolul al XVII-lea.

⁷⁵ *Palais-Royal* – în vremea lui Balzac, grupul de clădiri numit Palais-Royal, pentru că adăpostise la un moment dat vlăstare regale, era închiriat, în parte, unor tripouri sau cabarete.

cuvinte despre du Bruel.

Cu toate că era suplinat de Sébastien, căruia îi ceda indemnizația despre care ați aflat, du Bruel venea totuși la birou, dar numai pentru a-și spune subșef, pentru a se socoti ca atare și a-și încasa leafa. Scria cronici teatrale în foiletonul unui ziar guvernamental, unde semna și articolele cerute de miniștri: poziție cunoscută, lămurită și inatacabilă. Du Bruel folosea de altfel toate micile viclesuguri diplomatice prin care putea să câștige bunăvoința generală. Îi oferea doamnei Rabourdin o lojă la fiecare premieră, o lua de acasă și o aducea cu trăsura, atenție la care ea se arăta sensibilă. De aceea, Rabourdin, foarte îngăduitor și foarte puțin pisălog cu slujbașii, îl lăsa să se ducă la repetițiile sale, să vină la orele când îi convine și să-și vadă de vodevilurile lui. Ducele de Chaulieu știa că du Bruel lucrează la un roman pe care urma să i-l dedice lui. Îmbrăcat cu acea neglijență a autorilor de comedii, subșeful purta dimineața pantalonii lungi, pantofi cu tocuri mici, o vestă dreaptă, o redingotă măslinie și o cravată neagră. Seara își puneă un costum elegant, voind să pară gentleman. Du Bruel locuia, și nu fără motiv, în aceeași casă cu Florine, o actriță pentru care scria și roluri. Florine stătea atunci în casa dansatoarei Tullia, mai cunoscută prin frumusețea decât prin talentul ei. Având o astfel de vecină, subșeful putea să vadă adesea pe ducele de Rhétoré, fiul mai mare al ducelui de Chaulieu, favoritul lui Carol al X-lea. Ducele de Chaulieu obținuse pentru du Bruel crucea Legiunii de Onoare, după a unsprezecea piesă de circumstanță. Du Bruel, sau, dacă vreți, Cursy, lucra în momentul acela la o piesă în cinci acte pentru Teatrul Francez. Sébastien ținea mult la du Bruel, uneori căpăta de la acesta bilete la parter și aplauda cu tot entuziasmul tinereții părțile pe care i le indica du Bruel ca fiind mai slabe. Sébastien îl privea ca pe un mare scriitor. Lui îi spusese du Bruel a doua zi după premiera unei comedii scrise, ca toate comediiile cu muzică, de către trei

colaboratori și care fusese fluierată în unele părți:

— Publicul a recunoscut scenele scrise în doi.

— De ce nu lucrați singur? Întrebase Sébastien cu naivitate.

Existau motive temeinice pentru care du Bruel nu lucra singur: el era doar a treia parte dintr-un autor. Un autor de teatru se compune, după cum puțină lume știe, mai întâi dintr-un *om cu idei*, a cărui sarcină e să găsească subiectele și să construiască scheletul sau scenariul vodevilului, apoi dintr-un *meșteșugar*, a cărui menire e să scrie piesa, și în sfârșit dintr-un *om cu imaginație*, care trebuie să pună cupletele pe muzică, să aranjeze corurile și bucățile de ansamblu, să le cânte și să le suprapună situațiilor. *Omul cu imaginație* pregătește de asemeni succesul, adică îngrijește de compunerea afișului și nu-l părăsește pe director înainte de a-i fi arătat în linii generale următoarea piesă a acestei asociații dramatice. Du Bruel, ca adevărat meșteșugar, citea la birou toate cărțile noi, extrăgea expresiile de duh și le reținea pentru a-și împodobi cu ele dialogurile proprii. Cursy (acesta-i pseudonimul lui) era prețuit de colaborarii săi pentru desăvârșita lui exactitate; datorită lui, cel însărcinat cu găsirea subiectelor, totdeauna sigur că va fi înțeles, putea să doarmă liniștit după ce-și îndeplinea rolul. Slujbașii din diviziune îl iubeau mult pe vodevilist și se duceau în corpore la piesele lui, pe care le aplaudau cu căldură, căci el își merita pe deplin titlul de *băiat bun*. Având o mână largă, nu se lăsa niciodată rugat să le plătească înghețata sau lichiorul și împrumuta cincizeci de franci fără a-i mai cere înapoi. Aranjat, știind să-și plaseze bine banii, du Bruel, în afară de o căsuță la țară, în Aulnay, mai avea, pe lângă cei patru mii cinci sute de franci proveniți din salariu, o subvenție de o mie două sute de franci pe „lista civilă” și alți opt sute care îi reveneau din cei o sută de mii de taleri votați de Cameră pentru încurajarea artelor. Adăugați la aceste diverse venituri încă nouă mii de franci, pe care-i

aduceau *sferturile*, *treimile* sau *jumătățile* vodelurilor de la vreo trei teatre diferite, și veți înțelege că la înfățișare era solid, gras, rotund și că avea o figură de proprietar sadea. Ca moral, amant de suflet al dansatoarei Tullia, du Bruel se credea, cum îi era în obicei, preferat față de sclipitorul duce de Rhétoré, amantul oficial.

Dutocq privea cu groază ceea ce el numea legătura dintre des Lupeaulx și doamna Roubourdin, iar ura lui surdă crescuse și mai mult. De altfel, avea un ochi prea iscoditor ca să nu vadă că Roubourdin se dedicase unei mari lucrări în afara lucrărilor lui oficiale și era deznădăjduit că el nu știa nimic, în timp ce neînsemnatul Sébastien deținea, în mare sau în mic, toate secretele. Dutocq încercă să se împrietenească cu domnul Godard, subșef al lui Baudoyer și colegi cu du Bruel, ceea ce-i izbuti. Marea stimă pe care Dutocq i-o purta lui Baudoyer contribui la întărirea prieteniei cu Godard, și asta nu fiindcă Dutocq era sincer, dar, lăudând pe Baudoyer și trecând sub tăcere pe Roubourdin, ei își satisfăcea ura, asemeni tuturor oamenilor mici la suflet.

Joseph Godard, văr după mamă cu Mitral, își întemeiase pe această înrudire cu Baudoyer, deși destul de îndepărtată, pretenția la mâna domnișoarei Baudoyer; în consecință, în ochii lui, Baudoyer apărea ca un om de geniu. Păstra o înaltă stimă față de Elisabeth și doamna Saillard, fără a-și da seama că doamna Baudoyer pusese ochii pe Falleix pentru fiica sa. De Anul Nou și la onomastici el îi oferea domnișoarei Baudoyer mici cadouri, flori, bomboane și cutii frumos învelite în hârtie. În vârstă de douăzeci și șase de ani, fără nicio tragere de inimă pentru muncă, dichisit ca o fată mare, plicticos și molău, disprețuind localurile, fumatul și călăria, culcându-se regulat la ora zece seara și sculându-se la șapte dimineața, înzestrat cu câteva însușiri prețuite în lume, știind să

danseze după flaut, lucru ce-l făcea să se bucure de mare trecere în familiile Saillard și Baudoyer, cântând din clarinet în garda națională numai ca să nu facă de gardă noaptea, Godard se ocupa mai ales cu istoria naturală. Impiegatul acesta alcătuia colecții de minerale și scoici, știa să împăieze păsări, își umplea odaia cu tot felul de curiozități cumpărate ieftin, ca pietre fibroase, diverse coji de copaci, prundiș de la izvorul Saint-Allyre din Clermont (Auvergne) etc. Colecționa sticlute de parfum și păstra în ele probe de barium, de sulfați, de săruri, de magneziu, de mărgean etc. Îngrămădea fluturi în insectare, iar pe pereți înșira umbrele chinezești și piei uscate de pești. Locuia la sora lui, o florăreasă din strada Richelieu. Deși mamele cu fete de măritat îl apreciau mult, acest tânăr, care trecea drept model, era privit cu dispreț de lucrătoarele surorii sale, și mai ales de domnișoara de la casă, care trăsesese multă vreme nădejde să-l prindă în mrejele ei. Slab și subțirel, cu o talie mijlocie, cu ochii trași, aproape spin, prinzând, cum spunea Bixiou, muștele din zbor, Joseph Godard nu se prea îngrijea de aspectul lui exterior: fracul îi era prost croit, pantalonii largi îi atârnavă ca niște saci, purta ciorapi albi în toate anotimpurile, o pălărie cu borurile mici și pantofi legați cu șireturi. La birou, așezat într-un scaun de trestie cu spătarul găurit la mijloc și cu o perniță de piele verde, se plângea întruna de dureri de stomac. Viciul lui principal era de a organiza duminica, pe timp frumos, excursii la Montmorency, unde întindea masa pe iarbă verde, și de a se hrăni cu produse lactate într-o lăptărie de pe Bulevardul Montparnasse. De șase luni încoace, Dutocq începuse să treacă regulat pe la domnișoara Godard, în nădejdea că va încheia niscaiva afaceri acolo, sau că va descoperi în magazinul ei vreo comoară feminină.

Astfel, la serviciul lui, Baudoyer avea în Dutocq și Godard două periute. Domnul Saillard, departe de a-l mirosi pe Dutocq, îi făcea uneori scurte vizite la birou. Tânărul de La Billardière, intrat ca supranumerar pe lângă Baudoyer,

făcea parte din grupul lor. Slujbașii mai destoinici făceau mult haz pe seama prieteniei dintre acești neisprăviți. Baudoyer, Godard și Dutocq fuseseră porecliți de Bixiou „trinitatea fără duh”, iar junelui de la Billardièr îi spunea „mielul pascal”.

— Azi v-ați sculat cam de dimineață, zise Antoine, întâmpinându-l pe Dutocq cu un aer șugubăț.

— Lasă asta Antoine, răspunse Dutocq. Constat că ziarele vin de obicei mai devreme, dar dumneata ni le aduci întotdeauna cu întârziere.

— S-a întâmplat astăzi, făcu Antoine, fără a-și pierde firea; niciodată nu vin la aceeași oră.

Cei doi nepoți se priviră pe furis, ca și cum și-ar fi spus, în semn de admirație pentru unchiul lor: „Ce îndrăzneală!”

— Cu toate că îmi dă câte zece centime pentru fiecare prânz pe care i-l aduc, le șopti Antoine după ce Dutocq trase ușa după el, m-aș lăsa bucuros păgubaș numai să nu-l mai văd în diviziunea noastră.

— A, astăzi nu sunteți primul, domnule Sébastien, se adresă Antoine, după un sfert de ceas, supranumerarului.

— Dar cine a venit mai înainte? făcu sărmanul băiat, pălind.

— Domnul Dutocq, răspunse ușierul Laurent.

Novicii au, mai mult decât ceilalți oameni, un dar inexplicabil de a presimți anumite lucruri, a căror origine se află poate în puritatea sistemului lor nervos, oarecum virgin: Sébastien ghicise, deci, de mult ura lui Dutocq împotriva iubitului său Rabourdin. De aceea, îndată ce Laurent rosti numele acesta, el strigă, străpuns de o grea presimțire:

— Eram sigur!

Și năvăli în coridor cu iuțeala unei săgeți.

— Azi o s-avem tărașoi la serviciu! rosti Antoine, dând din cap și îmbrăcându-și uniforma oficială. Se vede cât de colo că domnul baron e pe ducă... Da, da, mi-a spus doamna Gruget, îngrijitoarea lui, că nu mai ajunge pân’

diseară. Au să fie schimbări mari pe aici, vă asigur!... Hai, duceți-vă și vedeți dacă ard toate sobele! Fir-ar a dracului de treabă, ăștia vor tăbări pe noi!

— Așa-i, zise Laurent, ați văzut ce mutră a făcut bietul tinerel când a auzit că iezuitul de Dutocq i-a luat-o înainte?

— Eu i-am spus-o în față, fiindcă la urma urmei se cade să spui adevărul unui slujbaș cinstit, și, după mine, slujbașul cinstit e un slujbaș ca tânărul ăsta, care îți dă cei zece franci de Anul Nou fără să oprească nicio para din ei, continuă Antoine. Așa că i-am spus: „Cu cât muncești mai mult, cu atât ți se cere mai mult, dar avansare, neam!” Ei bine, el nu vrea să m-asculte și se omoară stând aici pân' l-apucă ceasul cincii, adică o oră mai mult ca ceilalți. (Dă din umeri.) E o nerozie, nu te-alegi cu nimic așa!... Dovadă, uite, un băiat ca ăsta, care ar putea să fie un funcționar foarte bun, nici nu e măcar vorba să fie încadrat. După doi ani de muncă! Să-ți vină rău, pe cinstea mea!

— Dar domnul Rabourdin ține la domnul Sébastien, zise Laurent.

— Numai că domnul Rabourdin nu-i ministru, reluă Antoine. Și până o ajunge el ministru mai va! O să le crească găinilor dinți în gură pân-atunci! He! he!... Asta-i! Când mă gândesc că de fiecare dată prezint statele de salarii pentru semnat unor șmecheri care stau mai mult pe acasă, iar atunci când dau pe aici fac doar ceea ce vor ei, în timp ce țâncul ăsta de La Roche se deșală muncind, îmi vine să cred că Dumnezeu habar n-are de tot ce se petrece în birourile noastre! Și, mă rog, cu ce vă alegeți voi de la protejații ăștia ai domnului mareșal și ai domnului duce? Vă mulțumesc (face un semn îngăduitor din cap) și atâta tot: „Mulțumesc, dragă! Antoine...” Șleahță de trântori, puneți-vă pe muncă, dacă nu vreți să stârniți o nouă revoluție! Aș vrea să știu dacă se pomenea de fasoane ca astea pe vremea domnului Robert Lindet⁷⁶, căci eu, uite, așa cum mă

⁷⁶ *Robert Lindet* – membru al Convențiunii, ministru de Finanțe înainte de lovitura de stat din 1799 a lui Napoleon, *Robert Lindet* (1746—1825)

vedeți, am intrat în hardughia asta pe vremea lui Robert Lindet. Și în timpul lui slujbașul muncea, nu glumă! Poftim de mai vezi și azi de-alde scârța-scârța pe hârtie muncind până la miezul nopții, fără măcar să bage de seamă că sobele s-au stins de mult. Da' ce-i drept, și ghilotina atârna atunci deasupra capului lor!... că, ce să vă spun, nu era de glumit, ca azi, dacă se-ntâmpla să te-nsemne la catastif fiindcă ai venit târziu la slujbă!

— Unchiule Antoine, zise Gabriel, văd că azi ai chef de vorbă, ia spune-ne și nouă, care-i părerea dumitale despre funcționari?

— Funcționarul, răspunse cu gravitate Antoine, e un om care stă la un birou și scrie... M-ați înțeles? Ia gândiți-vă, ce ne-am face noi fără funcționari?... Ei, dar mai bine duceți-vă și vedeți de sobe și lăsați-i în pace pe funcționari, că nu-i treaba noastră! Gabriel, soba din biroul ăla mare trage ca o drăcoaică, mai închide-i capacul.

Antoine se așeză la capătul coridorului, într-un loc de unde putea să vadă slujbașii năvălind pe poarta cea mare de la intrare; el cunoștea toți oamenii din. minister și-i judeca după felul cum arată, cântărind deosebirile dintre ei numai după îmbrăcăminte. Înainte de a intra în inima dramei, e bine să descriem aici înfățișarea principalilor actori ai diviziunii La Billardièr, deoarece în felul acesta vom cunoaște mai bine câteva varietăți ale speciei *funcționar* și vom înțelege nu numai observațiile făcute de Roubourdin, dar chiar și titlul studiului de față, eminent parizian. Așadar, nu care cumva să vă înșelați: sub raportul sărăciei și al originalității, există slujbași și slujbași, după cum există buturugi și buturugi. Faceți mai cu seamă deosebire între slujbașul din Paris și cel din provincie. În provincie, slujbașul e un om fericit: el are o locuință spațioasă, cu grădină, și în general se simte bine la birou; bea numai vin bun și ieftin, nu consumă carne de cal și

a rămas cunoscut ca om integru; el a căutat să țină piept și reacțiunii thermidoriene.

cunoaște luxul de a avea desert la masă. În loc de datorii, el face economii. Fără să se știe precis cu ce se hrănește, toată lumea e de acord că *nu-și mănâncă leafa*. Dacă e flăcău, mamele îl salută când trece pe lângă ele; dacă e însurat, el și soția lui se duc la balul receptorului general, al prefectului, al subprefectului, al administratorului. Lumea se interesează de caracterul lui, are trecere la femei, e socotit un om de duh, are norocul de a fi regretat, e cunoscut de un oraș întreg și se vorbește despre nevasta și copiii lui. Dă serate și, dacă are mijloace sau un socru bogat, poate să ajungă deputat. Nevasta lui e urmărită pas cu pas de iscoadele acelea neobosite ale târgulețelor, și, dacă se întâmplă să pățească ceva, el află numaidecât totul, pe când la Paris un slujbaș nu poate să afle nimic. În sfârșit, slujbașul din provincie e *cineva*, pe când slujbașul de la Paris nu-i decât un *oarecare*.

Primul care sosi după Sébastien fu un referent din biroul lui Rabourdin, onorabil tată de familie, anume domnul Phellion. El datora protecției șefului său câte o jumătate de bursă la Liceul Henric al IV-lea pentru fiecare dintre cei doi băieți ai lui, ajutor cu atât mai bine venit cu cât Phellion mai avea o fată internată gratuit într-un pension unde soția lui dădea lecții de pian, iar el ținea un curs seral de istorie și geografie. În vârstă de patruzeci și cinci de ani, cu gradul de sergent-major în compania sa din garda națională, foarte milostiv în vorbe, dar fără să dea o para de pomană, referentul locuia în strada Faubourg-Saint-Jacques, nu departe de azilul surdo-muților, într-o casă cu grădină, a cărei clădire (stil Phellion) nu valora decât patru sute de franci. Mândru de postul său și pe deplin împăcat cu soarta, își da toată silința în a sluji guvernul, se socotea de folos țării și se lăuda că nu-l interesează politica, în care nu vedea decât PUTEREA. Când Rabourdin îl ruga să stea o jumătate de oră peste program pentru a termina vreo lucrare, Phellion se simțea foarte fericit și atunci le spunea

domnișoarelor La Grave, cu care cina, în strada Notre-Dame-des-Champs, în pensionul unde soția lui „profesa muzica”:

— Domnișoarelor, treburile m-au reținut la birou. Ce să faci, când ești în slujba guvernului nu mai poți fi stăpân pe tine însuși!

Tot el compunea și diverse cărți, cu întrebări și răspunsuri, pentru pensioanele de domnișoare. Aceste „mici tratate pline de miez”, cum le numea el, se vindeau la Librăria Universității sub titlul de *Catehism istoric și geografic*. Se simțea obligat să ofere doamnei Roubourdin câte un exemplar din fiecare nou catehism, pe hârtie velină și legat în piele roșie, prezentându-i-l totdeauna în mare ținută: pantaloni scurți de mătase, ciorapi de mătase, pantofi cu agrafe aurite etc. Domnul Phellion primea joi seara, după ce lumea din pension se culca, și își trata invitații cu bere și prăjituri. Se juca buiotă în cinci, cu banii jos. Cu toată miza mică, în unele joi mai însuflețite, domnul Laudigeois, slujbaș la primărie, pierdea cei zece franci pe care-i pune la bătaie. Salonul, tapetat cu hârtie verde și cu borduri roșii, era împodobit cu portretele regelui, al *dauphin*-ului și al principesei, cu două gravuri ale lui *Mazeppa*, după Horace Vernet⁷⁷, și încă una reprezentând *Cortegiul săracului*, după Vigneron, despre care Phellion spunea că e un „tablou plin de o gândire adâncă, ce-ar trebui să consoleze păturile de jos ale societății, deoarece dovedește că ele au prieteni mai credincioși decât oamenii și ale căror simțăminte dăinuie până dincolo de mormânt”. Aceste cuvinte caracterizează omul care, în fiecare an, de ziua morților, își conducea cei trei copii la cimitirul din partea de apus a orașului, unde le arăta cei douăzeci de

⁷⁷ „*Mazeppa*” după Horace Vernet – reproducere după tabloul celebru reprezentând goana calului sălbatic de care a fost legat Mazeppa (care va ajunge hatman al cazacilor – secolul al XVII-lea); autorul acestui tablou, Horace Vernet, făcea parte dintr-o familie ilustră de pictori și s-a distins mai ales în scene de bătălii (1789—1863).

metri ai locului de veci în care fuseseră înmormântați tatăl său și mama soției lui. „Aici o să ajungem cu toții”, le spunea el, spre a-i obișnui cu ideea morții. Una dintre cele mai mari plăceri ale lui era să colinde prin împrejurimile Parisului, lucru pentru care își făcuse rost și de o hartă. Cunoscând bine suburbiile Antony, Arcueil, Bièvre, Fontenay-aux-Roses, Aulnay, celebră prin reședința câtorva scriitori mari, nădăjduia să cunoască, cu timpul, toată partea vestică a împrejurimilor Parisului. Pe băiatul său cel mai mare voia să-l facă funcționar, iar pe cel de-al doilea avea de gând să-l dea la Școala politehnică. Deși îi spunea adesea celui mai mare: „Când vei avea cinstea de a fi în slujba guvernului!” el bănuia că tânărul are înclinație către științele pozitive și încerca să i-o înăbușe, fiind totuși dispus să-l lase în plata Domnului, dacă băiatul s-ar încăpățâna. Phellion nu îndrăznise niciodată să-l roage pe domnul Roubourdin de a-i face cinstea să vină la masă la el, cu toate că ar fi socotit o astfel de zi drept cea mai frumoasă din viața lui. Își spunea că ar muri ca un tată cu adevărat fericit, dacă ar putea să asigure unuia dintre fiii săi un drum ca al lui Roubourdin. Împuiase atât de mult urechile domnișoarelor La Grave cu laude la adresa acestui domn și respectabil șef de birou, încât ele doreau să-l vadă pe Roubourdin așa cum un tânăr visează să-l vadă pe domnul de Chateaubriand⁷⁸. „Am fi fost fericite dacă am fi avut norocul să o ținem la noi pe *domnișoara lui*”, spuneau ele. Dacă se întâmpla ca Phellion să fie de față când trăsura ministrului ieșea sau intra, el se înclina până la pământ, fie că era sau nu cineva în ea, și susținea că în Franța lucrurile ar merge și mai bine dacă toată lumea ar purta un respect

⁷⁸ *așa cum un tânăr visează să-l vadă pe domnul de Chateaubriand* – Chateaubriand era, în adevăr, în acea vreme (1838) în plină glorie literară și politică; fusese ministru și ambasador și, mai ales, exprimase în „*Rene*” acea neliniște și frământare care devenise pentru anumiți tineri „boala secolului” și care ilustrează un anumit aspect al romantismului.

atât de mare puterii, încât să o cinstească până și în însemnele sale. De câte ori Rabourdin îl chema *jos* ca să-i dea lămuriri în legătură cu vreo lucrare, Phellion își încorda mintea și asculta cele mai neînsemnate cuvinte ale șefului, așa cum un diletant ascultă o melodie la *Théâtre des Italiens*. La masa lui de lucru, tăcut, cu tălpile lipite de o lădiță de lemn și fără să le miște deloc, își vedea de treabă în chipul cel mai conștiincios. În corespondența administrativă se exprima cu o gravitate aproape religioasă, lua totul în serios și întărea ordinele transmise de ministru prin mijlocirea unor fraze cât se poate de solemne. Totuși, omul acesta atât de corect și protocolar suferise un dezastru în cariera lui de referent, și încă ce dezastru! Cu toată grija extremă pe care o depunea atunci când scria un referat, o dată lăsase să-i scape o frază ca aceasta: „Vă veți duce la locul indicat cu hârtia necesară”. Fericiți că au găsit prilejul de a râde pe socoteala acestui ins nevinovat, copiii se grăbiră să-i arate fraza lui Rabourdin, care, gândindu-se la felul de a fi al referentului său, nu se putu opri de a râde și el și corectă textul pe margine, scriind: „Veți merge pe teren cu toate actele indicate”. Phellion, căruia i se adusese textul modificat, îl studie, cântări deosebirea de exprimare, nu se sfii să declare că lui i-ar fi trebuit două ceasuri ca să găsească această formă și exclamă: „Domnul Rabourdin e un om de geniu!” Socoti însă că colegii lui nu se purtaseră tocmai cum trebuie față de el ducându-se numaidecât la șef, dar respecta prea mult ierarhia pentru a nu recunoaște că aveau tot dreptul să o facă, mai ales că el lipsea în momentul acela; totuși, în locul lor, el ar mai fi așteptat, și așa circulara nu era grabnică. Întâmplarea asta îl făcu să nu doarmă câteva nopți la rând. De câte ori ceilalți voiau să-l necăjească era destul să-l vadă ieșind din birou ca să-i pomenească de fraza blestemată, spunându-i: „Ai luat hârtia necesară?” Atunci gravul referent se întorcea, arunca o privire fulgerătoare spre slujbași și le răspundea: „Vorbele

dumneavoastră mi se par foarte deplasate, domnilor!” Într-o zi se iscă o adevărată ceartă pe această temă, încât Roubourdin fu silit să intervină și să interzică slujbașilor de a mai pomeni despre fraza aceea.

Domnul Phellion avea un cap de berbec care gândește, o față lipsită de colorit și ciupită de vărsat, cu buze groase răsfărânte, cu niște ochi de un albastru viu, iar talia îi era deasupra mijlociului. Îngrijit ca aspect, așa cum trebuie să fie un profesor de istorie și geografie obligat să se prezinte în fața unor domnișoare tinere, avea totdeauna o cămașă curată, cu piepții plisați și cu diamant, o vestă neagră de cazimir răscroită lung, lăsând să se vadă bretelele împletite de fiica sa, un frac negru și pantalon albastru. Iarna purta o manta de culoarea nucii, cu guler triplu, și umbla cu un baston cu vârful de metal, din pricina „marii singurătăți ce domnea în unele părți ale cartierului său”. Se dezobișnuise de a mai priza și pomenea de schimbarea asta ca de un exemplu convingător despre voința pe care poate să și-o impună un bărbat. Urca scările încet, căci se temea de un atac de astm, având ceea ce el numea un „piept gras”. Îl salută pe Antoine cu toată demnitatea.

M. PHELLION.

Il avait une figure de bélier pensif, peu colorée,
marquée de la petite vérole.....

LES EMPLOYÉS.

Numaidecât după domnul Phellion apăru un copist care forma un ciudat contrast cu bărbatul acesta respectabil. Vimeux era un tânăr de douăzeci și cinci de ani, cu o leafă de o mie cinci sute de franci, bine legat, cu pieptul bombat, cu o înfățișare elegantă și romantică, având părul, barba, ochii și sprâncenele negre ca tăciunele, apoi niște dinți albi, niște mâini frumoase și niște mustăți atât de stufoase și de îngrijit pieptănate, încât ai fi zis că face din ele o sursă de câștig. Vimeux avea o înclinare atât de mare pentru munca sa, încât rezolva orice lucrare mai repede ca oricare altul.

— Tânărul ăsta e dotat! zicea Phellion despre el, văzându-l cum se așază picior peste picior și neștiind cum să-și folosească timpul ce-i mai rămânea după ce-și termina treaba. Uită-te la el, e scos ca din cutie! adăuga referentul către du Bruel.

Vimeux se mulțumea cu un dejun compus dintr-o franzeluță și un pahar de apă, cu o cină de un franc la Katcomb și locuia într-o cameră mobilată de doisprezece franci pe lună. Singura lui fericire, singura lui plăcere, era îmbrăcămintea. Se ruina numai ca să aibă jiletci orbitoare, pantaloni strânși pe pulpă, sau largi, cu dungi sau cu tivuri, ghete scumpe, fracuri bine croite care-i conturau silueta, gulere plăcute la vedere, mănuși curate, pălării noi. Purtând în deget un inel cu sigiliu, pus peste mânășă, și înarmat cu un frumos baston, el încerca să aibă înfățișarea și gesturile unui tânăr bogat. Se ducea să se plimbe prin aleea cea mare de la Tuileries, cu o scobitoare între dinți, întocmai ca un milionar abia ridicat de la masă. În speranța că o femeie, o englezoaică, vreo străină oarecare sau vreo văduvă s-ar putea îndrăgosti de el, studia arta de a învăța bastonul și de a arunca ocheade în stilul denumit de către Bixiou „american”. Râdea întruna, ca să-și arate dinții frumoși. Își puneă ciorapi scurți și își încrețea părul în fiecare zi. Conform principiilor lui stabilite, pentru șase mii de livre

Vimeux s-ar fi însurat cu o gheboasă, pentru opt mii cu o femeie de patruzeci și cinci de ani, iar pentru o mie de galbeni cu o englezoaică. Încântat de scrisul frumos al acestui tânăr și încercând un sentiment de milă față de el, Phellion îl dăscălea mereu spre a-l convinge să dea lecții de caligrafie, îndeletnicire onorabilă care i-ar fi putut îmbunătăți viața și i-ar fi făcut-o chiar mai plăcută, făgăduindu-i că-l va introduce în pensionul domnișoarelor La Grave. Dar Vimeux își avea ideile lui, atât de înrădăcinate în cap, încât nimeni nu-l putea opri de a crede în steaua sa. Continua, deci, să tragă mâța de coadă, cu toate că, de trei ani încoace, își plimba întruna, peste tot, enormele-i mustăți. Având o datorie de treizeci de franci pentru dejunurile sale, Vimeux își lăsa ochii în jos ori de câte ori trecea prin fața lui Antoine, ca să nu întâlnească privirea acestuia; totuși, spre prânz, se ruga de el să-i aducă o franzeluță. După ce încercase să vâre câteva idei sănătoase în capul acesta beteag, Rabourdin se lăsase păgubaș. Domnul Vimeux, tatăl, era grefier la o judecătorie din departamentul de nord. În cele din urmă Adolphe Vimeux renunță și la cina de la Katcomb și se hrănea numai cu chifle, ca să-și poată cumpăra piteni și cravașă. Din pricina planurilor de însurătoare luate în râs de toată lumea, fusese poreclit „porumbelul Villiaume⁷⁹”. Glumele debitate pe socoteala acestui Amadis⁸⁰ al deșertăciunii nu puteau fi atribuite decât acelui spirit răutăcios care a creat vodevilul, fiindcă, în fond, el era un bun camarad și nu făcea rău nimănui, decât lui însuși. Cel mai mare haz se stârnea însă în birouri atunci când se făceau rămășaguri cum că Vimeux poartă corset. La început repartizat în biroul lui Baudoyer, Vimeux intervenise să fie mutat la Rabourdin, din cauza asprimii lui Baudoyer cu privire la „englezi”,

⁷⁹ *Villiaume* – director de agenție matrimonială în timpul imperiului.

⁸⁰ *acest Amadis al deșertăciunii* – în romanul cavaleresc „Amadis de Gaule” („Galia”), Amadis este tânărul cavaler model de curtenie și de cavalerism.

nume dat de către slujbași creditorilor lor. Ziua englezilor era ziua în care birourile deveneau publice. Fiind siguri că-și vor găsi datornicii acolo, creditorii dădeau buzna peste ei, îi tulburau de la lucru, întrebându-i când au de gând să-și plătească datoriile și amenințându-i că le vor pune poprire pe leafă. Severul Baudoyer își obliga subalternii să rămână la locurile lor când veneau creditorii. „Ar trebui să nu faceți datorii, pur și simplu!” le spunea el, socotind că asprimea sa e o măsură luată în folosul binelui public. Rabourdin, dimpotrivă, lua apărarea oamenilor lui în fața creditorilor, pe care-i da pe ușă afară, spunând că birourile nu-s făcute pentru treburi particulare, ci pentru treburile publice. S-a stârnit mult haz în cele două birouri când Vimeux a apărut pe coridoare și pe scări cu pintenii lui sunători. Tartorul păcălelilor din minister, Bixiou, răspândise în cele două diviziuni, Clergeot și La Billardièrre, o coală de hârtie în fruntea căreia era o caricatură a lui Vimeux călare pe un cal de carton, și toată lumea era rugată să contribuie cu ceva spre a-i cumpăra un cal adevărat Domnul Baudoyer era prezentat ca unul ce dădea un chintal de fân din rația lui personală, și fiecare slujbaș ticlui câte o glumă asemănătoare pe socoteala vecinului său. Vimeux însuși, ca un băiat de treabă ce era, subscrie și el sub numele de miss Fairfax.

Slujbașii care se întâmplă să fie și bărbați frumoși, în genul lui Vimeux, au un post la stat ca să-și ducă zilele de azi pe mâine, un fizic ca să facă avere. Devotați balurilor mascate din timpul carnavalului, ei își caută în ele norocul care însă le scapă chiar și acolo. Mulți sfârșesc prin a se însura fie cu modiste pe care trebuie să le ia nemaiaivând încotro, fie cu femei bătrâne, fie cu persoane tinere cărora le-a plăcut „fizicul” lor și după ce au împletit cu ele câte un roman compus din scrisori stupide, dar care au produs efectul dorit. Acești slujbași sunt câteodată îndrăzneți: dacă

văd o femeie singură într-un echipaj la Champs-Élysée⁸¹, fac rost de adresa ei, o bombardează cu bilețele pline de pasiune și uneori se întâmplă să dea peste o ocazie care, din nefericire, încurajează asemenea acțiuni urâte.

Bixiou (pronunțați Bisiou) era un desenator care făcea haz pe seama lui Dutocq și a lui Rabourdin, poreclit de el „Virtuoasa Rabourdin”. Pentru a ilustra vulgaritatea șefului său, pe acesta îl numea „Piața Baudoyer”, iar vodevilistului îi spunea „Flonflon”⁸². Fără a-și dezminți faima de cel mai spiritual bărbat din diviziune și chiar din minister, cu toate că era spiritual în felul maimuțelor, fără miez și fără sare, Bixiou devenise atât de necesar pentru Baudoyer și Godard, încât amândoi îl protejau, în ciuda firii lui răutăcioase și a faptului că făcea treburile de mântuială. Bixiou râvnea postul lui Godard sau al lui du Bruel, dar purtările lui stăteau în calea avansării sale. Aci îl vedeai că-și bate joc de slujbă, și asta se întâmpla atunci când avea vreun succes, ca în cazul publicării câtorva portrete de la procesul Fualdès⁸³, unde desenase mai multe figuri luate la întâmplare, sau a acelora de la dezbaterile procesului Castaing⁸⁴, aci, cuprins de dorința de-a parveni, se puneă pe o muncă fără preget, pe care o lăsa apoi deodată baltă, pentru un vodevil pe care nu-l termina niciodată. Altminteri, egoist, zgârcit și câteodată cheltuitor, adică irosindu-și banii numai pentru suflătorul lui, tăios, agresiv și indiscret, făcea

⁸¹ Champs-Élysées – alee de plimbare în Paris al cărei nume evocă paradisul din mitologia greco-latină (câmpiile elizee); astăzi celebru bulevard între Piața Concordiei și Arcul de Triumf Etoile.

⁸² *Flonflon* – cuvânt onomatopeic, în legătură cu cupletele și refrenele vodevilurilor.

⁸³ *procesul Fualdès* – asasinarea magistratului Fualdès la Rodez (1817) de către doi foști prieteni ai săi dăduse naștere unui proces de răsunet european.

⁸⁴ *procesul Castaing* – medicul Edme-Samuel *Castaing* (1797–1823), acuzat de a-și fi omorât doi prieteni (frații Ballet), pentru a-i moșteni, a fost condamnat la moarte și executat.

răul din patima pentru rău: se lega îndeobște de cei slabi, nu respecta nimic, nu credea nici în Franța, nici în Dumnezeu, nici în artă, nici în greci, nici în turci, nici în neutri, nici în monarhie, batjocorind mai mult tocmai ceea ce înțelegea mai puțin. El, cel dintâi, a desenat o tichie neagră pe capul lui Carol al X-lea⁸⁵ de pe monedele de cinci franci. Imita cu atâta haz pe doctorul Gall⁸⁶ ținându-și cursul, încât era în stare să facă și pe diplomatul cel mai simandicos să-și scoată cravata de la gât de râs. Plăcerea cea mai mare a acestui nesecat izvor de șolțicării era de a încălzi sobele până la refuz, ca să provoace guturaiul celor care făceau imprudența de a fugi din etuva sa, având pe deasupra și satisfacția că arde fără rost lemnele statului. Neîntrecut în păcălelile sale, găsea cu atâta ușurință obiectivele cele mai variate, încât de fiecare dată se lega de altcineva. Secretul lui cel mare în această privință era că izbutea să ghicească năzuințele fiecăruia în parte; cunoștea toate drumurile care duc la castelele din Spania, toate visurile amăgitoare pe care le nutreau cei ce se înșelau pe ei înșiși, și era în stare să te „imite” timp de ore întregi. Dar, acest neobosit observator, care dădea dovadă de un talent rar când era vorba de o zeflema, nu știa să-și folosească niciodată meritele spre a face pe oameni să pledeze pentru situația sau avansarea lui. Acela asupra căruia îi plăcea să-și îndrepte îndeosebi glumele era tânărul de La Billardièrre, calul lui de bătaie, obsesia lui, pe lângă care se dădea totuși bine, cu scopul de a-l păcăli mai tare: îi trimitea scrisori ca din partea unor femei îndrăgostite, semnate „Contesa de M...” sau „Marchiza de B...”, atrăgându-l astfel în fața ceasului din foaierul Operei, unde-

⁸⁵ *o tichie neagră pe capul lui Carol al X-lea* - pentru a indica și a satiriza legăturile regelui cu iezuiții și cu biserica, pe care se sprijinea.

⁸⁶ *doctorul Gall* - *Francisc-Josef Gall*, medic german (1758—1828), este creatorul *frenologiei* (cunoașterea caracterului după forma craniului), pseudo-știință cu mare răsunet în vremea lui Balzac.

l lăsa pe mâna vreunei *grizete*⁸⁷, după ce-l arăta la toată lumea. Aliat cu Dutocq (îl socotea un păcălici serios), îl sprijinea cu plăcere în ura pe care acesta o purta lui Roubourdin și în laudele la adresa lui Baudoyer. Jean-Jacques Bixiou era nepotul unui băcan din Paris. Tatăl său, care era colonel când a murit, îl lăsase în grija bunicii, căsătorită pentru a doua oară cu primul ei iubit, un anume Descoings, mort în 1822. După terminarea liceului, văzându-se fără niciun căpătâi, încercase pictura, dar, cu toată prietenia ce-l lega de Joseph Bridau⁸⁸, prietenul lui din copilărie, renunță la pictură și se apucă de caricaturi, vignete și desene pentru cărți, cunoscute, douăzeci de ani mai târziu, sub numele de „ilustrații”. Prin protecția ducilor de Maufrigneuse și de Rhétoré – pe acesta îl cunoscuse grație unor dansatoare – obținu un post, în 1819. Fiind în relații bune cu des Lupeaulx, cu care în societate se considera pe picior de egalitate, tutuindu-se cu du Bruel, el constituia dovada vie a constatărilor lui Roubourdin cu privire la descompunerea continuă a ierarhiei administrative de la Paris, cauzată de valoarea personală pe care un om o dobândește în afara vieții de birou. Mic la stat, dar bine legat, cu o figură distinsă, ce se remarcă printr-o ușoară asemănare cu a lui Napoleon, cu buze subțiri, bărbie dreaptă, favoriți castanii, în vârstă de douăzeci și șapte de ani, blond, cu vorba tăioasă, cu privirea scânteietoare – iată-l pe Bixiou. Omul acesta, numai sensibilitate și spirit, își pierdea viața într-o furie a plăcerilor de tot felul, care-l arunca într-o destrăbălare neîntreruptă. Neobosit vânător de *grizete*, fumător, glumeț, nelipsit de la dineuri și supeuri, fiind peste tot binevenit, fiind totdeauna în formă, atât în

⁸⁷ *grizetă* – fată din popor, muncitoare franceză, așa numită din cauza rochiilor de stofă ieftină numită *grisette*, care constituiau îmbrăcămintea ei obișnuită.

⁸⁸ *Joseph Bridau* – pictor ajuns cu mari greutate la celebritate, în romanul lui Balzac „*Pescuitoarea în apă tulbură*” (ca și chirurgul Desplein în „*Liturgia unui ateu*”); modelul pare a fi fost Delacroix.

culisele teatrelor cât și la balul *grizetelor* din *Alée des Veuves*, era încântător la masă ca și la un chef, plin de vervă la miezul nopții pe stradă, ca și dimineața, dacă te-ai fi dus să-l scoli din pat; în schimb, era ursuz și trist când rămânea singur, asemenea celor mai mulți dintre comicii mari. Învârtindu-se în lumea actrițelor și a actorilor, a scriitorilor, a pictorilor și a anumitor femei cu venituri dubioase, o ducea bine, intra la spectacole fără să plătească, își încerca norocul jucând cărți la Frascati, și adeseori câștiga. În sfârșit, acest artist, cu un fond veritabil, dar cu toane, se legăna în viață ca într-un scrânciob, fără să se gândească la momentul când roata s-ar putea rupe. Vioiciunea sa spirituală, bogăția sa de idei făceau să fie căutat de toți cei obișnuiți cu sclipirile de inteligență, dar niciunul dintre prietenii lui nu-l iubea. Nefiind în stare să rețină o vorbă de duh spusă de altcineva, își sacrifică tovarășii de masă înainte ca primul fel să fi fost terminat. Cu toată veselia lui de suprafață, în discuțiile sale lăsa să se strecoare o tainică nemulțumire cu privire la situația lui socială, năzuia spre ceva mai bun, iar demonul acela fatal cuibărit în spiritul său nu-i îngăduia să aibă morgia în fața căreia se înclină toți proștii. Locuia în strada Ponthieu, într-o casă la etajul al doilea, unde avea trei odăi în care domnea dezordinea unui menaj de holtei, un adevărat bivuac. Adesea spunea că vrea să plece din Franța și să-și încerce norocul în America. Nicio ghicitoare n-ar fi putut să prevadă viitorul unui tânăr la care toate însușirile erau nedesăvârșite, incapabil de o muncă susținută, totdeauna beat de voluptate și care credea că lumea se sfârșește a doua zi. Ca îmbrăcăminte avea pretenția de a nu fi ridicol și era poate singurul din tot ministerul despre care, văzându-l cum arată, n-ai fi putut spune: „Iată un slujbaș!” Purta ghetе elegante, un pantalon negru cu bentițe pe sub tălpi, o jiletcă originală și o frumoasă redingotă albastră, un guler totdeauna primit în dar de la vreo grizetă, o pălărie de la Bandoni și mănuși de piele de căprioară închise la culoare.

Atitudinea, bărbătească și totodată simplă, nu-i era lipsită de grație. Așa, bunăoară, când des Lupeaulx îl certase pentru o obrăznicie puțin cam tare spusă baronului de La Billardière și îl amenințase cu destituirea, el se mulțumi să-i răspundă: „Mă veți chema înapoi din pricina costumului”. Des Lupeaulx nu se putu opri să nu râdă.

Cea mai simpatică glumă făcută de Bixiou la minister a fost aceea ticluită anume pentru Godard, căruia i-a oferit în dar un fluture adus din China, pe care subșeful îl păstrează în colecția lui și se mândrește cu el și astăzi, fără să fi băgat de seamă că e de hârtie pictată. Bixiou avusese răbdarea de a migăli o capodoperă numai pentru a-i juca o festă subșefului de birou.

Diavolul aruncă totdeauna câte o victimă în fața unor oameni ca Bixiou. Secția lui Baudoyer avea deci victima sa, în persoana unui umil copist în vârstă de douăzeci și doi de ani, cu un salariu de o mie cinci sute de franci, pe nume Auguste-Jean-François Minard. Acesta se căsătorise din dragoste cu o lucrătoare dintr-un atelier de flori artificiale, fiica unui portar, care lucra acasă pentru domnișoara Godard, și pe care Minard o cunoscuse în strada Richelieu, la prăvălie. Ca fată, Zélie Lorain încercase de toate ca să scape de sărăcie. Mai întâi elevă la Conservator, apoi rând pe rând dansatoare, cântăreață și actriță, la un moment dat se gândise să facă și ea la fel ca multe lucrătoare, dar teama de a nu ajunge și mai rău și de a nu cădea într-o mizerie cruntă o ferise de viciu. Sta la îndoială între o mie de partide, până când apăru Minard cu propunerea de căsătorie în mână. Zélie câștiga cinci sute de franci pe an, iar Minard o mie cinci sute. Crezând că o vor putea scoate la capăt cu două mii de franci, se căsătoriră fără contract, în cea mai mare economie. Minard și Zélie se instalară, ca două turturele, aproape de bariera Courcelles, într-o locuință de o sută de galbeni, la etajul al treilea, cu perdele de pânză albă la ferestre, cu pereții tapetați într-o hârtie cu dungi de șaptezeci și cinci de centime sulul, cu geamuri

mate, mobilă de nuc, o bucătărioară curată; la început aveau o cameră în care Zélie lucra la florile ei, apoi un salon mobilat cu scaune umplute cu păr, o masă rotundă la mijloc, o oglindă, o pendulă de cristal cu rotiță, reprezentând o fântână, sfeșnice aurite înfășurate în voaluri, în sfârșit un dormitor în alb și albastru compus dintr-un pat, o măsuță, un birou de mahon, un covoraș dungat la picioarele patului, șase fotolii și patru scaune, și, într-un colț, leagănul de lemn de cireș în care dormeau un băiețuș și o fetiță. Zélie își alăpta singură copiii, făcea de mâncare, lucra la flori, se îngrijea de menaj. Era ceva duios în această harnică și fericită mediocritate. Simțind că Minard o iubește, îl iubea și ea cu toată sinceritatea. Dragostea aduce cu sine dragoste, este acel *abyssus abyssum* din Biblie⁸⁹. Umilul bărbat se strecura din pat dimineața, în timp ce soția lui dormea încă, și se ducea să-i procure de-ale mâncării. În drumul spre birou, lăsa florile comandate la adresele respective, iar la întoarcere cumpăra materiale de lucru, apoi, până la cină, tăia flori sau făcea tipare de hârtie, împodobește tije, întindea culorile. Scund, slab, subțirel și nervos, cu părul roșcat și creț, cu ochii de un galben limpede, cu obraji de o albeață strălucitoare dar încărcăți de pistrii, Minard era însuflețit de un curaj ascuns și modest. Stăpânea arta scrisului în aceeași măsură ca și Vimeux. La birou tăcea mîlc, își vedea de treabă și păstra atitudinea unui om suferind și visător. Genele-i albe și sprâncenele rare făcuseră să fie botezat de implacabilul Bixiou „iepurele alb”. Minard, acest Roubourdin de o categorie inferioară, mistuit de dorința de a crea pentru Zélie a lui o situație mai bună, căuta în oceanul acela de lucruri necesare luxului și industriei pariziene o idee, o descoperire, o perfecționare care să-l facă dintr-odată bogat. Aparenta lui nătăngie se datora încordării

⁸⁹ „*abyssus abyssum*” din Biblie – în psalmul lui David (XLI, 8), formula este: *abyssus abyssum invocat* = prăpastia cheamă prăpastia, cu sensul de: o greșeală aduce după sine altă greșeală.

continue a spiritului său: trecea de la *pomada sultanelor* la *uleiul de cap*, de la amnarul cu fosfor la gazul portativ, de la sandalele articulate la lampa hidrostatică, înecându-se astfel în acea infinitate de mărunțișuri a civilizației materiale. Suporta glumele lui Bixiou așa cum un om ocupat suportă bâzâitul unei insecte, fără să se supere niciodată. Cu toată inteligența lui, Bixiou nu bănuia adâncul dispreț pe care Minard îl avea pentru el. Minard nici nu se gândea să se certe, socotind așa ceva drept o pierdere de vreme. De aceea, sfârșise prin a-și obosi persecutorul. Venea la birou îmbrăcat foarte simplu, purta pantalonii de dril până în octombrie, umbla cu pantofi în formă de papuci și cu ghetre, avea o vestă de păr de capră, un surtuc de piele de castor iarna și unul de lână vara, o pălărie de paie sau de pânză de unsprezece franci, după sezon, căci singura sa glorie era Zélie a lui: s-ar fi lipsit până și de mâncare, numai ca să-i cumpere ei o rochie. Dejuna împreună cu soția lui, iar la birou nu mai mânca nimic. O dată pe lună o ducea pe Zélie la teatru, cu bilet primit de la du Bruel sau de la Bixiou, căci Bixiou făcea de toate, chiar și bine. Mama Zéliei părase atunci cabina ei de portăreasă și venea să stea cu copiii. Minard trecuse la biroul lui Baudoyer, în locul lui Vimeux. Doamna și domnul Minard se duceau personal să prezinte felicitări de Anul Nou. Cine îi vedea se întreba cum se face că soția unui biet slujbaș cu un venit doar de o mie cinci sute de franci izbutește să-și poarte bărbatul în costum negru, iar ea să aibă pălării de paie, cu flori, din Italia, rochiile de muselină brodată, lenjerie de mătase, pantofi de stofuliță, fișieri admirabile, o umbreluță chinezească, să se plimbe cu trăsura și, pe deasupra, să rămână și cinstită, în timp ce doamna Colleville sau alte „cucoane” se plângeau că nu știu cum s-o mai scoată la capăt, ele care aveau venituri de două mii patru sute de franci!...

Se mai aflau în acele birouri doi slujbași, prieteni unul cu

altul până la a face din prietenia lor ceva ridicol, căci în birouri se râde de orice și de toate. Cel din secția Baudoyer, anume Colleville, era impiegat principal dar, sub Restaurație, el ar fi fost subșef sau chiar șef. Avea în doamna Colleville o soție la fel de superioară în genul ei, precum doamna Rabourdin era într-al său. Colleville, fiul unui prim-violonist de la Operă, se îndrăgostise de fiica unei dansatoare cu renume. Flavie Minoret, una dintre acele pariziene istețe și fermecătoare care știu să creeze fericirea soților lor, păstrându-și în același timp libertatea, făcuse din casa Colleville locul de întâlnire al celor mai buni artiști ai noștri și al oratorilor din Cameră. Aproape toți cei ce veneau la ea uitau postul umil ocupat de Colleville. Purtarea Flaviei, femeie puțin cam fecundă, dădea loc la atâtea clevetiri încât doamna Rabourdin refuzase toate invitațiile ei. Prietenul lui Colleville, anume Thuillier, deținea în secția Rabourdin un post absolut egal cu al său și își văzuse cariera administrativă întreruptă din aceleași motive ca și Colleville. Cine îl cunoștea pe Colleville îl cunoștea pe Thuillier, și viceversa. Prietenia lor, înfiripată la birou, pornise de la coincidența debutului lor în administrație. Frumoasa doamnă Colleville îngăduise – așa se șușotea prin birouri – atențiile lui Thuillier, căruia nevasta nu-i dăduse niciun copil. Thuillier, zis și frumosul Thuillier, care avusese mai înainte trecere la femei, ducea o viață pe atât de trândavă, pe cât de harnică era a lui Colleville. Acesta, ca prim-clarinetist la Opera Comică și contabil în cursul dimineții, se zbătea din greu să-și întrețină familia, cu toate că protecțiile nu i-ar fi lipsit. Era privit ca un om foarte delicat, mai ales că își ascundea ambițiile sub un fel de nepăsare. Mulțumit în aparență de soarta lui și îndrăgind munca, socotea că toată lumea, până și șefii, erau dispuși să-i ocrotească o existență plină de curaj. De câteva zile încoace, doamna Colleville își schimbase felul de viață din casă și părea că apucase calea bisericii, ceea ce făcu să se șoptească prin birouri că se gândea să caute în congregație

un sprijin mai sigur decât în vestitul orator François Keller, unul dintre cei mai constanți adoratori ai ei, a cărui trecere nu izbutise până în prezent să obțină un post mai acătării pentru Colleville. Flavie se adresase, și asta a fost una dintre greșelile ei, lui des Lupeaulx. Colleville avea o pasiune – aceea de a descifra horoscopul oamenilor celebri în anagrama numelui lor. Își petrecea luni întregi desfăcând tot felul de denumiri și alcătuiindu-le din nou, numai ca să descopere în ele un înțeles. *Un Corse la finira*⁹⁰ era o anagramă pentru *Révolution française*; *Vierge de son mari*⁹¹, pentru *Marie de Vignerot*, nepoata cardinalului Richelieu; *Henrici mei casta dea*⁹², pentru *Catharina de Médicis*; *Eh, c'est large nez*⁹³, pentru *Charles Genest*⁹⁴, abatele de la curtea lui Ludovic al XIV-lea, cunoscut prin nasul lui mare, de care făcea atâta haz ducele de Bourgogne; în sfârșit, toate anagramele cunoscute stârniseră admirația lui Colleville. Făcând din anagramă o știință, el susținea că soarta oricărui om e cuprinsă în fraza rezultată din combinarea literelor ce alcătuiesc numele, pronumele și calitatea sa. De la suirea pe tron a lui Carol al X-lea își bătea capul cu anagrama regelui. Thuillier, care din când în când slobozea și el câte un calambur, spunea că anagrama e un calambur în litere. Colleville, om cu o inimă largă și aproape nedespărțit de Thuillier, prototipul egoistului, constituia o problemă greu de dezlegat și pe care mulți slujbași din diviziune o explicau prin aceste cuvinte: „Thuillier e bogat, iar familia Colleville o duce greul” Adevărul e că Thuillier adăuga la simbria postului

⁹⁰ *Un Corse la finira* – „un corsican îi va pune capăt” (corsicanul e, bineînțeles, Napoleon).

⁹¹ *Vierge de son mari* – „fecioară a soțului ei”.

⁹² *Henrici mei casta dea* – *lat.*, zeița castă a lui Henric al meu (Catherine de Médicis era soția lui Henric al II-lea).

⁹³ *Eh, c'est large nez* – într-o franceză forțată: „Ei, e nas mare”.

⁹⁴ *Charles Genest* (abatele) – profesor al unei fiice a lui Ludovic al XIV-lea, Genest a scris câteva tragedii și un poem în legătură cu cercul literar al ducesei du Maine.

său beneficiile cametei; el era adesea chemat jos, în curte, pentru a sta de vorbă cu diverși negustori, purtând cu ei discuții de câteva minute, dar în folosul domnișoarei Thuillier, sora lui. Această prietenie, întărită cu timpul, era întemeiată pe simțăminte și pe fapte destul de firești, care își vor găsi locul în altă parte (a se vedea *Micii burghezi*⁹⁵), și care aici ar forma ceea ce criticii numesc „lungimi”. Poate că nu este totuși lipsit de interes să observăm că, dacă doamna Colleville era bine cunoscută în birouri, în schimb de existența doamnei Thuillier nu știa aproape nimeni. Colleville, bărbat muncitor, împovărat cu o casă de copii, era trupeș, gras și voios, în timp ce Thuillier, „fantele de pe vremea Imperiului”, fără griji aparente, dar trândav, cu o talie zveltă, avea o înfățișare palidă și aproape melancolică.

— Nu știm niciodată, spunea Rabourdin vorbind despre cei doi slujbași, dacă o prietenie se naște mai curând din contraste decât din asemănări.

Spre deosebire de acești doi frați siamezi, Chazelle și Paulmier erau doi slujbași care se aflau veșnic în război: unul fuma, celălalt priza, și de aceea se certau întruna neștiind care din ei folosește mijlocul cel mai bun de a trage tabacul. Un cusur care le era comun și care-i făcea deopotrivă de plicticoși pentru ceilalți slujbași era acela de a se ciorovăi în legătură cu valorile mobiliare, cu prețul mazării, al sardelilor sau al stofelor, umbrelor, fracurilor, pălăriilor, bastoanelor și mănușilor colegilor lor. Lăudau, unul în ciuda celuilalt, progresele noi, fără ca vreunul să se bucure de ele. Chazelle strângea toate prospectele de librărie, toate afișele cu litografii sau desene, dar nu subscria la nimic. Paulmier, colegul lui Chazelle în materie

⁹⁵ „*Micii burghezi*” – unul dintre ultimele romane ale lui Balzac, publicat postum, în 1855, de către Charles Rabou, care l-a și terminat poate; dar Balzac îl avea în minte, așa cum i se întâmpla în general, înainte cu mult de a-l scrie.

de flecăreală, își petrecea timpul spunând că, dacă ar avea cutare sau cutare avere, și-ar procura cutare sau cutare lucru. Într-o zi, Paulmier se duse la faimosul Dauriat spre a-l felicita că a izbutit să producă în librăria sa cărți legate în pânză și cu titluri tipărite pe coperti, îndemnându-l să meargă mai departe pe acest drum al îmbunătățirii, dar el, Paulmier, n-avea nicio carte! Viața de familie a lui Chazelle, trăind sub papucul soției sale dar căutând să pară independent, îi dădea lui Paulmier prilejul să facă nesfârșite glume pe socoteala sa, în timp ce Paulmier, răbdând adesea de foame, ca și Vimeux, constituia pentru Chazelle un subiect gras, cu hainele lui tocite și cu calicenia pe care știa să și-o ascundă. Și Chazelle și Paulmier începeau să facă burtă: a lui Chazelle, rotundă, mică, bombată, avea, după o expresie a lui Bixiou, neobrăzarea de a o lua mereu înaintea; a lui Paulmier se muta când la dreapta, când la stânga; Bixiou le măsura pe amândouă cam o dată la un trimestru. Și unul și altul aveau între treizeci și patruzeci de ani; și unul și altul, destul de mărginiți, nefăcând nimic altceva în afară de birou, reprezentau tipul slujbașului sadea, hăbăuciți de hârtoage și de statul în birouri. Chazelle adormea adesea în timp ce lucra și atunci pana sa, pe care n-o lăsa să-i cadă din mână, însemna fiecare răsuflare prin mici puncte negre pe hârtie. Paulmier se grăbea să atribuie somnul acesta obligațiilor conjugale. Drept răspuns la această glumă, Chazelle spunea despre Paulmier că bea ceai de tei timp de patru din cele douăsprezece luni ale anului și-i prorocea că o să moară din pricina unei *grizete*. Paulmier demonstra, la rândul lui, că Chazelle însemna într-un almanah zilele când nevastă-sa îl găsea drăgăstos. Acești doi slujbași, prin faptul că-și spălau rufele murdare în public împrășcându-se cu cele mai neînsemnate amănunte ale vieții lor particulare, își atrăseseră desconsiderarea pe care o meritau. „Mă iei drept Chazelle?” era expresia cu care se încheia orice discuție neplăcută din birou.

Domnul Poiret-tânărul, ca să nu se confunde cu fratele său Poiret-bătrânul, retras în pensiunea Vauquer, unde Poiret-tânărul se ducea adesea să cineze, propunându-și să-și sfârșească și el zilele tot acolo, avea treizeci de ani de serviciu. Natura nu e mai puțin monotonă în revoluțiile sale decât era acest biet om în actele vieții lui: își punea totdeauna hainele în același colț, își lăsa pana la același capăt de masă, se așeza la locul său la aceeași oră, se încălzea la sobă în același minut, deoarece singura lui mândrie era că poartă un ceas care nu dădea niciodată greș și pe care, de altminteri, și-l potrivea în fiecare zi după primărie, prin fața căreia își avea drumul, dat fiind că locuia în strada Martroi. De la șase la opt dimineața ținea registrele unei mari case de articole de modă în strada Saint-Antoine, iar de la șase la opt seara, pe acelea ale casei Camusot, din strada Bourdonnais. Câștiga în felul acesta o mie de taleri, la un loc cu leafa postului său. Deoarece mai avea numai câteva luni până să iasă la pensie, arăta o mare nepăsare față de intrigile din birouri. Asemenea fratelui său, pentru care retragerea la pensie însemnase o lovitură fatală, o să se simtă desigur fără niciun rost în viață atunci când nu va mai trebui să vină din strada Martroi până la minister, să se așeze pe scaunul său și să se apuce de treabă, însărcinat să păstreze colecția jurnalului la care era abonat biroul, precum și a *Monitorului*, el avea fanatismul acestei colecții. Dacă vreun slujbaş pierdea un număr oarecare, sau îl lua și nu-l mai aducea înapoi, Poiret-tânărul cerea permisiunea de a pleca de la birou, se ducea în grabă la cancelaria jurnalului, cerea numărul care lipsea și se întorcea entuziasmat de bunăvoința casierului de acolo, unde avea totdeauna de-a face cu un băiețaș drăguț, astfel că, după părerea lui, jurnaliștii erau desigur niște oameni cumsecade, dar puțin cunoscuți. Om cu o talie mijlocie, Poiret avea ochii pe jumătate închiși, o privire ștearsă și lipsită de căldură, o piele ofilită și încrețită, puțin închisă la culoare, presărată

cu pete albăstirii, un nas cârn și o gură scobită în care lâncezeau câțiva dinți stricați. De aceea Thuillier spunea că Poiret putea să se uite oricât în oglindă, el nu se va vedea din te (dinte) miri ce cauză⁹⁶. Brațele-i lungi și subțiri se terminau cu niște mâini late și fără nicio expresie. Părul cărunț, lins din cauza strânsorii pălăriei, îi dădea aerul unui prelat, asemănare puțin măgulitoare pentru el, deoarece dușmănea preoții și clerul, fără să-și poată defini părerile religioase. Această antipatie nu-l împiedica totuși să fie devotat guvernului, oricare ar fi fost el. Nu-și încheia niciodată nasturii de la vechea-i redingotă verzuie, nici măcar pe frigul cel mai mare, și purta numai pantofi cu șireturi și pantaloni negri. De treizeci de ani se îmbrăca la aceleași case, iar când croitorul său muri, își ceru o permisie de la birou pentru a se duce la înmormântarea lui, unde strânse mâna fiului, pe marginea gropii tatălui, asigurându-l că va rămâne clientul său. Prieten cu toți furnizorii lui, se interesa cum le merge treaba, stătea de vorbă cu ei, le asculta tânguiri și le plătea comenzile fără nicio întârziere. Când scria vreunui dintre acești „domni”, pentru a-i anunța o modificare în comanda făcută, căuta formulele cele mai politicoase, scotea în evidență cuvântul „Domnule”, data scrisoarea și făcea o copie după ea, pe care o păstra într-un dosar cu eticheta: *Corespondența mea*. Nu exista viață mai ordonată decât a lui. Poiret păstra toate notele achitate, toate chitanțele, oricât de mici, și toate listele de cheltuieli anuale, strânse în plicuri și pe ani, încă de la intrarea sa în minister. Lua masa la același restaurant, la *Vițelul care suge* din Piața Châtelet, unde avea abonament și unde se așeza în același loc, pe care chelnerii i-l păstrau totdeauna. La *Gogoșa de aur*, vestitul magazin de mățasuri, nu stătea nici cinci minute peste timpul convenit, iar la ora opt și jumătate seara era prezent la cafeneaua *David*, pe care o socotea cea mai bună din

⁹⁶ în oglindă nu se vedea din te (dinte) miri ce cauză – calamburul e în original următorul: „Il ne se voyait pas dedans (de dents)”.

cartier, și unde stătea până la unsprezece; aici, ca și la *Vițelul care suge*, venea cu regularitate, de treizeci de ani, și lua o bavareză la ora zece jumătate fix, ascultând discuțiile politice, cu brațele încrucișate în vârful bastonului și cu bărbia proptită în mâna dreaptă, dar fără să ia niciodată parte la aceste discuții. Casierița de acolo, singura femeie cu care-i plăcea să stea de vorbă, era confidenta micilor întâmplări din viața lui, deoarece-și avea locul chiar la masa de lângă teighea. Juca domino, singurul joc pe care-l știa, iar când partenerii nu veneau, putea fi văzut adeseori dormind cu spinarea rezemată în căptușeala de lemn a peretelui și ținând un jurnal desfăcut pe planșeta sprijinită de marmura mesei. Se interesa de tot ceea ce se clădea în Paris, consacrându-și duminicile vizitării construcțiilor noi. Intra în vorbă cu ologul pus să oprească publicul de a pătrunde în interiorul clădirii care se construia și-și arăta îngrijorarea în legătură cu întârzierile ce se observau în ridicarea zidăriei, cu lipsa de materiale sau de bani și cu greutatea întâmpinate de arhitect. Adesea putea fi auzit spunând: „Eu am văzut Louvre-ul ridicându-se din ruinele sale, am văzut cum s-a născut sub ochii mei Piața Châtelet, Splaiul Florilor, piețele de alimente!” împreună cu un frate al său, amândoi născuți la Troyes, ca fii ai unui slujbaș al Domeniilor, venise la Paris spre a se pregăti pentru cariera de funcționar. Mama lor dăduse dovadă de o dezastruoasă lipsă de prevedere, căci cei doi fii avură mahnirea să afle că a murit în spitalul din Troyes, în ciuda numeroaselor ajutoare trimise de ei. Nu numai că s-au jurat amândoi, în clipa aceea, să nu se însoare niciodată, dar socoteau copiii drept o nenorocire, se simțeau prost în preajma lor, se temeau de ei așa cum te-ai teme de nebuni și se uitau la ei cu niște ochi înspăimântați. Și unul și altul fuseseră copleșiți de muncă în timpul lui Robert Lindet. Administrația fusese nedreaptă cu ei în acea vreme, dar se socoteau fericiți că nu-și pierduseră capetele și nu se plângeau decât între dâșii de această nerecunoștință, mai

ales că ei „puseseră pe roate maximalul⁹⁷”. Când i s-a făcut festa aceea lui Phellion, a cărei faimoasă frază fusese corectată de Rabourdin, Poiret îl trăsese deoparte, în coridor, și-i spusese, la ieșire:

— Credeți-mă, domnule, eu m-am împotrivit din toate puterile la ceea ce s-a întâmplat.

De când venise la Paris, Poiret nu ieșise niciodată din oraș. Încă de pe atunci începuse un jurnal al vieții lui, în care își însemna întâmplările mai importante de peste zi. Du Bruel îi spusese că lordul Byron făcea la fel; această asemănare îl umplu de bucurie pe Poiret și îl hotărî să cumpere operele lui Byron, în traducerea lui Chastopalli, din care nu înțelege însă nimic. Deseori era surprins la birou într-o atitudine melancolică, având aerul că meditează profund; în realitate, nu se gândea la nimic. Nu cunoștea pe niciunul dintre locatarii casei în care locuia, și purta totdeauna la el cheia de la odaie. De Anul Nou se ducea personal să lase felicitările la toți funcționarii din diviziune, dar nu făcea nicio vizită. Într-o zi de caniculă, lui Bixiou îi trecu prin cap să ungă cu grăsime interiorul unei vechi pălării pe care Poiret-tânărul (avea cincizeci și doi de ani) o purta de nouă ani încheiați. Bixiou, care nu mai văzuse niciodată o altă pălărie în capul lui Poiret, se gândi să-i facă și lui o festă; pe când Poiret mânca, el se hotărî, în interesul digestiei celorlalți, să scape biroul de această pălărie dezgustătoare. Poiret-tânărul plecă de la slujbă pe la ora patru. Mergând pe străzile Parisului, unde razele soarelui, răstrânte de pavaj și de ziduri, produceau o căldură tropicală, își simți deodată capul inundat de sudoare, el care nu prea nădușea. Crezând că s-a îmbolnăvit sau că e pe cale de a se îmbolnăvi, în loc să se ducă la *Vîțelul care suge*, dădu fuga acasă, scoase din sertar jurnalul vieții sale

⁹⁷ *maximalul* – lege votată la 29 septembrie 1793, prin care prețurile asupra principalelor articole de consum erau fixate de guvernul revoluționar, ca și salariile; îndreptată împotriva speculei, această lege avea scopul de a salva orașele franceze de foamete.

și consemnă faptul în felul următor:

„Astăzi, 3 iulie 1823, năpădit de o sudoare ciudată, prevestind probabil niscaiva friguri, boală obișnuită în regiunea Champagne, am hotărât să consult pe doctorul Haudry. Boala m-a apucat pe la mijlocul Splaiului Școlii.”

Dar, de îndată ce-și scoase pălăria din cap, constată că pretinsa nădușeală avea o cauză independentă de persoana sa. Își șterse fața, cercetă pălăria, dar nu descoperi nimic, deoarece nu se îndură să desprindă căptușeala. Așa că notă cele ce urmează în jurnalul său:

„Am dus pălăria la jupân Tournan, pălărier din strada Saint-Martin, bănuind că această sudoare are o altă pricină, că nici nu este propriu-zis o sudoare, ci efectul unei adăugiri oarecare, mai nouă sau mai veche, făcută pălăriei.”

Domnul Tournan îi demonstrează pe loc clientului său prezența în pălărie a unei materii grase, provenită din topirea slăninii unui porc sau a unei scroafe. A doua zi, Poirot apăru cu o pălărie împrumutată de la domnul Tournan, până când cea nouă avea să fie gata; seara, însă, nu se culcă înainte de a adăuga această frază în jurnalul său:

„Nu încapе îndoială că în pălăria mea se afla o bucată de slănină sau de untură de porc”.

Faptul acesta inexplicabil frământă mai bine de cincisprezece zile mintea lui Poirot, care n-a știut niciodată cum a putut să se producă un asemenea fenomen. La birou i se povestea întruna despre invazia de broaște și alte aventuri caniculare, despre capul lui Napoleon găsit la rădăcina unui ulm și o mie de alte ciudățenii din domeniul

istoriei naturale. Vimeux îi spuse că într-o zi și pălăria lui i-a inundat fața cu un fel de negreală, ceea ce înseamnă că pălărierii se îndeletnicesc și cu vânzarea de droguri. Poiret trecu de mai multe ori pe la jupân Tournan, spre a se convinge personal de produsele folosite de el la fabricarea pălăriilor.

În secția lui Rabourdin mai era un slujbaș care făcea pe omul curajos, împărtășea opiniile de centru-stânga și se ridica împotriva tiraniei lui Baudoyer, luând partea bieților sclavi din biroul acela. Băiatul acesta, pe nume Fleury, se abona fără teamă la o fițuică a opoziției, purta o pălărie de culoare gri cu borurile mari, avea dungi roșii la pantalonii albaștri, o jiletcă albastră cu nasturi aurii și o redingotă la două rânduri întocmai ca a unui subofițer de jandarmi. Cu toate că era neclintit în principiile sale, se menținea totuși în slujbă; asta însă nu-l împiedica să prezică un viitor fatal guvernului, dacă va stăruia să se dea cu biserica. Își arăta pe față simpatia pentru Napoleon, mai ales după ce moartea acelui om mare făcuse să fie uitate legile împotriva adeptilor uzurpatorului. Fleury, care fusese în timpul Imperiului căpitan într-un regiment de linie, era înalt, oacheș și frumos și deținea funcția de controlor la Circul Olimpic. Bixiou n-a îndrăznit niciodată să se lege de Fleury, deoarece ostașul acesta strașnic țintea foarte bine cu pistolul și mânuia cu îndemânare sabia, fiind în stare să recurgă la cele mai mari brutalități dacă ar fi fost întărit. Pasionat subscriber la colecția *Victorii și Cuceriri*⁹⁸, Fleury refuza să dea banii, deși primea tipăriturile, invocând motivul că ele depășeau numărul prevăzut în prospect.

⁹⁸ *colecția „Victorii și cuceriri”* – un fel de istorie eroică a Franței scrisă de trei generali (Beauvais, Thiebaut și Parisot) și apărută în primă ediție între 1817 și 1821; din cele 24 de volume, 18 erau consacrate războaielor din vremea revoluției și din vremea imperiului colecția a fost foarte apreciată de mica burghezie și a constituit una dintre sursele legendei napoleoniene.

Avea o mare slăbiciune pentru domnul Rabourdin, care-i luase apărarea când era să fie destituit. Odată spusese că dacă s-ar întâmpla cândva ca cineva să-i facă vreun rău domnului Rabourdin, el îl va uide pe acel cineva. Dutocq se dădea bine pe lângă Fleury, din pricină că se temea de el. Fleury, plin de datorii, le juca tot felul de renghiuri creditorilor săi. Foarte priceput în materie de legi, nu semna niciodată o poliță și înființa el însuși, pe numele unor creditori fictivi, popriri asupra propriului său salariu, astfel că-l încasa totdeauna aproape în întregime. Trăind în mare intimitate cu o figurantă de la Teatrul Porte-Saint-Martin, la care se afla mobilierul său, juca cu multă plăcere cărți, făcea farmecul reuniunilor cu talentele lui, bea dintr-o singură înghițitură un pahar de șampanie, fără să-și ude buzele, știa pe de rost toate cântecele lui Béranger și era mândru de vocea lui plină și puternică. Avea cultul a trei oameni mari: Napoleon, Bolivar și Béranger⁹⁹. Foy, Laffitte și Casimir Delavigne¹⁰⁰ nu se bucurau decât de stima lui. Fleury, om din Midi, avea să sfârșească – ați ghicit – prin a fi editorul responsabil al unui jurnal liberal.

⁹⁹ *trei oameni mari; Napoleon, Bolivar și Béranger* – într-adevăr, în timpul Restaurației, Bolivar și Béranger nu erau mai puțin celebri decât Napoleon: Simon *Bolivar* (1783—1830), general din America de Sud, a cucerit independența față de Spania a unor regiuni pe care le-a constituit în republica numită Colombia, precum și a Boliviei și a Perului; iar *Béranger* (1780—1857) este autorul cântecelor satirice și patriotice foarte populare oare au contribuit la răsturnarea Bourbonilor.

¹⁰⁰ *Foy, Laffitte și Casimir Delavigne* – nume foarte cunoscute și ele pe vremea lui Balzac: bancherul Jacques *Laffitte*, liberal cu vază (1767—1844), a contribuit la pregătirea revoluției antifeudale din 1830, care avea să deschidă „domnia bancherilor” (monarhia din Iulie); poetul Casimir *Delavigne* (1793—1843) a scris versuri patriotice și drame istorice: în *Mesenienele* a apărut naționalitățile asuprite de absolutism; generalul Maximilien-Sébastien *Foy*, rănit la Waterloo și deputat liberal elocvent în timpul Restaurației, se bucura de o mare popularitate (1775—1825); moartea lui a fost considerată de presa liberală ca un doliu public.

Desroys, omul misterios al diviziunii, n-avea relații cu nimeni, vorbea puțin și își tănuia atât de bine viața, încât nimeni nu-i cunoștea domiciliul, protectorii și mijloacele de trai. Căutând să afle pricina acestei tăceri, unii făceau din Desroys un carbonar, alții un orleanist¹⁰¹; cutare spunea că-i un spion, cutare că-i un om profund. Desroys era pur și simplu fiul unui convențional care nu votase moartea lui Ludovic al XVI-lea; având un temperament rece și discret, el cântărise bine lumea și nu se bizuia decât pe sine însuși. Republican în ascuns, admirator al lui Paul-Louis Courier¹⁰², prieten cu Michel Chrestien¹⁰³, el aștepta ca timpul și bunul-simț public să aducă triumful ideilor sale în Europa. De aceea trăgea nădejde într-o Germanie tânără și o Italie tânără. Inima îi era plină de acea stupidă dragoste colectivă pe care suntem siliți s-o numim *umanitarism*¹⁰⁴, fiul mai mare al răposatei filantropii, și care este față de sfânta

¹⁰¹ *carbonar... orleanist* – carbonarii francezi erau partizanii mișcării liberale îndreptate împotriva monarhiei cu tendințe absolutiste din vremea Restaurației; ei purtau numele democraților italieni de la începutul secolului al XIX-lea, numiți „carbonari”, fiindcă se adunau la început prin păduri, unde se fabricau cărbunii din lemn (cf. „cărbunarii” din jurul lui 1848, de la noi); orleaniștii erau partizanii spitei regale de Orléans, reprezentate prin Ludovic-Filip, „regele burghez” de după 1830.

¹⁰² *Paul-Louis Courier* – pamfletar strălucit din vremea Restaurației; pamfletele lui, sub formă de scrisori și de articole pline de ironie caustică, atacau tendințele absolutiste ale monarhiei și influența dominantă a bisericii catolice (1772—1825).

¹⁰³ *Michel Chrestien* – personaj din romanele lui Balzac (v. mai ales „*Iluzii pierdute*”), reprezentând un militant republican admirabil, prin figura căruia Balzac a cinstit poate pe unul dintre șefii opoziției republicane din vremea Restaurației și a monarhiei din Iulie, *Michel de Bourges* (1797—1853).

¹⁰⁴ *acea stupidă dragoste colectivă pe care suntem siliți s-o numim umanitarism* – frază care trădează confuziile și contradicțiile lui Balzac; era vremea când Cabet preconiza întemeierea de „colonii comuniste” (v. „*Călătorie în Icaria*”, 1840), ridicându-se, în același timp, împotriva luptei revoluționare a proletariatului; interesul mai mult sentimental pentru cei oropsii transformase și romantismul în „umanitar”.

caritate catolică ceea ce este sistemul pentru artă sau raționamentul substituit creației. Acest conștiincios puritan al libertății, acest apostol al unei egalități imposibile regreta că din pricina sărăciei era silit să slujească guvernul și făcea demersuri pentru a intra în serviciul unei societăți de transporturi. Deșirat, slab, descărnat și grav ca un om care se credea merit să-și dea într-o bună zi capul pentru marea cauză, trăia cu o pagină de Volney¹⁰⁵, îl studia pe Saint-Just¹⁰⁶ și năzuia să-l reabiliteze pe Robespierre¹⁰⁷, pe care-l socotea un continuator al lui Isus Cristos.

Ultimul dintre aceste personaje care merită o descriere este junele de La Billardiére. Pierzându-și, din nefericire pentru el, mama, protejat de ministru, scutit de gura țățelor din *Piața Baudoyer*, primit în toate saloanele ministeriale, acesta era hulit de toată lumea din cauza neobrăzării și a înfumurării lui. Șefi erau politicoși cu el, dar slujbașii îl înlăturaseră din cercul camaraderiei lor cu o politețe plină de caraghioslâc, născocită anume pentru el. Un fudul de douăzeci și doi de ani, înalt și subțire, cu manierele unui englez, jignind birourile cu apucăturile lui de *dandy*, spilcuit, frezat, parfumat, venind întotdeauna cu mănuși galbene, având pălării cu căptușeala mereu nouă, purtând monoclu, luând masa la Palais-Royal, caracterizându-se

¹⁰⁵ Volney – (*Constantin, conte de*) – erudit cu idei avansate (1757—1820), autorul celebrelor „*Ruine sau Meditații asupra transformării imperiilor*”.

¹⁰⁶ *Saint-Just (Louis de)* – partizan al lui Robespierre în acțiunea de salvare a revoluției în interior și împotriva armatelor europene care atacau Franța, membru al Convenției și al Comitetului de salvare publică, mort pe eșafod în momentul înfrângerii iacobinilor (1767—1794).

¹⁰⁷ *Robespierre (Maximilien de)* – șeful Comitetului de salvare publică, organizat ca guvern revoluționar, pentru a apăra revoluția de atacurile din interior și din exterior; deputații iacobini au avut rolul de organizatori și de instructori în această acțiune; Robespierre a pierit pe eșafod, executat de adversarii săi politici, care au dat lovitura de la 9 thermidor (1758—1794).

printr-o prostie lustruită de aere ce se vedea cât de colo că sunt imitate, Benjamin de La Billardièr se credea băiat frumos și avea toate cusurile înaltei societăți, fără să aibă și grațiile ei. Încredințat că va ajunge *ceva*, se gândea să scrie o carte pentru a fi decorat ca literat și a se atribui faptul acesta însușirilor sale administrative. Îl lingusea deci pe Bixiou în scopul de a-l exploata, dar fără a fi îndrăznit încă să-i destăinuie planul său. Sufletul acesta nobil aștepta cu nerăbdare moartea tatălui său pentru a-i moșteni titlul de baron, acordat de curând; pe cărțile sale de vizită trecea *Cavaler de La Billardièr* și își expusese în birou însemnele blazonului său: *cap de scut albastru cu trei stele și două săbii încrucișate pe fond negru, cu deviza: CREDINȚA PE VECI* Având mania de a se interesa de arta heraldică, îl întrebase odată pe tânărul viconte de Portenduère pentru ce blazonul său era atât de încărcat și se alesese cu următorul răspuns tăios: „Eu nu mi l-am făcut de comandă!” Pomenea tot timpul de devotamentul lui față de monarhie și de atenția pe care i-o arăta prințesa moștenitoare. Fiind în relații foarte bune cu des Lupeaulx, lua adesea masa împreună cu el și credea că-i este prieten. Bixiou, care trecea drept mentorul său, trăgea nădejde să curețe diviziunea și Franța de acest tânăr îngâmfat, aruncându-l în brațele desfrâului, și nu se ferea să vorbească tare despre intenția sa.

Așa arătau principalele fizionomii ale diviziunii La Billardièr, unde se mai găseau și alți slujbași ale căror chipuri și deprinderi se apropiau sau se depărtau de acestea într-o măsură mai mică sau mai mare. Astfel, în secția Baudoyer se aflau câțiva slujbași cu frunți pleșuve, friguroși, îmbrăcați cu flanele, cocoțați cu locuințele pe la etajele cinci, unde cultivau flori, și care purtau haine răpănoase, bastoane cu șis sau umbrele de care nu se despărțeau niciodată. Oamenii aceștia, care se găsesc undeva, pe la mijloc, între portarii cei fericiți și lucrătorii cei

sfioși, prea depărtați de centrele administrative pentru a se gândi la vreo avansare, reprezintă pionii de pe tabla de șah a birocrației. Bucuroși când sunt de gardă noaptea, fiindcă a doua zi nu se mai duc la serviciu, gata să facă orice pentru o gratificație, existența lor constituie o problemă chiar pentru aceia care-i folosesc și un punct de acuzare la adresa statului care, e clar, creează asemenea existențe mizere prin însuși faptul că-i menține în slujbă. Judecînd după aspectul fizionomiei lor bizare, e greu de hotărât dacă aceste mamifere cu condeie se tâmpesc din pricina meseriei lor, sau dacă îndeplinesc această meserie fiindcă sunt nițel tâmpiți din naștere. Poate că la aceasta contribuie în aceeași măsură și natura și guvernul. „Oamenii de la țară, a spus un anonim, suferă, fără să-și dea seama, influența condițiilor atmosferice și a fenomenelor exterioare. Identificați oarecum cu natura în mijlocul căreia trăiesc, ei se lasă fără voie pătrunși de idei și simțăminte deșteptate de aceasta, reproducându-le în actele și fizionomia lor, în conformitate cu structura sau caracterul lor individual. Modelați și șlefuiți astfel, pe măsura lucrurilor ce-i înconjoară tot timpul, ei formează partea cea mai interesantă și mai adevărată pentru cel ce se simte atras de acea latură a psihologiei, atît de puțin cunoscută dar atît de bogată, care demonstrează raporturile dintre ființa morală și agenții externi ai maturii.” Or, pentru slujbaş, natura este biroul însuși; orizontul lui e mărginit din toate părțile de dosare verzi; pentru el condițiile atmosferice constau în miasmele din coridoare, în duhurile de bărbați din camerele fără aerisire, în mirosul de terfeloage și de cerneală; ogorul lui este un ochi de geam sau o bucată de pardoseală presărată cu firimituri de pâine și udată de stropitoarea ușierului; cerul său e un tavan spre care își îndreaptă căscatul, iar elementul său propriu e colbul din hârtoage. Observația cu privire la oamenii de la țară se potrivește ca o mănășă pentru slujbașii *identificați* cu natura mediului în care trăiesc. Dacă unii medici cu

autoritate se tem de influența pe care această natură, sălbatică și civilizată în același timp, o are asupra ființei morale ce sălășluiește în aceste îngrozitoare celule numite birouri, unde soarele pătrunde rar, unde gândirea e îngrădită de ocupații asemănătoare cu ale cailor care se învârtesc într-un maneaj, care cască fără încetare și mor înainte de vreme, atunci Rabourdin avea deplină dreptate propunând să se micșoreze numărul slujbașilor, cerând să li se dea mai mult de lucru, în schimbul unor lefuri mai mari. Dacă ai de lucru, nu te plictisești niciodată. Or, așa cum sunt alcătuite birourile, din cele nouă ceasuri pe care slujbașii le datorează statului, patru, după cum se va vedea, le pierde în conversații, în snoave, în certuri și mai ales în intrigării. De aceea, numai cine a trecut prin birouri își poate da seama în ce măsură viața mărunță din ele se aseamănă cu viața din licee; oriunde întâlnești oameni care trăiesc în colectiv, această asemănare îți sare în ochi: la regiment, în tribunale veți regăsi, într-o măsură mai mare sau mai mică, viața de liceu. Toți acești slujbași, stând laolaltă în birouri timp de opt ore, văd în acestea niște săli de cursuri unde sunt siliți să facă anumite teme, unde șefii țin locul pedagogilor, unde gratificațiile sunt un fel de premii de bună purtare acordate protejaților, unde unii fac haz pe seama celorlalți, unde toți se pizmuiesc între ei și unde există totuși un fel de camaraderie, dar mai rece decât aceea de la regiment, care la rândul ei este mai puțin trainică decât aceea din liceu. Pe măsură ce omul înaintează în viață, egoismul se dezvoltă, în dauna legăturilor afective. La urma urmei, birourile nu sunt oare o lume în mic, cu toate ciudățeniile, prieteniiile, dușmăniile ci, cu toată invidia și lăcomia ei, cu mersul ei înainte chiar, cu discuțiunile ei ușuratece, care produc atâta rău, și cu neobositele ei spionări?

În momentul acela, diviziunea domnului baron de La Billardière era pradă unei vânzoleli nemaipomenite, de altfel explicabilă prin evenimentul ce urma să se producă

acolo, deoarece nu în fiecare zi se întâmplă să moară un șef de diviziune, și nu există societate de asigurări unde probabilitățile de viață și de moarte să fie calculate cu mai multă agerime, ca într-un birou. Interesul strivește aici orice milă, ca la copii, cu deosebirea că slujbașii au în plus, față de copii, ipocrizia.

Slujbașii din secția Baudoyer se instalau la mesele lor la ora opt, pe când cei din secția lui Rabourdin apăreau. abia pe la nouă, ceea ce nu-i împiedica pe cei din urmă să-și execute lucrările mai repede decât cei dintâi. Dacă deci Dutocq venise atât de devreme, el avea motive serioase să o facă. Furișându-se, în ajun, în biroul unde lucra Sébastien și surprinzându-l pe acesta copiind o lucrare pentru Rabourdin, el se ascunsese într-un colț și-l văzuse pe Sébastien plecând fără să ia cu sine hârtiile. Fiind sigur că o să descopere voluminosul original dimpreună cu copia ascunsă pe undeva, răscolise toate dosarele bucată cu bucată și sfârșise prin a găsi importantul tabel. Apoi dăduse fuga la proprietarul unui atelier autografic pentru a trage, cu ajutorul unei mașini de copiat, două exemplare de pe acea lucrare, intrând astfel în posesia scrisului lui Rabourdin. Spre a nu da loc la bănuieli, Dutocq se grăbi să vină primul la birou, punând originalul la locul său, în dosar. Reținut până la miezul nopții în strada Duphot, Sébastien fu, cu toată graba lui, întrecut de părtașul urii. Ura locuia în strada Saint-Louis - Saint-Honoré, în timp ce devotamentul locuia tocmai în strada Roi-Doré, în cartierul Marais. Această simplă întârziere avea să influențeze asupra întregii vieți a lui Rabourdin. Sébastien, nerăbdător să deschidă dosarul, găsi originalul și copia neterminată la locul lor și le încuie în dulapul șefului său. Cum era spre sfârșitul lui decembrie, când lumina din birouri e în general slabă, uneori trebuind să se țină lămpile aprinse până la zece dimineața, Sébastien nu observă urmele pietrei de reprodus lăsate pe hârtie. Dar, când, pe la nouă și jumătate, Rabourdin cercetă originalul său, își dădu ușor

seama de efectul procedeeilor autografice, dat fiind că el însuși se ocupase multă vreme cu aceasta spre a vedea dacă mașinile de reprodus n-ar putea lua locul muncii copiștilor.

Șeful de secție se așează în fotoliul său, cu cleștele în mână, și începu să ațâțe focul în sobă, într-atât de tare intrase la gânduri; pe urmă, curios să știe în ce mâini căzuse tainica sa lucrare, îl chemă pe Sébastien.

— A venit cumva astăzi cineva înaintea dumatăle la birou? îl întrebă el.

— Da, domnul Dutocq, răspunse Sébastien.

— Bine; e punctual, ca întotdeauna. Trimite-l înapoi pe Antoine.

Prea mărinimos ca să-l mârhească de prisos pe Sébastien, muștrându-l pentru o nenorocire consumată, Rabourdin nu-i spuse nimic altceva. Când apărură Antoine, Rabourdin îl întrebă dacă, în ajun, rămăsese vreun slujbaş la birou după ora patru; ușierul pronunță numele lui Dutocq, care lucrase până după plecarea domnului de La Roche. Rabourdin făcu semn cu capul către ușier să iasă și își reluă firul gândurilor sale.

— De două ori i-am luat apărarea, ca, să nu fie destituit, își spuse el, și iată răsplata!

Dimineața aceea avea să fie pentru șeful de birou asemenea momentului solemn în care marii conducători de oști hotărăsc începutul unei lupte, punând în joc toți sorții de izbândă. Cunoscând mai bine ca oricine legile care guvernează birourile, el știa că aici, ca și în școală, în închisoare sau în armată, nicio faptă care ar aduce a denunț sau a spionare nu este iertată. Un om oare se ocupă cu alcătuirea de informații asupra colegilor lui e defăimat, ocolit, disprețuit; miniștrii înșiși se leapădă în asemenea cazuri de oamenii lor. Un slujbaş n-are atunci altă cale decât să-și dea demisia și să plece din Paris, cinstea lui fiind pentru totdeauna. pătată, iar explicațiile fiind zadarnice, căci nimeni nu le cere și nimeni nu le mai ia în

seamă. Într-o împrejurare ca aceasta, un ministru e privit ca un personaj mare, deoarece se presupune că el nu face altceva decât să-și cântărească oamenii, pe când un simplu slujbaș trece drept spion, indiferent de motivele lui. Pe măsură ce adâncea abisul acestor fleacuri, Rabourdin își dădea seama că ele sunt nemărginite și îl copleșesc. Mai degrabă zăpăcit decât doborât, el căuta să afle care ar fi metoda cea mai bună de urmat în această situație, astfel că rămase străin de zarva iscată în birourile răscolite de moartea domnului de La Billardièr, despre care nu află decât din gura tânărului de La Brière, care știa să prețuiască marea valoare a acestui șef de secție.

Tocmai atunci, în biroul oamenilor lui Baudoyer (se spunea oamenii lui Baudoyer, ai lui Rabourdin), Bixiou povestea, pe la ora zece, despre ultimele clipe ale directorului diviziunii, ascultat fiind de Minard, Desroys și Godard, pe care-l făcuse să iasă din biroul său, și de Dutocq, ce venise în grabă la secția Baudoyer mânat de un dublu interes. Colleville și Chazelle lipseau.

Bixiou

(în picioare, în fața sobei, la gura căreia își ridică rând pe rând câte o talpă, ca să și le usuce)

Azi-dimineață, la șapte și jumătate, m-am dus să aflu vești despre demnul și respectabilul nostru director, cavaler al lui Cristos etc., etc. Ei bine, domnilor, baronul mai exista încă ieri, douăzeci *et caetera*, dar azi el nu mai e nimic, nici măcar funcționar. Am întrebat cum și-a petrecut noaptea. Îngrijitoarea lui care nu se prea prăpădea cu firea, mi-a spus că dimineața, la cinci, începuse să se îngrijoreze de soarta familiei regale. Ceruse să i se citească numele aceloră dintre noi care s-au interesat de starea sa. Pe urmă a spus: „Încărcați-mi tabachera, dați-mi jurnalul, aduceți-mi ochelarii și schimbați-mi panglica de la Legiunea de Onoare, că s-a murdărit de tot”. După cum știți, își purta

decorațiile și în pat. Era deci în deplinătatea facultăților sale, cu mintea întreagă, cu toate ideile lui obișnuite. Dar, ce folos! după zece minute, apa i-a năvălit în inimă, în piept, peste tot, simțea că moare, că-i plesnesc toate măruntaiele din el. În clipa aceea fatală a făcut dovadă ce cap tare avea și ce inteligență largă era! Păcat, noi nu l-am prețuit cum se cuvine, ne băteam joc de el, îl socoteam un nătărău, cel mai mare nătărău din lume, nu-i așa, domnule Godard?

Godard

Eu apreciam meritele domnului de La Billardièrre mai mult decât alții...

Bixiou

Știu, vă înțelegeați amândoi!

Godard

Oricum, nu era om rău; n-a făcut rău nimănui.

Bixiou

Ca să faci rău trebuie să faci ceva, iar el nu făcea nimic. Dacă nu dumneata ești acela care spuneai că nu e în stare de nimic, atunci Minard spunea.

Minard

(înălțând din umeri)

Eu?

Bixiou

Atunci, dumneata, Dutocq! (*Dutocq face un gest apăsător de negare.*) Prea bine, asta înseamnă că nimeni nu spunea! Prin urmare, era privit de toată lumea de aici ca un cap herculean! Ei bine, aveți dreptate: și-a dat obștescul sfârșit ca un om de duh, de merit, de gândire, mă rog, ca un mare bărbat ce era.

Desroys (iritat)

Doamne, dar ce ispravă grozavă a făcut? Că s-a spovedit?

Bixiou

Da, domnule, ba a cerut să i se dea și sfânta împărțășanie. Dar știți cum s-a gătit pentru împărțășanie? Și-a pus uniforma de slujitor al tronului și toate decorațiile, și-a pudrat părul, și-a legat coada (sărmana lui coadă!) cu o panglică nouă¹⁰⁸. Or, vă declar că numai un om de caracter ar putea cere să i se înnoade coada în clipa morții; iată, suntem aci opt, dar niciunul dintre noi n-ar fi în stare de așa ceva. Și încă, asta nu-i totul. Înainte de a muri a spus – căci, precum știți, oamenii celebri rostesc pe patul morții un ultim *speech* (cuvânt englezesc care înseamnă peltea *parlamentară*) – a spus... Stai, cum a spus oare? A, da! „Sunt dator să mă gătesc pentru a primi pe regele cerului, eu care m-am *împopoțonat* de atâtea ori ca să mă duc la regele pământului!” Iată cum a închis ochii domnul de La

¹⁰⁸ *și-a legat coada... cu o panglică nouă* – în timpul Restaurației, bătrânii și în special demnitarii bătrâni se țineau încă de moda secolului al XVIII-lea: purtau peruca pudrată, cu coadă (cf. la noi, expresia „nemții cu coadă”).

Billardièr. El și-a luat sarcina de a confirma dictonul lui Pitagora: „Oamenii nu sunt cunoscuți cu adevărat decât după ce mor!”

Colleville
(*intrând*)

Domnilor, vă anunț o veste teribilă...

Toți

O știm.

Colleville

Mă îndoiesc că o știți! Mă căznesc cu ea de când majestatea-sa s-a urcat pe tronurile unite ale Franței și Navarei. Azi-noapte am terminat-o, dar cu atâta bătaie de cap, că doamna Colleville mă întreba mereu ce am de mă chinuiesc așa.

Dutocq

Crezi că ne arde să ne ocupăm de anagramele dumitale acum când respectabilul domn de La Billardièr și-a dat duhul?...

Colleville

Vorbești ca Bixiou! Vin chiar de la domnul de La Billardièr, mai trăia încă, dar aștepta să dea ortul... (*Godard simți ironia și plecă supărat în biroul lui.*) Domnilor, nici nu bănuți evenimentele pe care le prezice această frază sacramentală: (*arată o bucată de hârtie*) „*Charles Dix*

*par la grâce de Dieu roi de France et de Navarre*¹⁰⁹.

Godard
(întorcându-se)

Spune-o repede și nu te lua după domnii ăștia.

Colleville
(triumfător, desfăcându-și bucățica de hârtie)

*A H. V il cedera.
De S.-C. t. d. partira,
En nauf errera.
Decede a Gorix.*

Toate literele se află aici. (*Explică.*) „Lui Henric al V-lea îi va ceda (coroana); de la Saint-Cloud va porni¹¹⁰; în nauf (luntre, corabie, galeră, corvetă, cum vreți, e un cuvânt vechi franțuzesc) va rătăci...”

Dutocq

Ce însăilare de absurdități! Cum îți închipui că regele va ceda coroana lui Henric al V-lea, care, în ipoteza dumitale, i-ar urma ca nepot, de vreme ce există *dauphin*-ul? Dumneata prezici, nici mai mult nici mai puțin, moartea

¹⁰⁹ *Charles Dix, par la grâce de Dieu, roi de France et de Navarre* – „Carol al X-lea, ; prin grația lui Dumnezeu, rege al Franței și al Navarei” (titlul oficial al regilor Franței, după Henric al IV-lea); acest titlu va fi pus în anagramă de către Colleville.

¹¹⁰ *Lui Henric al V-lea li va ceda, de la Saint-Cloud va pleca* – După moartea ducelui d’Angoulême (fiul cel mare al lui Carol al X-lea), moștenitorul tronului nu putea fi decât nepotul regelui, fiul ducelui de Berry (mort în 1820), și anume contele de Chambord, cunoscut sub numele de Henric al V-lea, care n-a domnit niciodată; palatul de la Saint-Cloud servea de reședință Bourbonilor, după ce-i servise lui Napoleon.

dauphin-ului.

Bixiou

Ce înseamnă Gorix? E un nume de pisică?

Colleville
(*jignit*)

E prescurtarea unui nume de oraș, iubitule; l-am găsit în Malte-Brun: Goritz¹¹¹, în latinește *Gorixia*, situat în Boemia sau în Ungaria, în fine, în Austria...

Bixiou

...Tirol, provinciile basce sau America de Sud. Ar fi trebuit să mai găsești și o melodie, ca să cânti toate astea la clarinet.

Godard

Ce de nerozii!

Colleville

Nerozii?! Te-aș invita să-ți dai osteneala de a studia fatalismul, religia împăratului Napoleon.

Godard
(*jignit de tonul lui Colleville*)

¹¹¹ *Goritz* – oraș italian (Gorizia) stăpânit un timp de austrieci; aici a și murit Carol al X-lea, în 1836 (ceea ce Balzac știa în 1836—1838, când a scris romanul).

Domnule Colleville, Napoleon poate fi numit *împărat* de către istorici, dar în birouri nu-i îngăduit să i se recunoască această calitate.

Bixiou
(*zâmbitor*)

Eu îți propun să cercetezi altă anagramă, dragul meu! Uite, în materie de anagrame, mi-ar plăcea mai mult a soției dumitale, e mai ușor de descifrat. (*încet.*) Flavie ar trebui să caute, în timpul ei liber, să te facă șef de birou, nu de alta, dar măcar pentru a te scuti de neghiobiile unui Godard!...

Dutocq
(*luând partea lui Godard*)

Dacă n-ar fi vorba de niște neghiobii, ți-ai pierde postul, fiindcă dumneata profetizezi evenimente care nu sunt pe placul regelui. Orice bun regalist ar trebui să admită că două șederi în exil sunt destul.

Colleville

Dacă mi s-ar lua postul, ministrul vostru și-ar aprinde paie în cap cu François Keller. (*Tăcere adâncă.*) Află, jupân Dutocq, că toate anagramele cunoscute s-au îndeplinit. Iată, a dumitale, bunăoară!... Ei bine, să nu cumva să te însori: în numele dumitale se găsește cuvântul *cocu*¹¹².

Bixiou

D și t rămân atunci pentru detestabil.

¹¹² *cocu* – fr., încornorat.

Dutocq
(fără să pară supărat)

Măcar de s-ar găsi numai în numele meu!

Paulmier
(încât, cu fața spre Desroys)

Ți-a zis-o, coane Colleville!

Dutocq
(lui Colleville)

Ai făcut și anagrama lui *Xavier Rabourdin, chef de bureau*?

Colleville

Ba bine că nu!

Bixiou
(ascuțindu-și condeiul)

Și ce-ai găsit?

Colleville

Am găsit așa: *D'abord rêva bureaux*, E - u... înțelegeți? *E - u* înseamnă SI AVU! *E - u fin riche*. Ceea ce înseamnă că după ce a început în administrație, se va lăsa de ea spre a-și face avere aiurea. (Repetă.) *D'abord rêva bureaux*, E - u *fin riche*¹¹³.

¹¹³ *D'abord rêva bureaux*, e - u (et eut) *fin riche* - „la început visă birouri și avu sfârșit bogat”.

Dutocq

E cel puțin ciudat!

Bixiou

Dar anagrama lui *Isidore Baudoyer*?

Colleville
(*misterios*)

Nu vreau s-o spun nimănui, decât lui Thuillier.

Bixiou

Faci rămășag pe o masă că am să ți-o spun eu?

Colleville

Plătesc masa, dacă o găsești!

Bixiou

M-am învârtit! Dar să nu-ți pară rău: doi artiști oa noi se vor distra din plin!... *Isidore Baudoyer* dă: *Ris d'aboyeur d'oie!*¹¹⁴

Colleville
(*uimit*)

Mi-ai furat-o.

¹¹⁴ *Ris d'aboyeur d'oie* – tot în franceză forțată: „râs de lătrător de gâscă”.

Bixiou
(*ceremonios*)

Domnule Colleville, fă-mi cinstea de a mă socoti destul de priceput în trăsnaî, spre a nu fi silit să le fur de la vecinii mei.

Baudoyer
(*intrând cu un dosar în mână*)

Domnilor, vă rog, vorbiți ceva mai tare, faceți un bun renume secției în fața conducătorilor. Respectabilul domn Clergeot, care mi-a făcut cinstea de a veni să-mi ceară o informație, a auzit tot ce-ați vorbit aici.

(*Intră la Godard.*)

Bixiou
(*încet*)

Javra e destul de blândă astăzi, asta înseamnă că se va produce o schimbare în atmosferă.

Dutocq
(*încet, către Bixiou*)

Vreau să-ți spun ceva.

Bixiou
(*pipăind jiletca lui Dutocq*)

Ai o jiletcă frumoasă, care desigur nu te costă mai nimic. Țsta e secretul?

Dutocq

Cum așa, mai nimic? Niciodată nu m-a costat ceva atât de scump. Am plătit șase franci cotul, la magazinul cel mare din Rue de la Paix, e o stofă bună, deasă, potrivită pentru ținută de doliu.

Bixiou

Te pricepi la gravuri, dar habar n-ai de etichetă. Ce vrei, nu poți să le știi pe toate! Mătasea nu se poartă la doliu. De aceea eu sunt îmbrăcat numai în lână. Domnul Rabourdin, domnul Clergeot, ministrul, toți poartă haine de lână; ca de altfel tot cartierul Saint-Germain. Numai Minard nu poartă lână, de teamă să nu fie luat drept o oaie, numită *laniger* în latina bucolică; sub pretextul acesta a fost scutit de a purta doliu după Ludovic al XVIII-lea, marele legislator, autorul Cartei și om de duh, un rege care își va păstra rangul în istorie, așa cum și-l păstra peste tot, căci știi care-i cel mai frumos gest al vieții lui? Nu știi. Ei bine, la a doua sa întoarcere pe tron, având ca oaspeți pe toți suveranii aliați, el s-a așezat cel dintâi la masă.

Paulmier

(privind spre Dutocq)

Nu văd...

Dutocq

(privind spre Paulmier)

Nici eu.

Bixiou

N-ați înțeles? Ei bine, se considera ca nefiind la el acasă.

Era spiritual, pretențios și înțepător. Suveranii ceilalți n-au înțeles nici ei, întocmai ca și voi, chiar dacă s-au ajutat între ei ca să înțeleagă; e drept, aproape toți erau străini...

(În timpul acestei conversații, Baudoyer stă în fața căminului, în biroul sub șefului său, și vorbesc amândoi încet.)

Baudoyer

Da, omul acesta respectabil își dă duhul. Cei doi miniștri s-au dus lia el ca să-i asculte ultima dorință; socrul meu a și fost înștiințat despre eveniment. Dacă vrei să-mi faci un serviciu prețios, ia o trăsură și du-te s-o previi pe doamna Baudoyer, deoarece domnul Saillard nu poate părăsi casieria, iar eu nu îndrăznesc să plec de la serviciu. Rămâi la dispoziția ei, căci, precum cred, are planurile sale, și ar putea dori să ceară să se facă unele demersuri.

(Cei doi funcționari ies împreună.)

Gadard

Domnule Bixiou, eu plec azi de la birou, așa că ține-mi locul.

Baudoyer

(către Bixiou cu un aer blajin)

Vei veni să mă consulți, dacă se va întâmpla ceva.

Bixiou

Deocamdată, domnul de La Billardièrre a murit!

Dutocq
(la urechea lui Bixiou)

Vino puțin afară să mă conduci.

(Bixiou și Dutocq ies în coridor și se privesc ca doi oameni ce pun la cale ceva.)

Dutocq
(vorbindu-i la ureche lui Bixiou)

Ascultă. A sosit momentul să ne înțelegem, ca să avansăm. amândoi. Ce-ai zice dacă am ajunge dumneata șef și eu subșef?

Bixiou
(înălțând din umeri)

Haida-de, să ne lăsăm de glume!

Dutocq

Dacă Baudoyer va fi numit, Rabourdin nu va mai rămâne aici, își va da demisia. Între noi fie zis, Baudoyer e atât de incapabil, că, dacă dumneata și du Bruel nu-l veți ajuta, în două luni va fi dat afară. Dacă nu greșesc, o să ne pomenim cu trei posturi libere.

Bixiou

Trei posturi care ne vor zbura de sub nas și care vor fi date unor burtoși, unor lachei, unor spioni, unor oameni ai congregației, cum e Colleville, a cărui nevastă a sfârșit acolo unde sfârșesc femeile frumoase... în pioșenie...

Dutocq

De ce nu dumitale, dragul meu, dacă ai vrea să te folosești, măcar o dată în viață, de spiritul dumitale? *(Se oprește, ca pentru a urmări pe fața lui Bixiou efectul acestei fraze.)* Să jucăm față în față, cu cărțile pe masă.

Bixiou
(nepăsător)

Să văd jocul dumitale!

Dutocq

Eu m-aș mulțumi să fiu subșef; mă cunosc bine, știu că nu-s în stare, ca dumneata, să fiu șef. Du Bruel ar putea ajunge director, dumneata ai fi șeful lui de secție; după ce își va face suma, îți va lăsa postul dumitale, iar eu, protejat de dumneata, mă voi menține până la pensie.

Bixiou

Șmechere! Și pe ce căi te gândești să înfăptuiești un plan în care e vorba să forțezi mâna ministrului și să îndepărtezi un om de merit? Între noi fie zis, Rabourdin e singurul om capabil din toată diviziunea, și poate chiar din tot ministerul. Și e vorba ca în locul lui să fie pusă prostia la pătrat, nătângia la cub... – l-am numit pe Baudoyer!

Dutocq
(îngâmfindu-se)

Dragul meu, pot să ridic toate birourile împotriva lui Rabourdin! Știi cât de mult îl iubește Fleury! Ei bine, află că Fleury îl va disprețui.

Bixiou

Disprețul lui Fleury nu face doi bani!

Dutocq

Nu va rămâne nimeni cu Rabourdin, slujbașii se vor duce în masă să se plângă ministrului; și nu numai cei din diviziunea noastră, ci și cei din diviziunea Clergeot, din diviziunea Bois-Levant, ha și din alte ministere...

Bixiou

Cum s-ar zice, toată cavaleria, infanteria, artileria, marina și corpul de gardă, la atac! Delirezi, iubitele! Și ce-aș avea de făcut eu în toată afacerea asta?

Dutocq

O caricatură usturătoare, un desen în stare să distrugă un om.

Bixiou

Îl vei plăti bine?

Dutocq

Cinci sute de franci.

Bixiou
(*în sine*)

E ceva.

Dutocq
(*continuând*)

Ar fi să-l reprezinți pe Rabourdin în chip de măcelar, dar în așa fel ca să semene, să găsești unele apropieri între un birou și o bucătărie, să-i pui în mână un satâr, să desenezi pe principalii slujbași din minister în chip de păsări închise într-o cușcă enormă pe care să scrie *Execuții administrative*, iar el să fie acela care le taie gâtul, unul câte unul... Să se vadă acolo găște, rațe, cu capete asemănătoare cu ale noastre, niște portrete vagi, înțelegi? Rabourdin să țină în mână o pasăre, pe Baudoyer, de pildă, făcut în chip de curcan.

Bixiou

Ris d'aboyeur d'oie. (Se uită lung la Dutocq.) Dumneata ai făcut anagrama asta?

Dutocq

Da, eu.

Bixiou
(*vorbindu-și sieși*)

Iată patima aliată cu talentul și amândouă puse în slujba aceluiași scop... (*Către Dutocq.*) Dragul meu, voi face asta... (*Dutocq schițează un gest de bucurie*) când... (*pauză*) voi ști pe ce mă bizui, deoarece, în cazul că nu vei reuși, înseamnă că-mi voi pierde postul, și trebuie să trăiesc și eu, nu? Dumneata, colega dragă, ești un băiat de zahăr, nimic de spus, dar...

Dutocq

Ei bine, nu face litografia decât atunci când izbânda ți se va părea sigură...

Bixiou

De ce nu-ți golești sacul dintr-odată?

Dutocq

Mai întâi să vedem care-i atmosfera în birou; o să mai vorbim despre asta numaidecât. (*Pleacă.*)

Bixiou

(*singur, în coridor*)

Acest biban prăjit, căci seamănă mai mult cu un pește, acest Dutocq n-are o idee rea, numai că nu știu de unde a șterpelit-o. Dacă Baudoyer ia locul lui de La Billardièr, va fi strașnic, mai mult decât strașnic, înseamnă că am dat lovitura! (*Intră în birou.*) Domnilor, vom asista la schimbări formidabile! Moș de La Billardièr a murit, în mod precis. Fără glumă, v-o spun pe cuvânt de onoare! Iată, Godard a și început să alerge pentru Baudoyer, respectabilul nostru șef și urmașul probabil al răposatului. (*Minard, Desroys, Colleville ridică fețele cu uimire, toți lasă condeiele din mână, Colleville își suflă nasul.*) Ne-a venit rândul să avansăm și noi! Colleville o să fie cel puțin subșef, Minard va fi poate impiegat principal, și la urma urmei de ce să nu fie, că doar e la fel de ageamiu ca și mine. Ce zici, Minard, dac-o să ajungi la două mii cinci sute, nevastă-ta o să se declare mulțumită și-o să-ți poți cumpăra și tu niște ghete?

Colleville

Numai că dumneata n-ai încă două mii cinci sute.

Bixiou

Domnul Dutocq are, în secția Rabourdin; de ce n-aș avea și eu, anul ăsta? Domnul Baudoyer a avut...

Colleville

Datorită influenței domnului Saillard. Niciun impiegat principal n-are atâta în diviziunea Clergeot.

Paulmier

Asta cam așa-i! Domnul Cochin are, mi se pare, trei mii. El a intrat în locul domnului Vavas seur, care a slujit zece ani sub Imperiu cu patru mii, la prima restaurație a fost primit cu trei mii, și a murit cu două mii cinci sute. Dar domnul Cochin, datorită protecției fratelui său, a obținut sporul, și acum are trei mii.

Colleville

Domnul Cochin semnează *E.-L.-L.-E. Cochin*, adică Emile-Louis-Lucien-Emmanuel, ceea ce, anagramat, dă Cochenille¹¹⁵. Ei bine, află că e asociatul unei case de drogherie, din strada Lombards, firma Matifat, care s-a îmbogățit din specularea acestui produs colonial.

Bixiou

¹¹⁵ *cochenille* – coșenilă, insectă originară din Mexic, producătoare a unei frumoase culori roșu-aprins.

Bietul om, a urmat un an de zile o școală de muzică!

Colleville

Cochin participă din când în când la seratele noastre, căci e neîntrecut la vioară... (*Către Bixiou, care nu s-a apucat încă de lucru.*) Ar trebui să vii la noi să asculți un concert, marțea viitoare. O să se cânte un *quintetto* de Reicho¹¹⁶.

Bixiou

Mulțumesc, prefer să mă zgâiesc la partitură.

Colleville

Spui asta numai ca să faci un spirit? Căci un artist ca dumneata trebuie să iubească muzica.

Bixiou

Voi veni, dar pentru doamna.

Baudoyer
(*apărând iar*)

Domnul Chazelle încă n-a venit? Vă rog să-l felicitați din partea mea, domnilor!

Bixiou
(*care a aruncat o pălărie pe scaunul lui Chazelle când a auzit pașii lui Baudoyer*)

¹¹⁶ Reicho (*Antoine-Joseph*) – compozitor ceh, stabilit în Franța în 1806.

Scuzați, domnule, s-a dus să ceară o informație pentru dumneavoastră la secția Rabourdin.

Chazelle

(intrând cu pălăria pe cap, fără să-l vadă pe Baudoyer)

Moș de La Billardiére a dat ortul popii, domnilor! Rabourdin e șef de diviziune și raportor în Consiliul de stat! Putem spune că își merită avansarea.

Baudoyer

(către Chazelle)

Ai descoperit această numire în a doua pălărie a dumatăle, nu-i așa, domnule? *(îi arată pălăria de pe scaunul lui.)* Este a treia oară de la începutul lunii când dumneata vii după ora nouă; dac-o să continui așa, o să ajungi departe, numai că... știi în ce sens! *(Către Bixiou, care citește jurnalul.)* Scumpe domnule Bixiou, fii bun și lasă jurnalul acestor domni care se pregătesc să mănânce și vino să-ți iei în primire treburile pentru ziua de azi. Nu știu ce face domnul Rabourdin cu Gabriel, îl ține, probabil, pentru servicii personale. L-am sunat de trei ori. *(Baudoyer și Bixiou trec în biroul șefului.)*

Chazelle

Mare ghinion!

Paulmier

(bucuros că-l poate tachina pe Chazelle)

Nu ți-au spus ăia de jos că a venit? Și apoi n-ai văzut, când ai intrat, pălăria de pe scaunul dumatăle, și elefantul...

Colleville
(*râzând*)

În menajerie!

Paulmier

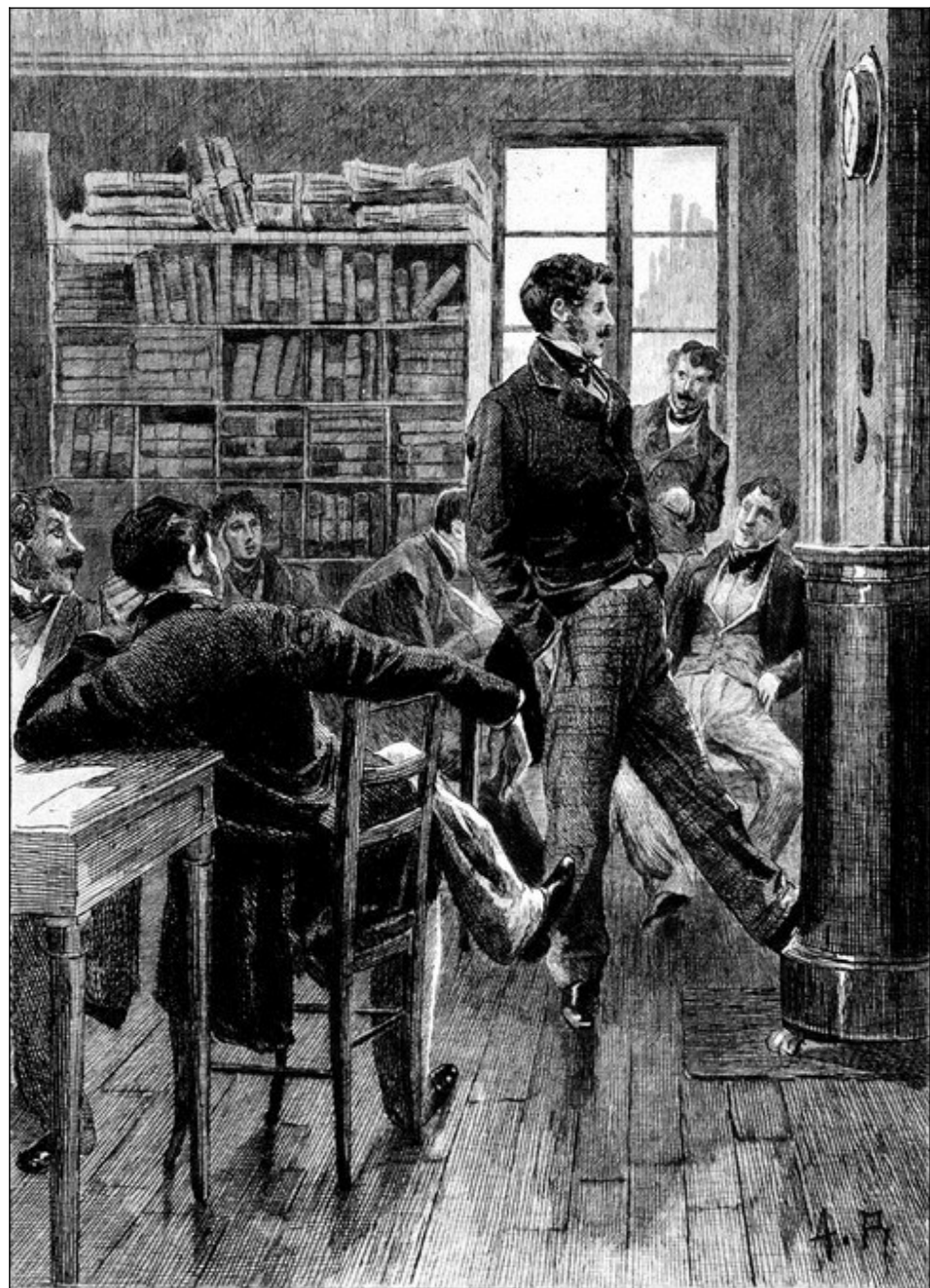
Că doar e destul de mare, ca să poată fi văzut.

Chazelle
(*cu desperare*)

S-o ia dracu de viață! Pentru patru franci și șaptezeci și cinci de centime, cât ne dă guvernul pe zi, nu înțeleg că trebuie să fim niște sclavi!

Fleury
(*intrând*)

Jos Baudoyer, trăiască Rabourdin! Iată lozinca diviziunii.

Chazelle
(*făcând pe desperatul*)

Baudoyer n-are decât să mă destituie, dacă vrea, puțin îmi pasă! La Paris există o mie de posibilități ca să câștigi cinci franci pe zi! Îi câștigi mai ușor la Palatul de Justiție, făcând copii pentru avocați...

Paulmier
(*continuând să-l necăjească pe Chazelle*)

Dumneata vorbești așa, dar postul e post. Uită-te la inimosul de Colleville: robotește ca un condamnat la galere în afara orelor de birou și, presupunând că și-ar pierde postul, ar putea să câștige mult mai mult decât leafa de acum, fără să facă altceva decât muzică; totuși se ține și cu dinții de post. La naiba, cine renunță de bunăvoie la speranțele sale?

Chazelle
(*continuându-și filipica*¹¹⁷)

Dumnealui n-are decât să se țină și cu dinții, eu însă nu! Vrei să spui că nu mai avem nicio șansă? Pagubă în ciuperci! A fost o vreme când nimic nu era mai ispititor în viață decât cariera administrativă. Oamenii se îndreptau atunci spre cariera armelor, iar administrația ducea lipsă de ei. Toți știrbii, toți ciungii, toți ologii, toți cei cu sănătatea subredă, ca Paulmier, sau cei cu vederea slabă căpătau repede o avansare. Familiile, ai căror copii mișunau prin licee, erau pe atunci fascinate de viața strălucitoare a unui tânăr cu ochelari pe nas, îmbrăcat într-un frac albastru cu

¹¹⁷ *filipică* - (Liv.) Discurs, cuvântare cu caracter acuzator, pronunțată împotriva cuiva. (din lat.: *Philippicae* - discursurile lui Demostene împotriva regelui Filip al II-lea al Macedoniei)(n.k.).

butoniera înflorită de o panglică roșie; un astfel de tânăr câștiga o mie de franci pe lună, având doar îndatorirea de a da câteva ore pe la un minister oarecare pentru a face mai nimic, unde se ducea târziu și de unde pleca totdeauna înainte de vreme. El își credea, ca lordul Byron, ceasurile lui de desfătare și compunea versuri, se plimba la Tuileries, își lua un aer semeț, se arăta peste tot, La spectacole, la baluri, era admis în cercurile cele mai bune, cheltuindu-și toată leafa și înapoind astfel Franței tot ceea ce ea îi dădea, ba făcându-i și unele servicii. Și apoi, pe vremea aceea funcționarii erau răsfățați, ca Thuillier, de femeile frumoase, dădeau impresia că sunt plini de duh, nu mucezeau prea mult prin birouri. Împărătesele, reginele, prințesele, soțiile mareșalilor din acea fericită epocă aveau capriciile lor. Toate aceste frumoase femei nutreau pasiunea sufletelor nobile: le plăcea să protejeze. De aceea puteai să stai fără nicio grijă douăzeci și cinci de ani într-un post înalt, să fii auditor sau raportor în Consiliul de stat, și să întocmești memorii pentru împărat, huzurind în mijlocul augustei lui familii. În același timp te distrai, dar îți vedeai și de treabă, căci totul se făcea la iuțea. Astăzi, însă, de când Parlamentul a creat specialiști pentru cheltuieli și a născocit acele capitole intitulate *Personal*, am ajuns mai rău ca niște soldați. Cele mai neînsemnate posturi atârnă de o mie de păreri pentru că există o mie de stăpâni...

Bixiou
(întorcându-se în birou)

Chazelle a înnebunit. Unde vede el o mie de stăpâni?... A, poate în buzunar la el...

Chazelle

Să facem socoteala! Patru sute la capul Podului

Concordiei, numit astfel fiindcă duce la Cameră, unde se desfășoară spectacolul eternei discordii dintre stângă și dreapta; alți trei sute la capătul străzii Tournon¹¹⁸. Curtea regală, care trebuie să aibă și ea vreo trei sute, e silită deci să țină seama de șapte sute de voințe, peste capul împăratului, atunci când vrea să numească pe unul dintre protejații ei într-o slujbă oarecare...

Fleury

Asta înseamnă că într-o țară unde există trei puteri se poate face rămășag cu o mie contra unul că un funcționar, care nu-i protejat decât de el însuși, n-o să fie avansat niciodată.

Bixiou

(uitându-se când la Chazelle, când la Fleury)

Ah, copilașilor, încă nu v-ați dumirit că astăzi la stat e rost de stat.

Fleury

Din pricina guvernului constituțional.

Colleville

Domnilor... să nu facem politică aici!

Bixiou

Fleury are dreptate. Azi, domnii mei, a sluji statul nu mai

¹¹⁸ *la capătul străzii Tournon* – aci se afla palatul Luxembourg, sediul Camerei *Pair*-ilor de altădată, azi al Consiliului Republicii (Senatul).

Înseamnă a sluji pe rege, care știe să pedepsească, dar să și răsplătească. Astăzi statul e toată lumea. Or, toată lumea asta nu se îngrijește de nimeni. A sluji pe toată lumea înseamnă a nu sluji pe nimeni. Nimeni nu se interesează de nimeni. Un slujbaș trăiește între aceste două negații! Lumea n-are milă, n-are considerație, e fără inimă și fără minte; toată lumea este egoistă, uită mâine serviciile de ieri. Poți fi un geniu administrativ de la vârsta cea mai fragedă, ca domnul Baudoyer, un Chateaubriand al rapoartelor, un Bossuet al circularelor, un Canalis al memoriilor, un copil sublim al referatelor¹¹⁹; există o lege jalnică împotriva geniului administrativ: legea avansării pe bază de medie. Această medie fatală rezultă din combinarea tabelelor legii asupra avansării cu tabelele asupra mortalității. E limpede că intrând într-o administrație oarecare la vârsta de optsprezece ani, nu vei obține o leafă de optsprezece sutare decât la treizeci de ani; iar viața lui Colleville ne arată că, spre a câștiga șase mii, la cincizeci de ani, destoinicia unei neveste, sprijinul mai multor *pairi* ai Franței, sau al mai multor deputați cu trecere nu folosesc la nimic. Nu există carieră liberă și independentă în oare un tânăr trecut prin școli, vaccinat la timp, cu armata făcută, cu mintea întreagă, dar fără să aibă o inteligență strălucită, să nu-și poată strânge, în decurs de doisprezece ani, un capital de patru sute cincizeci de franci, reprezentând venitul perpetuu al simbriei noastre trecătoare, căci ea nu e nici măcar pe viață. În acest timp, un băcan își face o rentă de zece mii de franci și ajunge la faliment sau prezidează tribunalul comercial. Un pictor mângălește un kilometru de pânză și e decorat cu Legiunea de Onoare sau rămâne un

¹¹⁹ *un Bossuet al circularelor, un Canalis al memoriilor, un copil sublim al referatelor* – aluzie la talentul oratoric al episcopului Bossuet (1627—1704), la talentul poetic al lui Lamartine (care apare sub numele de Canalis în romanul „Modeste Mignon” al lui Balzac; în perioada romantică a existat chiar un poet cu numele de Canalis, șeful școlii „serafice”) și la precocitatea poetică a lui V. Hugo, numit din această cauză de Chateaubriand „copilul sublim”.

ilustru necunoscut. Un om de litere e profesor de ceva sau jurnalist cu o sută de franci mia de rânduri și scrie foiletoane sau înfundă pușcăria pentru un pamflet în care a spus adevărul, supărând pe iezuiți, lucru ce capătă o importanță uriașă, căci face din el un om politic. În sfârșit, un trântor care n-a făcut nimic – fiindcă sunt și trântori care fac câte ceva – lasă în urma lui o droaie de datorii și o văduvă care le plătește, în timp ce un preot ajunge episcop *onorific*. Un vodevilist devine proprietar, chit că n-a compus niciodată, ca du Bruel, un vodevil întreg. Un băiat deștept și cumpătat, care a început camăta cu un foarte mic capital, ca domnișoara Thuillier, ajunge să cumpere un sfert din brevetul unui agent de schimb. Să mergem mai jos. Un conțopist poate fi notar, un vânzător de haine vechi are o rentă de o mie de taleri, cei mai nenorociți lucrători pot să devină fabricanți, în timp ce în mișcarea de rotație a acestei civilizații, care confundă împărțirea la infinit cu progresul, un Chazelle, care trăiește cu douăzeci și două de băncuțe pentru fiecare membru al familiei – războindu-se cu creditorul și cu cizmarul și umplându-se de datorii – nu înseamnă nimic. Pe deasupra se mai și *tâmpește!* Atunci, ce-i de făcut, domnii mei? Nimic, decât să luăm o mare hotărâre, să ne dăm cu toții demisia!... Fleury și dumneata, Chazelle, croiți-vă alt drum și încercați să deveniți doi oameni mari!...

Chazelle

(liniștit de discursul lui Bixiou)

Mulțumesc.

(Râsete generale.)

N-ai dreptate. În situația dumitale aș ieși înaintea secretarului general.

Chazelle
(*tulburat*)

Și ce mi-ar putea spune el?

Bixiou

Chazelle, Odry îți va spune, cu mai multă bunăvoință decât ar face-o des Lupeaulx, că pentru dumneata singurul loc liber este în Piața Concordiei.

Paulmier
(*ținând în brațe burlanul sobei*)

Drace, Baudoyer o să te certe, cară-te!

Fleury

Iar frica de Baudoyer! Ah, ce lighioane aveți și voi aici! Cât despre domnul Roubourdin, ăsta da, om. Mi-a pus lucrarea pe masă, mi-a dat trei zile ca s-o fac... ei bine, o va avea chiar azi, la ora patru. Dar nu se ține pe urmele mele, spre a mă împiedica să stau de vorbă cu prietenii.

Baudoyer
(*băgând capul pe ușă*)

Domnilor, știți că, dacă aveți dreptul să criticați sistemul Camerei sau mersul administrației, o puteți face în altă parte, nu la serviciu! (*Adresându-se lui Fleury.*) Dumneata ce cauți aici?

Fleury
(*cu obrăznicie*)

Am venit să-i anunț pe dumnealor că se petrec schimbări mari. Du Bruel e chemat la secretariatul general, iar Dutocq se bagă pe fir. Toată lumea se întreabă care din doi va fi numit.

Baudoyer

Asta nu-i treaba dumitale. Du-te la biroul dumitale și nu mai tulbura liniștea oamenilor mei...

Fleury
(din prag)

Ar fi o mare nedreptate dacă Rabourdin *ar înghiți* așa ceva! Pe cinstea mea, eu aș pleca din minister. (*Întorcându-se din drum.*) Ți-ai găsit anagrama, taică Colleville?

Colleville

Da, iat-o.

Fleury
(aplecându-se peste biroul lui Colleville)

Formidabil! Formidabil! Iată ceea ce nu va întârzia să se întâmple, dacă guvernul își continuă meseria lui de ipocrit. (*Face semn către slujbașii pe care-i ține din scurt Baudoyer.*) Dacă guvernul și-ar da pe față intențiile, în mod sincer, fără niciun gând ascuns, atunci liberalii ar ști ce au de făcut. Un guvern care ridică împotriva lui pe cei mai buni prieteni, pe niște bărbați ca aceia de la *Débats*¹²⁰, ca

¹²⁰ *Débats (les)*, sau *Journal des Débats* – ziar care a continuat „Buletinul dezbaterilor” din vremea revoluției din 1789—1794 și care a reprezentat ulterior dreapta republicană, oscilând între opoziția liberală și teama de revoluție (sub Ludovic-Filip a fost ziarul guvernamental);

Chateaubriand și Royer-Collard¹²¹, e demn de milă.

Colleville
(după ce și-a consultat colegii)

Uite ce, Fleury, dumneata ești un băiat bun, dar nu face politică aici; nici nu-ți dai seama cât rău ne cauzezi...

Fleury
(sec)

La revedere, domnii mei. Mă duc să lucrez. (Se *întoarce și vorbește încet cu Bixiou.*) Se zice că doamna Colleville a intrat în contact cu congregația.

Bixiou

Pe unde?...

Fleury
(izbucnind în râs)

Întotdeauna ești gata cu replica!

Colleville
(neliniștit)

Ce vorbiți acolo?

Chateaubriand, deși regalist, scria la *Débats*, fiind supărat de felul cum fusese tratat de rege.

¹²¹ *Royer-Collard (Pierre-Paul)* - mai întâi avocat și participant la revoluția din 1789—1794, Royer-Collard a devenit, sub imperiul I, profesor și filosof spiritualist. El a combătut școala senzualistă a lui Condillac și a jucat un rol de seamă în timpul Restaurației difuzând *doctrina* sa, o încercare de compromis între principiul monarhic și câteva din cuceririle revoluției; a fost adversarul revoluției din 1830.

Fleury

Teatrul nostru a încasat ieri o mie de taleri cu piesa cea nouă, deși e doar la a patruzecoa reprezentație. Ai putea veni s-o vezi, are niște decoruri superbe.

În timpul ăsta, des Lupeaulx îl primea la secretariat pe du Bruel, urmat la doi pași de Dutocq. Des Lupeaulx aflate de la valetul său că domnul de La Billardièr murise și, spre a face plăcere celor doi miniștri, voia să publice chiar în seara aceea un articol necrologic.

— Bună ziua, dragă du Bruel, spuse semiministrul către subșef, văzându-l că intră și lăsându-l să stea în picioare. Ai aflat vestea? De La Billardièr a murit, cei doi miniștri erau lângă el când a fost împărțit. Bietul om a ținut morțiș să-l recomande pe Rabourdin, spunând că ar fi nenorocit să închidă ochii înainte de a ști că succesorul său va fi acela care i-a ținut mereu locul. Se pare că agonia e o chestiune în care mărturisești totul... Ministrul s-a angajat cu atât mai mult cu cât intenția lui, ca și a Consiliului, este să răsplătească numeroasele servicii ale domnului Rabourdin (*înalță capul*), și Consiliul de stat face apel la priceperea sa. Se spune că domnul de La Billardièr părăsește diviziunea răposatului său tată și că trece la Comisiunea justiției; e ca și cum regele i-ar face un cadou de o sută de mii de franci; postul acesta e ca un scaun de notar și se poate vinde. Vestea asta va produce bucurie în diviziunea dumată, căci era de așteptat ca Benjamin să fie numit acolo. Du Bruel, trebuie să însăilăm zece sau douăsprezece rânduri în stil de *cronică pariziană* despre acest om cumsecade; miniștrii își vor arunca ochii asupra lor. (*Citește ziarele.*) Știi ceva despre viața bătrânului de La Billardièr?

Du Bruel făcu un gest din cap prin oare își mărturisi ignoranța.

— Nimic? continuă des Lupeaulx. Ei bine, a fost

amestecat în tulburările din Vendeea¹²², a fost unul dintre confidenții defunctului rege. Ca și domnul conte de Fontaine, n-a vrut să se alăture nici în ruptul capului Primului Consul. A fost nițel șuan. S-a născut în Bretagne, dintr-o familie de parlamentari atât de tânără, că a fost înnobilit de Ludovic al XVIII-lea. Vârsta? N-are importanță. Adu-o cât mai bine din condei, ceva cam așa: *Fidelitatea, care nu s-a dezmințit niciodată... o credință luminată în Dumnezeu...* (săracul de el „avea mania de a nu da niciodată pe la biserică) fă-l un *slujitor devotat...* Pomeniște în treacăt că a fost în stare să cânte imnul lui Siméon la urcarea pe tron a lui Carol al X-lea. Conte d'Artois îl prețuia mult pe de La Billardiére fiindcă a avut nenorocul să se amestece în afacerea Quiberon¹²³ și să ia totul asupra lui. Înțelegi?... De La Billardiére a apărat pe rege într-o broșură publicată ca răspuns la o istorie neobrăzată a Revoluției, făcută de un jurnalist, așa că poți pune accentul pe devotament. Mă rog, cântărește bine cuvintele, în așa fel ca celelalte ziare să nu ne sară în cap, și adu-mi articolul. Ai fost ieri la Roubourdin?

— Da, *Excelență*, făcu du Bruel. Ah, vă cer iertare...

— Nu-i niciun păcat, răspunse des Lupeaulx, râzând.

— Soția lui era încântător de frumoasă, continuă du Bruel. Nu există două femei ca ea în Paris; pot fi unele tot atât de inteligente, dar nu cu o inteligență atât de plăcută ca a ei. S-ar putea să existe o femeie mai frumoasă decât Célestine, dar nu și atât de variată în frumusețea ei. Doamna Roubourdin e cu mult superioară doamnei

¹²² *tulburările din Vendeea* – într-una dintre regiunile cele mai înapoiate ale Franței, în Vendeea, a stăruit multă vreme o mișcare contrarevoluționară condusă de preoți și de aristocrați; ea a fost reprimată energic în 1793 de trupele Convenției naționale conduse de generalii Hoche, Kléber și Marceau.

¹²³ *afacerea Quiberon* – cu ajutorul englezilor, o armată a aristocraților emigrați a încercat o debarcare, în timpul revoluției, la Quiberon, în Morbihan (Bretania); această încercare contrarevoluționară a fost înfrântă de generalul Hoche (1795), regaliștii pierzând 1200 de oameni.

Colleville! spuse vodevilistul amintindu-și de aventura mai veche a lui des Lupeaulx. Flavie își datorează faima relațiilor cu bărbații, în timp ce doamna Rabourdin și-o datorează numai sieși, e foarte deșteaptă. Nu-i recomandabil să rostești o taină, în latinește, în fața ei. Dacă eu aș avea o soție ca ea, cred că aș putea să ajung oriunde.

— Ai mai mult duh decât îi e îngăduit unui autor să aibă, răspunse des Lupeaulx cu un gest de vanitate.

Apoi se întoarse și-l zări pe Dutocq, căruia îi spuse:

— A, bună ziua, Dutocq! Te-am chemat spre a te ruga să-mi împrumuți colecția dumitale din Charlet, dacă o ai întreagă. Contesa nu cunoaște nimic din Charlet.

Du Bruel se retrase.

— De ce vii fără să fii chemat? i se adresă cu asprime des Lupeaulx lui Dutocq, după ce rămaseră singuri. Ce, s-a aprins țara, de vii să mă deranjezi la ora zece, tocmai când trebuie să iau dejunul cu Excelența Sa?

— Tot ce se poate, domnule... zise Dutocq. Dacă aș fi avut cinstea să vă văd azi-dimineață, n-ați mai fi făcut, desigur, elogiul amicului Rabourdin, după ce l-ați fi citit pe al dumneavoastră făcut de dumnealui.

Dutocq își descheie redingota, scoase un sul de hârtii vârât la subsuoara stângă și îl depuse pe biroul lui des Lupeaulx, într-un loc anume indicat. Apoi se duse să tragă zăvorul, temându-se să nu dea cineva peste ei. Iată ce citi secretarul general, la rubrica consacrată lui, în timp ce Dutocq închidea ușa:

DOMNUL DES LUPEAULX - Un guvern se compromite de-a dreptul folosind un asemenea om, specializat în poliția diplomatică. Acest personaj poate fi îndreptat cu succes împotriva piraților politici ai altor cabinete, dar e o greșeală de a-l folosi în poliția internă... E mai presus de spionul obișnuit, înțelege orice plan, știe să săvârșască o nelegiuire necesară și să-și acopere cu dibăcie retragerea."

Des Lupeaulx era analizat, cât se poate de succint, în cinci sau șase fraze care constituiau chintesența portretului biografic de la începutul acestei povestiri. De la primele cuvinte, secretarul general se simți judecat de un om mai tare ca el, dar, fără a-și dezvălui tainele în fața unui om ca Dutocq, voi să-și facă timp spre a cerceta pe îndelete această lucrare, care mergea departe și lovea drept la țintă. Des Lupeaulx îi arătă deci lui Dutocq o mutră calmă și gravă. Secretarul general, întocmai ca avocații și magistrații, ca diplomații și ca toți cei obligați să răscolească inima omenească, nu se mai miră de nimic. Deprins cu trădările, cu vicleșugurile dictate de ură, cu capcanele de tot felul, era în stare să primească o lovitură în spate, fără ca chipul lui să exprime ceva.

— Cum ți-ai însușit această piesă?

Dutocq povesti cum a fost ajutat de noroc; în timp ce-l asculta, pe fața lui des Lupeaulx nu se citea niciun semn de aprobare. De aceea, spionul își sfârși cu oarecare teamă povestirea pe care o începuse atât de triumfător.

— Dutocq, ți-ai vârat singur mâna în foc, răspunse secretarul general, sec. Dacă vrei să nu-ți faci dușmani înverșunați, păstrează cea mai adâncă taină asupra acestei lucrări, care este de cea mai mare importanță și pe care, de altfel, eu o cunoscteam.

Des Lupeaulx îi făcu semn să plece, cu una dintre acele priviri mai expresive decât orice vorbă.

„Ah, nemernicul de Rabourdin și-a vârat coada și aici! își spuse Dutocq, înspăimântat la gândul că a descoperit un rival în șeful său. El face parte din statul-major, în timp ce eu nu-s decât un cal de bătaie! Nu m-aș fi așteptat la una ca asta!”

La toate celelalte pricini de dușmănie împotriva lui Rabourdin, se adăuga acum gelozia profesionistului contra unui confrate, una dintre cele mai cumplite fibre ale urii.

Rămas singur, des Lupeaulx căzu într-o meditație stranie. Instrumentul cărei puteri putea fi oare Roubourdin?... Să se folosească de acest document neobișnuit ca să-l distrugă pe șeful de secție sau să se înarmeze cu el pentru a o cuceri pe soția lui?... Misterul acesta rămânea foarte întunecat pentru des Lupeaulx, care parcurgea cu groază paginile dosarului din fața lui, unde toți oamenii cunoscuți de el erau judecați cu o ascutime de necrezut. Îl admira pe Roubourdin, deși se simțea lovit în inimă de el. Ora dejunului îl prinse pe des Lupeaulx cufundat în lectura documentului.

— Excelența Sa vrea să știe dacă aveți de gând să coborâți, îl anunță valetul ministrului.

Ministrul lua totdeauna dejunul împreună cu soția sa, cu copiii și cu des Lupeaulx, fără servitori. Masa de dimineață este singurul moment de intimitate pe care oamenii de stat și-l pot îngădui în iureșul treburilor lor copleșitoare. Dar, cu toate zăgazarile prin care el își apără cu dibăcie ceasul acesta de conversație intimă, consacrându-se în întregime familiei și simțămintelor lor, mulți nepoțiți, mai mari sau mai mici, izbutesc să treacă peste aceste zăgazuri. Treburile tulbură adesea tihna aceasta ministerială, așa cum s-a întâmplat și în momentul acela.

— Credeam că Roubourdin e un om mai presus de funcționarii obișnuiți, dar iată că, numai la zece minute după moartea lui de La Billardièr, ce crezi că-i trece prin cap? să-mi trimită prin La Brière un bilet cu adevărat surprinzător. Citește, îi spuse ministrul lui des Lupeaulx, întinzându-i o bucată de hârtie pe care o răsucea între degete.

Prea nobil pentru a se gândi la sensul rușinos pe care moartea lui de La Billardièr îl dădea scrisorii sale, Roubourdin i-o înmânase lui La Brière, care-i adusese de altfel vestea acestei morți. Des Lupeaulx citi cele ce urmează:

„Excelență,

Dacă douăzeci și trei de ani de servicii credincioase pot să merite o favoare, rog pe Excelența Voastră să-mi acorde o audiență chiar astăzi, fiind vorba de o chestiune de care atârnă cinstea mea.”

Urmau formulele de respect.

— Bietul om! rosti des Lupeaulx pe un ton de compătimire care lăsa pe ministru să plutească în eroarea lui. Suntem singuri, chemați-l acum. După Cameră aveți consiliu, pe urmă excelența-voastră trebuie să răspundă astăzi opoziției, așa că nu văd altă oră când l-ați putea primi.

Des Lupeaulx se ridică, chemă valetul, îi dădu un ordin, apoi se întoarce și se așeză la masă.

„Îl las pentru desert”, își spuse el.

Ca toți demnitarii din timpul Restaurației, ministrul era un om trecut de vârstă. Carta dăruită de Ludovic al XVIII-lea avea cusurul de a lega mâna suveranilor, silindu-i să încredințeze destinele țării cvadragenarilor din Camera deputaților și septuagenarilor din Camera pairilor, lipsindu-i de dreptul de a pune un om cu talent politic acolo unde trebuia, închizând ochii în fața tinereții sau a sărăciei lui. Numai Napoleon a îndrăznit să folosească oameni tineri după bunul lui plac, fără să fie constrâns de niciun considerent exterior. De aceea, după prăbușirea acestei mari voințe, puterea a fost sărăcită de energii. Or, a pune moliciunea în locul vigorii este un contrast mai primejdios în Franța decât în orice altă țară. În general, miniștrii numiți la bătrânețe s-au dovedit mediocri, în timp ce miniștrii tineri au făcut cinste monarhiilor europene și republicilor ale căror treburi au fost chemați să le conducă. Lumea își amintește încă de lupta dintre Pitt și Napoleon¹²⁴, doi

¹²⁴ *lupta dintre Pitt și Napoleon* – William Pitt (1759—1806) a fost cancelar al Angliei și a organizat coalițiile europene împotriva Franței revoluționare și a lui Napoleon, cu care a dus o luptă neîmpăcată; a

oameni care au avut în mâna lor frânele politice la o vârstă când alții, ca Henri de Navarre, Richelieu, Mazarin, Colbert, Louvois, d'Orange, Guise, La Rovère¹²⁵, Machiavel, în sfârșit toți oamenii mari celebri, porniți de jos sau născuți în jurul tronurilor, începeau abia să guverneze. Convențiunea, model de energie, a fost formată în mare parte de capete tinere; niciun suveran n-ar trebui să uite că ea a putut să opună Europei paisprezece armate; politica ei, atât de fatală în ochii acelor care se declară pentru o putere zisă absolută, nu a fost mai puțin dictată de adevăratele principii ale monarhiei, căci ea s-a comportat ca un mare rege. După zece sau doisprezece ani de lupte parlamentare, după ce a cunoscut bine politica și și-a istovit forțele în ea, acest ministru a fost înscăunat cu adevărat de un partid care îl socotea ca pe omul său de afaceri. Din fericire pentru el, era mai aproape de șaiszeci de ani, decât de cincizeci; dacă ar mai fi avut încă oarecare vigoare tinerească, ar fi fost repede zdrobit. Dar, obișnuit să renunțe, să se retragă, apoi să se întoarcă iar la datorie, el se lăsa lovit rând pe rând și de propriul său partid și de opoziție, și de Curte și de cler, opunându-le puterea de inerție a unei materii în același timp și maleabilă și rezistentă; în plus, se bucura de beneficiul slăbiciunii sale. Torturat de mii de probleme de guvernare, mintea lui, întocmai ca a unui avocat bătrân după ce și-a terminat pledoaria, nu mai avea acea vioiciune a spiritelor solitare, nici acea hotărâre promptă a oamenilor deprinși de timpuriu cu acțiunea, lucru ce se observă la militarii tineri.

murit disperat de victoriile de la Ulm și de la Austerlitz ale armatelor franceze imperiale.

¹²⁵ *Henri de Navarre... d'Orange, Guise, la Rovère* – oameni de stat francezi și străini, citați cam la întâmplare în urma numelui lui Henric al IV-lea: Wilhelm de Orania (*d'Orange*) a guvernat Olanda, apărând-o de invazia franceză, și a fost proclamat rege al Angliei în 1689; din familia de *Guise*, cel mai interesant este François de Lorraine (1519—1563), care a ținut piept lui Carol-Quintul; familia italiană *della Rovere* a dat doi papi, pe Sixt al IV-lea și pe Iuliu al II-lea.

Nici nu s-ar fi putut să fie altfel! Totdeauna sâcâise în loc să cumpănească, criticase efectele în loc să cerceteze cauzele, și avea, mai ales, capul plin de mii de reforme pe care un partid le impune șefului său, de programe pe care interesele particulare le ridică în fața unui orator cu viitor, copleșindu-l de planuri și de sfaturi ce nu pot fi executate. Departe de a fi odihnit, când ajunsese ministru era obosit de atâtea opintiri și de atâtea poticniri. Apoi, când se instalează în scaunul mult râvnitei demnități, se văzu încurcat în mii de tufișuri spinoase, având de împăcat mii de voințe contrare. Dacă oamenii de stat din timpul Restaurației ar fi putut să-și urmeze propriile lor idei, meritele lor ar fi fost, fără îndoială, mai puțin expuse criticii; dar, dacă vrerile lor au fost târâte în luptă, vârsta i-a ferit de a mai desfășura acea rezistență pe care poți s-o opui, la începutul vieții, intrigilor josnice și nobile totodată, care îl învingeau uneori pe Richelieu și în mrejele cărora avea să se lase prins, într-o sferă mai puțin înaltă, Rabourdin. După hărțuierile primelor lor lupte, oamenii aceștia, mai curând îmbătrâniți decât bătrâni, se loveau de hărțuierile ministeriale. Astfel, ochii lui se încețoșau tocmai când trebuiau să aibă agerimea vulturului, spiritul îi obosea tocmai când trebuiau să-și ascutească istețimea.

Ministrul, căruia Rabourdin voia să i se spovedească, asculta în fiecare zi tot felul de oameni de o netăgăduită valoare, care-i exprimau teoriile cele mai ingenioase, aplicabile sau inaplicabile în afacerile Franței. Oamenii aceștia, care nu cunoșteau greutățile politicii în ansamblu, asaltau pe ministru la întoarcerea dintr-o bătălie parlamentară, dintr-o luptă cu tainicele nerozii de la Curte, în ajunul unei înfruntări cu opinia publică, ori a doua zi după o chestiune diplomatică ce dezbină guvernul în trei grupe cu păreri diferite. În asemenea situație, un om de stat nu poate să primească decât cu un căscat firesc prima frază în care e vorba de a pune mai multă ordine în treburile publice. Nu era dîneu la care cei mai îndrăzneți speculanți,

oamenii din culisele financiare și politice să nu rezume într-un cuvânt cu greutate părerile bursei și ale băncilor, opiniile smulse din gura diplomaților, precum și planurile relative la situația Europei. Ministrul avea însă în des Lupeaulx și în secretarul său particular un mic consiliu cu ajutorul căruia rumega această hrană și controla sau analiza interesele ce se exprimau prin atâtea voci abile. De aceea, nenorocirea lui, care este a tuturor miniștrilor sexagenari, era de a fi în răspăr cu toate dificultățile: cu jurnalismul, a cărui înăbușire surdă se încerca în epoca aceea, în locul unei desființări directe; cu chestiunea financiară, ca și cu chestiunile industriei; cu clerul, ca și cu chestiunea bunurilor naționale¹²⁶; cu liberalismul, ca și cu Camera deputaților. După ce învățase puterea timp de șapte ani, ministrul credea că poate învăța în același fel toate problemele. E atât de firesc a voi să te menții prin mijloacele menite să te înalțe, încât nimeni nu îndrăznea să defăimeze un sistem născocit de mediocritate ca să placă spiritelor mediocre. Restaurația, la fel ca și revoluția poloneză, a demonstrat națiunilor, ca și prinților, cât valorează un om și ce li se poate întâmpla când nu-l au. Ultimul și cel mai mare păcat al oamenilor de stat din timpul Restaurației a fost cinstea lor într-o luptă în care adversarii foloseau toate resursele pungășiilor politice, minciuna, calomniile, dezlănțuind împotriva lor, prin mijloacele cele mai nimicitoare, acele mase oarbe ce nu sunt în stare să înțeleagă decât dezordinea.

Rabourdin știa toate acestea. Dar el se hotărâse să

¹²⁶ *chestiunea bunurilor naționale* – proprietățile bisericii și ale aristocrației, declarate bunuri naționale în timpul revoluției începute în 1789, fuseseră, în mare parte, cumpărate de burghezie; pentru a câștiga pe deținătorii bunurilor naționale, Ludovic al XVIII-lea declarase, încă din primele momente ale întoarcerii sale în Franța, că vânzarea acestor bunuri e considerată irevocabilă; mai târziu însă, prin votarea faimoasei legi a „miliardului” (despăgubiri masive acordate emigranților și clerului), întregul popor francez a plătit, sub formă de impozite, reîmproprietărirea feudalilor de către guvernele Restaurației.

arunce ultimul zar, ca un om obosit de joc, care mai încearcă o singură dată; atât numai că soarta îi dăduse ca adversar un trișor în persoana lui des Lupeaulx. Cu toate astea, oricât de mare ar fi fost agerimea minții lui, șeful de secție, mai priceput în administrație decât în optica parlamentară, nu cuprindea cu imaginația sa întreaga realitate: nu știa că marea lucrare, căreia își consacrase toată viața, avea să devină pentru ministru o teorie și că era cu neputință ca omul de stat să nu-l confunde cu novatorii de la ora desertului sau cu palavragiile de la gura sobei.

În momentul când ministrul, în picioare, în loc să-l aștepte pe Rabourdin, se gândea la François Keller și era atent numai la soția lui, care îi întindea un ciorchine de strugure, ușierul anunță pe șeful de secție. Des Lupeaulx cântărise bine dispoziția în care se afla omul de stat, preocupat de improvizațiile sale, încât, văzând că ministrul e prins de soția lui, ieși înaintea lui Rabourdin și-l fulgeră cu o primă frază.

— Excelența Sa și cu mine știm ceea ce te preocupă, dar să nu-ți fie teamă de nimic, spuse el cu o voce slabă. Nici de Dutocq, nici de nimeni altcineva, adăugă apoi cu glas tare.

— Nu te neliniști, Rabourdin, îi spuse Excelența Sa cu bunătate, dar făcând un pas înapoi.

Rabourdin înaintă în mod respectuos, iar ministrul nu se mai putu feri.

— Excelența Voastră va încuviința să-mi îngăduie a-i spune două vorbe în particular? făcu Rabourdin aruncând excelenței o otheadă enigmatică.

Ministrul se uită la ceasul din perete și se îndreptă spre fereastră, urmat de sărmanul șef de secție.

— Când aş putea avea onoarea de a supune Excelenței Voastre lucrarea mea, în scopul de a-i da explicații despre noul plan administrativ la care se referă documentul pe

cale de a fi pătat...

— Un plan administrativ? făcu ministrul încruntând din sprâncene și întrerupându-l. Dacă ai să-mi comunici ceva în genul acesta, așteaptă ziua când vom lucra împreună. Azi am consiliu, apoi trebuie să dau un răspuns la Cameră în legătură cu incidentul ridicat ieri, la sfârșitul ședinței, de opoziție. Ziua dumitale de lucru cu mine este miercurea viitoare, ieri n-am lucrat, deoarece ieri nu m-am putut ocupa de treburile ministerului. Chestiunile politice m-au copleșit în dauna celor administrative.

— Îmi depun, cu toată încrederea, onoarea în mâinile Excelenței Voastre, spuse Rabourdin cu gravitate, și o rog să nu uite că nu mi-a acordat timpul necesar pentru o explicație imediată în legătură cu documentul sustras...

— N-avea nicio teamă, spuse des Lupeaulx, trecând între ministru și Rabourdin, pe care-l întrerupse; în mai puțin de opt zile vei fi, fără nicio îndoială, numit.

Ministrul începu să râdă, gândindu-se la înflăcăarea lui des Lupeaulx pentru doamna Rabourdin, și o privi cu coada ochiului pe soția sa, care zâmbea. Rabourdin, nedumerit de jocul acesta mut, încercă să-i ghicească semnificația; îl scăpă din ochi, un moment, pe ministru, și Excelența Sa folosi prilejul spre a se face nevăzut.

— Vom vorbi împreună despre astea, zise des Lupeaulx, în fața căruia șeful de secție se pomeni, nu fără surprindere, singur. Dar nu te mânia împotriva lui Dutocq, răspund eu pentru el.

— Doamna Rabourdin e o femeie încântătoare, zise soția ministrului către șeful de secție, mai mult ca să-i spună ceva.

Copiii se uitau la Rabourdin cu o mare curiozitate. Rabourdin se aștepta la ceva solemn, dar se simțea ca un pește mare prins în plasa unui năvod subțire, și se zbătea de unul singur.

— Doamna contesă e prea îngăduitoare, rosti el.

— Voi avea oare plăcerea de a o vedea într-o miercuri?

spuse contesa. Adu-o aici, mă vei îndatora...

— Doamna Rabourdin primește miercurea, răspunse des Lupeaulx, care cunoștea banalitatea miercurilor oficiale. Dar, întrucât îi arătați atâta îngăduință, veți avea în curând, dacă nu mă înșel, o serată intimă...

Soția ministrului se ridică în picioare, contrariată.

— De când ești dumneata maestrul meu de ceremonii?! îi spuse ea lui des Lupeaulx.

Cuvinte cu două înțelesuri, prin care își exprima nemulțumirea pricinuită de faptul că des Lupeaulx se amesteca în seratele ei intime, la care nu chema decât persoane alese pe sprinceană. Ieși, salutându-l pe Rabourdin. Des Lupeaulx și șeful de birou rămaseră astfel singuri în salonul cel mic unde ministrul lua dejunul în familie. Des Lupeaulx freca între degete scrisoarea confidențială pe care La Brière o adusese ministrului și pe care Rabourdin o recunoscuse.

— Dumneata nu mă cunoști încă, îi spuse el, zâmbind, șefului de secție. Dar vineri seara o să ne înțelegem perfect. Acum trebuie să primesc audiențe, ministrul le-a lăsat pe capul meu fiindcă el se pregătește pentru Cameră. Îți repet, însă, Rabourdin, n-avea nicio teamă.

Rabourdin pășea încet pe scări, zăpăcit de întorsătura neașteptată pe care o lua lucrurile. Se credea denunțat de Dutocq, și nu se înșela deloc; des Lupeaulx avea în mâna lui documentul în care era judecat atât de aspru, totuși des Lupeaulx se purta frumos cu judecătorul său. Să-ți stea mintea în loc, nu alta! Oamenii cinstiți înțeleg greu uneltirile încâlcite, și Rabourdin se pierdea în acest labirint, fără să poată ghici jocul pe care-l juca secretarul general.

„Sau n-a citit pasajul despre el, sau e îndrăgostit de soția mea!”

Acestea fură cele două gânduri la care se opri șeful de secție pe când străbătea curtea, deoarece schimbul de priviri pe care-l surprinsese în ajun între Celestine și des Lupeaulx îi reveni în memorie cu iuțeala unui fulger.

În timpul absenței lui Rabourdin, secția sa fu prada unei mari agitații, dat fiind că în ministere raporturile dintre slujbași și superiorii lor sunt atât de ordonate, încât, atunci când ușierul ministrului vine din partea Excelenței Sale la un șef de secție, mai ales la ora când ministrul nu-i de văzut, se stârnesc mari comentarii. Coincidența dintre această comunicare extraordinară și moartea domnului de La Billardière dădu de altfel o importanță neobișnuită acestui fapt, și domnul Saillard, de cum îl află din gura domnului Clergeot, se și duse să-l comenteze cu ginerele său. Bixiou, care lucra în clipa aceea cu șeful lui, îl lăsă să discute cu socrul său și trecu în secția Rabourdin, unde activitatea încetase cu totul.

Bixiou
(*intrând*)

La dumneavoastră văd că nu s-a urcat temperatura, domnilor! Habar n-aveți ce se petrece jos. *Virtuoasa Rabourdin* e pe ducă! Da, e destituit! A fost o scenă teribilă la ministru.

Dutocq
(*privind spre Bixiou*)

Adevărat?

Bixiou

Cui ar putea să-i facă rău asta? Dumitale, nu, în niciun caz; dumneata vei deveni subșef, iar du Bruel șef. Domnul Baudoyer trece la diviziune.

Fleury

Fac rămășag pe o sută de franci că Baudoyer n-o să fie niciodată șef de diviziune.

Vimeux

Susțin rămășagul. Dumneata susții, domnule Poiret?

Poiret

Eu ies la pensie la 1 ianuarie.

Bixiou

Cum, adică, n-o să-ți mai vedem pantofii cu șireturi?! Și ce-o să se facă ministerul fără dumneata? Cine susține rămășagul meu?...

Dutocq

Nu-mi vine a crede că o să fiu numit subșef, așa că voi paria la sigur. Domnul Rabourdin a fost numit; domnul de La Billardièrre l-a recomandat pe patul de moarte celor doi miniștri, deoarece îl mustra conștiința că a încasat leafa pentru un post a cărui treabă o făcuse tot timpul Rabourdin, și, ca să-l lase să moară cu cugetul împăcat, miniștrii i-au făgăduit că-l vor numi pe Rabourdin, afară numai dacă nu vor fi alte ordine superioare.

Bixiou

Domnilor, faceți toți la un loc rămășag cu mine, sunteți șapte, căci vei intra și dumneata, domnule Phellion. Mă prind pe o masă de cinci sute de franci, la *Rocher de*

Cancale, că Rabourdin n-a fost numit în locul lui de La Billardièr. Pe dumneavoastră n-o să vă coste nicio sută de franci de fiecare, în timp ce eu pun la bătaie cinci sute. Ce mai vreți? Primiți? Primești și dumneata, du Bruel?

Phellion

(punând pana pe masă)

Cucoane, nu știu pe ce te bizui dumneata când faci propunerea asta aleatorie, căci *aleatorie* este cuvântul. Dar greșesc folosind termenul de propunere; de fapt, vreau să spun *contract*. Rămășagul dumitale e un contract.

Fleury

N-ai dreptate, denumirea de contract nu se poate da decât înțelegerilor recunoscute de cod, iar codul nu se amestecă în rămășaguri.

Dutocq

A-l respinge înseamnă a-l recunoaște.

Bixiou

Aici ai dreptate, Dutocq!

Poiret

De acord!

Fleury

Așa-i. E ca și cum ai refuza să-ți plătești datoriile, asta

Înseamnă a le recunoaște.

Thuillier

Ați devenit niște jurisconsulți teribili.

Poiret

Sunt tot atât de curios ca și domnul Phellion să știu pe ce anume se biziue domnul Bixiou...

Bixiou

(strigând tare spre biroul lui du Bruel)

Primești, du Bruel?

Du Bruel

(venind la ei)

Naiba să vă ia, domnilor! Am de făcut ceva greu, un anunț despre moartea domnului de La Billardièr. Vă implor, puțină tăcere, o să râdeți și o să faceți răvășaguri după aceea.

Thuillier

O să râdeți, dumneata îmi furi calambururile¹²⁷!

Bixiou

(îndreptându-se spre du Bruel)

¹²⁷ *dumneata îmi furi calambururile* – du Bruel spusese „vous rirez et parierez après” (veți râde și veți face răvășaguri după aceea), frază care se poate înțelege și „vous rirez et pas rirez” (veți râde și nu veți râde).

Ai dreptate, du Bruel, elogiul răposatului e un lucru destul de greu de întocmit; i-aș fi făcut mai curând caricatura!

Du Bruel

Atunci, ajută-mă, Bixiou!

Bixiou

Cu plăcere, deși asemenea articole ies mai bine dacă le scrii în timp ce mănânci.

Du Bruel

O să mâncăm împreună. (*Citește.*) „Biserica și monarhia pierd în fiecare zi pe câte unul dintre cei ce s-au luptat pentru ele în epocile revoluției...”

Bixiou

Rău. Eu aș scrie: „Moartea face victime mai ales printre cei mai bătrâni apărători ai monarhiei și cei mai credincioși slujitori ai regelui, al cărui suflet e îndurerat de aceste pierderi. (*Du Bruel scrie repede.*) Domnul baron Flamet de La Billardièrre a murit azi dimineată în urma unei hidropizii, provocată de o afecțiune a inimii...” Înțelegi, interesul este să arătăm că și în birouri există inimi. Ții să facem și un sos despre suferințele regaliștilor în timpul Ternarei? Mă rog, n-ar fi rău! Dar nu, fițuicile din opoziție vor spune că suferințele acestea au pornit mai mult de la stomac decât de la inimă. Mai bine să nu pomenim nimic. Ce-ai scris mai departe?

Du Bruel
(citind)

„Coborând dintr-o veche viță de parlamentari.

Bixiou

Foarte bine! E poetic, iar „viță” sună a adevăr.

Du Bruel
(continuând)

„...în care devotamentul pentru tron era ereditar, întocmai ca și păstrarea credinței strămoșilor noștri, domnul de La Billardièrre...”

Bixiou

Eu aş spune *domnul baron*.

Du Bruel

Numai că nu era încă în 1793.

Bixiou

N-are importanță. După cum știi, în timpul Imperiului, Fouché, povestind o anecdotă despre Convențiune, și aducând vorba despre Robespierre, care i se adresa lui, spunea: „Robespierre mi-a ordonat: *Duce d'Otrante*¹²⁸, *dumneata vei lua în primire primăria!*” Așa că avem un

¹²⁸ *Robespierre mi-a ordonat: „Duce d'Otrante”... - în momentul când Robespierre i se adresa, Fouché nu putea fi duce d'Otrante; acest titlu i-a fost dat ulterior de Napoleon.*

precedent.

Du Bruel

Dă-mi voie să notez anecdota asta. Totuși, să nu punem *baron*, fiindcă am păstrat pentru la urmă titlurile cu oare a fost încărcat din plin.

Bixiou

Aha, lovitura de teatru, tabloul final al articolului.

Du Bruel

Ascultă: „Numind pe domnul de La Billardièrè baron, gentilom...”

Bixiou
(*aparte*)

Și încă ce gentilom!

Du Bruel
(*în continuare*)

„... al palatului etc., regele a răsplătit toate serviciile aduse de slujitorul care a știut să împace severitatea impusă de funcțiunile sale cu blândețea obișnuită a Bourbonilor, precum și curajul vendeanului care nu și-a îndoit genunchii în fața idolului imperial. El lasă un fiu, care-l moștenește devotamentul și virtuțile etc....”

Bixiou

Nu ți se pare că tonul e prea pretențios, prea colorat? Eu aş tempera puțin poezia asta: „Idol imperial”, „îndoit genunchii”, ce zici? Se resimte vodevilul, în dauna stilului din pământeasca proză. Eu aş zice: „Făcea parte dintre cei puțini care etc...” Simplifică, e vorba doar de un om simplu.

Du Bruel

Iată o frază bună pentru un vodevil. Tu ai putea să dai lovitura în teatru, Bixiou!

Bixiou

Ce-ai scris în legătură cu afacerea Quiberon? (*Celălalt citește.*) Nu-i bine. Iată cum aş scrie eu: „Într-o lucrare publicată de curând, el a luat asupra lui toate nenorocirile expediției de la Quiberon, dovedind un devotament care nu se dădea îndărăt de la niciun sacrificiu”. E fin, spiritual și îl reabilitezi pe de La Billardiére.

Du Bruel

Față de cine?

Bixiou

(*grav ca un preot care se urcă la amvon*)

Față de Hoche și Tallien¹²⁹. Ce, nu cunoști istoria?

¹²⁹ *față de Hoche și Tallien* – cărora li se datorează înfrângerea expediției contrarevoluționare de la Quiberon; generalul *Lazare Hoche* (1768—1797) a fost unul dintre tinerii comandanți militari cei mai capabili ai revoluției și a avut un rol important în apărarea tinerei republici, atât împotriva coaliției europene cât și a mișcărilor contrarevoluționare din interior; *Jean-Lambert Tallien*, membru al Convențiunii, a contribuit însă la lovitura din 9 thermidor.

Du Bruel

Nu. M-am abonat la colecția lui Baudoin, dar n-am avut încă timp s-o răsfoiesc; în ea nu se găsesc subiecte pentru vodeviluri.

Phellion
(în pragul ușii)

Am vrea să știm cu toții, domnule Bixiou, ce te poate îndemna să crezi că respectabilul și cinstitul domn Rabourdin, oare ține interimatul diviziunii de nouă luni, care-i cel mai vechi șef de secție din minister și pe care ministrul l-a chemat la el după ce a venit de la domnul de La Billardièr, nu va fi numit șef de diviziune?

Bixiou

Tătucă Phellion, dumneata cunoști ceva geografie?

Phellion
(umflându-se în pene)

Domnul meu, mă mândresc chiar.

Bixiou

Dar istorie?

Phellion
(cu modestie)

Oarecum.

Bixiou
(*studiindu-l*)

Diamantul de la cravată nu ți-e prins bine, are să-ți cadă.
Ei bine, dumneata nu cunoști inima omenească, în această
privință n-ai ajuns decât până la marginile Parisului.

Poiret
(*încet, către Vimeux*)

Marginile Parisului? Mi se pare că era vorba de domnul
Rabourdin.

Bixiou

Secția Rabourdin face rămășag, toată, cu mine?

Toți

Da.

Bixiou

Du Bruel, și tu?

Du Bruel

Te cred! Avem tot interesul ca șeful nostru să fie numit,
căci atunci toți din secția noastră vom avansa cu o treaptă.

Thuillier

Cu o treaptă! (*încet, către Phellion.*) N-ar fi rău, ce zici?

Bixiou

Atunci să facem rămăşagul. Şi iată pe ce mă bizui: o să înţelegi greu, dar, în sfârşit, am să v-o spun. Domnul Rabourdin are tot dreptul să fie numit (*se uită la Dutocq*), deoarece vechimea, meritele şi cinstea lui sunt recunoscute, preţuite şi răsplătite. Bineînţeles numirea sa este în interesul însuşi al administraţiei. (*Phellion, Poiret şi Thuillier ascultă fără să priceapă şi stau ca nişte oameni care încearcă să vadă prin întuneric.*) Ei bine, în virtutea acestor aprecieri şi merite, recunoscând că măsura este dreaptă şi înţeleaptă, fac rămăşag că ea nu se va întâmpla. Da, da, se va solda cu o înfrângere, cum s-au soldat expediţiile din Boulogne şi din Rusia, în care geniul avea de partea lui toţi sorţii de izbândă. Va fi înfrântă cum e înfrântă la noi orice măsură ce pare justă şi bună. Pe chestia asta mă prind în joc şi cu dracul.

Du Bruel

Şi cine are să fie numit?

Bixiou

Cu cât îl analizez mai bine pe Baudoyer, cu atât am impresia că el întruneşte toate calităţile contrare; în consecinţă, el va fi şeful diviziunii.

Dutocq

(*scos din sărite*)

Dar domnul des Lupeaulx, care m-a chemat la dânsul pentru a-mi cere albumul meu cu desene de Charlet, mi-a spus că domnul Rabourdin are să fie numit, şi că tânărul de La Billardièrre va trece ca referent la Justiţie.

Bixiou

Numit! Numit! Numirea n-o să se semneze în decurs de zece zile. Ea se va face de Anul Nou. Uite, priviți-l pe șeful vostru, colo, în curte, și spuneți-mi dacă *Virtuoasa Rabourdin*, cum i-am spus eu, are înfățișarea unui om care se bucură de favoare; pare mai degrabă că-i destituit! (*Fleury se repede la fereastră.*) La revedere, domnilor; mă duc să-l înștiințez pe domnul Baudoyer că dumneavoastră l-ați numit pe domnul Rabourdin, asta o să-l înfurie pe omul acesta evlavios! După aceea am să-i vorbesc despre rămășagul nostru, ca să-i vină inima la loc. Noi numim asta în teatru peripeție, nu-i așa, du Bruel? La urma urmei, ce-aș putea pierde? Dar, dacă voi câștiga, o să mă facă subșef. (*lese.*)

Poiret

Toată lumea spune despre domnul ăsta că are duh; ei bine, eu, unul, n-am putut să înțeleg niciodată nimic din pălăvrăgelile lui. (*Continuă să scrie.*) Îl ascult, îl ascult, aud vorbe peste vorbe, dar nu văd niciun sens. Vorbește despre marginile Parisului în legătură cu inima omenească și (*lasă pana din mână și se duce la sobă*) spune că se prinde în joc și cu diacul în legătură cu expedițiile din Rusia și Boulogne! Mai întâi trebuie să cădem de acord cum că dracul joacă și el, și apoi să știm ce joc anume! Eu văd în primul rând jocul de domino... (*își suflă nasul.*)

Fleury
(*întrerupând*)

E ora unsprezece, moș Poiret își suflă nasul!

Du Bruel

Așa-i... S-a și făcut unsprezece! Am șters-o la secretariat.

Poiret

Unde eram?

Thuillier

La domino, la Domnul, căci e vorba de drac, și dracul e un suzeran fără cartă. Dar asta trage mai curând a *poantă* decât a calambur. Asta e un joc de cuvinte. De altfel, nu văd deosebirea între un joc de cuvinte și...

(Intră Sébastien pentru a lua circularele ce trebuie semnate și verificate.)

Vimeux

Iată-l pe tânărul nostru cel frumos! Ai ajuns la capătul suferințelor, o să fii încadrat! Domnul Rabourdin va fi numit. Nu degeaba ai fost ieri la serata doamnei Rabourdin. Ce fericit ești că poți să te duci acolo! Se zice că iau parte niște femei superbe.

Sébastien

Habar n-am.

Fleury

Dar ce, ești orb?

Sébastien

Nu-mi place să mă uit la ceea ce știu că nu voi avea.

Phellion
(*încântat*)

Bine spus, tinere.

Vimeux

Fii cu băgare de seamă, doamna Rabourdin e o femeie încântătoare.

Fleury

Aș, e prea slabă. Am văzut-o la Tuileries; îmi place mai mult Percilliée, maestra de balet, victima lui Castaing.

Phellion

Dar ce poate să aibă comun o actriță cu nevasta unui șef de secție?

Dutocq

Amândouă joacă teatru.

Fleury
(*uitându-se chiorâș la Dutocq*)

Fizicul n-are nicio legătură cu moralul, și dacă dumneata vrei să spui cu asta că...

Dutocq

Nu vreau să spun nimic.

Fleury

Ei bine, știi cine are să fie numit șef de secție?

Toți

Cine?

Fleury

Colleville.

Thuillier

De ce?

Fleury

Doamna Colleville a sfârșit prin a apuca drumul cel mai scurt... drumul bisericii...

Thuillier
(sec)

Sunt un prieten prea bun al lui Colleville pentru a nu te ruga, domnule Fleury, să nu vorbești cu ușurință despre soția lui.

Phellion

Femeile, oare n-au niciun mijloc de apărare, n-ar trebui să constituie subiecte de discuție în conversațiile noastre...

Vimeux

Cu atât mai mult cu cât frumoasa doamnă Colleville n-a voit să-l primească pe Fleury; el o defăimează din răzbunare.

Fleury

N-a voit să mă primească pe același picior de egalitate cu Thuillier, dar tot m-am dus...

Thuillier

Când?... Unde?... Sub fereastra ei?...

Cu toate că Fleury era temut în birouri pentru îndrăzneala lui, de astă dată primi în tăcere ultima frază a lui Thuillier. Această resemnare, care-i surprinse pe slujbași, avea drept cauză o chitanță de două sute de franci, cu o semnătură destul de îndoielnică, pe care Thuillier urma să o prezinte domnișoarei Thuillier, sora lui. După această ciorovăială se făcu o tăcere adâncă. Fiecare se apucă de lucru și-și văzu de treabă, de la ora unu până la trei. Du Bruel nu se mai întoarse.

Către orele trei și jumătate, pregătirile de plecare - periatul pălăriilor, schimbarea veșmintelor - încep simultan în toate birourile ministerului. Această fericită jumătate de oră, consacrată micilor griji domestice, scurtează și mai mult șederea la birou. În această vreme, odăile prea încălzite se răcoresc, duhoarea particulară a birourilor se

împrăştie, tăcerea coboară din nou. La orele patru nu se mai află acolo decât adevărații slujbași, aceia care își iau rolul în serios. Un ministru și-ar putea cunoaște oamenii care muncesc numai dând o raită prin minister la ora patru fix, spionaj pe care însă niciunul dintre aceste personaje grave nu și-l îngăduie.

La ora patru, o parte dintre șefi se întâlniră în curte și se opriră puțin spre a-și împărtăși părerile cu privire la evenimentul zilei. În general, pornind în grupuri de câte doi, sau de câte trei, părerile erau în favoarea lui Rabourdin; cei cu mai multă experiență, însă, ca domnul Clergeot, dădeau din cap, spunând: *Habent sua sidera lites*¹³⁰. Saillard și Baudoyer fură ocoliți pe nebăgate de seamă, deoarece nimeni nu știa ce să le spună în legătură cu moartea lui de La Billardièrre și fiecare își dădea seama că Baudoyer putea să râvnească postul, cu toate că nu i se cuvenea.

Când ginerele și socrul ajunseră la o oarecare depărtare e minister, Saillard rupse tăcerea, spunând:

— Merge cam greu în ceea ce te privește, dragul meu Baudoyer.

— Nu înțeleg, răspunse șeful, la ce s-o fi gândit Elisabeth când l-a trimis în goană pe Godard să ia un pașaport pentru Falleix. Godard mi-a spus că a închiriat o diligență, sfătuită de unchiul Mitral, și că la ora asta Falleix e în drum spre provincia lui.

— O fi vorba de vreo afacere în negoțul nostru, zise Saillard.

— Negoțul nostru cel mai important, în momentul de față, este de a ne gândi la postul domnului de La Billardièrre.

Ajunseseră lângă Palais-Royal, în strada Saint-Honoré, când Dutocq îi salută și se apropie de ei.

— Domnule, îi șopti el lui Baudoyer, dacă pot să vă fiu de folos cu ceva în împrejurările prin care treceți, vă stau la

¹³⁰ *Habent sua sidera lites* – lat., „litigiile au stelele lor” (nu se știe la ce te poți aștepta în dezlegarea unei chestiuni).

dispoziție și vă asigur că nu vă sunt mai puțin devotat decât domnul Godard.

— O asemenea stăruință e cel puțin mângâietoare, răspuse Baudoyer, îți dai seama că te bucuri de stima unor oameni cumsecade.

— Dacă ați găsi de cuviință să vă slujiți de influența dumneavoastră spre a mă numi subșef, dându-i lui Bixiou gradul de șef, ați face fericirea a doi oameni care vor fi în stare de orice pentru înălțarea dumneavoastră în grad.

— Îți bați joc de noi, domnule? zise Saillard, holbând ochii la el.

— Departe de mine un asemenea gând, răspuse Dutocq. Vin de la imprimeria jurnalului, unde am dus, din partea domnului secretar general, articolul despre domnul de La Billardière. Dar celălalt articol pe care l-am citit acolo m-a făcut să am cea mai înaltă stimă pentru meritele dumneavoastră. Când va sosi momentul să se termine cu Roubourdin, eu voi fi acela care îi voi da lovitura de grație, binevoiți a vă aminti de aceasta.

Dutocq dispăru.

— Să mor dacă înțeleg ceva, zise casierul uitându-se la Baudoyer, ai cărui ochi mici arătau o uimire neobișnuită. Trebuie să cumpărăm jurnalul, diseară.

Când Saillard și ginerele lui intrară în salonul de la parter, găsiră acolo, în fața unui foc încins, pe doamna Saillard, pe Elisabeth, pe domnul Gaudron și pe preotul de la Saint-Paul. Preotul se întoarse spre domnul Baudoyer, căruia soția sa îi făcu un semn pe care el nu-l înțelese.

— Domnule, începu preotul, m-am grăbit să vin spre a vă mulțumi pentru impunătoarea danie cu care mi-ați împodobit biserica. Eu unul n-aș fi îndrăznit să fac datorii pentru a cumpăra un chivot atât de frumos, care e demn de o catedrală. Pe dumneata, care ești unul dintre enoriașii noștri cei mai credincioși ce nu lipsesc niciodată de la slujbă, trebuie să te fi izbit, mai mult decât pe oricine,

sărăcia pistolului nostru. Peste câteva clipe am să-l văd pe monseniorul co-paroh, și el are să-ți arate întreaga lui mulțumire.

— Dar n-am făcut încă nimic... bolborosi Baudoyer.

— Sfinția Voastră, interveni soția lui, tăindu-i vorba, am să trădez taina soțului meu. Domnul Baudoyer are de gând să-și întregească dania, dându-vă un baldachin, în Joia Mare. Dar cumpărarea lui atârnă de situația noastră bănească, iar situația bănească atârnă de avansare.

— Cel de Sus să răsplătească pe cei care nu-l uită, rosti domnul Gaudron, pregătindu-se să plece împreună cu preotul.

— Nu vreți să ne faceți cinstea de a lua masa cu noi? O să mâncăm ce s-o găsi, se adresă Saillard preotului și domnului Gaudron.

— Dumneata poți rămâne, iubitul meu vicar, îi zise preotul lui Gaudron. Eu știi că sunt invitat la părintele de la Saint-Roch, care-l înmormântează mâine pe domnul de La Billardière.

— Părintele de la Saint-Roch n-ar putea pune o vorbă bună pentru mine? Întrebă Baudoyer, pe care soția lui îl trăgea cu putere de pulpana redingotei.

— Dar taci odată, Baudoyer! îi spuse ea, împingându-l într-un colț spre a-i șopti la ureche: Ai donat parohiei un chivot de cinci mii de franci. Am să-ți explic totul.

Zgârcitul Baudoyer făcu o strâmbătură groaznică și tot timpul cinei rămase pe gânduri.

— De ce te-ai grăbit așa cu pașaportul lui Falleix? Pentru ce te amesteci unde nu trebuie? o întrebă el în cele din urmă.

— Dacă nu mă-nșel, afacerile lui Falleix sunt nițel și ale noastre, răspunse Elisabeth sec, aruncând o privire soțului ei spre a-i arăta pe domnul Gaudron, în tata căruia trebuia să tacă.

— De bună seamă, zise moș Saillard, gândindu-se la vărsămintele sale.

— Nădăjduiesc c-ai ajuns la timp la redacția jurnalului, spuse Elisabeth domnului Gaudron, servindu-i supa.

— Da, scumpă doamnă, răspunse vicarul. De îndată ce directorul jurnalului a primit notița secretarului confesorului Curții, n-a mai făcut nicio greutate. Articolașul a fost pus, prin grija lui însuși, la locul cel mai bun, lucru la care nu măș fi așteptat. Tânărul ăsta de la jurnal e un om cu o inteligență ascuțită. Apărătorii credinței vor putea combate nelegiuirea fără să-și creeze neplăceri, deoarece la jurnalele regaliste se găsesc mulți oameni cu talent. Sunt încredințat că nădejile dumneavoastră vor fi încoronate de izbândă. Caută, dragă Baudoyer, să-l ocrotești pe domnul Colleville, deoarece este obiectul atenției Eminenței Sale, mi s-a atras chiar luarea-aminte să-ți vorbesc despre el...

— În cazul că voi fi numit șef de diviziune, îl voi face șef de secție la mine, dacă vreți! zise Baudoyer.

Tâlcul enigmei ieși la iveală la sfârșitul cinei. Foaia guvernamentală, cumpărată de portar, cuprindea la *Cronica Parisului* următoarele două articole, cu caracter de informații:

„Domnul baron de La Billardière a încetat din viață azi-dimineață, după o lungă și grea suferință. Regele pierde un slujitor devotat, iar biserica unul dintre cei mai credincioși fii. Sfârșitul domnului de La Billardière încoronează cu demnitate frumoasa lui viață dăruită în întregime, în timpuri grele, misiunilor primejdioase și îndeplinirii cu credință, până în ultima clipă, a funcțiunilor celor mai spinoase. Domnul de La Billardière a fost comisar regal într-un departament unde caracterul său a învins toate piedicile pe care răzvrătirea le ridica în acea parte a țării. A primit de bunăvoie o direcție plină de răspundere, în cadrul căreia priceperea lui s-a îmbinat cu blândețea franceză a purtărilor sale, pentru a domoli tulburările grave ce s-au produs acolo. Nicio răsplată n-a fost primită mai pe drept decât acelea prin care regele Ludovic al XVIII-lea și maiestatea-sa

au binevoit a încorona un devotament care nu s-a clătinat în fața uzurpatorului¹³¹. Vechea lui familie va dăinui prin vlăstarul ei, moștenitorul meritelor și al credinței acestui admirabil om, a cărui pierdere îndurerează atâția prieteni. Majestatea-sa a și anunțat, printr-un cuvânt plin de înțelegere, că îi socotește pe domnul Benjamin de La Billardièrre printre gentilomii Curții.

Numeroșii prieteni, care nu vor fi primit anunțurile de înmormântare sau cărora aceste anunțuri le vor fi ajuns cu întârziere, sunt înștiințați că înhumarea va avea loc mâine, la orele patru, la Biserica Saint-Roch. Discursul funebru va fi rostit de domnul abate Fontanon.”

„Domnul Isidore Baudoyer, reprezentantul uneia dintre cele mai vechi familii ale burgheziei pariziene și șef de secție în diviziunea La Billardièrre, a dat o nouă dovadă despre trainicele tradiții de cucernicie prin care s-au distins aceste mari familii atât de mândre de strălucirea religiei și atât de iubitoare față de monumentele ei. Biserica Saint-Paul ducea lipsa unui chivot potrivit cu măreția acestui lăcaș înălțat de «Prietenii lui Isus». Nici epitropia, nici preotul bisericii nu aveau destule fonduri pentru a împodobi altarul. Domnul Baudoyer a făcut danie acestei parohii un chivot, pe care multă lume l-a admirat la domnul Gohier, argintarul regelui. Datorită acestui om evlavios, Biserica Saint-Paul e înzestrată azi cu o capodoperă a argintăriei, ale cărei desene încrustate se datorează domnului de Sommervieux. Anunțăm cu bucurie o faptă care dovedește cât de goală este vorbăria liberalismului despre caracterul burgheziei pariziene. Marea burghezie a fost regalistă în toate timpurile, ea o va dovedi totdeauna, cu orice prilej.”

— Prețul era de cinci mii de franci, zise abatele Gaudron, dar, cu bani peșin, argintarul Curții l-a dat mai ieftin.

¹³¹ *Uzurpatorul* – cercurile regaliste nu-l indicau decât cu acest nume pe Napoleon Bonaparte.

— „Reprezentantul uneia dintre cele mai vechi familii ale burgheziei pariziene!” repetă Saillard. E tipărit negru pe alb, și încă în jurnalul guvernamental!

— Scumpe domnule Gaudron, ajută-l te rog pe tatăl meu să compună o frază pe care ar putea s-o strecoare la urechea doamnei contese, atunci când îi va duce indemnizația lunară, o frază care să spună tot! Eu am să vă las. Trebuie să plec cu unchiul Mitral. Mă credeți că mi-a fost cu neputință să dan de unchiul Bidault? Și dacă ați ști în ce cocioabă stă! Dar domnul Mitral, care-i cunoaște tabieturile, spune că își termină treburile între ora opt și douăsprezece și că, după această oră, nu poate fi găsit decât la o cafenea cu firma *Thémis*, un nume tare ciudat...

— Se împarte cumva dreptate acolo? glumi abatele Gaudron, râzând.

— Nu știu ce-o fi căutând într-o cafenea situată la colțul străzii Dauphine, pe Cheiul Augustinilor... Dar se zice că e acolo în fiecare seară și joacă domino cu prietenul său, domnul Gobseck. Nu vreau să mă duc singură, unchiul meu mă însoțește până la cafeneaua aceea și o să mă aducă înapoi.

În momentul acela, Mitral își arată fața gălbejită, sub peruca sa mițoasă, și făcu semn nepoatei sale să pornească, spre a nu irosi un timp care costă doi franci ora. Doamna Baudoyer plecă, deci, fără să spună nimic nici tatălui, nici soțului ei.

— Cerul, îi spuse domnul Gaudron lui Baudoyer după ce Elisabeth plecă, ți-a dat în această femeie o comoară de cumințenie și virtute, un model de înțelepciune, o creștină în care sălășluiește harul divin. Numai religia poate făuri caractere atât de desăvârșite. Măine voi face o liturghie pentru izbânda dreptei cauze! În interesul monarhiei și al religiei, dumneata trebuie să fii numit. Domnul Roubourdin e un liberal abonat la *Journal des Débats*, ziar jalnic, care

lovește în domnul conte de Villèle¹³² pentru a servi interesele jignite ale domnului de Chateaubriand. Eminența Sa va citi astă-seară jurnalul, fiindcă se vorbește în el despre sărmanul lui prieten, domnul de La Billardière, iar monseniorul co-paroh îi va pomeni despre dumneata și despre Rabourdin. Îl cunosc bine pe Sfinția Sa: când e vorba de scumpa lui biserică, nu te uită niciodată în predicile sale; or, în momentul acesta are cinstea de a cina împreună cu co-parohul, la părintele de la Saint-Roch.

Auzind vorbele acestea, Saillard și Baudoyer începură să înțeleagă că Elisabeth nu stătuse degeaba din clipa când fusese înștiințată de Godard.

— Trebuie să recunoaștem că e șmecheră Elisabeth a noastră! exclamă Saillard, apreciind, mai mult decât o făcea abatele, lucrătura ascunsă, țesută la repezeală de fiica lui.

— L-a trimis pe Godard să pândească la ușa lui Rabourdin, ca să afle ce ziar primește acesta, zise Gaudron, și i-am comunicat numaidecât secretarului Eminenței Sale; ce vrei, trăim într-o epocă în care biserica și tronul trebuie să-și cunoască bine și prietenii și dușmanii.

— Iată o frază pe care o caut de cinci zile întruna ca să i-o spun soției Eminenței Sale, zise Saillard.

— Tot Parisul citește ce-i aici! exclamă Baudoyer cu ochi. aplecați deasupra ziarului.

— Lauda asta te costă patru mii opt sute de franci, mămicule! zise doamna Saillard.

— În schimb ați împodobit lăcașul Domnului, răspunse abatele Gaudron.

— Ne-am fi putut izbăvi de păcate și fără asta! reluă soția. E drept, dacă Baudoyer obține postul, el îi va aduce

¹³² *domnul conte de Villèle* - contele de Villèle a fost reprezentantul extremei drepte în timpul celei de-a doua Restaurații; el a fost prim-ministru între 1821 și 1828 și a promulgat o serie de legi reacționare (despăgubiri de un miliard emigranților reîntorși, pedeapsa cu moartea pentru profanatorii bisericilor etc.).

opt mii de franci mai mult decât acum, așa că sacrificiul n-o să fie chiar atât de mare. Dar dacă nu-l obține?... Văleu, măicuță, ce pierdere! exclamă ea, privind-și soțul.

— Nu-i nimic, zise Saillard cu înflăcărare, vom pune totul la loc prin Falleix, care își va lărgi acum afacerile cu ajutorul fratelui său, pe care l-a făcut anume agent de bursă. Elisabeth ar fi trebuit să ne spună și nouă de ce a șters-o așa de repede Falleix... Dar să compunem fraza. Iată cum m-am gândit eu: „Doamnă, dacă ați vrea să spuneți două vorbe Excelenței Sale...”

— Dacă ați vrea! făcu Gaudron. „Dacă ați binevoi” e mai respectuos. Dar, înainte de toate, trebuie să știm dacă doamna prințesă moștenitoare îți acordă protecția ei, și numai atunci i-ai putea strecura contesei ideea de a participa la îndeplinirea dorințelor Alteței Sale regale.

— Trebuie, de asemeni, să amintim de postul vacant, zise Baudoyer.

— „Doamnă contesă”, reluă Saillard ridicându-se în picioare și înfășurând-o pe soția lui într-un zâmbet cuceritor.

— Doamne, Saillard, ești de-a dreptul caraghios! la seama, mămicule, o s-o faci să ridă pe femeia aia!

— „Doamnă contesă”... acum e mai bine? schimbă el tonul, aruncând o ocheadă soției lui.

— Da, pușorule.

— „Postul prea respectatului și răposatului domn de La Billardièr e vacant, ginerele meu, domnul Baudoyer...”

— „Bărbat merituos și foarte evlavios”, suflă Gaudron.

— Scrie, Baudoyer, strigă moș Saillard, scrie fraza!

Baudoyer luă pana cu naivitate și scrise, fără să roșească, propriul său elogiu, așa cum ar fi făcut, absolut la fel, Nathan sau Canalis scriind recenzii despre propriile lor cărți.

— „Doamnă contesă...” înțelegi, mamă, făcu Saillard către soția lui, îmi închipui că tu ești nevasta ministrului.

— Mă mai crezi și proastă? Las' că ghicesc eu, răspunse

ea.

— „Postul prea respectatului și răposatului domn de La Billardièr e vacant; ginerele meu, domnul Baudoyer, om cu merite desăvârșite și de o mare cucernicie...”

După ce se uită la domnul Gaudron, care stătea pe gânduri, adăugă:

— „Ar fi fericit dacă l-ar deține.” Nu-i rău, nu-i așa? Scurt, dar spune totul!

— Stai, Saillard, nu vezi că domnul abate se gândește? Îi sopti soția. Nu-l tulbura.

— ...„Ar fi fericit dacă dumneavoastră ați binevoi să vă gândiți la el, reluă Gaudron, și, dacă i-ați spune două vorbe Excelenței Sale, veți face mare plăcere doamnei prințese moștenitoare, de care are fericirea să fie protejat.”

— Ah, domnule Gaudron, fraza asta prețuiește cât un chivot; acum nu-mi mai pare rău de cei patru mii opt sute de franci... Ce zici, Baudoyer, că tu-l vei plăti, băiatule, ai scris?

— Am să te pun s-o repeți și să mi-o spui în fiecare dimineață și seară, mămicule, zise doamna Saillard. Da, fraza e bine ticluită! Ferice de dumneata, domnule Gaudron, că ești atât de învățat!

Iată ce înseamnă să studiezi prin seminare, înveți cum să vorbești cu Dumnezeu și cu sfinții lui.

— Și e tot atât de bun, pe cât e de învățat, adăugă Baudoyer, strângând mâinile preotului. Dumneata ai scris articolul de aici? Întrebă el arătând spre ziar.

— Nu, răspuse Gaudron. A fost făcut de secretarul Eminenței Sale, un tânăr abate care mi-e foarte îndatorat și care se interesează de domnul Colleville; pe vremuri, i-am plătit întreținerea la seminar.

— O faptă bună e totdeauna răsplătită! rosti Baudoyer.

În vreme ce aceste patru persoane se așezau în jurul mesei ca să joace boston, Elisabeth și unchiul Mitral ajungeau la cafeneaua *Thémis*; pe drum ei discutară despre

afacerea în care istețimea Elisabethei îl făcu pe Mitral să vadă cea mai puternică pârghie prin care va forța mâna ministrului. Unchiul Mitral, fost portărel, priceput în hărțuieri, șiretlicuri și tertipuri judecătorești, socotea onoarea familiei sale strâns legată de triumful nepotului. Zgârcenia sa îl făcuse să se intereseze de bănetul lui Gigonnet și știa că toată moștenirea asta revenea nepotului său Baudoyer, așa că râvnea pentru acesta un grad potrivit cu averea Saillarzilor și a lui Gigonnet, hărăzite tinerei Baudoyer. Unde n-ar putea ajunge o fată al cărei venit se ridică la peste o sută de mii de livre! Își însușise, deci, ideile nepoatei sale, pe care le înțelesese foarte bine. De aceea și grăbise plecarea lui Falleix, explicându-i că nu trebuie să piardă nicio clipă. Apoi, în timpul cinei, se gândise la întorsătura cea mai bună pe care urma s-o dea manevrei urzite de Elisabeth. Când ajunseră la cafeneaua *Thémis*, îi spuse nepoatei sale că el va putea pune la cale totul, singur, cu Gigonnet, și o lăsă să aștepte în trăsură, astfel ca ea să nu intervină decât la timpul și locul potrivit. Elisabeth zări, m dosul geamurilor, cele două chipuri, al lui Gobseck și al unchiului Bidault, care se profilau pe fondul galben al pereților căptușiți cu lemn din această veche cafenea și care semănau cu două capete de camee, reci și nemișcate de parcă ar fi fost gravate. Cei doi avari parizieni erau înconjurați de alte câteva fețe bătrâne pe care camăta de treizeci la sută părea întipărită în zbârciturile circulare ce porneau din jurul nasului și le brăzdau obrajii încremeniți ca gheața. La vederea lui Mitral, fizionomiile lor prinseră a se mișca, și ochii le străluciră cu o aviditate de tigru.

— Ei, ei, iată-l pe taica Mitral, strigă Chaboisseau.

Bătrânelul acesta dădea bani cu camătă celor ce se îndeletniceau cu tipărirea cărților și ziarelor.

— Pe legea mea, el în persoană! răspunse un negustor de hârtie, pe nume Métivier. E o maimuță, bătrână care se pricepe la strâmbături!

— Iar dumneata, un corb bătrân care te pricepi la

cadavre! i-o întoarse Mitral.

— Aşa-i, rosti încruntatul Gobseck.

— Ce cauți aici, fiule? Ai venit să mi-l răpești pe prietenul Métivier? îl întrebă Gigonnet, arătând spre negustorul de hârtie, care avea o mutră de portar bătrân.

— Papa Gigonnet, nepoțica dumitale, Elisabeth, e afară, îi șopti Mitral la ureche.

— Ce, s-a întâmplat vreo nenorocire? făcu Bidault.

Moșneagul își încreți sprâncenele și luă un aer duios, ca al unui călău care se pregătește să intre în funcțiune; cu toată tăria lui romană, trebuie să fi fost mișcat, deoarece nasu-i, atât de roșu de obicei, își pierdu puțin din culoare.

— Nenorocire ar fi, dacă n-ai vrea s-o ajuți pe fiica lui Siaillard, o fată care îți împletește ciorapi de treizeci de ani! zise Mitral.

— Dacă are cu ce garanta, nu zic nu! răspunse Gigonnet. Află că Falleix și-a vârât nasul și aici. Falleix al dumitale și-a făcut fratele agent de bursă și învârtește niște afaceri mai bune ca Brezac și, mă rog, cu ce? Cu deșteptăciunea lui, nu? Și, apoi, nici Saillard nu-i un copil!

— Știe să cântărească banii! interveni Chaboisseau.

Expresia asta, rostită între bătrânii aceștia, ar fi făcut pe un artist să se cutremure; toți dădură din cap.

— La urma urmei, ce mă privește pe mine nenorocirea rudelor mele, reluă Bidault, zis Gigonnet. Principiul meu este să nu mă las legat la gard nici de prieteni, nici de rude, fiindcă nimeni nu pierde decât din cauza slăbiciunilor lui. Adresează-te lui Gobseck, el e mai moale!

Cămătarii aplaudară această doctrină printr-o mișcare a capetelor lor metalice; cine i-ar fi văzut ar fi crezut că aude scrâșnetul unei mașini neunse.

— Ei, haide, Gigonnet, fii mai înțelegător, zise Chaboisseau, ți-a împletit, doar, ciorapi timp de treizeci de ani.

— Ah, asta e ceva! adăugă Gobseck.

— Sunteți între dumneavoastră, așa că pot vorbi, zise

Mitral după ce-și roti ochii pe deasupra celor din jurul lui. Am fost mânat încoace de o afacere strașnică...

— Dacă-i strașnică, atunci de ce-ai mai venit la noi? îl întrerupse Gigonnet, acru.

— Fiindcă un anume tip, care a fost gentilom la Curte, un bătrân șuan... stai, cum îi spune?... La Billardièr... a murit chiar acum.

— Adevărat? făcu Gobseck.

— Și nepotu-meu dă chivoturi bisericilor! făcu Gigonnet.

— Nu-i prost să le dea pe degeaba, unchiule, le vinde, răspunse Mitral cu mândrie. Acum e vorba să capete postul domnului de La Billardièr, și, ca să-l obțină, e nevoie să înhățăm...

— „Să înhățăm”... se vede că ai fost portărel! zise Métivier bătându-l prietenește pe umăr. Îmi place!

— Să înhățăm pe domnișorul Chardin des Lupeaulx în gheara noastră, continuă Mitral. Or, Elisabeth a găsit mijlocul de a o putea face, și el consta în...

— Elisabeth! exclamă Gigonnet, întrerupându-l iar. Drăguța de ea, seamănă cu bunică-su, cu bietul frate-miu! Bidault n-avea seamăn pe lume! Ah, dacă l-ați fi văzut la vânzările de mobile vechi... ce pricepere, ce miros!... Ei, și ce vrea fata?

— Așa, așa, făcu Mitral, îți recunoști repede neamurile, taică Gigonnet. Fenomenul ăsta trebuie să-și aibă pricinile lui.

— Tot copilăros ai rămas! zise Gobseck către Gigonnet.

— Ei bine, Gobseck și Gigonnet, voi care m-ați învățat atâtea, e cazul să vă spun că aveți nevoie de des Lupeaulx; nu uitați că l-ați jumulit cândva, așa că feriți-vă să nu-și ceară fulgii îndărăt, zise Mitral.

— Putem să-i spunem? îl întrebă Gobseck pe Gigonnet.

— Mitral e de-ai noștri, n-o să se lepede tocmai acum de vechile-i deprinderi, răspunse Gigonnet. Uite ce, Mitral, șopti el la urechea fostului portărel, noi trei am cumpărat niște polițe trecute în lichidare.

— Ce-ați putea pierde? întrebă Mitral.
— Nimic, răspunse Gobseck.
— Nu-s pe numele noastre, adăugă Gigonnet; îl avem ca paravan pe Samanon.

— Ascultă-mă, Gigonnet. E frig și nepoțica dumitale așteaptă afară. Ai să mă înțelegi din două vorbe. Trebuie să trimiteți, amândoi, fără dobândă, două sute cincizeci de mii de franci lui Falleix, care în clipa asta bate drumul la treizeci de leghe de Paris. Curierul trebuie să-i iasă înainte.

— Numai să poată, zise Gobseck.

— Unde se duce? întrebă Gigonnet.

— Se îndreaptă spre admirabila moșie a lui des Lupeaulx, continuă Mitral. Cunoaște bine ținutul și vrea să cumpere pentru cei două sute cincizeci de mii de franci pământurile bune din jurul cocioabei secretarului general, care oricând vor face prețul dat. Actele trebuiesc înregistrate în două zile (nu scăpați din vedere asta!). Cu această mică sporire, moșia lui des Lupeaulx va plăti un impozit de o mie de franci. *Ergo*¹³³, des Lupeaulx va deveni elector în marele colegiu, va putea fi ales, făcut conte și tot ce-o mai vrea. Și, știți cine-i deputatul care s-a dat la fund?...

Cei doi avari făcură un semn afirmativ din cap.

— Des Lupeaulx și-ar tăia și un picior, numai să ajungă deputat, continuă Mitral. Dar dacă el ar vrea să aibă pe numele lui contractele de ipotecă pe care i le vom prezenta noi, firește, prin împrumutul nostru, subrogându-ne¹³⁴ în drepturile vânzătorilor... (Aha, vă convine, nu?) interesul nostru e să obținem mai întâi postul pentru Baudoyer; după aceea puteți face ce vreți cu des Lupeaulx! Falleix rămâne acolo și pregătește atmosfera electorală, așa că, datorită lui Falleix, o să-l aveți în mână pe des Lupeaulx în tot timpul alegerilor... și e vorba de niște alegeri cantonale, unde prietenii lui Falleix formează majoritatea. Iar Falleix e un

¹³³ *ergo* – lat., așadar, prin urmare.

¹³⁴ *a subroga* – (termen juridic) a înlocui pe cineva în vederea îndeplinirii unor funcții sau exercitării unor drepturi. (n.k.)

om de ispravă, nu-i așa, taică Gigonnet?

— Mai ales că e amestecat și Mitral, interveni Métivier. Socoteala nu-i rea.

— S-a făcut, zise Gigonnet. Nu-i așa, Gobseck? Falleix va semna niște contrapolițe și va face ipoteca pe numele lui, iar noi ne vom duce să stăm de vorbă cu des Lupeaulx la timpul potrivit.

— Numai să nu fim trași pe sfoară! zise Gobseck

— Ah, moșule, făcu Mitral, aș vrea să știu cine ar putea fi hoțul?

— Eh, nu putem fi trași pe sfoară decât de noi înșine, răspuse Gigonnet. Noi am socotit că facem bine cumpărând polițele tuturor creditorilor lui des Lupeaulx cu un scăzământ de șaiszeci la sută.

— Veți pune ipotecă pe moșia lui și pe urmă îl veți duce de nas cu dobânzile! răspuse Mitral.

— Nu-i rău, zise Gobseck.

După ce schimbă o privire plină de subînțeleas cu Gobseck, Bidault, zis Gigonnet, ieși în fața cafenelei.

— Elisabeth, dă-i înainte! îi spuse el nepoatei sale. Omul tău e în mâna noastră, dar ai grijă de amănunte. Ai început-o bine, șmechero, nu te lăsa, unchiul tău te admiră!... Și îi bătu palma cu voioșie. Acum, continuă Mitral, Métivier și Chaboisseau ar putea să ne dea o mână de ajutor, ducându-se chiar astă-seară la redacția unui jurnal al opoziției ca să prindă mingea din zbor și să sprijine articolul guvernamental. Întoarce-te singură acasă, mititico, nu vreau să-i scap din mână pe acești doi corbi de mare.

Și intră iar în cafenea.

— Măine, fondurile vor porni spre destinația lor, însoțite de un cuvânt către casierul general. Pentru o sută de mii de taleri vom scoate de la „prietenii noștri” toate polițele sale, îi spuse Gigonnet lui Mitral când portărelul veni să stea de vorbă cu cămătarul.

A doua zi, numeroșii abonați ai unui jurnal liberal citiră la

rubrica *Noutăți pariziene* un articol înseriat prin autoritatea lui Chaboisseau și Métivier, acționari la două jurnale, cămătari în sectorul librăriei, tipografiei și papetăriei, și cărora niciun redactor nu le putea refuza nimic.

Iată articolul:

„Ieri, un jurnal guvernamental arăta ca succesor sigur al baronului de La Billardière pe domnul Baudoyer, unul dintre cetățenii cei mai recomandabili ai unui cartier foarte populat, unde binefacerile sale sunt tot atât de cunoscute ca și Cuvioșia Sa, de care face mult caz foaia guvernamentală; ea ar fi putut însă pomeni și despre meritele sale! Nu cumva, lăudând străvechea origine burgheză a domnului Baudoyer, care este, desigur, o noblețe ca oricare alta, a lăsat să se creadă că aceasta ar fi o cauză a eventualei excluderi a candidatului său? Inutilă perfidie! Conform obiceiului ei, nobila doamnă îl dezmiardă pe cel pe oare-l ucide. A-l numi pe domnul Baudoyer înseamnă a recunoaște virtuțile și meritele claselor mijlocii, ai căror apărători noi vom fi totdeauna, cu toate că suntem nevoiți să ne declarăm adesea învinși. Această numire ar fi un act de dreptate și de înțelepciune politică, pe oare ministerul nu și-l va îngădui. Foaia religioasă a dat dovadă, de astă dată, de mai multă inteligentă decât patronii ei; și va fi muștrată, fără îndoială.”

A doua zi dimineața, vineri, zi de primire la doamna Rabourdin, pe care des Lupeaulx o lăsase, la miezul nopții, strălucind de frumusețe, pe treptele Teatrului *des Bouffons*, dând brațul doamnei de Camps (doamna Firmiani se măritase), pișicherul curtezan se deșteaptă cu gândurile de răzbunare potolite sau mai bine zis răcorite: era îmbătat de ultima privire schimbată cu doamna Rabourdin.

„Mi-l voi apropia pe Rabourdin, iertându-l deocamdată, dar îmi voi scoate pârleala mai târziu; până una-alta, dacă el n-o să capete postul, va trebui să renunț la o femeie care

ar putea deveni unul dintre cele mai prețioase instrumente pentru o înaltă carieră politică; ea pricepe orice, nu se dă îndărăt din fata nici unei idei și apoi, fără ea, eu n-aș avea cum să cunosc, înaintea ministrului, planul noii administrații conceput de Rabourdin! Așadar, iubite des Lupeaulx, trebuie să faci totul pentru Célestine a ta. N-ai decât să te strâmbi, doamnă contesă, o vei invita pe doamna Rabourdin la prima duminică serată intimă.”

Des Lupeaulx era unul dintre oamenii aceia care, spre a-și satisface o pasiune, știu să-și ascundă bine răzbunarea într-un colț al inimii. Așa că hotărârea lui fu luată: se decise să susțină numirea lui Rabourdin.

— Îți voi dovedi, șefule dragă, că merit un post bun în temnița duminică diplomatică, vorbi singur, așezându-se la biroul din cabinetul său și desfășurând jurnalele.

Știa foarte bine, încă de ieri de la ora cinci, ceea ce va conține foaia guvernamentală, încât lectura ei nu putea decât să-l amuze; totuși o deschise spre a-și arunca ochii asupra articolului despre de La Billardièrre, gândindu-se la încurcătura în care-l pusese du Bruel când acesta îi prezentase redactarea glumeață a lui Bixiou. Nu-și putu reține râsul recitind biografia fostului conte de Fontaine, mort cu câteva luni mai înainte, și pe care o reprodusesse pe seama lui de La Billardièrre, când, deodată, privirea îi fu izbită de numele lui Biaudoyer. Citi cu furie pârdașnicul articol care angaja ministerul. Sună imediat și dădu ordin să vină Dutocq, spre a-l trimite la gazetă. Dar nu mică îi fu mirarea când citi răspunsul opoziției, căci, din întâmplare, în mână îi căzu imediat după aceea foaia liberală! Lucrurile deveneau serioase. Cunoștea partida, și intrusul care-i încurca socotelile părea a fi un șarlatan foarte dibaci, care se folosea cu o mare istețime de două gazete rivale și care începuse lupta în aceeași seară, ghicind gândurile ministrului! Crezu a recunoaște stilul unui gazetar liberal pe care-l întâlnea adesea și se hotărî să-l descoase în cursul serii, la Operă.

Dutocq intră în birou.

— Citește, îi zise des Lupeaulx întinzându-i cele două jurnale și continuând să parcurgă celelalte foi spre a vedea dacă Baudoyer nu mai trăsese și alte sfori. Să-mi afli cine a îndrăznit să-și bată joc de minister în felul acesta.

— În niciun caz nu poate fi domnul Baudoyer, răspunse Dutocq; el n-a plecat ieri deloc de la birou. Nu e nevoie să mă mai duc la gazetă. Ieri, pe când dădeam articolul dumneavoastră, l-am văzut pe un abate care venise acolo cu o scrisoare din partea Marii Duhovnicii¹³⁵, scrisoare în fața căreia v-ați fi înclinat chiar și dumneavoastră.

— Dutocq, știu că îl urăști pe Roubourdin, dar n-ai dreptate, fiindcă el s-a opus de două ori la destituirea dumată. De fapt, nu suntem niciodată stăpâni pe sentimentele noastre și adesea se întâmplă să dușmănim tocmai pe cei care ne fac bine. Vreau să știi doar atât că, dacă îți vei îngădui cea mai mică trădare față de Roubourdin înainte de a-ți fi dat eu dezlegare, va fi în dauna dumată, căci în cazul acesta poți să mă consideri și pe mine un dușman al dumată. Cât despre gazeta amicului meu, Marea Duhovnicie n-are decât să-și ia asupra-și numărul abonaților noștri, dacă ține cu orice chip. Suntem la sfârșitul anului, problema abonamentului va fi discutată în curând, și-o să vedem noi! Iar cât privește postul lui de La Billardiére, nu-i decât o cale de a pune capăt acestei chestiuni, anume: să facem numirea chiar astăzi.

— Domnilor, strigă Dutocq întorcându-se în birou și adresându-se colegilor săi, nu știu dacă Bixiou are darul de a prezice viitorul, dar, dacă n-ați citit încă ziarul

¹³⁵ *Marea Duhovnicie* – instituție administrativ-religioasă, al cărei personal se ocupa cu distribuția pomenilor regale; în regimul feudal „le grand aumônier” dispunea de anumite drepturi de numiri, amnistieri etc.; instituția a fost suprimată în 1790, restabilită de Napoleon și desființată din nou în 1830; n-a mai funcționat apoi decât sub Napoleon al III-lea; în 1829, „le grand aumônier” era cardinalul prinț de Croy, iar „le premier aumônier” era contele Frayssinous.

guvernamental, vă invit să studiați articolul despre Baudoyer publicat acolo; după aceea, întrucât Fleury are foaia opoziției, puteți vedea în ea replica. Fără discuție, domnul Rabourdin are foarte multe merite, dar un om care, în timpul nostru, face bisericilor danii în chivoturi de șase mii de franci, pe legea mea, are și el merite!

Bixiou
(*intrând*)

Ce ziceți de „Scrisoarea întâi către Corintieni”¹³⁶, publicată în gazeta bisericească, și de „Epistola către miniștri”, din gazeta liberală?... Du Bruel, ce face domnul Rabourdin?

Du Bruel
(*venind la ei*)

Nu știu. (*Îl ia pe Bixiou în biroul său și-i vorbește încet.*) Iubitul, genul dumitale de a da ajutor oamenilor se aseamănă cu al călăului, care îți leagă picioarele ca să-ți taie mai ușor gâtul. M-ai făcut să primesc de la des Lupeaulx o săpuneală pe care prostia mea a meritat-o. Articolul despre de La Billardièrre a fost caraghios. N-am să uit că mi-ai făcut-o! Prima fraza părea să spună regelui: „E timpul să crăpi”. Fraza despre Quiberon dădea a se înțelege limpede că regele e un... În fine, totul e o batjocură.

Bixiou
(*izbucnind în râs*)

Poftim, te-ai supărat! Așadar nu putem să mai glumim?

¹³⁶ *prima către corintieni* – prima din cele două epistole adresate de apostolul Pavel corintienilor (Noul Testament), epistolă în care le dă sfaturi practice și le face mustrări.

Du Bruel

Să glumim! Când vei cere să fii numit subșef, o să ți se răspundă cu glume, iubitule.

Bixiou

(pe un ton amenințător)

Ne-am supărat?

Du Bruel

Da.

Bixiou

(scurt)

Regret, cu atât mai rău pentru dumneata.

Du Bruel

(pe gânduri)

Dumneata ai ierta așa ceva?

Bixiou

(cu dezmierdare)

Unui prieten, cred că da! *(Se aude glasul lui Fleury.)* Auzi-l pe Fleury care-l beștelește pe Baudoyer. Ei, ce zici, nu-i așa că totul a fost bine ticluit? Baudoyer va obține postul. *(Confidențial.)* La urma urmei, cu atât mai bine. Du Bruel, gândește-te la ceea ce-o să urmeze. Rabourdin ar fi un laș dacă iar rămâne ca subaltern al lui Baudoyer, el își va da demisia, fi astfel se vor face două locuri libere. Dumneata

vei fi numit șef de secție și mă vei lua și pe mine ca subșef. O să facem vodeviluri împreună, iar la birou eu o să iau asupră-mi și lucrările dumitale.

Du Bruel
(zâmbind)

Așa-i, la asta nu mă gândisem. Bietul Rabourdin! Situația lui o să mă întristeze, totuși.

Bixiou

Aha, l-ai îndrăgit? (*Schimbând tonul.*) Ei bine, eu unul nu-l plâng. Oricum, e bogat. Nevastă-sa dă serate, dar pe mine nu mă invită, eu care mă duc peste tot! Ei, haide, dragul meu du Bruel, la revedere, și fără pică! (*Străbate biroul celorlalți și se îndreaptă spre ieșire.*) La revedere, domnii mei. Nu v-am spus eu încă de ieri că un om virtuos și plin de merite n-ajunge nicăieri, chiar dacă are o soție frumoasă?

Fleury

În schimb, dumneata te-ai procopsit!

Bixiou

N-ai greșit, Cincinatus! O să-mi dați o masă la *Rocher de Cancale*.

Poiret

Eu niciodată nu știu ce vrea să spună dom' Bixiou.

Phellion

(cu un aer elegiac)

Domnul Rabourdin citește atât de rar jurnalele, că n-ar fi rău să i le ducem noi, cei de aici, lipsindu-ne de ele pentru un moment. (*Fleury îi dă gazeta sa, Vimeux pe cea a biroului, el le ia și iese.*)

În aceleași clipe, des Lupeaulx, care cobora ca să ia dejunul cu ministrul, se întreba dacă, înainte de a folosi floarea aleasă a șireteniei sale față de soț, nu-i mai prudent să sondeze inima soției, spre a ști dacă va fi răsplătit pentru devotamentul său. Își pipăia bucățica de inimă pe care o avea, când, pe scară, se întâlnește cu avocatul lui, care-l întâmpină zâmbindu-i cu familiaritatea oamenilor ce se știu indispensabili:

— Îmi îngăduiți două vorbe, Excelență?

— Ce-i, dragă Desroches? făcu omul politic. Ce s-a mai întâmplat? Domnii aceia se supără, dar nu știu să procedeze ca mine: să aștepte!

— Am alergat să vă previn că toate polițele dumneavoastră sunt în mâinile jupânilor Gobseck și Gigonnet, pe numele unui oarecare Samanon.

— Tocmai ei, care au câștigat prin mine sume imense?

— Ascultați-mă, îi șopti avocatul la ureche, Gigonnet se numește Bidault și e unchiul lui Saillard, casierul dumneavoastră, iar Saillard e socrul unui oarecare Baudoyer, care se crede îndreptățit să capete postul vacant din ministerul dumneavoastră. N-am făcut bine că v-am prevenit?

— Mulțumesc, făcu des Lupeaulx, salutându-l pe avocat cu un aer distins.

— Cu o semnătură, veți avea chitanța, adăugă Desroches, retrăgându-se.

„Iată ce de sacrificii! Își spuse des Lupeaulx. E cu neputință să-i vorbesc despre toate acestea unei femei,

zâmbi el. Célestine face, oare, cât chitanța tuturor datoriilor mele? Am să mă duc s-o văd chiar în dimineața asta.”

Astfel, frumoasa doamnă Rabourdin avea să fie, peste câteva ore, arbitrul destinului soțului ei, fără ca nicio putere s-o poată preveni despre importanța răspunsurilor sale, fără ca niciun semnal s-o anunțe din vreme pentru a-și potrivi îmbrăcămintea și glasul. Din nefericire, ea era sigură de izbândă; nu știa că Rabourdin e amenințat din toate părțile de săpăturile tainice ale sobolilor.

— Excelență, zise des Lupeaulx intrând în micul salon unde se lua dejunul, ați citit articolul despre Baudoyer?

— Pentru numele lui Dumnezeu, dragul meu, răspunse ministrul, să lăsăm, măcar acum, numirile. Destul mi s-a împuiat capul, ieri, cu chivotul acela. Spre a-l salva pe Rabourdin, va fi nevoie să supunem înaintarea lui Consiliului de Miniștri, dacă vreau să nu mi se forțeze mâna. M-am saturat până-n gât de toate astea. Spre a-l păstra pe Rabourdin, trebuie să-l avansăm pe un anume Colleville...

— Vreți să-mi lăsați mie conducerea acestui vodevil și dumneavoastră să nu vă mai amestecați? Am să vă înveslesc în fiecare dimineață cu povestirea partidei de șah pe oare o voi susține împotriva Marii Duhovnicii, zise des Lupeaulx.

— Prea bine, îi spuse ministrul, înțelege-te cu șeful personalului. Află că nimic nu poate atinge mai mult sensibilitatea regelui ca motivele cuprinse în gazeta opoziției. Poftim de condu un minister cu oameni ca Baudoyer!

— Un nătărău smerit, adăugă des Lupeaulx; pe deasupra, e tot atât de incapabil ca și...

— Ca și de La Billardièrre, completă ministrul.

— De La Billardièrre avea cel puțin distincția unui gentilom al Curții, reluă des Lupeaulx. Doamnă, rosti el, adresându-se contesei, acum e necesar ca doamna Rabourdin să fie invitată la viitoarea dumneavoastră serată

intimă; țin să subliniez că e prietenă cu doamna de Camps, au fost aseară împreună la *Théâtre des Italiens*, și că am cunoscut-o în salonul familiei Firmiani. De altfel, vă veți convinge singură că e o persoană care nu poate compromite un salon.

— Invit-o, draga mea, pe doamna Rabourdin, și să vorbim de altceva, zise ministrul.

„Célestine mi-a căzut în gheară!” își spuse des Lupeaulx, urcându-se din nou în biroul lui spre a-și pune un costum de dimineață.

Căsniciile pariziene sunt sfâșiate de dorința de a ține pasul cu luxul care le înconjoară din toate părțile, de aceea puține au înțelepciunea de a-și echilibra situația dinafară cu bugetul dinăuntru. Dar poate că viciul acesta face parte din acel patriotism francez care are drept scop să păstreze supremația Franței în materie de ținută. Franța domină Europa prin costum, aici fiecare om simte nevoia de a deține un sceptru comercial care face din modă, în Franța, ceea ce este marina în Anglia. Această patriotică patimă care te silește să jertfești totul *aparenței*, cum spunea d'Aubigné în timpul lui Henric al IV-lea, este pricina tainicei și nesfârșitei trude ce ocupă întreaga dimineață a parizienelor, atunci când ele vor, așa cum voia doamna Rabourdin, să ducă o viață pe picior mare cu douăsprezece mii de livre, în timp ce multor bogătașe nu le ajung pentru asta nici treizeci de mii. Astfel, în fiecare vineri, zi de primire, doamna Rabourdin ajuta fetei din casă să strângă prin odăi, căci bucătăreasa se ducea dis-de-dimineață la piață, iar feciorul curăța argintăria, netezea șervetele, ștergea cristalele. Dacă, dintr-o distracție a portăresei, cineva neprevenit ar fi urcat pe la ora unsprezece sau douăsprezece la doamna Rabourdin, ar fi găsit-o, în mijlocul unei dezordini lipsite de pitoresc, într-un capot de casă, cu niște papuci vechi în picioare, nepieptănată, aranjând ea însăși lămpile, așezând glastrele sau pregătindu-și la

repezeală un dejun puțin poetic. Vizitatorul, căruia tainele vieții pariziene i-ar fi rămas necunoscute până atunci, s-ar învăța desigur minte și n-ar mai călca niciodată în culisele unui teatru; arătându-l de îndată ca pe un om în stare de cele mai mari mârșăvii, femeia, surprinsă în intimitatea ei de dimineață, ar bate toba despre neghiobia și indiscreția lui până l-ar distruge cu totul. Parizianca, atât de îngăduitoare față de o curiozitate oare-i face plăcere, este neîndurătoare cu una care lovește în prestigiul ei. De aceea, o asemenea încălcare de domiciliu nu este, cum spune poliția corecțională, un atac la pudoare, ci un furt prin spargere, și anume furtul a ceea ce e mai de preț, *creditul*! O femeie se lasă de bunăvoie să fie văzută îmbrăcată sumar, sau cu părul despletit; dacă are un păr natural, ea câștigă chiar; dar pentru nimic în lume nu vrea să fie văzută dereticând prin casă, căci atunci își pierde *aparența*. Doamna Roubourdin era în febra pregătirilor zilei sale de primire, se afla în mijlocul proviziilor pescuite de bucătăreasă în oceanul Halelor, în momentul când domnul des Lupeaulx ajunsese pe neașteptate la dânsa. Firește, secretarul general era ultimul om la care frumoasa Roubourdin se gândea că ar putea s-o viziteze în clipa aceea. De aceea auzind pași pe palier, ea exclamă: „Vai, a și venit coaforul!” Exclamație la fel de puțin plăcută pentru des Lupeaulx, pe cât de puțin plăcută fu pentru Célestine apariția lui. Ea fugi și se ascunse în dormitor, unde domnea o cumplită harababură de mobile, ce nu se cuvine să fie văzute, și de lucruri dintre cele mai eterogene în materie de elegantă, un adevărat carnaval domestic. Dar neobrăzatul des Lupeaulx se luă după frumoasa înspăimântată, într-atât de nostimă îi păru în goliciunea ei. E greu de spus ce anume din înfățișarea ei putea să-i ademenească mai mult privirea! Carnația, care i se zărea printr-o deschizătură a cămășutei, părea de o mie de ori mai ispititoare decât atunci când e strânsă cu grație între linia circulară imprimată pe piele de corsetul de catifea și între rotunjimile

suave ale celui mai frumos gât de lebedă pe care un îndrăgostit îl va fi sărutat vreodată înainte de bal. Când privirea ți se oprește asupra unei femei dichisite, care lasă să se vadă un decolteu splendid, îți vine să crezi că ai în față un desert ce încoronează un minunat ospăț. Dar când se strecoară printre stofa boțită din pricina dormitului, ea întâlnește unghere ațâțătoare și se îmbată de plăcere, ca și cum ai mușca dintr-un măr rumenit furat din ramura unui pom.

— Așteaptă! Așteaptă acolo! strigă frumoasa pariziancă, zăvorind ușa în dosul căreia se ascundea dezordinea sa.

O sună pe Thérèse, fata din casă, pe bucătăreasă, pe fecior, le ceru repede un șal, poruncind ca decorul să se schimbe ca la o lovitură de gong a mașinistului de la Operă. Într-adevăr, lovitura de gong nu întârzie. Cât ai bate din palme – un adevărat fenomen! — camera căpătă o înfățișare matinală foarte îmbietoare, armonizată cu o găteală înfiripată la iuțeală, spre cea mai mare glorie a acestei femei, fără tăgadă maestră în așa ceva.

— Dumneata! se miră ea. La ora asta! Ce s-a întâmplat?

— Lucrul cel mai grav din lume, răspunse des Lupeaulx. E nevoie ca astăzi să ne înțelegem definitiv.

Célestine privi în ochelarii bărbatului din fața ei și înțelese totul.

— Viciul meu principal, răspunse ea, este de a fi peste măsură de capricioasă, așa că nu amestec simțămintele mele proprii cu politica. Să vorbim despre politică; de afaceri vom vedea după aceea. De altminteri, asta nu-i o fantezie, e o consecință a gustului meu artistic, care mă oprește de a pune culorile la întâmplare, de a îmbina lucruri ce nu se potrivesc, și care îmi dictează să mă feresc de disonanțe. Noi, femeile, avem și noi politica noastră!

Timbrul vocii ei, gesturile elegante produsese îndată efectul dorit și transformară brutalitatea secretarului general într-o curtenire sentimentală: ea îl întoarse din nou la rolul lui de îndrăgostit. O femeie frumoasă și pricepută

știe să creeze în jurul ei o atmosferă în care nervii se destind, sentimentele se îmblânzesc!

— Dumneata habar n-ai de ceea ce se petrece, începui din nou, pe neașteptate, des Lupeaulx, care voia să pară brutal. Citește.

Și îi întinse grațioasei doamne Rabourdin cele două gazete, în care încadraseră fiecare articol în câte un chenar roșu. Pe când citea, șalul Célestinei se desprinsese fără ca ea să-și dea seama, sau poate chiar cu voința ei, de altfel foarte bine jucată. La o vârstă când năvala gândurilor e dictată de repeziciunea lor, des Lupeaulx nu-și mai putu păstra sângele rece, după cum nici Célestine nu și-l mai păstra pe al ei.

— Vai, dar e îngrozitor! exclamă ea. Cine e acest Baudoyer?

— Un tont, răspunse el, dar - îl vezi?! — se închină la moaște și o să-și atingă scopul, ajutat de-o mână dibace care trage sforile.

Amintirea datoriilor bănești trecu deodată prin fața ochilor doamnei Rabourdin și o orbi, ca și cum ar fi zărit două fulgere izbucnite unul după altul; urechile începură să-i țiue cu putere din pricina sângelui care-i bătea în artere; rămase ca năucită, cu privirea înțepenită pe o agățătoare de haine, dar fără s-o vadă.

— Dumneata n-o să ne părăsești încă, nu-i așa? îi spuse lui des Lupeaulx, mângâindu-l cu privirea, ca și cum ar fi vrut să-l păstreze lângă ea.

— Depinde, rosti el, răspunzând acestei ocheade printr-o privire pătrunzătoare care o făcu pe sărmana femeie să roșească.

— Dacă umbli după arvună, ai să scapi din mână prețul, zise ea, râzând. Te credeam mai mărinimos decât ești în realitate. În schimb, dumneata mă socoți pe mine mică la suflet și calculată.

— Nu m-ai înțeles, continuă el cu un aer subtil. Voiam să spun că n-aș putea să ajut un om care uneltește împotriva

mea, ca Nechibzuitul contra lui Mascarille¹³⁷.

— Ce însemnează aceste cuvinte?

— Asta îți va dovedi cât sunt de mărinimos.

Și-i dădu doamnei Rabourdin documentul furat de Dutocq, arătându-i pasajul unde bărbatul ei îl analizase atât de amănunțit.

— Citește!

Célestine recunoscuse scrisul, citi și păli sub această lovitură de măciucă.

— În acest document e vorba despre toate serviciile publice, adăugă des Lupeaulx.

— Din fericire, îngăimă ea, numai dumneata deții această lucrare, pe care eu nu mi-o pot explica.

— Cel care a furat-o nu-i atât de prost ca să nu-și fi făcut o copie; e prea mincinos pentru a o mărturisi și prea priceput în meseria lui pentru a o restitui, așa că n-am încercat nici măcar să-i vorbesc despre asta.

— Cine-i acela?

— Impiegatul dumneavoastră principal.

— Dutocq! Totdeauna ți se răspunde cu rău la o faptă bună... Dar ăsta-i un câine care n-așteaptă decât un os, adăugă ea.

— Știi ce vor să-mi pregătească, mie, un biet secretar general?

— Ce?

— Am o datorie de vreo treizeci și câteva miișoare de franci. O să-ți faci o părere proastă despre mine aflând că datorez numai atât; dar, mă rog, în privința asta sunt într-adevăr mic! Ei bine, unchiul lui Baudoyer a cumpărat toate polițele mele și, fără îndoială, se pregătește să-mi înapoieze

¹³⁷ *Nechibzuitul contra lui Mascarille* - în comedia lui Molière, „*L'Étourdi*” (Nechibzuitul), tânărul Lélie, în favoarea căruia istețul valet Mascarille urzește tot felul de planuri pentru a-l apropia de iubita lui, răstoarnă aceste planuri prin intervențiile lui necugetate. „*L'Étourdi*”, reprezentat în 1658, a fost unul dintre cele mai mari succese teatrale din secolul al XVII-lea.

titlurile.

— Dar asta-i ceva infernal.

— Dimpotrivă, e ceva monarhic și creștinesc, întrucât în afacerea asta și-a vârât nasul și Marea Duhovnicie...

— Și ce-ai de gând să faci?

— Dumneata ce-mi poruncești să fac? rosti el cu o mare grație, întinzându-i mâna.

Célestine nu-l mai găsi nici urât, nici bătrân, nici năclăit de pudră, nici secretar general, și nici măcar mârșav, totuși nu-i dădu mâna: seara, în salonul ei, l-ar fi lăsat să-i prindă mâna de o sută de ori, dar dimineața, fiind singură cu el, gestul acesta ar fi însemnat o făgăduință aproape pozitivă, care ar fi putut să ducă departe.

— Și se mai spune că oamenii politici n-au inimă! exclamă ea, voind să îndulcească asprimea refuzului prin grația vorbelor. Iată ceea ce m-ar fi îngrozit! adăugă apoi cu aerul cel mai nevinovat din lume.

— E o calomnie, răspunse des Lupeaulx. Unul dintre cei mai statornici diplomați, care se află la putere de când a deschis ochii pe lume, s-a căsătorit de curând cu fiica unei actrițe, pe care a introdus-o în palatul cel mai închis chiar și pentru nobileme.

— Și-o să ne ajuți?

— Lucrez la înaintări. Dar nu vreau să fiu înșelat!

Célestine îi întinse mâna ca să i-o sărute și-i atinse obrazul cu răsuflarea sa.

— Ești al meu, zise ea.

Des Lupeaulx fu încântat de aceste cuvinte. (Seara, la Operă, înfumuratul povesti precum urmează: „O femeie, nevoind să-i spună unui bărbat că e a lui, mărturisire pe care o femeie bine n-o face niciodată, i-a spus: «Ești al meu!» Cum găsești întorsătura?»)

— Atunci fii aliata mea, reluă el. Soțul dumitale i-a vorbit ministrului despre un proiect administrativ din oare face parte documentul în care eu sunt încondeiat atât de bine; caută de-l află și spune-mi, diseară, ce conține.

— S-a făcut! răspunse ea, fără să vadă ce mare importanță putea să aibă faptul că des Lupeaulx venise la ea atât de dimineață.

— Doamnă, a sosit coaforul, anunță fata din casă.

„S-a lăsat așteptat, nu știu ce-aș fi făcut dacă ar fi întârziat și mai mult!” gândi Célestine.

— Nici nu bănuiești până unde merge devotamentul meu, îi spuse des Lupeaulx, ridicându-se. Vei fi invitată la prima serată particulară a soției ministrului...

— Ah, ești un înger, răspunse Célestine. Acum îmi dau seama de dragostea dumitale: mă iubești într-un chip înțelegător.

— Diseară, copilă dragă, reluă el, mă voi duce la Operă să aflu numele jurnaliștilor care conspiră pentru Baudoyer și-o să ne încrucișăm spadele cu ei.

— Prea bine, dar vei veni să cinezi aici, nu-i așa? Am căutat și am procurat lucrurile care știu că-ți plac.

„Toate astea seamănă, oricum, atât de mult a iubire, încât e plăcut să te lași amăgit o bucată de timp! își spuse des Lupeaulx pe când cobora scările. Dar, dacă-și bate cumva joc de mine, am să prind de veste la vreme: înainte de semnarea numirii o să-i pregătesc cea mai șireată cursă, spre a-i citi în inimă. Pisicuțelor, vă cunoaștem noi, căci, până la urmă, femeile nu sunt altceva decât semenele noastre! Să ai de-a face cu o femeie de douăzeci și opt de ani, care e virtuoaasă și care stă aici, în strada Duphot, iată o fericire rară ce merită într-adevăr osteneala de a fi cultivată.”

Și fluturașul ce candida la deputăție sărea câte două trepte dintr-odată.

„Doamne, omul ăsta fără ochelari și pudrat trebuie să fie tare caraghios în halat, își spunea Célestine, dar are cangea la spate și mă trage exact acolo unde vreau să ajung: la ministru. Și-a jucat bine rolul în comedia mea.”

Când, la orele cinci, Rabourdin se întoarse acasă pentru a

se găti de seară, soția sa veni în camera lui, în timp ce el se îmbrăca, și-i arătă documentul acela de care bietul om avea să se lovească pretutindeni, ca de papucul dintr-o povestire din *O mie și una de nopți*.

— Cine ți l-a dat? o întrebă Rabourdin înmărmurit.

— Domnul des Lupeaulx.

— A fost aici?! exclamă el aruncând soției sale o privire care ar fi făcut desigur să înghețe pe o femeie vinovată, dar care acum întâlnește o frunte nemișcată și niște ochi șagalnici.

— Și o să vină și la cină! răspunse ea. De ce pari atât de speriat?

— Draga mea, zise Rabourdin, des Lupeaulx e omul pe care eu l-am jignit mortal, și oameni ca el nu iartă nimic; cu toate astea, el mă îndrăgește! Crezi că nu-mi dau seama pentru ce?

— Omul ăsta, reluă ea, mi se pare înzestrat cu mult gust, astfel că nu-l pot vorbi de rău. Și, pe urmă, nu văd nimic mai măgulitor pentru o femeie decât a ști să trezească un simțământ amorțit. După...

— Destul cu glumele, Célestine! Cruță pe un biet om nenorocit. Nu-i mai pot vorbi ministrului și e în joc onoarea mea de soț.

— Dumnezeuule, nu! Lui Dutocq i se va făgădui un post, iar tu vei fi numit șef de diviziune.

— Te înțeleg, draga mea, zise Rabourdin; numai că jocul pe care-l faci tu e la fel de dezonorant ca și când la mijloc ar fi într-adevăr ceva. Minciuna e minciună, iar o femeie cinstită...

— Lasă-mă atunci să mă folosesc de aceleași arme întrebuințate împotriva noastră.

— Célestine, omul ăsta, cu cât se va vedea prins mai prosteste în capcană, cu atât se va răzbuna mai cumplit pe mine.

— Și dacă îl înfrâng?

Rabourdin se uită uimit la soția lui.

— Nu mă gândesc decât la înaintarea ta, și e timpul s-o

obții, dragul meu! continuă Célestine. Numai că tu iei ogarul drept vânat, adăugă ea după o pauză. În câteva zile, des Lupeaulx își va fi îndeplinit pe de-a-ntregul misiunea. În timp ce tu te zbați să-i vorbești ministrului, și chiar înainte de a izbuti să-l vezi, eu îi voi spune totul. Te-ai muncit și-ai asudat atâta ca să făurești un proiect pe care-l ascundeai de mine; soția ta va face însă mai mult în trei luni decât ai făcut tu în șase ani. Povestește-mi și mie în ce constă sistemul tău!

Rabourdin, pregătindu-se să-și radă barba și după ce obținut din partea soției lui făgăduința de a nu spune nimănui nicio vorbă în legătură cu lucrarea sa, prevenind-o că a-i destăinui o, singură idee lui des Lupeaulx însemna a lăsa oala cu smântână la botul pisicii, începu să-i vorbească despre proiect.

— Cum de nu mi-ai pomenit niciodată despre asta, Rabourdin? zise Célestine, tăind vorba soțului ei după a cincea frază. Ai fi fost scutit de atâta trudă zadarnică. Înțeleg să fii orbit de o idee o clipă; dar să fii timp de șase sau șapte ani, iată ceea ce nu mai pricep deloc. Așadar, vrei să reduci bugetul... ah, ce concepție banală și burgheză! Dar ar trebui, dimpotrivă, să ajungem la un buget de două miliarde, Franța ar fi atunci de două ori mai puternică. Un sistem nou, cu adevărat, ar fi să pui totul în mișcare prin împrumuturi, așa cum susține domnul de Nucingen. Vistieria cea mai sărăcăcioasă e aceea care-i plină de bani fără întrebuințare. Datoria unui ministru de Finanțe este să arunce banii pe fereastră, ei se vor întoarce la el prin pivnițe, iar tu vrei să-l faci să tină comorile îngropate! Numărul slujbașilor ar trebui mărit, iar nu redus. În loc să plătești rente, ar trebui să înmulțești rentierii. Dacă Bourbonii vor să domnească în pace, ei trebuie să ridice rentieri până și în cele mai mici târgușoare, și mai ales să nu îngăduie străinilor să încaseze dobânzi în Franța, căci într-o bună zi aceștia vor căuta să pună mâna pe capital, pe când, dacă toate rentele rămân în Franța, atunci

nici Franța, nici creditul nu vor pieri. Așa a fost salvată Anglia. Planul tău e un plan demn de mica burghezie. Un om ambițios n-ar trebui să se prezinte în fața ministrului său decât făcând ceea ce a făcut Law – lăsând la o parte ghinioanele lui – adică explicându-i puterea creditului, demonstrându-l că nu trebuie să amortizăm capitalul, ci dobânzile, așa cum procedează englezii...

— Bine, Célestine, zise Rabourdin, amestecă toate ideile laolaltă, fă-le să se bată cap în cap, distrează-te cum te-ai distra cu niște jucării, sunt obișnuit cu asta! Dar nu critica o lucrare pe care tu n-o cunoști încă.

— Am nevoie, răspunse ea, să cunosc un plan a cărui concepție de bază e ca Franța să fie administrată de șase mii de funcționari, în loc de douăzeci de mii? Dar, dragul meu, orice rege al Franței care ar încerca să execute un asemenea plan – fie el întocmit și de un om de geniu – ar însemna să se detroneze singur. Poți supune o aristocrație feudală, doborând câteva capete, dar nu poți supune o hidră cu o mie de brațe. Nu, pe cei mici nu-i poți strivi, ei sunt prea turtiți sub talpa cizmei. Și între noi fie zis, cu miniștrii de azi, păcătoși cum îi știm, vrei tu să pui în mișcare oamenii? Pui în mișcare dobânzile, dar nu oamenii: ei au glas și țipă, în vreme ce banii sunt muți.

— Célestine dragă, dacă vorbești întruna și dacă iei problema în glumă, n-o să ne putem înțelege niciodată...

— Ah, acumă văd la ce servește tabelul acela în care tu ai făcut caracterizarea tuturor capacităților administrative, reluă ea, fără a-și asculta soțul. Dumnezeu, ți-ai ascuțit singur satârul spre a-ți tăia capul. Sfântă Fecioară, de ce nu m-ai întrebat și pe mine? Te-aș fi împiedicat de a așterne pe hârtie o singură linie; sau, cel puțin, dacă ai fi ținut cu orice chip să întocmești acest memoriu, l-aș fi copiat eu, astfel încât el n-ar fi ieșit niciodată de aici... Doamne, de ce nu mi-ai spus nimic? Ah, bărbații! Sunt în stare să doarmă în același pat cu o femeie și să păstreze față de ea un secret timp de șapte ani! Șapte ani... să se ascundă de o

biată femeie, să se îndoiască de devotamentul ei!

— Dar, îndrăzni Rabourdin, iată unsprezece ani de când eu nu pot să deschid gura fără ca tu să nu-mi tai vorba și să nu-ți impui ideile tale, călcându-le pe ale mele în picioare... Ce știi tu despre lucrarea mea?

— Ce știi? Totul!

— Atunci spune-mi și mie! țipă Rabourdin, pentru prima dată scos din fire de când se însurase.

— Bine, acum e șase jumătate, bărbierește-te și îmbracă-te, răspunse ea așa cum răspund toate femeile când sunt silite să vorbească despre un lucru asupra căruia ele vor să păstreze tăcere. Mă duc să mă pregătesc și eu, vom amâna discuția pe altă dată, fiindcă nu vreau să fiu enervată în ziua de primire. Doamne, ce om! exclamă ea plecând, să muncească șapte ani ca să-și pregătească singur prăbușirea! Și să se ferească de soția lui!

Dar se întoarse din drum.

— Dacă m-ai fi ascultat la timp, n-ai fi intervenit ca să-l păstrezi pe impiegatul tău principal, care deține, de bună seamă, o copie autografiată a acestui blestemat document! La revedere, deșteptule!

Văzându-și soțul într-o atitudine tragică de durere, își dădu seama că mersese prea departe, se repezi ța el, îl îmbrățișă, așa plin de săpun cum era, și-l sărută cu înduioșare.

— Dragul meu Xavier, nu te supăra, îi spuse apoi. Diseară vom studia împreună proiectul tău, vei vorbi cât vei pofti, iar eu te voi asculta oricât vei voi tu... Îți place așa? Haide, nu vreau nimic altceva.

Și Célestine începu să râdă. Rabourdin nu se putu opri de a râde și el, căci soția lui avea buzele albe de spumă, iar glasul ei descătușase comorile celei mai adânci și mai curate afecțiuni.

— Du-te de te-mbracă, draga mea, și jură-mi că n-ai să-i spui nimic lui des Lupeaulx! Iată singura pedeapsă pe care ți-o impun.

— Pedepsă?... făcu ea. Atunci nu jur nimic!

— Bine, Célestine, eu ți-am spus în glumă un lucru foarte serios.

— Diseară, răspunse ea, secretarul general va afla cu cine o să ne luptăm, iar eu știu pe cine să atac.

— Pe cine? întrebă Rabourdin.

— Pe ministru, răspunse ea înălțându-se în vârful picioarelor.

Cu toată grația drăgăstoasă a scumpei lui Célestine, Rabourdin nu putu să înlăture câteva gânduri dureroase ce-i întunecară fruntea în timp ce se îmbrăca.

„Oare când va ajunge să mă prețuiască? își spunea el. N-a înțeles nici măcar atât: că ea singură a fost cauza acestei lucrări! Câtă zăpăceală... și câtă ascuțime de spirit! Dacă nu m-aș fi însurat, aș fi fost avansat de mult și acum aș fi fost un om bogat! Aș fi economisit cinci mii de franci pe an din salariu. Chivernisindu-i cum trebuie, aș fi avut astăzi o rentă de zece mii de livre, în afară de postul meu, aș fi fost holtei și aș fi avut posibilitatea de a ajunge departe printr-o căsătorie... Da, gândi el după o scurtă întrerupere, acum însă sunt legat de Célestine și de cei doi copii.”

Dădea vina pe fericirea sa. În căsniciile cele mai armonioase apar totdeauna momente de regret. Trecu în salon și începu să-și admire apartamentul.

„În tot Parisul nu se găsesc două femei care să știe să se descurce așa de bine ca ea. Să faci toate astea cu un venit de douăsprezece mii de livre! Își spuse el privind glastrele pline cu flori și gândindu-se la satisfacțiile vanității pe care aveau să i le procure invitații. Ar fi meritat să fie soția unui ministru. Când mă gândesc că soția ministrului meu nu-i oferă nimic, că are aerul unei burgheze respectabile, iar când se află la Curte, în saloane...”

Își mușcă buzele. Bărbații prea ocupați își fac idei atât de false despre menaj, încât pot fi ușor convinși că n-au nimic cu o sută de mii de franci și că au totul cu douăsprezece mii.

Deși era așteptat cu foarte multă nerăbdare, deși fuseseră pregătite toate laudele pentru lăcomia lui de mâncăcios neîntrecut, des Lupeaulx nu veni la cină; el își făcu apariția târziu în cursul serii, pe la miezul nopții, moment în care conversația devine, în toate saloanele, mai intimă și mai confidențială. Andoche Finot, jurnalistul, rămăsese acolo și după această oră.

— Am aflat totul, zise des Lupeaulx după ce se instală comod pe canapeaua de lângă cămin, cu ceașca de ceai în mână, în timp ce doamna Rabourdin stătea în picioare în fața lui, cu o farfurie încărcată de sandvișuri și felii dintr-o prăjitură denumită foarte potrivit *prăjitura de plumb*¹³⁸. — Finot, iubitul și inteligentul meu prieten, ai putea să faci un mare serviciu drăgălașei noastre regine de astă-seară punând câțiva copoi pe urmele oamenilor despre care o să vorbim acum. — Dumneata, adăugă el adresându-se lui Rabourdin și coborându-și glasul ca să nu fie auzit decât de cele trei persoane cărora li se adresa, ai ca rivali cămătarii și clerul, banii și biserica. Articolul apărut în jurnalul liberal. a fost cerut de un bancher bătrân față de care gazeta este obligată, dar omulețul care l-a scris n-are niciun interes în afacerea asta. Redactorul-șef al acestui jurnal va fi schimbat în trei zile, dar despre asta o să vorbim mai pe urmă. Opoziția regalistă – fiindcă avem, grație domnului de Chateaubriand, o opoziție regalistă, ceea ce înseamnă că există regaliști care trec la liberali... dar să nu facem politică înaltă – acești asasini ai lui Carol al X-lea mi-au făgăduit sprijinul lor, cerând ca preț al numiri; dumitale admiterea de către guvern a unuia dintre amendamentele lor. Toate bateriile mele sunt gata de luptă. Dacă o să ne fie impus Baudoyer, vom riposta Marii Duhovnicii: „Cutare și cutare jurnal, sau domni: *cutare* și *cutărică* n-au decât să atace legea pe care n-o vreți dumneavoastră, căci toată presa va fi contra. (Deoarece gazetele guvernamentale,

¹³⁸ ...*prăjitura de plumb* – prăjitură regională din aluat dens.

care depind de mine, vor tăcea chitic, n-o să le fie greu să tacă, ele tac și așa, – este, Finot?) Susțineți pe Rabourdin, și opinia publică va fi de partea dumneavoastră.” Ha, ha, nu-s decât niște bieți provinciali naivi care își dau ifose în fotoliile lor, la gura sobei, bizuindu-se pe independenta organelor opiniei publice!

— Hi! hi! hi! scheună Andoche Finot.

— Așa că n-avea nicio grijă, zise des Lupeaulx. Am pregătit totul, chiar astă-seară. Marea Duhovnicie va fi îngenuncheată.

— Mi-ar fi făcut mai multă plăcere să pierd orice nădejde, dar să te fi avut printre noi la masă, îi șopti Célestine la ureche, privindu-l cu un aer de nemulțumire ce putea fi luat drept expresia unei iubiri zăltate.

— Iată ceea ce-mi va aduce iertarea, făcu el înmânându-i o invitare pentru serata de marți.

Célestine deschise plicul și plăcerea cea mai vie îi îmbujoră obrazii. Nicio bucurie nu se poate asemui cu a vanității victorioase.

— Știi ce înseamnă serata de marți! continuă des Lupeaulx cu un aer misterios. Pentru ministerul nostru ea e ca o recepție la Curte. Vei fi în centrul puterii! Ai să întâlnești acolo pe contesa Féraud, care se bucură încă de multă trecere, cu toate că Ludovic al XVIII-lea a murit; pe Delphine de Nucingen, pe doamna de Listomère, pe marchiza d’Espard, pe prietena dumitale de Camps, pe care am și rugat-o să te ajute în cazul că femeile te-ar privi de sus. Vreau să te văd în mijlocul acestei societăți!

Célestine înălță capul ca un *pursânge* înainte de a porni în cursă și citi încă o dată invitația, așa cum Baudoyer și Saillard citiseră și recitiseră, fără să se mai sature, articolele lor din ziare.

— Întâi acolo, și apoi, într-o bună zi, la Tuileries! îi spuse ea lui des Lupeaulx.

Des Lupeaulx se îngrozi de fraza și atitudinea ei, atât de multă ambiție și încredere se citea în ele.

„Să fiu oare o simplă scară pe care urcă ea?” își spuse el.

Se ridică și trecu în dormitorul doamnei Rabourdin, unde fu urmat de Célestine, deoarece ea înțelesese dintr-un semn al secretarului general că acesta voia să-i vorbească în taină.

— Ei bine, ce se aude cu planul? e întrebă el.

— Eh, prostii de om cinstit! Vrea să dea afară cincisprezece mii de slujbași și să nu oprească decât cinci sau șase mii. Nici nu-ți poți închipui o neghiobie mai mare, am să-ți dau să citești memoriul de îndată ce copia va fi terminată. Însă e de bună-credință. Catalogul analitic al slujbașilor, întocmit de el, i-a fost dictat de intenția cea mai virtuoasă. Sărmanul de el!

Des Lupeaulx fu cu atât mai satisfăcut de râsul autentic care însoțea aceste cuvinte batjocoritoare și disprețuitoare, cu cât el însuși se pricepea la minciuni și cu cât, în momentul acela, Célestine era cu adevărat sinceră.

— Și pe ce își fundează toate astea? întrebă el.

— Ei bine, vrea să desființeze contribuția funciară și s-o înlocuiască prin impozitul pe consumație.

— Dar a trecut un an de când François Keller și Nucingen au propus un plan aproape la fel, iar ministrul se gândește în mod serios să micșoreze impozitul funciar.

— Ca să vezi! Și când îi spuneam că n-a adus nimic nou! exclamă Célestine râzând.

— Da, dar de vreme ce s-a întâlnit cu cel mai mare financiar al epocii, omul care - ți-o spun între noi - este Napoleonul finanțelor, înseamnă că trebuie să aibă măcar anumite idei în ceea ce privește mijloacele de execuție.

— Totul e vulgar, spuse ea schițând cu buzele o mutră plină de dezgust. Gândește-te, vrea să conducă și să administreze Franța cu cinci sau șase mii de slujbași, când, dimpotrivă, ar trebui să nu existe o singură persoană în Franța care să nu fie angajată la menținerea monarhiei.

Des Lupeaulx părea satisfăcut să descopere un om mediocru în acela căruia îi atribuia merite excepționale.

— Ești sigur de numire? Mai ai nevoie de sfatul unei femei? îi spuse dânsa.

— Dumneavoastră, femeile, vă pricepeți mai bine ca noi în materie de trădări elegante! făcu des Lupeaulx dându-și capul pe spate.

— Ei bine, atunci spune *Baudoyer* la Curte și la Marea Duhovnicie, pentru a le înlătura orice bănuială și a-i face să doarmă pe lauri, dar, în ultima clipă, scrie: *Rabourdin*.

— Sunt unele femei care spun *da* atâta vreme cât au nevoie de un bărbat, și *nu* după ce s-au servit de el, rosti des Lupeaulx.

— Știu, îi spuse ea râzând. Dar acelea sunt niște proaste, fiindcă, în politică, te întâlnești totdeauna cu celălalt. Metoda asta e bine s-o folosești cu nerozii, iar dumneata ești un bărbat inteligent. După părerea mea, cea mai mare greșală pe care-o poți face în viață este să te cerți cu un om superior.

— Nu, răspunse des Lupeaulx, căci un astfel de om știe să ierte. Primejdia există numai atunci când e vorba de suflete mici și pizmașe care nu pot face altceva decât să se răzbune, iar eu îmi petrec viața tocmai cu așa ceva.

După ce plecă toată lumea, Rabourdin rămase în camera soției lui și, cerându-i să-l asculte măcar o singură dată, izbuti să-i explice planul său, făcând-o să înțeleagă că nu avea de gând să reducă, ci, dimpotrivă, să mărească bugetul, arătându-i în ce fel de investiții vor fi folosiți banii publici, și lămurindu-i pe ce căi statul ar putea să înzecească circulația banilor contribuind doar cu o treime sau cu un sfert din vistieria sa la cheltuielile care vor fi suportate de interesele particulare sau locale; în fine, îi demonstrează că planul lui nu era o simplă operă teoretică, ci una bogată în mijloace de executare. Célestine, entuziasmată, sări de gâtul soțului ei și se așeză pe genunchii lui, în fața focului din cămin.

— În sfârșit, descopăr în tine bărbatul pe care-l visam,

spuse ea. Faptul că nu mi-am dat seama de meritele tale te-a ferit să cazi în gheara lui des Lupeaulx. Te-am bârfit într-un chip admirabil și cu toată sinceritatea.

Bărbatul plânse de bucurie. Își avea, în sfârșit, ziua lui de glorie. După ce făcuse tot ce-i stătuse în putință ca să placă soției lui, devenise mare în fața singurului său public!

— Pentru cine te cunoaște și știe cât ești de bun, de blând, de cumpătat, de drăgăstos, ești de zece ori mai mare. Însă, adăugă ea, un om de geniu e totdeauna mai mult sau mai puțin copil, iar tu ești un copil, un copil drag și iubit.

Scoase invitația de la locul unde femeile pun ceea ce vor să ascundă și i-o arătă.

— Iată ceea ce am urmărit, zise ea. Des Lupeaulx mi-a deschis porțile ministerului și, fie ea chiar de bronz, această excelentă îmi va sta câțva timp la picioare.

Începând de a doua zi, Célestine se îngriji de prezentarea sa la cercul intim din casa ministrului. Avea să fie băătăia ei cea mare! Niciodată o curtezană n-a depus atâta grijă pentru frumusețea ei cât a depus această femeie cinstită pentru persoana sa. Niciodată o cusătoreasă n-a fost mai sâcâită decât a sa, dar niciodată o cusătoreasă n-a înțeles mai bine importanța artei sale. În sfârșit, doamna Roubourdin nu uită nimic. Se duse ea însăși la un chirigiu, pentru a alege un cupeu care să nu fie nici de modă veche, dar nici burghez, și nici semeț. Feciorul fu obligat să aibă ținuta unui valet, asemeni feciorilor din casele mari. Și, pe la orele zece seara, în faimoasa marți, ieși într-o admirabilă rochie neagră. În păr își pusese niște ciorchini de eben meșteșugiți cu foarte multă artă, podoabă care costa o mie de scuzi și care fusese comandată la Fossin de o englezoaică ce plecase fără s-o mai ia. Frunzele erau făcute din foițe subțiri de metal presat, ușoare ca adevăratele frunze de viță, iar artistul nu uitase nici vrejurile acelea atât de grațioase care i se împloteau printre cosițe așa cum în

vie se înfășoară în jurul aracilor. Brățările, colierul, cerceii din urechi, toate erau făcute dintr-un metal zis *de Berlin*; dar aceste arabescuri atât de migăloase erau aduse de la Viena și păreau făurite de mâna unor zâne din povești pe care o zgripturoaică pizmașă le-a pus să culeagă bobitele ochilor de furnici sau să toarcă firișoarele de mătase de pe pereții cojilor de alună. Talia ei, pe care culoarea neagră o făcea să pară și mai subțire, era scoasă în relief de rochia croită cu multă măiestrie în așa fel încât se oprea pe rotunjimile umerilor, lăsându-i goi; la fiecare mișcare ai fi zis că femeia are să iasă din învelișul ei, ca un fluture din păpușa sa, totuși rochia stătea strânsă pe corp printr-un meșteșug născocit de cusătoreasa cea dibace. Rochia era făcută dintr-un fel de muselină de lână, țesătură pe care fabricantul n-o trimisese încă la Paris, o țesătură divină care mai târziu avea să aibă un succes nebun. Acest succes întrecu pe oricare altul cunoscut până atunci de modă în Franța. Țesătura specială a muselinei de lână, care nu mai are nevoie de spălat, a lăsat atât de mult în urmă stofele de bumbac, încât a revoluționat până și fabrica de la Rouen. Picioarul Célestinei, înfășurat într-un ciorap țesut din fire foarte subțiri și încălțat într-un papuc de atlas, deoarece negrul excludea papucii de catifea, avea o linie de-o frumusețe rară. Célestine fu astfel adorabilă. Pielea obrazilor, împrăspătată de o baie cu tărâte de făină, avea o strălucire dulce. Ochii ei, scăldați în razele speranței, scânteind de inteligență, confirmau superioritatea despre care chiar atunci vorbea mândrul și fericitul des Lupeaulx. Își făcu bine intrarea, și femeile aveau să aprecieze sensul frazei rostite de ea. Se înclină cu multă grație în fața soției ministrului, împăcând respectul pe care i-l datora acesteia cu conștiința valorii ei personale, și fu departe de a o jigni păstrându-și întreaga majestate, deoarece orice femeie frumoasă e o regină. Față de ministru avu acea îndrăzneală plină de drăgălășenie pe care femeile și-o pot îngădui față de bărbați, fie ei și mari duci. În timp ce se așeza, se uită cu

luare-aminte în jurul ei și constată că se afla în mijlocul uneia dintre acele serate distinse unde nu e lume prea multă, unde femeile pot să se măsoare din ochi și să se admire în voie, unde cea mai ușoară șoaptă răsună în toate urechile, unde fiecare privire e un judecător, conversația un duel cu martori, mediocritatea ceva searbăd și unde orice merit e trecut sub tăcere ca și cum ar fi un lucru obișnuit. Roubourdin se retrăsese într-un salon învecinat, unde se aflau mesele de joc, și rămase în picioare, uitându-se la cei care jucau, semn că nu era lipsit de prezență de spirit.

— Draga mea, zise marchiza d'Espard către contesa Féraud, ultima amantă a lui Ludovic al XVIII-lea, Parisul e formidabil! Scoate la iveală, când te aștepți mai puțin, și fără să știi de unde, femei ca aceasta, care par, a voi totul și a putea orice...

— Ea chiar poate și vrea totul, interveni des Lupeaulx foarte plin de el.

În momentul acela, șireata doamnă Roubourdin se lingusea pe lângă soția ministrului. Instruită în ajun de către des Lupeaulx, care cunoștea părțile slabe ale contesei, ea o mângulea, fără să aibă însă aerul că o face. Apoi se oprea la timp, căci des Lupeaulx, oricât de îndrăgostit ar fi fost, observase cusurile acestei femei și-i atrăsese atenția în ajun: „Mai cu seamă să nu vorbești prea mult!” Extremă dovadă de atașament! Dacă Bertrand Barrère¹³⁹ a lăsat această axiomă sublimă: „Nu opri o femeie din dans pentru a-i da un sfat”, noi putem adăuga: „Nu muștra o femeie fiindcă își împrăștie perlele!” întregind astfel acest capitol al codului femeiesc. Conversația căpătă un caracter general. Din când în când, doamna Roubourdin spunea și ea câte ceva, ca o pisică bine dresată care atinge cu laba dantela stăpânei sale, catifelându-și gheara. În materie de

¹³⁹ *Bertrand Barrère* – membru al Convenției și al Comitetului salvării publice, B. Barrère (1755—1841) nu l-a susținut pe Robespierre; sub imperiul I, s-a ocupat de istorie și literatură; a fost exilat în timpul Restaurației.

sentimente, ministrul era aproape lipsit de fantezie; Restaurația nu cunoscuse un om de stat mai mărginit în ceea ce privește galanteria, încât opoziția de la *Miroir*, de la *Pandore* și de la *Figaro*¹⁴⁰ nu putea să-i reproșeze nici cea mai ușoară bătaie de arteră. Slăbiciunea lui era *l'Etoile*¹⁴¹, și, lucru ciudat, ea îi rămăsese credincioasă în vremuri de restriște, iar acum trăgea desigur foloase de pe urma lui. Doamna Rabourdin știa asta; ea mai știa însă că vechile castele sunt adesea vizitate de anumite duhuri și-și puse în gând să-l facă pe ministru gelos de fericirea, încă nesigură, de care părea că se bucură des Lupeaulx. În tot timpul acesta, des Lupeaulx avea mereu pe buze numele Célestinei. Spre a lansa pe presupusa lui amantă, el se trudea din răspuțeri, într-o conversație între opt urechi, să facă pe marchiza d'Espard, pe doamna de Nucingen și pe contesă să înțeleagă că trebuie s-o primească în coaliția lor pe doamna Rabourdin, pe care o susținea și doamna de Camps. În decurs de un ceas, ministrul fu pus de-a binelea pe jar – inteligența doamnei Rabourdin îi plăcea; ea o sedusese și pe soția lui, care, încântată de această sirenă, o invitasă să vină la dânsa oricând va voi.

— Căci, draga mea, îi spuse soția ministrului Célestinei, soțul dumitale va fi în curând director: ministrul are de gând să unească două diviziuni și să creeze o direcție, astfel că vei fi de-a noastră.

Excelența dădu brațul doamnei Rabourdin și o duse să-i arate o odaie a apartamentului său, devenită celebră prin

¹⁴⁰ „*Miroir*”, „*Pandore*”, „*Figaro*” – *Le Miroir des spectacles, des lettres* etc. a fost unul dintre cele mai spirituale ziare de opoziție din vremea Restaurației, pe care o combătea prin aluzii; a apărut între februarie 1821 și iunie 1823, apoi a reapărut din iulie 1823 până în august 1828, sub numele de *La Pandore*; ca și *Le Miroir*, ziarul *Figaro* (întemeiat în vremea Restaurației de La Fouché și Roqueplan) a fost dat de multe ori în judecată de guvern.

¹⁴¹ *L'Étoile* – a apărut, ca ziar de seară, între octombrie 1820 și iunie 1827, când a fuzionat cu *Gazette de France*; era o publicație ocrotită de poliția Restaurației.

pretinsele chiolhanuri despre care vorbea opoziția, încercând să-i demonstreze neghiobia jurnalismului.

— În adevăr, doamnă, ar trebui să ne faceți cinstea, contesei și mie, de a veni mai des...

Și o copleși cu galanterii de ministru.

— Dar, Excelență, îi spuse ea înfășurându-l cu una dintre acele priviri pe care femeile le aruncă numai în anumite ocazii, mi se pare că asta depinde de dumneavoastră.

— Cum adică?

— Numai dumneavoastră mi-ați putea da dreptul acesta.

— Explicați-vă.

— Nu; când am venit aici mi-am spus că nu voi avea prostul gust de a vă cere ceva.

— Vorbiți! Cererile astfel plasate nu-s niciodată deplasate¹⁴², zise ministrul râzând.

Nimic nu gădilă mai mult pe acești oameni gravi decât asemenea nerozii.

— Totuși e nepotrivit ca soția unui șef de secție să vină adesea aici, de vreme ce prezenta soției unui director n-ar fi *deplasată*.

— Să lăsăm astea, făcu ministrul. Soțul dumneavoastră e un om necesar, el e și numit.

— Spuneți adevărul adevărat?

— Vreți să veniți în biroul meu să vă arăt numirea? Decizia e făcută.

— Ei bine, zise ea rămânând singură într-un colt cu ministrul, a cărui grabă avea o vioiciune suspectă, îngăduiți-mi să vă spun că vă pot răsplăti pentru asta...

Și începu să-i dezvăluiască planul soțului ei, când des Lupeaulx, apropiindu-se în vârful picioarelor, făcu un *bum-bum!* de mânie, spre a da impresia că nu auzise cele ce ascultase. Ministrul aruncă o privire cât se poate de

¹⁴² *Cererile astfel plasate nu-s niciodată deplasate* - în original calamburul este între *placets* = cereri și *déplacés* (*des placets*) = „deplasate” - sau „cereri”: „*les placets de ce genre né sont pas déplacés*”.

Încruntată spre nevindecatul înfumurat prins în capcană. Nerăbdător de a o cuceri pe Célestine, des Lupeaulx se grăbise, ca niciodată, să facă decizia, o prezentase ministrului, și a doua zi avea de gând să ducă el însuși numirea și s-o dea aceleia care trecea drept amanta lui. În aceeași clipă, valetul ministrului apăru cu un aer misterios și-i spuse lui des Lupeaulx că valetul de la secretariat îl rugase să-i dea de îndată această scrisoare, atrăgându-i atenția asupra mării importante pe care o avea ea.

Secretarul general se retrase lângă o lampă și citi următorul bilet:

*Contrar obiceiului meu, aștept într-o anticameră și vă sfătuiesc să nu pierdeți nicio clipă pentru a vă înțelege cu
Al dumneavoastră servitor,*

Secretarul general se cutremură când recunoscuse această semnătură, pe care ar fi fost păcat să n-o redăm aici în autograf, deoarece ea e rară pe piață și fără îndoială că e prețioasă pentru cei ce caută să descifreze caracterul oamenilor după trăsăturile semnăturii lor. Dacă un semn ieroglific a simbolizat vreodată un animal oarecare, apoi acel semn nu poate fi decât numele acesta în care prima și ultima literă seamănă cu o gură lacomă de rechin, nesătulă, mereu deschisă, înhățând și devorând totul, fără deosebire, ființe slabe, ca și ființe tari. A fost cu neputință să tipografiem acest scris, el e prea delicat, prea mărunț și prea subțire, deși foarte citeț, dar vi-l puteți închipui, toată fraza nu cuprindea decât un singur rând. Numai spiritul unui cămătar ar putea să inspire o frază de o obrăznicie atât de imperativă și de o cruzime atât de perfectă, de vădită și de mută, care spunea totul fără să trădeze nimic.

Nu l-ați cunoaște pe Gobseck, dacă în dosul acestei fraze, care vi se trimite fără să pară un ordin, n-ați ghici pe cumplitul bancher din strada Grès. De aceea, întocmai ca un câine chemat de vânător, des Lupeaulx părăsi îndată societatea de acolo și se duse la el, gândindu-se la prăbușirea întregii sale poziții. Închipuiți-vă un general de armată căruia aghiotantul său îi comunică: „Inamicul a primit o întărire proaspătă de treizeci de mii de oameni, care ne atacă în flanc”.

Din două vorbe veți înțelege ușor rostul sosirii domnilor Gigonnet și Gobseck pe câmpul de bătălie, căci amândoi se aflau la des Lupeaulx. La orele opt seara, Martin Falleix, întors cu viteza vântului, gratie unui poșalion plătit bine, adusese. actele de cumpărare datate cu o zi mai înainte. Prezentate imediat la cafeneaua *Thémis* de către Mitral, contractele trecură în mâinile celor doi cămătari, care se grăbiră să se ducă la minister, însă pe jos. Acum suna ora unsprezece. Des Lupeaulx tresări când văzu cele două figuri sinistre din ochii cărora pornea o privire dreaptă ca glonte slobozit dintr-un pistol și strălucitoare ca flacăra unei împușcături.

— Ei, ce s-a întâmplat, jupânilor?

Cămătarii stăteau muți și neclintți. Gigonnet arătă dosarele pe care le ținea în mână, apoi spre valet.

— Să trecem în biroul meu, zise des Lupeaulx făcând semn valetului să plece.

— Dumneata pricepi limba francezilor într-un chip uimitor! făcu Gigonnet.

— Ați venit să strângeți cu ușa pe un om care v-a ajutat să câștigați, fiecare, câte două sute de mii de franci? zise des Lupeaulx cu un gest de semeție.

— Și care o să ne ajute, sper, să mai câștigăm! adăugă Gigonnet.

— Aha, o afacere... continuă des Lupeaulx. Dacă aveți de gând să mă înfundați, apoi știți că eu am memorie.

— Iar noi avem *memoriile* dumitale, ripostă Gigonnet.

— Datoriile mele vor fi plătite, zise des Lupeaulx cu dispreț, spre a nu se lăsa călcat în picioare.

— Adevărat? făcu Gobseck.

— Ei, haide, fiule, zise Gigonnet. Nu încerca să te proțăpești în fața noastră, n-are niciun rost. Ia citește actele astea.

Cei doi cămătari cercetară din ochi biroul lui des Lupeaulx în timp ce el citea cu uimire și stupefacție contractele care-i păreau aruncate din cer de niște îngerii.

— Așa-i că ai găsit în noi niște oameni de afaceri inteligenți? făcu Gigonnet.

— Dar cărui fapt îi datorez o colaborare atât de abilă? întrebă des Lupeaulx neliniștit.

— Noi știm, de acum opt zile, ceea ce dumneata, dacă n-am fi fost noi, n-ai fi aflat decât abia mâine: președintele tribunalului de comerț, care e și deputat, se vede silit să-și dea demisia.

Ochii lui des Lupeaulx se holbară și se făcură mari ca niște margarete.

— Chiar ministrul dumitale ți-a jucat festa asta! rosti laconicul Gobseck.

— Sunteți stăpânii mei! exclamă secretarul general înclinându-se cu un respect profund, dar mai mult în batjocură.

— Chiar așa! făcu Gobseck.

— Aveți de gând să mă strângeți de gât?

— Tot ce se poate.

— Atunci, la lucru, călăilor! adăugă secretarul general, zâmbind.

— După cum vezi, reluă Gigonnet, polițele dumitale sunt acoperite cu bani împrumutați pentru cumpărare.

— Iată titlurile, zise Gobseck scoțând din buzunarul redingotei sale verzui niște dosare de avocat.

— Ai trei ani ca să plătești totul, zise Gigonnet.

— Ei bine, făcu des Lupeaulx, speriat de atâta bunăvoință și de un aranjament atât de neașteptat, ce vreți de la mine?

— Ca Baudoyer să fie numit în postul lui de La Billardièrre, răspunse Gigonnet imediat.

— E un lucru mărunț, dar mi-e cu neputință să-l fac, zise des Lupeaulx. Mi-am legat singur mâinile.

— O să rozi sfoara cu propriii dumitale dinți, grăi Gigonnet.

— Îi ai destul de ascuțiți! adăugă Gobseck.

— Asta-i tot? întrebă des Lupeaulx.

— Vom păstra hârtiile până la ratificarea acestor polițe, zise Gigonnet vârând o listă sub ochii secretarului general; dacă nu vor fi recunoscute de comisie în decurs de șase zile, atunci numele dumitale de pe acest act va fi înlocuit cu al meu.

— Ești neîntrecut! exclamă des Lupeaulx.

— Chiar așa! întări Gobseck.

— Atâta tot? întrebă secretarul general.

— Atâta, răspunse Gobseck.

— S-a făcut? interveni Gigonnet.

Des Lupeaulx înclină din cap.

— Atunci, semnează această procură, zise Gigonnet. În două zile, numirea lui Baudoyer; în șase, recunoașterea polițelor, apoi...

— Apoi? făcu des Lupeaulx.

— Îți garantăm...

— Ce-mi garantați? rosti des Lupeaulx tot mai uimit.

— Alegerea dumitale, răspunse Gigonnet înălțându-se în călcâie. Căci formăm majoritatea cu cincizeci și două de voturi obținute de la fermierii și meseriașii care-l vor urma pe împrumutătorul dumitale.

Des Lupeaulx îi strânse mâna lui Gigonnet.

— Între noi nu pot exista niciodată neînțelegeri, zise el. Iată ce înseamnă o afacere cu adevărat! De aceea vă declar că am să vă răsplătesc și eu.

— Chiar așa! făcu Gobseck.

— Cu ce anume? întrebă Gigonnet.

— O decorație pentru nătarăul dumitale de nepot.

— Bună, zise Gigonnet. Se vede că-l cunoști bine!

După acestea, cămătarii îl salutară pe des Lupeaulx, care îi conduse până la capătul scării.

— Trebuie, să fie trimiși secreți ai vreunei puteri străine! își spuseră cei doi valeți în urma lor.

Ajunși în stradă, cei doi cămătari se priviră voioși unul pe altul, la lumina unui felinar.

— O să ne datoreze dobânzi de nouă mii de franci pe an, iar moșia nu-i aduce decât cinci mii, se bucură Gigonnet.

— Îl avem în mâna noastră pentru multă vreme, zise Gobseck.

— O să construiască, o să și-o ia în cap, continuă Gigonnet, iar Falleix n-așteaptă decât să cumpere moșia.

— Interesul lui e să fie deputat, lupului nu-i pasă de rest, zise Gobseck.

— Hi! Hi!

— Hi! Hi!

Aceste scurte exclamații ținură loc de râsete pentru cei doi cămătari, care se îndreptară pe jos spre cafeneaua *Thémis*.

Des Lupeaulx se întoarse în salon și găsi pe doamna Rabourdin jucându-și foarte bine rolul; era încântătoare, iar ministrul, îndeobște atât de posac, avea acum o figură senină și binevoitoare.

„Face minuni, își spuse des Lupeaulx. Ce femeie prețioasă, merită s-o cunoști până în fundul sufletului.”

— Mica dumitale doamnă e, fără tăgadă, foarte drăguță, zise marchiza către secretarul general. Nu-i lipsește decât numele dumitale.

— În adevăr, singurul ei păcat este de a fi fiica unui comisar-licitator; o să piară din pricina originii ei, răspunse des Lupeaulx cu un aer rece oare contrasta cu căldura depusă atunci când vorbise, câteva clipe mai înainte, de doamna Rabourdin.

Marchiza se uită țintă la des Lupeaulx.

— Le-ai aruncat o privire care nu mi-a scăpat, zise ea arătând spre ministru și doamna Rabourdin. Ți-am observat căutătura prin pâcla ochelarilor. Ce nostimi sunteți amândoi, disputându-vă această bucățică.

Cum marchiza ieșea pe ușă, ministrul se repezi după ea și o însoți.

— Ei, se adresă des Lupeaulx doamnei Rabourdin, ce zici de ministrul nostru?

— E fermecător. Într-adevăr, răspuse ea ridicând glasul pentru a fi auzită de soția excelenței, ca să-i apreciezi pe acești sărmani miniștri, trebuie să-i cunoști bine. Gazetuțele acelea și calomniile opoziției îi ponegresc atât de mult pe oamenii politici, încât, fără să vrei, te lași influențat de ele; dar aceste defăimări se întorc în avantajul lor atunci când stai de vorbă cu ei.

— E un bărbat foarte bine, zise des Lupeaulx.

— Te asigur că merită să fie iubit, spuse ea cu naivitate.

— Copilă dragă, adăugă des Lupeaulx luând, la rândul lui, un aer naiv și dezmiardător, ai făcut un lucru de necrezut.

— Ce anume? întrebă ea.

— Ai însuflețit un mort, credeam că n-are inimă deloc. Dă-te bine pe lângă soția lui, ea are atât cât îi trebuie ca să-și îngăduie o fantezie! Caută de trage tot folosul din asta, vino cât mai des pe aici și să nu pari uimită de nimic.

O conduse pe doamna Rabourdin în budoar și se așeză alături de ea pe divan.

— Ești o mare șireată, dar tocmai de aceea te admir și mai mult. Între noi fie zis, ești o femeie superioară. Des Lupeaulx te-a introdus aici, și cu asta el și-a încheiat rolul, nu-i așa? De altfel, când cineva se hotărăște să iubească din interes, e mai bine să aleagă un ministru de șaiszeci de ani, decât un secretar general de patruzeci: câștigul e mai mare, iar riscurile mai mici. Eu sunt un bărbat cu ochelari, cu părul pudrat, uzat de plăceri, ce dragoste aș mai putea oferi? O, sunt conștient de asta! Dacă pot să fiu de folos

cuiva, nu voi fi niciodată și cel preferat, nu-i așa? Ar însemna să fiu nebun ca să nu-mi dau seama de poziția în care mă aflu. Dumneata poți să-mi spui tot adevărul, să-mi arăți tot sufletul dumitale, suntem doi asociați, nu doi îndrăgostiți. Dacă am unele capricii, dumneata ești destul de înțeleaptă ca să te ferești de asemenea nerozii și să mi le treci cu vederea; altfel, ar însemna că ai aceleași concepții ca o fată de pension sau ca o burgheză din strada Saint-Denis! Din fericire, suntem mai presus de așa ceva, și dumneata și eu. Iată pe marchiza d'Espard, care pleacă, crezi că ea nu gândește la fel? M-am înțeles foarte bine cu ea acum doi ani (încrezutul!), totuși e destul să-mi scrie un singur cuvânt: „Dragul meu des Lupeaulx, ți-aș fi foarte recunoscătoare dacă m-ai ajuta să fac cutare sau cutare lucru!” și eu mă execut imediat. Acum e vorba să punem sub interdicție pe soțul ei. Dumneavoastră, femeile, nu plătiți decât cu plăcere ceea ce voiți să căpătați. Așadar, draga mea, îmbrobodește-l pe ministru, eu te voi ajuta, căci am tot interesul. Da, aș dori să dea peste o femeie care să-l influențeze și atunci n-o să-mi mai scape din mână; uneori îmi scapă, ceea ce-i ușor de înțeles: nu se lasă condus decât de rațiune; înțelegându-mă însă cu o femeie frumoasă, îl voi face, să-și piardă mințile, ceea ce este mult. Să rămânem deci buni prieteni și să împărțim pe din două creditul pe care-l vei căpăta.

Doamna Roubourdin ascultă cu cea mai mare uimire această neobișnuită profesiune de șiretenie. Naivitatea negustorului politic înlătura orice bănuială.

— Crezi că îmi acordă vreo atenție, mie? îl întrebă ea, prinsă în cursă.

— Sunt sigur, îl cunosc doar bine.

— E adevărat că numirea lui Roubourdin a fost semnată?

— I-am prezentat decizia azi-dimineață. Dar a fi director nu înseamnă nimic, trebuie să fie raportor în Consiliul de stat...

— Da, încuviință ea.

— Atunci întoarce-te, cochetează cu Excelența Sa.

— Trebuie să mărturisesc, zise ea, că nu te-am cunoscut cu adevărat decât astă-seară. Dumneata ieși din comun.

— În cazul acesta, continuă des Lupeaulx, suntem doi vechi prieteni, așa că să lăsăm la o parte duiosia, dragostea cea plicticoasă, spre a privi problema ca pe vremea Regenței, când oamenii erau mai înțelepți.

— Ești cu adevărat un bărbat care știe ce vrea și te admir, zise ea zâmbind și întinzându-i mâna. Vei vedea că o femeie e în stare să facă mai mult pentru un prieten, decât pentru...

Dar nu-și termină fraza și se întoarse în salon.

„Mititica, își zise în sinea lui secretarul general, privind-o cum se îndreaptă spre ministru; des Lupeaulx o să-ți întoarcă spatele, fără niciun regret! Măine seară, oferindu-mi o ceașcă de ceai, ai să-mi oferi și ceea ce eu nu mai vreau... Suntem chit! Ah, la patruzeci de ani, femeile ne păcălesc totdeauna, nu mai putem fi iubiți!”

Pătrunse în salon, după ce se măsură o clipă în oglindă, unde văzu în propriul său chip un foarte frumos om politic, dar în același timp și un perfect invalid al Cytherei. În același timp, doamna Rabourdin își încheia socotelile. Se gândea să plece și se străduia să lase celorlalți o ultimă impresie plăcută, ceea ce-i izbuti. Contrar obiceiului din saloane, după plecarea ei fiecare exclamă „Minunată femeie!” iar ministrul o conduse până la ieșire.

— Sunt încredințat că mâine vă veți gândi la mine, spuse el celor doi soți, făcând aluzie la numirea lui Rabourdin.

Apoi, întorcându-se în salon:

— Puțini funcționari superiori au soții atât de agreabile, de aceea sunt foarte încântat de noua noastră achiziție.

— Nu găsiți că e puțin cam îndrăzneță? zise des Lupeaulx cu un aer înțepat.

Femeile schimbă între ele priviri semnificative; rivalitatea dintre ministru și secretarul său general le amuza. Atunci avu loc una dintre acele nevinovate

misticări la care se pricep atât de bine pariziencele. Femeile ațâtară pe ministru și pe des Lupeaulx, discutând despre doamna Roubourdin: una găsea că e prea spilcuită și că tine cu tot dinadinsul să pară deșteaptă; alta asemtua grațiile burgheziei cu manierele înaltei societăți, numai ca s-o ponegrească pe Célestine; cât despre des Lupeaulx, el o apără pe pretinsa lui amantă, așa cum sunt apărați dușmanii în saloane.

— Recunoașteți, doamnelor, nu e puțin lucru ca fiica unui comisar-licitator să fie atât de bine! Nu uitați de unde a pornit și priviți unde a ajuns; va pătrunde și la Tuileries, are această ambiție, mi-a spus-o chiar dânsa.

— Dacă e fiica unui comisar, zise doamna d'Espard, făcând haz, nu văd ce-ar putea sta în calea avansării soțului ei.

— Mai ales în vremurile astea, nu-i așa? completă soția ministrului, strivindu-și buzele.

— Doamnă, se adresă ministrul cu asprime către marchiză, cu asemenea cuvinte, pe oare din nefericire Curtea nu le cruță nimănui, se pot stârni revoluții. N-o să mă credeți când o să vă spun cât de mult displace anumitor personaje clarvăzătoare de la Curte purtarea nechibzuită a aristocrației. Dacă eu aș fi fost mare senior, iar nu un biet gentilom de provincie care pare pus acolo unde sunt pentru a îngriji de treburile dumneavoastră, monarhia n-ar i atât de șubredă precum o socot. Căci, ce devine un tron care nu știe să reverse strălucirea lui asupra acelor pe care-i reprezintă? S-au dus vremurile când regele înnobila, din propria lui voință, oameni ca Louvois, Colbert, Richelieu, Jeannin, Villeroy sau Sully¹⁴³... Da, Sully, la începuturile lui, nu însemna mai mult decât însemn eu acum. Vă vorbesc astfel fiindcă suntem între noi și aș da dovadă de

¹⁴³ *Jeannin, Villeroy, Sully...* – Pierre *Jeannin* a fost, ca și *Sully*, un ministru capabil al lui Henric al IV-lea (1540—1623); Nicolas de *Villeroy*, mareșal al Franței, a fost educatorul lui Ludovic al XIV-lea (1598—1685).

îngustime, într-adevăr, dacă m-aș supăra din pricina acestei stări de lucruri. Depinde de noi înșine, și nu de alții, ca să ajungem sus.

— Ai fost numit, dragul meu, zise Célestine strângând mâna soțului ei. Dacă n-ar fi apărut des Lupeaulx, i-aș fi explicat ministrului planul tău; o voi face însă marțea viitoare și vei putea astfel să ajungi foarte curând raportor în Consiliul de stat.

În viața tuturor femeilor există o zi când ele strălucesc în toată splendoarea lor, lăsându-le o amintire veșnică la care se gândesc totdeauna cu plăcere. În timp ce-și desfăcea unul câte unul artificiile podoabei sale, doamna Rabourdin recapitula amănuntele acestei seri pe care o socotea printre zilele ei de glorie și de fericire: toate farmecele ei fuseseră invidiate, soția ministrului o lăudase și se arătase încântată să o pună mai presus de prietenele sale. În sfârșit, vanitatea ei triumfase în folosul iubirii conjugale. Rabourdin era numit!

— Nu-i așa c-am fost bine astă-seară? îi spuse soțului ei, ca și cum ar fi avut nevoie să-l dezmoștească.

În timpul acesta, Mitral aștepta la cafeneaua *Thémis* sosirea celor doi cămătari, dar când îi zări intrând nu descifră nimic pe figurile lor încremenite.

— Ați făcut ceva? îi întrebă el, după ce se așezară la masă.

— Firește, ca întotdeauna, banii au triumfat, zise Gigonnet frecându-și mâinile.

— Chiar așa! întări Gobseck.

Mitral luă o gabrioletă și se duse la familiile Saillard și Baudoyer, unde bostonul era în prelungire; dar nu se mai afla acolo decât abatele Gaudron. Falleix, pe jumătate mort de oboseală, plecase să se culce.

— Vei fi numit, nepoate, și ți se rezervă și o surpriză.

— Care? întrebă Saillard.

— Decorația! exclamă Mitral.

— Atotputernicul nu-i uită pe cei ce se îngrijesc de altarele lui! rosti Gaudron.

În ambele tabere se intona, deci, *Tedeumul* cu aceeași fericire.

A doua zi, miercuri, domnul Rabourdin trebuia să lucreze cu ministrul, deoarece ținea interimatul diviziunii de când se îmbolnăvisese răposatul de La Billardièr. În asemenea zile, slujbașii veneau foarte exact la birou, ușierii erau foarte zeloși, căci în zilele de înaintare atmosfera e foarte încărcată în birouri, dar de ce? nimeni nu știa. Cei trei ușieri erau, așadar, la posturile lor și se bucurau că vor primi câte o gratificație, deoarece zvonul despre numirea domnului Rabourdin se răspândise încă din ajun prin grija lui des Lupeaulx. Unchiul Antoine și ușierul Laurent erau în mare ținută când, la ora opt fără un sfert, ușierul de la secretariat veni să-l roage pe Antoine să-i dea, în taină, domnului Dutocq o scrisoare pe care secretarul general îi spusese s-o înmâneze impiegatului principal, la ora șapte.

— Nu ș'cum s-a făcut, dom'le, că am dormit, și iar am dormit, de credeam că nu mai mă trezesc. Aș da de dracu dacă șefu' ar ști că chestia asta n-a ajuns la *andresant* la vreme, da-i voi spune, sus și tare, că i-am dat-o eu însumi, cu mâna mea, dom'lui Dutocq. Secret mare, moș Antoine, să nu suflă o vorbă la slujbași! Pă cinstea mea, mi-a spus că mă dă afară, că m-am ars de slujbă, dacă scap o vorbuliță!

— Ce-o fi în ea? făcu Antoine.

— Nimica toată, că m-am uitat eu, iacă, așa!

Și căscă puțin plicul, în care nu se vedea decât hârtia albă.

— Azi e zi mare pentru voi, Laurent, zise ușierul de la secretariat, o s-aveți un director nou. Fără discuție, strâng șurubul pentru economii, fac din două diviziuni o direcție, impiegații sunt în primejdie!

— Așa-i, nouă slujbași au și fost dați afară, zise Dutocq care tocmai venea. Dar de unde știți voi toate astea?

Antoine îi dădu scrisoarea, și Dutocq, după ce-o deschise, coborî scara în goană și alergă la secretariat.

Din ziua morții domnului de La Billardièrre, după ce terminară cu comentariile, cele două secții, Rabourdin și Baudoyer, sfârșiră prin a-și relua fizionomia lor obișnuită și tabieturile vechiului *dolce far niente* administrativ. Totuși, încheierea anului aduse în birouri un fel de hărnicie plină de zel, portarii deveniră deodată mai smeriți și mai slugarnici. Fiecare slujbaș sosea fără întârziere la serviciu, iar după ora patru nu se mai grăbea nimeni să plece, căci împărțirea gratificațiilor depinde de ultimele impresii pe oare le faci șefilor. În ajun, vestea contopirii celor două diviziuni, La Billardièrre și Clergeot, într-o direcție, sub o denumire nouă, stârnise mare zarvă în ambele diviziuni. Se știa numărul slujbașilor concediați, dar nu se cunoștea numele lor. Umbla zvonul că Poiret nu va fi înlocuit, și că postul său va fi suprimat pentru economii. Junele de La Billardièrre plecase. Apăruseră doi supranumerari noi, și – îngrozitoare coincidență! – amândoi erau fii de deputați. Vestea aceasta, răspândită în ajun prin birouri, în momentul când slujbașii se pregăteau să plece, sădise spaima în cugetele lor. De aceea, în prima jumătate de oră după începerea serviciului, se înjghebară discuții în jurul sobelor. Înainte de venirea celorlalți, Dutocq se duse la des Lupeaulx, pe care îl găsi făcându-și toaleta de dimineață; fără să se întrerupă din ras, secretarul general îi aruncă o privire asemănătoare cu a unui general care dă un ordin.

— Suntem singuri? întrebă ei.

— Da, domnule.

— Prea bine, dă-te la Rabourdin, cu hotărâre și îndrăzneală. Sper că ai păstrat copia după memoriul lui.

— Da.

— Mă înțelegi: *inde irae*!¹⁴⁴ Avem nevoie de o *beștelire*

¹⁴⁴ *inde irae* - *lat.*, de aici, mânia (aceasta trebuie să fie cauza mâniei tuturor).

generală. Caută să născocesci ceva care să dea apă la moară pornirilor împotriva lui...

— Aș putea pune pe cineva să-i facă o caricatură, dar n-am cinci sute de franci ca să-i dau...

— Cine are s-o facă?

— Bixiou.

— Va căpăta o mie de franci și va fi numit subșef la Colleville, care o să se înțeleagă cu el.

— Dar n-o să mă creadă.

— Vrei să mă faci de râs tocmai acum? Du-te, sau, dacă nu, lasă-te păgubaș! M-ai auzit?

— Dacă domnul Baudoyer va fi director, ar putea împrumuta el suma...

— Da, va fi. Acum lasă-mă, pleacă și nu da impresia că m-ai văzut, coboară pe ușa din dos.

În timp ce Dutocq se întorcea în birou, cu inima bătându-i de bucurie, gândindu-se la mijloacele prin care ar putea stârni protestele împotriva șefului său, fără să se trădeze prea mult, Bixiou intra la cei din secția Roubourdin pentru a le spune bună dimineața. Fiind sigur că a pierdut, farsorul găsi de cuviință să apară ca unul care a câștigat.

Bixiou

(*imitând glasul lui Phellion*)

Domnilor, vă salut și vă spun bună ziua la toți. Fixez pentru duminica viitoare o cină la *Rocher de Cancale*, dar se pune o problemă gravă: vor veni și slujbașii concediați?

Poiret

Ba încă și cei care vor fi scoși la pensie.

Bixiou

Mi-e egal, nu eu sunt cel care o să plătească! (*Înmărmurire generală.*) Baudoyer a fost numit, aștept chiar să-l aud chemându-l pe Laurent! (*Face ca Baudoyer.*)

„Laurent, să strângem cureaua cu disciplina.”¹⁴⁵

(*Toți pufnesc în râs.*) *Ris d'aboyeur d'oie!* Colleville are dreptate cu anagramele lui, căci, știți, anagrama lui *Xavier Rabourdin, chef de bureau* este: *D'abord rêva bureaux, E—u fin riche*. Dacă m-ar chema *Charles X, par la grâce de Dieu roi de France et de Navarre*, n-aș înfricoșa de destinul pe care mi-l prezice împlinirea anagramei rezultate de aici.

Thuillier

Aha, îți arde de râs!

Bixiou

(*râzându-i în nas*)

Râs urâtului!¹⁴⁶ Asta-i drăguță, papa Thuillier, deși dumneata nu ești deloc frumos. Rabourdin își dă demisia de ciudă că Baudoyer e director.

Vimeux

(*intrând în birou*)

Ce farsă! Antoine, căruia i-am dat treizeci sau patruzeci de franci, mi-a spus că domnul și doamna Rabourdin au fost

¹⁴⁵ *Laurent, să strângem...* – este versul cu care Tartuffe apare pe scenă, în comedia cu același nume a lui Molière (III, 2): „*Laurent, serrez ma haine avec ma discipline*”; vorbind ostentativ de instrumentele lui de mortificare, Tartuffe își arată de la început ipocrizia. Bixiou citează versul atât pentru analogia cu numele ușierului, cât și pentru manevrele clericale care-l susțin pe Baudoyer.

¹⁴⁶ *Râs urâtului* – joc de cuvinte intraductibil: *ris au laid* = râs urâtului – *riz au lait* = orez cu lapte.

invitați aseară la serata particulară a ministrului și că au stat acolo până la douăsprezece fără un sfert. Excelența Sa a condus-o pe doamna Roubourdin până la scară; se pare că era divin de frumoasă, în sfârșit, nu mai încapă îndoială că e director. Riffé, funcționarul de la personal, a stat la birou toată noaptea ca să facă decizia mai repede: nu mai e o taină. Domnul Clergeot iese la pensie. După treizeci de ani de serviciu, nu se poate spune că e o dizgrație. Domnul Cochin, care e bogat...

Bixiou

După Colleville o să fie o coșenilă.

Vimeux

Dar chiar e coșenilă, fiindcă-i asociatul casei Matifat, din strada des Lombards. Ei bine, e pensionat. Și Poiret e pensionat. În locurile lor nu vor fi numiți alții. Iată ceea ce știu sigur, restul nu se cunoaște încă. Numirea domnului Roubourdin se va produce chiar în dimineața asta, deși sunt temeri de intrigi.

Bixiou

Ce intrigi?

F l e u r y

Baudoyer, vezi bine! Are sprijinul popilor, și iată un articol nou în jurnalul liberal – n-are decât două rânduri – dar e nostim. (*Citește.*) „Anumite persoane vorbeau în foaierul Teatrului *des Italiens* despre intrarea domnului de Chateaubriand în guvern, pornind de la alegerea domnului

Rabourdin, susținut de prietenii nobilului viconte, pentru postul destinat la început domnului Baudoyer. Partidul clerical nu se va da bătut decât în fața unei înțelegeri cu marele scriitor.” Canaliile!

Dutocq

(intrând, după ce ascultase totul)

Știi cine-i canalie? Rabourdin. Ați auzit vestea?

Fleury

(rostogolindu-și ochii în cap, furios)

Rabourdin... canalie?! Dutocq, ai înnebunit și vrei să te pomenești cu ceva în cap?

Dutocq

Eu n-am spus nimic rău despre domnul Rabourdin. Dar am aflat în mare taină, în curte, că dumnealui a denunțat mai mulți funcționari, că a întocmit note, că, în sfârșit, favoarea lui se datorează unei lucrări asupra ministerelor, în care fiecare dintre noi e încondeiat...

Phellion

(cu glas tare)

Domnul Rabourdin nu e în stare...

Bixiou

Ce murdărie! Ia ascultă, Dutocq! *(îi șoptește ceva la ureche și ies în coridor.)*

Bixiou

Ce s-a întâmplat?

Dutocq

Ți-aduci aminte de caricatură?

Bixiou

Da. Ei și?

Dutocq

Fă-o, ești subșef și vei avea o gratificație formidabilă. Mă auzi, iubitele, a intrat zâzania între ăi mari. Ministrul e obligat față de Roubourdin; dar, dacă nu-l numește pe Baudoyer, își ridică clerul în cap. Înțelegeți, regele, prințul, prințesa, Marea Duhovnicie, toată Curtea îl susțin pe Baudoyer; ministrul îl susține pe Roubourdin.

Bixiou

Bun!...

Dutocq

Pentru a se înțelege cu ceilalți, deoarece ministrul și-a dat seama că trebuie să cedeze, vrea să găsească o cale de mijloc. Dar trebuia un motiv spre a se lepăda de Roubourdin. Și a fost descoperită o lucrare întocmită de acesta în legătură cu epurarea serviciilor publice, o parte din ea a și început să circule peste tot. Cel puțin așa îmi explic eu situația. Fă desenul, vei intra în horă cu somitățile, vei servi în același timp pe ministru, Curtea, pe toată lumea, și ești

ca și numit. Pricepi?

Bixiou

Nu pricep de unde știi dumneata toate astea, sau le scornești din capul dumitale?

Dutocq

Vrei să-ți arăt ce scrie despre dumneata?

Bixiou

Da.

Dutocq

Prea bine, vino la mine, căci nu vreau să afle și alții.

Bixiou

Ia-o înainte. (*Intră la cei din secția Rabourdin.*) Peste tot nu se vorbește decât despre ceea ce v-a spus Dutocq, pe cuvânt de onoare! Domnul Rabourdin ar fi făcut niște note puțin măgulitoare despre slujbașii care urmează a fi schimbați. Iată secretul înaintării lui. Trăim într-o epocă în care nu te mai miri de nimic. (*Declamă ca Talma*¹⁴⁷.)

Capetele cele mai ilustre le-ați văzut căzând
Și vă mai mirați acum, voi, nesăbuiți de rând...

¹⁴⁷ *Talma (François-Joseph)* – actor tragic celebru din vremea lui Napoleon, care-l aprecia în mod deosebit; cunoscut mai ales pentru a fi combătut emfaza și neadevărurile istorice în tragediile pe care le juca.

...că s-a găsit un asemenea motiv în favoarea unui om? Baudoyer al meu e prea îngust la minte pentru a izbândi prin mijloace ca acestea! Felicitările mele, domnilor, aveți un șef ilustru! (*lese.*)

Poiret

O să ies la pensie fără să fi înțeles niciodată vreo vorbă de-a acestui domn. Ce vrea să spună dumnealui cu capetele acelea căzând?

Fleury

E simplu! Cei-patru sergenți din La Rochelle¹⁴⁸, Berton, Ney, Caron, frații Faucher¹⁴⁹, toate masacrele!

Phellion

Aruncă la întâmplare vorbe primejdioase.

Fleury

Mai bine spune lucrurilor pe nume: că minte, că glumește

¹⁴⁸ *Cei patru sergenți din La Rochelle* – Bories, Qoubin, Pommier și Raoulx, sergenți din garnizoana portului La Rochelle, denunțați ca partizani ai carbonarilor, au fost decapitați la Paris, în septembrie 1822, sub domnia lui Ludovic al XVIII-lea.

¹⁴⁹ *Berton, Ney, Caron, frații Faucher* – alte victime politice din vremea Restaurației: Jean-Baptiste *Berton*, general pe vremea lui Napoleon, apoi militant „carbonar”, a fost executat în 1822; mareșalul Michel *Ney*, cel pe care Napoleon l-a numit „viteazul vitejilor”, a revenit la Napoleon în timpul celor „O sută de zile”, lucru pentru care a fost împușcat sub Restaurație (1815). Augustin-Joseph *Caron*, colonel pe vremea lui Napoleon, a fost împușcat ca conspirator în 1822; frații César și Constantin *Faucher*, generali ai Republicii și ai Imperiului, au fost și ei împușcați sub Restaurație (1815).

și că, în gura lui, adevărul capătă înfățișarea a ceva coclit!

Phellion

Expresiile dumitale nu țin seama de legile bunei-cuviințe și de respectul pe care trebuie să-l păstrezi între colegi.

Vimeux

Dacă ceea ce spune el nu-i adevărat, mi se pare că asta se numește calomnie, defăimare, iar defăimătorii merită să fie bătuți cu vergile.

Fleury

(înverșunându-se)

Iar dacă birourile s-ar afla într-o piață publică, am ajunge la poliția corecțională.

Phellion

(vrând să domolească cearta, încearcă să abată discuția pe alt făgaș)

Domnilor, liniște. Lucrez la un nou tratat despre morală și am ajuns la capitolul despre suflet...

Fleury

(întrerupându-l)

Și ce-ai scris, domnule Phellion?

Phellion

(citind)

Întrebare: Ce este sufletul omului?

Răspuns: E o substanță spirituală care judecă și gândește.

Thuillier

O substanță spirituală e ca și cum ai zice: o cărămidă care nu-i făcută din nimic.

Poiret

Lăsați-l să citească.

Phellion
(*continuând*)

Întrebare: De unde vine sufletul?

Răspuns: El vine de la Dumnezeu, care l-a zămislit dintr-o realitate simplă și indivizibilă, a cărei destructibilitate nu se poate, deci, concepe, și i-a spus...

Poiret
(*foarte mirat*)

Dumnezeu?

Phellion

Da, domnule. Așa scrie la Biblie.

Fleury
(*către Poiret*)

Acum nu-l întrerupe dumneata!

Phellion
(continuând)

...și i-a spus că l-a făcut nemuritor, adică că nu va muri niciodată, întrebare: La ce slujește sufletul?

Răspuns: Ca să înțeleagă, să voiască și să-și amintească; ceea ce constituie: judecata, voința și memoria.

Întrebare: La ce slujește judecata?

Răspuns: Ca să cunoască. Ea e ochiul sufletului.

Fleury

Și sufletul al cui ochi e?

Phellion
(în continuare)

Întrebare: Ce trebuie să cunoască judecata?

Răspuns: Adevărul.

Întrebare: De ce are omul voință?

Răspuns: Ca să iubească binele și să urască răul.

Întrebare: Ce este binele?

Răspuns: Ceea ce te face fericit.

Vimeux

Și toate astea le scrii pentru domnișoare?

Phellion

Da. (Continuă.)

Întrebare: Câte feluri de bine există?

Fleury

E la mintea cocoșului!

Phellion
(*indignat*)

Oh, dom'le! (*Potolindu-se.*) De altfel, iată răspunsul sunt tocmai la el. (*Citește.*)

Răspuns: Sunt două feluri de bine, binele veșnic și binele trecător.

Poiret
(*cu o strâmbătură de dispreț*)

Și chestia asta se va vinde bine?

Phellion

Așa trag nădejde. E nevoie de o mare concentrare a cugetului pentru a stabili sistemul întrebărilor și răspunsurilor, de aceea vă rugam să mă lăsați să gândesc, deoarece răspunsurile...

Thuillier
(*întrerupând*)

La urma urmei, răspunsurile s-ar putea vinde separat.

Poiret

E un calambur?

Thuillier

Da, ar putea să dea o salată (de lăptuci)¹⁵⁰.

Phellion

Îmi pare rău că v-am întrerupt. (*își îngroapă fața în hârtii, apoi, în sinea lui:*) Dar i-am făcut să uite de domnul Roubourdin.

În această vreme, între des Lupeaulx și ministru se petrecea o scenă care avea să hotărască soarta lui Roubourdin. Secretarul general venise, înainte de dejun, ca să-l prindă pe ministru în biroul lui, fiind sigur că astfel La Brière nu va putea auzi nimic.

— Excelența Voastră nu joacă cinstit cu mine...

„Iată-ne certați din pricină că iubita lui a cochetat aseară cu mine”, gândi ministrul.

— Te credeam mai puțin copilăros, scumpe prieten, zise el cu glas tare.

— Prieten! făcu secretarul general. Aș vrea să cred.

Ministrul îl privi pe des Lupeaulx cu semeție.

— Suntem între noi, așa că putem vorbi deschis. Deputatul arondismentului în care se află *moșia* mea des Lupeaulx...

— Așadar, e o moșie? zâmbi ministrul spre a-și ascunde surprinderea.

— Sporită cu niște cumpărări noi de pământuri în valoare de două sute de mii de franci, răspunse nepăsător des Lupeaulx. Ați aflat despre demisia acestui deputat de zece zile și nu m-ați anunțat, n-aveați nici acum de gând s-o faceți, deși știți foarte bine că doresc să iau loc printre deputații Centrului. V-ați gândit, oare, vreodată, că aș putea să mă dau de partea bisericii, care o să vă distrugă, pe dumneavoastră și monarhia, dacă se mai îngăduie

¹⁵⁰ *Ar putea să dea o salată de lăptuci* - joc de cuvinte intraductibil, în original, între *réponses* = răspunsuri și *raïponces* = un fel de salată.

acestui partid să recruteze oameni de oarecare talent, dar ținându-i deoparte? Știți că într-o națiune nu există mai mult de cincizeci sau șaizeci de capete periculoase, la care deșteptăciunea e în raport direct proporțional cu ambiția? Arta guvernării constă în a cunoaște aceste capete, spre a le tăia sau spre a le cumpăra. Nu știu dacă eu am talent, dar am ambiție, și ați comite o greșală să nu vă înțelegeți cu un om care nu vă vrea decât binele! Încoronarea regelui a orbit lumea pentru un moment, dar după aceea?... După aceea, războiul cuvintelor va începe din nou, se va învenina. Ei bine, în ceea ce mă privește nu mă veți găsi în tabăra stângii, vă asigur! Cu toate manevrele prefectului dumneavoastră, care a primit, fără îndoială, instrucțiuni confidențiale împotriva mea, voi obține majoritatea. A sosit momentul să ne înțelegem. După o lovitură primită pe la spate, oamenii devin uneori buni prieteni. Voi fi numit conte, iar pentru serviciile mele nu-mi va fi refuzat nici marele cordon al Legiunii de Onoare. Dar țin mai puțin la acestea două, decât la un lucru în care este angajat însuși interesul dumneavoastră... Nu l-ați numit încă pe Roubourdin; azi-dimineață am primit informații, veți mulțumi multă lume preferându-l pe Baudoyer...

— Să-l numesc pe Baudoyer! exclamă ministrul. Îl cunoști doar!

— Da, spuse des Lupeaulx; dar când incapacitatea lui se va dovedi, îl veți putea destitui, rugând pe protectorii lui să și-l ia pe cap. Veți avea astfel o direcție importantă de oferit prietenilor dumneavoastră, ceea ce va ușura o anumită tranzacție spre a vă descotorosi de cine știe ce ambițios.

— I-am promis lui Roubourdin!

— Știu, dar nu vă cer să faceți schimbarea chiar astăzi. Cunosc primejdia de a spune *da* și *nu* în aceeași zi. Amânați înaintările, le veți putea semna poimăine. Ei bine, poimăine veți recunoaște că e cu neputință de a-l păstra pe Roubourdin, din partea căruia veți primi, de altfel, o frumoasă și înțeleaptă demisie.

— Să-și dea demisia?

— Da.

— Pentru ce?

— Este omul unei puteri necunoscute pentru care a făcut spionaj în stil mare prin toate ministerele, și lucrul a fost descoperit datorită unei greșeli de tact; toată lumea vorbește de asta, funcționarii sunt furioși. Vă rog, nu lucrați cu el astăzi, lăsați-mă să găsesc o portiță ca să vă scot din încurcătură. Duceți-vă la rege, sunt sigur că veți întâlni persoane care se vor bucura de concesiile dumneavoastră în legătură cu Baudoyer, și veți obține altceva în schimb. Apoi, mai târziu, destituindu-l pe acest nepriceput, vă veți întări poziția, deoarece el vă va fi fost impus, ca să zicem așa.

— Cine te-a făcut să-ți schimbi așa de repede atitudinea față de Rabourdin?

— Dumneavoastră l-ați ajutat pe domnul de Chateaubriand să scrie un articol împotriva ministerului? Ei bine, iată cum mă tratează Rabourdin în memoriul lui, spuse des Lupeaulx dând ministrului nota pe care o avea în mână. Preconizează o guvernare nouă, fără îndoială în folosul unei organizații pe care noi n-o cunoaștem. Voi rămâne prieten cu el, spre a-l supraveghea: prin asta cred că voi face un mare serviciu, care-mi va aduce titlul de pair, căci aceasta este singura țintă a dorințelor mele. Fiți sigur, nu urmăresc nici ministerul, nici altceva din ceea ce ar putea să vă stânjenească pe dumneavoastră; vreau numai titlul de pair, care îmi va îngădui să mă însor cu fiica unui bancher oarecare și să pun mâna pe o rentă de două sute de mii de livre. Așa că permiteți-mi să vă fac un serviciu prețios care să-l determine pe rege să declare că am salvat tronul. De mult îmi tot spun: liberalismul nu ne va mai da prilejul unei bătălii pe față, el a renunțat la conspirații, la carbonarism, la luarea armelor în mână; lucrează, pe dedesubt și se pregătește pentru un total *Scoală-te tu, ca să șed eu!* Vă închipuiți, oare, că aș fi devenit curtezanul soției lui Rabourdin numai pentru plăcerea mea? Nu, aveam

informații! Așadar, pentru astăzi, nu vă cer decât două lucruri: amânarea înaintărilor și concursul dumneavoastră *sincer* pentru alegerea mea. La sfârșitul sesiunii veți vedea dacă v-am plătit sau nu cu prisosință această îndatorire.

Drept orice răspuns, ministrul luă decizia întocmită de serviciul personalului și i-o întinse lui des Lupeaulx.

— Am să-i spun lui Rabourdin, rosti acesta, că ați amânat pentru sâmbătă ora de lucru cu el.

Ministrul consimți printr-un semn din cap. Ușierul de la secretariat fu văzut imediat după aceea străbătând coridoarele și ducându-se la Rabourdin să-l anunțe că ora de lucru a fost amânată pentru sâmbătă, zi în care Camera nu se ocupa decât de petiții și când ministrul era liber de dimineața până seara. Chiar în același timp, Saillard își strecura fraza sa la urechile soției ministrului, care-i răspunse cu demnitate că ea nu se amestecă în treburile de stat și că, de altminteri, auzise vorbindu-se că domnul Rabourdin fusese numit. Saillard, înspăimântat, se urcă la Baudoyer, unde dădu peste Dutocq, Godard și Bixiou într-o stare de mânie greu de descris, deoarece parcurgeau cu toții teribilul memoriu în legătură cu slujbașii, întocmit de Rabourdin.

Bixiou

(arătând un pasaj, cu degetul)

Ascultă ce spune despre dumneata, moș Saillard:

„SAILLARD – Casieria urmează a fi desființată în toate ministerele, care trebuie să-și aibă conturile curente la Vistierie. Saillard e bogat, așa că n-are nevoie de pensie.”

Vrei să știi ce spune despre ginerele dumitale? *(întoarce câteva foi.)* Ascultă:

„BAUDOYER – Cu totul incapabil. Concediat fără pensie, e bogat.” Dar despre amicul Godard? *(întoarce alte foi.)*

„GODARD – Scos din slujbă! I se va da o pensie egală cu

o treime din salariu.”

Ce mai, nu lipsește nimeni. Eu sunt „un artist care poate fi folosit pe lista civilă, la Operă, la cabarete, sau la muzeu. Deștept, dar lipsit de ținută, incapabil de muncă sânguincioasă, spirit dezordonat.” Ah, am să-ți arăt eu ție, *artist!*

Saillard

Auzi colo, sa desființeze casierii?... E un monstru!

Bixiou

Să vedem ce zice despre misteriosul nostru Desroys!? (*întoarce câteva foi și citește.*) „DESROYS

— Om primejdios, în sensul că nu poate fi abătut de la principiile potrivnice oricărei puteri monarhice. Fiu de convențional, admiră Convenția; poate să devină un publicist periculos.”

Baudoyer

Nici poliția nu e atât de dibace ca el!

Godard

Mă duc la secretariatul general să depun o plângere în regulă; dacă un asemenea om va fi numit, trebuie să ne retragem cu toți, în bloc.

Dutocq

Stați, domnilor, prudență! Dacă vă veți ridica prea repede, vom fi acuzați de răzbunare și interes personal! Nu,

să lăsăm ca zvonul să-și facă efectul încet. Când întreaga administrație va fi indignată, protestele noastre vor avea asentimentul general.

Bixiou

Dutocq urmează principiul din celebra melodie creată de sublimul Rossini pentru *Don Basiliom* și care dovedește că acest mare compozitor e și un om politic! Părerea lui mi se pare justă și potrivită. Eu mă gândesc să-mi las mâine dimineață cartea de vizită la domnul Rabourdin, pe care voi tipări BIXIOU, și, ca titulatură, dedesubt: *Lipsit de ținută, incapabil de muncă sârguincioasă, spirit dezordonat*.

Godard

Bună idee, domnilor. Să ne face toți câte o carte de vizită, iar domnul Rabourdin să le aibă mâine dimineață pe toate.

Baudoyer

Domnule Bixiou, ocupă-te dumneata cu amănuntul ăsta și, după ce se va trage câte un exemplar din fiecare, distruge zațul.

Dutocq

(trăgând pe Bixiou la o parte)

Ei, ce zici, acum vrei să faci caricatura?

Bixiou

Bag de seamă, dragul meu, că deții taina de zece zile. (Îl

privește în albul ochilor.) Voi fi subșef?

Dutocq

Ți-am dat cuvântul de onoare, pe deasupra vei primi și gratificația de o mie de franci, după cum ți-am spus. Nici nu-ți dai seama ce serviciu vei face unora mari de tot.

Bixiou

Îi cunoști?

Dutocq

Da.

Bixiou

Atunci... vreau să vorbesc cu ei.

Dutocq
(sec)

Faci caricatura și vei fi subșef, sau n-o faci și nu vei fi?

Bixiou

Prea bine, sa vedem cei o mie de franci.

Dutocq

Ți-i voi da când voi primi desenul.

Bixiou

S-a făcut! Caricatura va circula mâine prin toate birourile. Hai să-i dezumflăm pe admiratorii lui Rabourdin. *(Adresându-se lui Saillard, lui Godard și lui Baudoyer, care vorbesc încet între ei.)* Noi ne ducem să ne ocupăm de vecini. *(Iese cu Dutocq și trece în secția Rabourdin. La apariția lui, Fleury, Thuillier, Vimeux tresar.)* Ei, ce-ați pățit, domnilor? Ceea ce v-am spus eu e atât de adevărat, că vă puteți duce să vedeți dovezile celei mai mârșave denunțări la virtuosul, onestul, stimatul, cinstitul și piosul Baudoyer, care, fără îndoială – el unul – nu-i în stare de-o asemenea treabă. Șeful dumneavoastră a născocit un fel de ghilotină pentru slujbași, nu vă mint, poftiți să vedeți, intrați, cui nu-i place nu plătește, vă veți bucura de nenorocirea voastră GRATIS! În consecință, înaintările au fost amânate. Toate birourile fierb, iar Rabourdin a fost anunțat de ministru că nu va mai lucra astăzi cu el... Ei, haide, mișcați-vă!

Phellion și Poiret rămaseră singuri. Cel dintâi îl iubea prea mult pe Rabourdin spre a se duce să vadă o dovadă menită să vestejească un om pe care el nu voia să-l judece; al doilea, nu mai avea decât cinci zile de serviciu. În acest moment apăru Sébastien, care venea să ia hârtiile pregătite pentru semnat. Fu destul de mirat găsind biroul gol, dar nu zise nimic.

Phellion

Tânărul meu prieten! *(Se ridică de pe scaun, lucru rar.)* Știi ce se petrece aici, ce zvonuri circulă despre domnul Rabourdin, la care dumneata ții, și *(coboară glasul și se apropie de urechea lui Sébastien)* pe care eu îl iubesc în aceeași măsură în care-l și stimez? Se spune că a făcut greșeala de a lăsa descuiată o lucrare despre slujbași... *(La aceste cuvinte Phellion se întrerupse, fiind silit să-l prindă în*

brațele sale încordate pe tânărul Sébastien, care păli ca un trandafir alb și căzu leșinat într-un fotoliu.) O cheie, la ceafă, domnu' Poiret! Ai o cheie la dumneata?

Poiret

Am cheia de la poarta casei. (Bătrânul Poiret pune cheia la ceafa lui Sébastien, căruia Phellion îi dă un pahar cu apă rece, să bea. Bietul băiat nu-și redeschide ochii decât ca să verse un șiroi de lacrimi. Își pune capul pe biroul lui Phellion, prăbușindu-se pe el, cu trupul zdrobit ca și cum l-ar fi lovit un trăsnet, și suspinele lui sunt atât de sfâșietoare, atât de adevărate, atât de dese, încât, pentru prima dată în viața lui, Poiret se înduioșează de durerea altuia.)

Phellion

(îngroșându-și glasul)

Haide, haide, tinere prieten, curaj! În orice împrejurare grea trebuie să ai curaj. Ești bărbat doar! Ce s-a întâmplat de te-ai speriat așa de tare?

Sébastien

(printre suspine)

Eu l-am nenorocit pe domnul Rabourdin! Am uitat să încui tabelul pe care-l copiasem... ah, l-am ucis pe binefăcătorul meu, merit să mor... Un om atât de mare la suflet, care ar fi putut să fie ministru!

Poiret

(suflându-și nasul)

E adevărat, așadar, că a făcut rapoarte?

Sébastien
(*printre suspine*)

Dar pentru... Nu, nu vreau să destăinui nimic! Ah, mizerabilul de Dutocq, el l-a furat...

Și plânsul, suspinele reîncepură atât de tare, încât Rabourdin auzi, din biroul său, zgomotul, recunoscuse vocea și veni la fața locului. Șeful îl găsi pe Sébastien aproape leșinat, ca un Crist, în brațele lui Phellion și Poiret, care maimuțăreau ca niște caraghioși atitudinea celor două Marii și ale căror chipuri erau cernite de întristare.

Rabourdin

Ce s-a întâmplat, domnilor? (*Sébastien se ridică în picioare, apoi cade în genunchi înaintea lui Rabourdin.*)

Sébastien

V-am nenorocit, domnule! Tabelul... Dutocq îl arată la toată lumea, desigur că l-a găsit...

Rabourdin
(*calm*)

Știam. (*Îl ridică pe Sébastien și-l ia cu sine.*) Ești un copil, prietene dragă. (*Se adresează lui Phellion.*) Unde sunt ceilalți domni?

Phellion

Domnu Rabourdin, s-au dus în biroul lu' domnu' Baudoyer, ca să vadă un tabel care se zice că...

Rabourdin

Destul. *(Iese, sprijinindu-l pe Sébastien. Poiret și Phellion se privesc unul pe altul, pradă unei mari înmărmuriri și nu știu ce să-și spună.)*

Poiret
(către Phellion)

Domnul Rabourdin!...

Phellion
(către Poiret)

Domnu Rabourdin!

Poiret

De necrezut, tocmai domnul Rabourdin!

Phellion

Cu toate astea, ai văzut cât era de calm și de demn...

Poiret
(cu un aer șiret, ce pare mai degrabă o strâmbătură)

Chiar de-ar fi ceva la mijloc, eu nu mă las dus de nas.

Phellion

Un bărbat de onoare, curat, nepătat...

Poiret

Dar Dutocq?

Phellion

Domnu Poiret, știi ce gândesc eu despre Dutocq, mă înțelegi?...

Poiret

(dând de două-trei ori din cap, răspunde cu un aer subtil)

Da.

(Ceilalți slujbași se întorc în birou.)

Fleury

Asta-i ceva nemaipomenit! Am citit cu ochii mei și parcă tot nu-mi vine a crede. Domnul Rabourdin, regele oamenilor!... Pe legea mea, dacă și printre asemenea oameni se găsesc spioni, înseamnă să te scârbești de orice virtute. Și când te gândești. că îl puneam pe Rabourdin alături de eroii lui Plutarc¹⁵¹!

Vimeux

Așa-i.

Poiret

(gândindu-se că nu mai are decât cinci zile)

¹⁵¹ *eroii lui Plutarc* – oamenii iluștri din celebra operă a istoricului și moralistului grec Plutarc (50—125): „*Viața oamenilor iluștri ai Greciei și ai Romei*”.

Dar, domnilor, ce ziceți de acela care a șterpelit lucrarea, care l-a spionat pe domnul Rabourdin?

(Dutocq pleacă.)

Fleury

E un Iuda Iscariotul! Dar cine-i acela?

Phellion

(cu subînțelese)

Vă asigur că acum nu mai e în mijlocul nostru.

Vimeux

(luminat)

Dutocq!

Phellion

Eu n-am văzut nicio dovadă, domnu'! În timp ce dumneavoastră erați dincolo, tânărul acela, domnu' de la Roche, era gata să moară. Uite, priviți lacrimile lui pe biroul meu...

Poiret

A leșinat în brațele noastre... Și cheia mea de la poartă, aoleo! a rămas la ceafa lui. *(Poiret iese.)*

Vimeux

Ministrul n-a vrut să lucreze cu Rabourdin. Iar domnul

Saillard, căruia șeful personalului i-a suflat două vorbe, s-a dus să-l anunțe pe domnul Baudoyer să facă o cerere pentru Legiunea de Onoare; există una acordată diviziunii noastre de Anul Nou, și ea va fi dată domnului Baudoyer. E limpede? Domnul Rabourdin e jertfit chiar de către aceia care se folosesc de el. Avea dreptate Bixiou. Era să fim dați afară cu toții, cu excepția lui Phellion și Sébastien.

Du Bruel
(sosind la birou)

Ei, domnii mei, e-adevărat?

Thuillier

Ultima exactitate.

Du Bruel
(punându-și din nou pălăria pe cap)

Atunci, la revedere, domnii mei. *(lese.)*

Thuillier

Vodevilistul nostru n-așteaptă să-i cadă cărămida în cap! Se duce la ducele de Rhétoré, la ducele de Maufrigneuse; dar n-are decât s-alerge! După cât se vorbește, șeful nostru va fi Colleville.

Phellion

Dădea impresia că-l iubește pe domnu' Rabourdin.

Poiret

(întorcându-se)

Era cât p-aci să nu mai pun mâna pe cheia de la poarta casei! Tânărul varsă mereu lacrimi, iar domnul Rabourdin a dispărut fără urmă.

(Dutocq și Bixiou vin în birou.)

Bixiou

Ei, ce ziceți, domnilor, se petrec lucruri ciudate în biroul dumneavoastră! Du Bruel!... *(Se uită în biroul celălalt.)* A plecat?

Thuillier

La galop.

Bixiou

Dar Rabourdin?

Fleury

S-a topit, s-a distilat, s-a *fumat!* Să mai zici că un om, regele oamenilor...

Poiret

(către Dutocq)

Domnule Dutocq, în durerea lui, tânărul Sébastien te acuză că ai luat lucrarea acum două zile...

Bixiou

(uitându-se la Dutocq)

Trebuie să dezminți această învinuire, iubitule.
(*Toți ceilalți slujbași se uită fix la Dutocq.*)

Dutocq

Ah, unde-i amicul bârfitor care făcea copia?

Bixiou

De unde știi că făcea copia? Iubitule, numai diamantul taie diamantul!

(*Dutocq iese.*)

Poiret

Ascultă, domnule Bixiou, eu nu mai am de stat decât cinci zile și jumătate la serviciu și aș vrea să am și eu o dată, măcar o dată, plăcerea de a te înțelege! Fă-mi cinstea și explică-mi și mie la ce poate fi de folos diamantul în această împrejurare...

Bixiou

Asta vrea să zică, papa – căci vreau să mă cobor o dată până la dumneata – că, așa după cum numai diamantul poate să taie diamantul, tot astfel numai un *curios* poate să vină de hac unui semen de-al lui.

Fleury

„Curios” are aici înțelesul de spion.

Poiret

Nu înțeleg...

Bixiou

Bine, s-o lăsăm atunci pe altă dată!

Domnul Rabourdin plecase imediat la ministru. Ministrul era la Cameră. Rabourdin se duse la Camera deputaților, unde scrisese un bilet ministrului. Ministrul era la tribună, angajat într-o discuție aprinsă. Rabourdin așteptă, dar nu în sala de ședințe, ci în curte, și se hotărî să se posteze, cu tot frigul de afară, lângă trăsura Excelenței Sale, ca să-i vorbească atunci când acesta se va urca să plece. Portarul îi spuse că ministrul se încăierase într-o dispută stârnită de cei nouăsprezece deputați din extrema stângă și că ședința era furtunoasă. Rabourdin se plimba prin curtea largă a palatului, pradă unei mari agitații, și așteptă cinci ceasuri chinuitoare. La ora șase jumătate, deputații începură să iasă și să plece; dar curierul ministrului apărură la scară și chemă vizitiul.

— Ei, Jean, îi spuse el, Excelența Sa a plecat cu ministrul de Război; s-au dus la rege, și de acolo merg să ia masa împreună. Ne vom duce să-l luăm la ora zece, căci se va ține un consiliu.

Rabourdin se întoarse acasă cu pași greoi, într-o stare de descurajare ușor de închipuit. Se făcuse ora șapte. Abia avu timp să-și schimbe hainele.

— Ei, te-a numit? îl întâmpină veselă soția lui, apărând în salon.

Rabourdin înălță capul cu o mișcare dureroasă, plină de tristețe, și răspunse:

— Mi-e teamă că nu voi mai călca niciodată în minister.

— Ce? făcu soția lui cuprinsă de o neliniște zdrobitoare.

— Memoriul meu în legătură cu salariații publici circulă

prin birouri și a fost imposibil să-l văd pe ministru!

Célestine avu o viziune fulgerătoare în care, printr-o scânteiere infernală, un demon îi dezvălui înțeleșul ultimei sale convorbiri cu des Lupeaulx.

„Dacă m-aș fi purtat ca o femeie de rând, își spuse ea, am fi obținut postul.”

Se uită la Rabourdin cu un fel de durere. Se făcu o tăcere tristă și se așezară amândoi la masă, cufundați în gânduri.

— Și astăzi e ziua noastră de primire! zise ea.

— Dar încă nu e totul pierdut, scumpa mea Célestine, spuse Rabourdin depunând o sărutare pe fruntea soției lui. Sper că mâine dimineață îi voi putea vorbi ministrului și totul se va lămuri. Sébastien a lucrat toată noaptea, copiile sunt gata, verificate, și-l voi ruga pe ministru să citească memoriul, pe care i-l voi lăsa pe birou. La Brière o să m-ajute. Un om nu poate fi condamnat așa, fără să fie ascultat.

— Sunt curioasă să văd dacă domnul des Lupeaulx o să vină la noi astă-seară.

— El?... firește, n-o să lipsească, murmură Rabourdin. E un tigru căruia îi place să lingă sângele din rana pe care a făcut-o!

— Bietul de tine, reluă soția lui, apucându-l de mână, nu pot să înțeleg cum de-i cu puțință ca un om care a conceput o reformă atât de frumoasă să nu-și fi dat seama că nu trebuie s-o divulge nimănui. Asemenea idei trebuiesc ferecate bine în conștiință, căci numai cel care le-a făurit poate să le și aplice. Trebuia să te porți cu oamenii din sfera ta ca Napoleon cu cei dintr-a lui: el s-a plecat, s-a încovoiat, s-a târât! Da, Bonaparte s-a târât! Ca să ajungă general, s-a însurat cu amanta lui Barras. Trebuie să știi să aștepți, să ajungi mai întâi deputat, să urmezi cursul politicii, când zvârlit până în fundul mării, când pe coama unui val, și să-ți însușești, ca domnul de Villèle, deviza italiană *Col tempo*, tradusa prin *Totul vine la țanc pentru cine știe să aștepte*. Politicianul acesta a râvnit puterea

timp de șapte ani și în 1814, la vârsta la care te afli tu azi, a început printr-un protest împotriva Cartei. Iată greșeala ta: te-ai lăsat condus de alții, când ești făcut să conduci pe alții!

Sosirea pictorului Schinner curmă discuția dintre soție și soț, pe care aceste cuvinte îl puseră și mai mult pe gânduri.

— Scumpe prietene, zise pictorul strângând mâna funcționarului, devotamentul unui artist este, desigur, zadarnic; dar, în împrejurări ca aceasta, noi știm să rămânem credincioși! Am cumpărat gazeta de seară. Baudoyer a fost numit director și-i decorat cu crucea Legiunii de Onoare...

— Cu toate că eu sunt cel mai vechi, am douăzeci și patru de ani de serviciu, zâmbi Rabourdin.

— Îl cunosc destul de bine pe contele de Sérizy, ministru de stat; dacă vrei să-i cerem concursul, pot să mă duc la el, zise Schinner.

Salonul se umplu de persoane pe care manevrele administrative nu le interesau. Du Bruel nu venise. Doamna Rabourdin căută să pară și mai veselă, și mai grațioasă, ca un cal care, rănit în luptă, găsește încă puterea de a-și duce stăpânul.

— E foarte curajoasă, spuseră câteva femei, care, văzând-o atât de nenorocită, se arătară înțeleghătoare.

— I-a acordat totuși multă atenție lui des Lupeaulx, spuse baroana de Châtelet către vicontesa de Fontaine.

— Credeți că...? întrebă vicontesa.

— Dar domnul Rabourdin ar fi căpătat măcar crucea Legiunii de Onoare! zise doamna de Camps, luând apărarea prietenei sale.

Pe la ora unsprezece apăru și des Lupeaulx, a cărui înfățișare n-ar putea fi descrisă decât spunând că ochelarii îi erau triști, dar privirea veselă; sticlele ochelarilor îi acopereau însă atât de bine ochii, încât numai un

fizionomist ar fi putut să descopere expresia lor diabolică. Se grăbi să strângă mâna lui Roubourdin, care nu avu tăria să și-o retragă.

— Avem de vorbit împreună, îi spuse secretarul general, ducându-se să se așeze lângă frumoasa Roubourdin, care-l întâmpină în chipul cel mai plăcut. Eh, făcu el aruncându-i o privire furișă, ești cu adevărat mare, te găsesc, așa cum mi te închipuiam, sublimă în momentele de grea încercare. Știi cât de rar se întâmplă ca o persoană superioară să corespundă ideii pe care cineva și-a făcut-o despre ea! Așadar, înfrângerea nu te-a răpus! Ai dreptate, vom învinge, îi șopti la ureche. Soarta dumneavoastră e în mâinile dumitale, atâta vreme cât vei avea ca aliat un bărbat care te adoră. Vom ține un consiliu...

— Baudoyer a fost numit? îl întrerupse ea.

— Da, zise secretarul general.

— Și decorat?

— Nu încă, dar va fi.

— Atunci?

— Dumneata nu cunoști politica.

În timp ce doamnei Roubourdin i se părea că serata aceasta nu se mai termină, în Place Royale se petrecea una dintre acele comedii care se joacă, la Paris, în șapte saloane, după fiecare schimbare de la minister. Salonul Saillarzilor era plin de lume. Domnul și doamna Transon veniseră la ora opt. Doamna Transon îmbrățișă pe doamna Baudoyer, *născută Saillard*. Domnul Bataille, căpitan în garda națională, venise cu soția lui și cu preotul de la Saint-Paul.

— Domnule Baudoyer, zise doamna Transon, vreau să fiu prima care te felicită; s-a făcut dreptate meritelor dumitale. Bravo, ți-ai câștigat avansarea!

— Iată-te director, zise domnul Transon frecându-și mâinile. E o cinste pentru cartierul nostru.

— Și se poate spune că fără intrigării! exclamă bătrânul

Saillard. Noi nu tragem sfori, nu ne ducem la seratele intime ale ministrului.

Unchiul Mitral își freca nasul, fericit, și trăgea cu ochiul la nepoată-sa, Elisabeth, care vorbea cu

Gigonnet. Falleix nu știa ce să creadă despre moș Saillard și Baudoyer, orbiți de fericire. Își făcură apariția domnii Dutocq, Bixiou, du Bruel, Godard și Colleville, care fuseseră numiți șef.

— Mai rar așa căpățâni! îi șopti Bixiou lui du Bruel. Ar ieși o caricatură minunată dacă i-am desena sub forma unor calcani, caracude sau stavrizi jucând o sarabandă!

— Domnule director, declară Colleville, vă felicit, sau mai bine zis ne felicităm pe noi înșine de a vă vedea în fruntea direcției și vrem să vă asigurăm de zelul cu care vom colabora la lucrările dumneavoastră.

Domnul și doamna Baudoyer, tatăl și mama noului director, erau de față, bucurându-se de gloria fiului și a nurorii lor. Unchiul Bidault, care luase masa în familie, avea o privire jucăușă care-l înspăimântă pe Bixiou.

— Iată unul, zise artistul către du Bruel, arătându-l pe Gigonnet, care ar putea servi de model pentru un personaj de vodevil! Cu ce s-o fi ocupând? Un chinez ca ăsta ar trebui să țină loc de firmă la *Două maimuțe*. Uită-te ce redingotă! Credeam că numai Poiret e în stare să expună văzului public una la fel, după ce-a purtat-o zece ani prin intemperiiile pariziene.

— Baudoyer e în al nouălea cer, zise du Bruel.

— Nu-și mai încape în piele, întări Bixiou.

— Domnii mei, li se adresează Baudoyer, vă prezint pe unchiul meu bun, domnul Mitral, și pe unchiul soției mele, domnul Bidault.

Gigonnet și Mitral aruncară asupra celor trei slujbași o privire adâncă, în care strălucea culoarea aurului, și care lăsa impresia cuvenită asupra celor doi zeflemişti.

— Ei, ce ziceți! făcu Bixiou când se văzu sub arcadele din Place Royale. V-ați uitat bine la cei doi unchi? Două

exemplare ale lui Shylock. Mă prind pe orice că-și fac veacul la Hale, unde-și plasează banii cu sută la sută pe săptămână. Dau cu împrumut cu amanet și scot în vânzare haine, șireturi, brânză, femei și copii. Sunt niște arabi-evrei-genovezi-greci-genevezi-lombarzi-parizieni, hrăniți de-o lupoaică și lepădați de-o turcoaică.

— Te cred, unchiul Mitral a fost portărel, zise Godard.

— Ca să vezi! făcu du Bruel.

— Mă duc să văd cum merge litografia, reluă Bixiou, deși aș vrea să studiez și salonul domnului Rabourdin: ești fericit că poți să te duci acolo, du Bruel.

— Eu, acolo? Ce vrei să fac acolo? răspunse vodevilistul. N-am o figură potrivită pentru prezentarea de condoleanțe. Și, apoi, ar fi ceva josnic ca tocmai azi să te duci pe capul oamenilor destituiți.

La miezul nopții, salonul doamnei Rabourdin se golise, nu mai rămăseseră decât două sau trei persoane, des Lupeaulx și stăpânii casei. După plecarea lui Schinner, a doamnei și domnului Octave de Camps, des Lupeaulx se ridică de pe scaun cu un aer misterios, se așează cu spatele la pendulă și-și îndreptă ochii când spre soț, când spre soție.

— Prieteni, le spuse el, nimic nu e pierdut, deoarece ministrul și cu mine suntem alături de voi. Dutocq, între două puteri, a ales-o pe aceea care i se părea mai tare. S-a pus în serviciul Marii Duhovnicii și al Curții, trădându-mă, dar asta-i la ordinea zilei: un om politic nu se teme niciodată de-o trădare. Numai că Baudoyer va fi destituit în câteva luni și va fi, desigur, numit la prefectura poliției, căci Marea Duhovnicie n-o să-l lase din brațe.

Și le țină un logos în legătură cu Marea Duhovnicie și cu primejdiile care amenință guvernul dacă se biziue pe biserică, pe iezuiți etc. Dar nu-i lipsit de interes să observăm că Marea Duhovnicie și Curtea, cărora jurnalele liberale le atribuiă o influență enormă în administrație, s-

au amestecat foarte puțin în afacerea jupânului Baudoyer. Aceste mici sforări n-au niciun ecou în societatea înaltă, unde domină numai marile interese. Dacă stăruințele plicticoase ale preotului de la Saint-Paul și ale domnului Gaudron au izbutit să smulgă unele făgăduieli, ele au căzut de la sine la prima observație a ministrului. Ceea ce formează poliția congregației sunt numai patimile, care se denunță unele pe altele... Puterea ocultă a acestei asociații, îngăduită sub masca nerușinată a dogmei *Ajută-te, și cerul te va ajuta*, a devenit cu adevărat mare numai datorită acțiunii cu care au înzestrat-o propriii ei membri, amenințându-se unii pe alții. În sfârșit, calomniile liberale se complac în a face din Marea Duhovnicie un gigant politic, administrativ, civil și militar. Frica își creează totdeauna idoli. În momentele acestea. Baudoyer se bizuia pe Marea Duhovnicie, în timp ce singura duhovnicie care l-a protejat își are sediul la cafeneaua *Thémis*. Există, în anumite epoci, oameni, instituții, puteri, cărora li se atribuie toate nenorocirile ce se întâmplă, cărora li se tăgăduiește orice merit și care servesc de rațiuni multiple pentru prostime. După cum despre domnul de Talleyrand¹⁵² se spunea că saluta orice eveniment cu o vorbă de duh, tot astfel, în această fază a Restaurației, Marea Duhovnicie făcea și desfăcea totul. Din nefericire, însă, ea nu făcea și nu desfăcea nimic. Influența sa nu se afla nici în mâinile unui cardinal de Richelieu, nici în ale unui cardinal Mazarin, ci în mâinile unui fel de cardinal de Fleury¹⁵³, care, timid timp de cinci ani, a avut îndrăzneală numai într-o singură zi, dar și

¹⁵² *domnul de Talleyrand* – om al tuturor regimurilor, de la revoluție până la monarhia din Iulie, Charles-Maurice de *Talleyrand-Périgord* a fost un ministru și un diplomat abil, mai bogat în vorbe de duh decât în scrupule.

¹⁵³ *Un fel de cardinal Fleury* – e vorba de episcopul Denis *Frayssinous* (1765—1841), fost predicator al lui Ludovic, al XVIII-lea și devenit, în 1825, ministru al Instrucțiunii Publice; el deținea al doilea post important din instituția „Marii Duhovnicii”; în urma revoluției din 1830 a plecat din Franța împreună cu Carol al X-lea.

atunci a călcat cu stângul. Mai târziu, biserica a făcut, nepedepsită de nimeni, la Saint-Merry¹⁵⁴, mai mult decât pretindea Carol al X-lea că făcuse în iulie 1830. Fără articolul relativ la cenzură, introdus atât de proteste în noua Cartă, jurnalismul și-ar fi avut Saint-Merry-ul lui. Domnia celui de al doilea frate ar fi instaurat în mod legal planul lui Carol al X-lea.

— Rămâi șef de birou sub Baudoyer, ai acest curaj, continuă des Lupeaulx, fii un adevărat om politic; lasă la o parte concepțiile și îndemnurile generoase, mărginește-te la atribuțiile dumitale, nu-i spune nimic directorului dumitale, nu-i da niciun sfat, nu face nimic fără o dispoziție de la el. În trei luni, Baudoyer va părăsi ministerul, fie destituit, fie deportat într-un alt sector administrativ. Va ajunge poate la domeniile regale. De două ori mi s-a întâmplat în viață să fiu acoperit de câte o avalanșă de nerozii, dar le-am lăsat să treacă.

— Da, zise Roubourdin, numai că dumneavoastră n-ați fost calomniat, lovit în cinstea personală, compromis...

— Ha! ha! ha! făcu des Lupeaulx, întrerupând pe șeful de secție cu un râs homeric. Dar asta-i pâinea zilnică a oricărui om remarcabil în minunata noastră Franță și nu-s decât două căi de a rezolva lucrurile: sau să cazi la fund, și atunci fă-ți bagajele și du-te de te-apucă de grădinărie, sau să te ridici deasupra și să mergi înainte fără teamă și fără a te uita nici în dreapta, nici în stânga.

— În ceea ce mă privește, n-am decât o cale de a desface nodul pe care spionajul și trădarea mi l-au legat în jurul gâtului, răspunse Roubourdin, și aceasta este să mă explic numaidecât cu ministrul. Iar dacă dumneavoastră îmi doriți în mod sincer binele, așa precum declarați, mă puteți

¹⁵⁴ *Saint-Merry* - la 6 iunie 1832, ținând piept trupelor care voiau să împiedice o manifestație democratică, 120 de republicani parizieni au apărut cu dârzenie baricada de la Saint-Merry; ei erau conduși de tânărul muncitor Jeanne și au rezistat timp de douăsprezece ore forțelor guvernamentale, care au trebuit să aducă tunurile.

pune mâine față în față cu el.

— Vrei să-i expui planul dumitale administrativ?

Rabourdin înclină din cap.

— Prea bine, încredințează-mi proiectele, lucrările dumitale, și-ți jur că ministrul le va studia chiar în noaptea asta.

— Nici nu mă gândesc, rosti Rabourdin cu tărie, căci ar însemna ca, după șase luni de muncă, să mă mulțumesc cu satisfacția celor două sau trei ceasuri în cursul cărora un ministru al regelui s-ar simți obligat să aplaude o perseverență atât de mare.

Văzându-se aruncat de dârzenia lui Rabourdin pe un drum fără tufişuri, în care nu-și mai putea ascunde viclenia, des Lupeaulx șovăi o clipă, apoi se uită la doamna Rabourdin, întrebându-se: „Ce va învinge oare, ura mea pentru el, sau dorința pentru ea?”

— În cazul acesta, dacă n-ai încredere în mine, îi spuse șefului de secție după o pauză, vei rămâne totdeauna pentru mine omul *notei secrete* pe care ai întocmit-o dumneata însuși. Adio, doamnă.

Doamna Rabourdin îl salută cu răceală. Célestine și Xavier se retraseră, fiecare în odaia sa, fără să-și mai vorbească, într-atât de nenorociți erau amândoi. Soția se gândea la situația groaznică în care se găsea față de soțul ei. Șeful de secție, care se hotărâse să nu mai calce în minister și să-și dea demisia, era pierdut în imensitatea gândurilor lui: se punea problema să-și schimbe viața și să se apuce de altceva. Rămase toată noaptea în fața focului din odaia sa, fără s-o observe pe Célestine, care intrase de mai multe ori, în vârful picioarelor, în veșmintele-i de noapte.

„Fiindcă trebuie să mă mai duc pentru ultima dată la minister spre a-mi retrage actele și a preda lucrările lui Baudoyer, să încercăm și efectul demisiei mele”, își spuse el.

Își scrisese demisia, chibzuind îndelung frazele scrisorii cu care o însoți și care suna:

„Excelență,

Am onoarea de a adresa Excelenței Voastre, odată cu prezenta, demisia mea; îndrăznesc să cred că vă veți aminti de a mă fi auzit spunându-vă că mi-am încredințat onoarea în mâinile dumneavoastră și că ea depindea de o explicație neîntârziată. Această explicație am cerut-o în zadar, iar astăzi va fi poate de prisos, de vreme ce un fragment din lucrările mele asupra aparatului administrativ, sustras și falsificat, circulă prin birouri, e greșit interpretat din cauza dușmăniei și mă silește să mă retrag, în fața dezaprobării tacite a conducerii. În dimineața când voiam să vă văd, Excelența Voastră a crezut poate că e vorba de o avansare, dar eu nu mă gândesc decât la prestigiul ministerului pe care-l conduceți și la binele public. Țineam să rectific părerile Excelenței Voastre în legătură cu această chestiune.”

Urmau formulele de respect.

Era ora șapte jumătate când omul acesta săvârși jertfirea ideilor sale, căci își arse întreaga lucrare. Obosit de atâtea gânduri și învins de atâtea chinuri morale, așipi cu capul sprijinit de marginea fotoliului. Se trezi cu o senzație bizară, își văzu mâinile udate de lacrimile soției sale, îngenunchată în fața lui. Célestine citise demisia, înțelesese toată grozăvia prăbușirii. Ea și Rabourdin aveau să trăiască de acum încolo cu o rentă de patru mii de franci. Făcu socoteala datoriei ei, se ridicau la treizeci și două de mii de franci! Era sărăcia cea mai cumplită cu putință. Iar bărbatul acesta, atât de nobil și atât de încrezător, nu știa nimic despre abuzul pe care ea și-l îngăduise în privința averii lăsate în grija sa. Plângea la picioarele lui, frumoasă ca o Magdalenă.

— Nenorocirea a întrecut orice margini, zise Xavier în groaza lui, sunt dezonorat la minister, și dezonorat...

Lumina virtuții neprihănite străfulgeră în ochii Célestinei, care sări în sus ca un cal speriat și aruncă o privire scânteietoare spre Roubourdin.

— Eu! *Eu?* rosti ea pe două tonuri sublime. Așadar mă crezi o femeie de rând? Nu-ți dai seama că, dacă aș fi păcătit, tu ai fi fost numit? Dar, adăugă ea, e mai ușor de suportat o idee ca asta, decât realitatea din jurul nostru.

— Ce s-a mai întâmplat? făcu Roubourdin.

— Îți voi spune totul în două vorbe, răspunse ea. Datorăm treizeci de mii de franci.

Roubourdin își cuprinse soția în brațe cu un gest zănatec și o așeză pe genunchii lui, plin de voioșie.

— Nu-i nimic, draga mea, îi zise cu un glas atât de blând încât amărăciunea lacrimilor ei se topi ca prin minune. Și eu am făcut multe greșeli! Am muncit cu totul dezinteresat pentru țară sau, în orice caz, am crezut că-i voi putea fi de folos... Acum o să-mi croiesc alt drum. Dacă aș fi avut o băcănie, am fi ajuns milionari. Ei bine, să ne facem băcani. Tu n-ai decât douăzeci și opt de ani, îngerul meu. În zece ani, afacerea o să-ți aducă luxul pe care-l dorești și la care trebuie să renunțăm pentru câțva timp. Nici eu, draga mea, nu sunt un om de rând. O să vindem ferma; valoarea ei a crescut mult în ultimii șapte ani. Cu această diferență de valoare și cu mobilierul nostru vom putea achita datoriile *făcute de mine*.

Pentru fraza asta generoasă, Célestine dădu soțului ei, într-o singură sărutare, o mie de mângâieri.

— Vom avea, continuă el, o sută de mii de franci, pe care-i vom folosi într-un negoț oarecare. Până într-o lună îmi voi alege o nouă meserie. Norocul, care l-a aruncat pe un Martin Falleix în calea lui Saillard, n-o să ne ocolească nici pe noi. Așteaptă-mă la dejun. Mă voi întoarce de la minister eliberat din cătușele mizeriei.

Célestine își îmbrățișă soțul cu un elan pe care nu-l au

nici bărbații în momentele când sunt cuprinși de cea mai mare mânie, deoarece femeia, prin sentimentele ei, e mai tare decât bărbatul prin puterea lui. Plângea, râdea, suspina și vorbea în același timp.

Când Roubourdin ieși la ora opt, portăreasa îi dădu cărțile de vizită făcute în batjocură de către Baudoyer, Bixiou, Godard și alții. Totuși se duse la minister; aici Sébastien îl întâmpină la poartă, rugându-l să nu intre în birouri, deoarece o caricatură mârșavă de-a lui circulă peste tot.

— Dacă vrei să-mi îndulcești amărăciunea înfrângerii, adu-mi desenul acela, îi spuse Roubourdin; eu mă duc să-mi las demisia chiar în mâna lui Ernest de la Brière, pentru a nu fi denaturată urmând calea administrativă. Am motivele mele cerându-ți să-mi aduci caricatura.

După ce se încredință că scrisoarea lui ajunsese în mâinile ministrului, Roubourdin se întoarse în curte, unde-l găsi pe Sébastien cu ochii plini de lacrimi; acesta îi arătă litografia, ale cărei principale elemente sunt redată în schița alăturată:

— Are mult haz, zise Rabourdin arătând supranumerarului o frunte senină ca a Mântuitorului când i s-a pus pe cap coroana de spini.

Intră în birouri cu un aer calm și se duse mai întâi la Baudoyer spre a-l ruga să vină în biroul diviziunii pentru a-i da instrucțiuni cu privire la lucrările pe care de acum încolo avea să le conducă tipicarul acesta.

— Spuneți-i domnului Baudoyer că nu aștept, se adresă el lui Godard și celorlalți slujbași. Demisia mea e în mâinile ministrului și nu vreau să întârzii aici nici cinci minute mai mult decât e necesar.

Zărindu-l pe Bixiou, Rabourdin se duse drept la el, îi arătă litografia și, spre marea uimire a tuturor, îi spuse:

— N-aveam dreptate când susțineam că dumneata ești un artist? Păcat însă că ți-ai îndreptat ascuțișul creionului împotriva unui om care nu poate fi judecat nici în felul acesta și nici în cadrul serviciului. Dar în Franța se râde de orice, chiar și de Dumnezeu!

Apoi îl conduse pe Baudoyer spre cabinetul răposatului de La Billardière. La ușă se aflau Phellion și Sébastien, singurii care, în această mare nenorocire personală, îndrăzniseră să rămână pe față credincioși acestui acuzat. Rabourdin, observând că Phellion avea ochii umeziți, nu se putu împiedica de a-i strânge mâna.

— Domnu' Rabourdin, grăi acest om cumsecade, dacă vă putem fi de folos cu ceva, vă stăm la dispoziție...

— Pofțiți, prieteni, intrați, le spuse Rabourdin cu o grație plină de noblețe. Sébastien, dragul meu, scrieți demisia și dă-i-o lui Laurent să ți-o ducă. Probabil că și dumneata ești murdărit de calomnia care mi-a făcut atâta rău, dar mă voi îngriji de viitorul dumitale: vom rămâne mereu împreună.

Sébastien izbucni în lacrimi.

Domnul Rabourdin se închise cu domnul Baudoyer în

cabinetul răposatului de La Billardière, iar Phellion îl ajută să pună pe noul șef de diviziune în curent cu toate greutățile muncii administrative. La fiecare dosar pe care i-l explica Rabourdin, la fiecare mapă deschisă, ochii mici ai lui Baudoyer se făceau mari cât farfuriile.

— Rămâi cu bine, domnul meu, îi zise în cele din urmă Rabourdin, cu un aer în același timp și solemn, și ironic.

Între timp, Sébastien făcuse un pachet cu hârtiile personale ale șefului de secție și-l duse la o trăsură. Rabourdin străbătu curtea largă a ministerului, sub ochii slujbașilor care ieșiseră la ferestre, și așteptă o clipă ordinele ministrului. Dar ministrul nu dădu niciun semn de viață. Phellion și Sébastien îl însoțeau pe Rabourdin. Phellion avu curajul de a-l conduce pe omul căzut în dizgrație până în strada Duphot, exprimându-i admirația lui plină de respect. Apoi se întoarse, mulțumit de sine, și-și reluă locul la birou, după ce făcuse onorurile funebre acestui talent administrativ călcat în picioare.

Bixiou

(la apariția lui Phellion)

*Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni.*¹⁵⁵

Phellion

Da, domnu.

Poiret

¹⁵⁵ *Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni* – lat., „zeii au fost de partea învingătorului, dar Caton e de partea învinsului”: vers al poetului latin Lucanus, în legătură cu Cato din Utica, rămas fidel lui Pompeius, chiar după ce acesta a fost învins de Cezar, căci cauza primului i se părea cea justă.

Asta ce vrea să zică?

Fleury

Că partidul popesc se bucură, dar că domnul Rabourdin e stimat de toți oamenii cinstiți.

Dutocq
(*atins*)

Ieri nu erai de aceeași părere.

Fleury

Dacă-mi mai adresezi un cuvânt, o să-mi lipesc palmele de obrajii dumitale, m-auzi?! Nu mai încape nicio îndoială că dumneata ești acela care ai *șterpelit* lucrarea domnului Rabourdin. (*Dutocq iese.*) Du-te de te plânge la des Lupeaulx al dumitale, spionule!

Bixiou
(*râzând și maimuțărindu-se*)

Sunt curios să știu cum o să meargă diviziunea. Domnul Rabourdin era un om atât de remarcabil, încât probabil că a avut anumite idei sănătoase când a întocmit lucrarea aceea. Ministerul pierde un cap greu de înlocuit. (*Își freacă mâinile.*)

Laurent

Domnul Fleury e chemat la secretariat.

Slujbașii din ambele secții

Ți s-a înfundat!

Fleury
(ieșind)

Puțin îmi pasă, am un post de redactor-responsabil. O să fiu liber toată ziua și-o să mă plimb sau o să mă ocup cu ceva plăcut în redacția jurnalului.

Bixiou

Dutocq a făcut ce-a făcut și l-a dat afară și pe bietul Desroys, învinuit că vrea să taie capetele...

Thuillier

Regilor¹⁵⁶?...

Bixiou

Felicitările mele... asta-i reușită!

Colleville
(intrând în birou, vesel)

Domnilor, sunt șeful dumneavoastră...

Thuillier
(îmbrățișându-l)

¹⁵⁶ Desroys, învinuit că vrea să taie capetele... regilor? - în original, calambur provenit din analogia numelui Desroys cu genitivul plural al cuvântului *roi* (rege): *des rois* = al regilor.

Ah, prietene, dacă aş fi în locul tău, nu m-aş bucura deloc.

Bixiou

E o ispravă a neveste-si, dar nu una făcută cu capul!
(*Ceialţi pufnesc în râs.*)

Poiret

Cine îmi explică şi mie morala a tot ceea ce s-a întâmplat azi aici?

Bixiou

Vrei să ți-o explic? Anticamera administrației va fi de acum încolo Camera, Curtea va fi budoar, drumul obișnuit va fi beciul, iar patul va fi mai mult ca oricând calea cea mai scurtă.

Poiret

Domnule Bixiou, te rog fii mai clar.

Bixiou

Am să-mi parafralez ideea. Pentru a fi ceva trebuie să începi prin a fi totul. Este necesară, desigur, o reformă administrativă; căci, pe cinstea mea, statul își jefuiește tot atât de mult slujbașii, pe cât slujbașii jefuiesc timpul pe care-l datorează statului; noi însă lucrăm puțin fiindcă nu primim aproape nimic, deoarece suntem prea mulți pentru treaba care trebuie făcută, și *Virtuoasa Rabourdin* și-a dat

seama de toate astea! Acest funcționar priceput a prevăzut, domnilor, ceea ce trebuie să se întâmple și ceea ce neghiobii numesc jocul admirabilelor noastre instituții liberale. Camera va avea pretenția să administreze, iar administratorii vor ține să fie legislatori. Guvernul va năzui să administreze, iar administrația să guverneze. De aceea, legile vor fi doar regulamente, iar ordonanțele vor deveni legi. Dumnezeu a creat această epocă pentru cei cărora le place să râdă. Trăim în admirația spectacolului pe care ni l-a pregătit cel mai mare zeflemist al timpurilor moderne, Ludovic al XVIII-lea. (*Stupefacție generală.*) Domnilor, dacă asemenea lucruri se petrec în Franța, țara cea mai bine administrată din Europa, apoi gândiți-vă ce trebuie să fie în celelalte țări. Sărmane țărișoare, mă întreb cum o scot la capăt fără cele două Camere, fără libertatea presei, fără referate și rapoarte, fără circulare, fără o armată de slujbași?!... Zău așa, cum de mai au armate, flote? Cum de mai există fără să discute după fiecare răsuflare și după fiecare tușitură?... Mai pot fi ele, oare, numite guverne, națiuni? Mi s-a spus... (de către mincinoșii de călători!...) că popoarele acestea pretind a avea o politică a lor și că se bucură de o anumită putere; dar eu unul le deplâng! Ele nu cunosc *progresul luminilor*, nu pot să pună în mișcare idei, nu au tribuni independenți, trăiesc în barbarie. Numai poporul francez se bucură de binefacerile spiritului. Închipuiește-ți, domnule Poiret (*Poiret, tresare ca la o izbitură*), că sunt țări care se lipsesc de șefi de diviziune, de directori generali, de acest minunat stat-major care constituie gloria Franței și a împăratului Napoleon, deși acesta a avut motivele lui să înființeze atâtea posturi. Poftim, asemenea țări au îndrăzneala de a exista! La Viena numărul slujbașilor de la Ministerul de Război nu atinge nici măcar cifra de o sută, în vreme ce la noi lefurile și pensiile mănâncă o treime din buget, ceea ce nu se întâmpla înainte de Revoluție, și, ca să mă rezum, vă spun că Academia de inscripții și arte frumoase, care nu prea are ce

face, ar trebui să propună un premiu pentru cel mai bun răspuns la această întrebare: *Care e statul cel mai bine întocmit: acela care face multe cu funcționari puțini, sau acela care face puțin cu funcționari mulți?*

Poiret.

Ăsta-i ultimul dumitale cuvânt?

Bixiou

Yes, sir!... Ja, mein Herr! Si, signor! Da!... Te scutesc de alte limbi.

Poiret

(ridică mâinile la cer)

Dumnezeule și se mai spune că ești spiritual!

Bixiou

Nu m-ai înțeles, deci?

Phellion

Cu toate astea, ultima propoziție e plină de sens...

Bixiou

...ca bugetul, care e atât de complicat încât pare simplu, și cu asta vă atârni ca pe niște felinare deasupra acestei găuri, a acestei gropi, a acestei prăpăstii, a acestui vulcan denumit de *Constituționalul* „orizontul politic”.

Poiret

Aș vrea mai bine o explicație pe care s-o înțeleg și eu...

Bixiou

Trăiască Rabourdin!... Iată părerea mea. Ești mulțumit?

Colleville
(*cu gravitate*)

Domnul Rabourdin n-a avut decât o vină.

Poiret

Care?

Colleville

Aceea de a fi vrut să fie un om de stat, în loc să rămână un șef de secție.

Phellion
(*repezindu-se în fața lui Bixiou*)

Atunci, dom'le, dumneata, care-l înțelegi atât de bine pe domnu Rabourdin, pentru ce ai făcut acea mârșă... acea înfa... acea îngrozitoare caricatură?

Bixiou

Dar rămășagul nostru? Ai uitat că m-am prins în joc cu dracul și că secția dumneavoastră îmi datorează o masă la *Rocher de Cancale*?

Poiret
(foarte mâhnit)

Prin urmare voi ieși la pensie fără să fi înțeles vreodată
măcar o frază, un cuvânt, o idee de-a domnului Bixiou!

Bixiou

Vina e a dumitale! Întreabă-i și pe dâșii... Domnilor, ați
înțeles sensul observațiilor mele, sunt ele juste, luminoase?

Toți

Din păcate, da.

Minard

Și, ca dovadă, eu mi-am înaintat demisia. Adio, domnilor,
mă fac fabricant...

Bixiou

Ai inventat niscaiva corsete mecanice, sau biberoane?
Niscaiva pompe de incendiu, sau lopățelele de curățat
noroiul de pe ghetе? Niscaiva sobe care se încălzesc fără
lemn, sau niscaiva grătare care frig cotletele cu trei
bucățele de hârtie?

Minard
(plecând)

Păstrez secretul pentru mine.

Bixiou

Ei, vezi, tinere domn Poiret!... dumnealor mă înțeleg, cu toții...

Poiret
(*umilit*)

Domnule Bixiou, vrei să-mi faci cinstea de a vorbi măcar o dată pe limba mea, coborând până la mine?...

Bixiou
(*făcând cu ochiul spre ceilalți*)

Cu plăcere! (*Îl apucă pe Poiret de un nasture al redingotei.*) înainte de a ieși la pensie, te vei declara mulțumit poate să afli că dumneata ești...

Poiret
(*bucuros*)

Un om cinstit, domnule.

Bixiou
(*înaltă din umeri*)

...Să definim, să explicăm, să analizăm, să vedem ce este aceea un slujbaș... Știi?

Poiret

Cred că da.

Bixiou

(răsucește nasturele)

Mă îndoiesc.

Poiret

E un om plătit de guvern ca să facă o treabă.

Bixiou

Perfect; atunci un soldat e un slujbaș.

Poiret
(încurcat)

Asta nu.

Bixiou

Totuși el e plătit de stat ca să facă de gardă și să defileze la paradă. Îmi vei spune că abia așteaptă să se libereze, că nu prea stă într-un singur loc, că muncește prea mult și primește în schimb prea puțin metal sunător, abstracție făcând de acela pentru pușcă.

Poiret
(face ochii mari)

Ei bine, domnule, un slujbaș ar fi, mai logic, un om care, ca să trăiască, are nevoie de o leafă, și care nu-i liber să-și părăsească postul, fiindcă nu se pricepe să facă altceva decât să scrie.

Bixiou

Aha, ajungem la o concluzie... Așadar, biroul este o găoace a slujbașului. Niciun slujbaș fără birou, niciun birou fără slujbași. Ce ne facem atunci cu vameșul? (*Poiret încearcă să fugă, scapă din mâna lui Bixiou, care i-a rupt un nasture și-l apucă de altul.*) Mă rog, să zicem că el ar fi în materie birocratică o ființă neutră. Agentul care încasează accizele e numai pe jumătate slujbaș, el e deasupra birourilor și a armatei, ca și deasupra granițelor: nici cu totul soldat, nici cu totul slujbaș. Dar, moșulică, unde ajungem cu asta? (*Răsuște nasturele.*) Unde încetează slujbașul? Iată o chestiune gravă! Un prefect este un slujbaș?

Poiret
(*cu timiditate*)

E un funcționar.

Bixiou

Aha, acum vrei s-o întorci, vrei adică să spui că un funcționar n-ar fi un slujbaș!...

Poiret
(*obosit, se uită la ceilalți*)

Uite, domnul Godard ar vrea să spună ceva.

Godard

Slujbașul ar fi specia, iar funcționarul un gen.

Bixiou
(zâmbind)

Nu te credeam în stare de o distincție atât de ingenioasă,
brav specimen!

Poiret

Unde vrei să ajungi?...

Bixiou

Aici, aici, moșulică, încet, să nu ne frângem șalele!... Ascultă, și vom sfârși prin a ne înțelege. Uite, să formulăm o axiomă pe care o las moștenire birourilor. Unde sfârșește slujbașul începe funcționarul, și unde sfârșește funcționarul începe omul de stat. Cu toate astea, printre prefecți ai să întâlnești puțini oameni de stat. Ceea ce înseamnă că prefectul e un neutru al genurilor superioare. El se află între omul de stat și slujbaș, după cum vameșul se află între civil și militar. Să continuăm a limpezi aceste înalte probleme. (*Poiret se înroșește.*) Totul se poate formula prin următoarea teoremă demnă de la Rochefoucauld: de la salariile de douăzeci de mii de franci în sus nu se mai poate vorbi de slujbași. De unde putem trage, cu precizie matematică, un prim *corolar*: omul de stat se situează în sfera salariilor superioare. Dar nu-i mai puțin important și mai puțin logic și al doilea *corolar*: directorii generali pot fi oameni de stat. Cred că din pricina asta mulți deputați își spun: „E o bună afacere să fii director general!” Numai că, în interesul limbii franceze și al Academiei...

Poiret
(zăpăcit de privirea lui Bixiou)

Limba franceză!... Academia!...

Bixiou

(rupe al doilea nasture și apucă unul mai de sus)

Da, în interesul frumoasei noastre limbi, trebuie să observăm că, dacă șeful de secție poate fi, la nevoie, un slujbaș, șeful de diviziune trebuie să fie un birocrat. Domnii de colo... *(se întoarce spre ceilalți slujbași, arătându-le al doilea nasture rupt de la redingota lui Poiret)* vor aprecia această nuanță plină de delicatețe. În felul acesta, papa Poiret, slujbașul sfârșește categoric la șeful de diviziune. Iată dar problema pe deplin rezolvată, acum totul e limpede, slujbașul, care părea ceva ce nu poate fi definit, este definit.

Poiret

Asta mi se pare într-un totu adevărat.

Bixiou

Cu toate astea, fă-mi plăcerea de rezolvă următoarea chestiune: Un judecător, fiind inamovibil, adică, după subtila dumitale părere, neputând fi un funcționar și neavând o leafă potrivită cu atribuțiile lui, trebuie socotit ca făcând parte din clasa slujbașilor?

Poiret

(privește grinzile tavanului)

Domnule, eu nu mai sunt...

Bixiou

(îi rupe al treilea nasture)

Voiam să-ți dovedesc, domnule, că nimic nu-i simplu, dar mai ales, și ceea ce am să spun acum e mai mult pentru filosofi (dacă-mi îngăduiți să folosesc o vorbă a lui Ludovic al XVIII-lea), vreau să fac să se înțeleagă de către toată lumea că, lângă nevoia de a defini, se găsește totdeauna primejdia de a te încurca și mai rău.

Poiret
(*își șterge fruntea*)

Iartă-mă, domnule, îmi bate inima... (*Dă să-și încheie redingota.*) Ah, mi-ai rupt toți nasturii!

Bixiou

Ei, acum înțelegi?

Poiret
(*supărat*)

Da, domnule... da, înțeleg că ai vrut să-ți bați joc de mine, rupându-mi toți nasturii, fără ca eu să bag de seamă!
...

Bixiou
(*cu gravitate*)

Bătrâne, te înșeli. Am vrut să sădesc în creierul dumitale imaginea cea mai vie cu putință a regimului constituțional (*toți slujbașii se uită la Bixiou; Poiret, zăpăcit, îl contemplă cu un țel de neliniște*) și să-mi țin cuvântul față de dumneata. Pentru asta am recurs la o parabolă, ca sălbaticii! (Ascultați!) În timp ce miniștrii încing la Cameră discuții aproape tot atât de concludente, tot atât de

folositoare ca și a noastră, administrația ciupește nasturii contribuabililor.

Toți

Bravo, Bixiou!

Poiret
(care înțelege)

Acum nu mai regret nasturii.

Bixiou

Și urmez și eu exemplul lui Minard, nu vreau să mai zgârii hârtia pentru nimica toată, așa încât scutesc ministerul de colaborarea mea.

(lese în mijlocul râsetelor tuturor slujbașilor.)

În salonul de recepții al ministerului se petrecea o altă scenă și mai instructivă decât asta, deoarece ea ne arată cum se pot pierde ideile mari în sferele superioare și cum știu să se consoleze oamenii de acolo în fața nenorocirilor.

În momentul acela, des Lupeaulx prezenta ministrului pe noul director, domnul Baudoyer. În salon se aflau doi sau trei deputați guvernamentali, cu influență, precum și domnul Clergeot, pe care Excelența Sa îl asigură că o să-i dea un salariu onorabil.

După ce fură schimbate câteva fraze banale, discuția se opri asupra evenimentului zilei.

Un deputat

Așadar, Roubardin nu mai lucrează la dumneavoastră?

Des Lupeaulx

Și-a dat demisia.

Clergeot

Se zice că voia să reformeze administrația.

Ministrul

(privind spre deputați)

Se prea poate ca lefurile să nu fie corespunzătoare cu cerințele serviciului.

De La Brière

După domnul Rabourdin, o sută de slujbași plătiți cu câte douăsprezece mii de franci ar lucra mai bine și mai repede decât o mie de slujbași plătiți cu câte douăsprezece sute de franci.

Clergeot

S-ar putea să aibă dreptate.

Ministrul

Ce vreți să facem! Mașina e alcătuită așa cum e, și pentru a o schimba ar trebui mai întâi distrusă, dar cine are curajul acesta, în prezența tribunei parlamentare, sub focul răcnetelor neghioabe ale opoziției sau ale articolelor violente din presă? Se prea poate ca într-o zi să se ajungă la o soluție de continuitate păgubitoare între administrație

și guvern.

Deputatul

În ce fel?

Ministrul

Un ministru va încerca să înfăptuiască ceea ce e necesar, dar nu-și va atinge scopul, fiindcă se vor produce tărăgăneli nesfârșite între fapte și rezultate. Dacă s-a ajuns ca furtul unui gologan să fie cu adevărat imposibil, în schimb nu se vor stârpi niciodată învârtelile, care se vor practica pe sub mână. Anumite operații nu se vor încheia decât prin calcule misterioase, al căror fir e greu să-l prinzi. Afară de asta, slujbașii, de la cel mai mic până la șeful de secție, vor avea părerile lor, ei nu vor mai fi brațele dirijate de un creier, nu vor mai reprezenta gândirea guvernului; opoziția caută să le dea dreptul de a cârți împotriva guvernului, de a vota contra lui, de a-l trage la răspundere.

Baudoyer

(încet, dar în așa fel ca să fie auzit)

Excelența Sa e sublimă.

Des Lupeaulx

Fără îndoială, birocrăția are multe păcate; eu unul socot că e greoaie și necuviincioasă, încleștează cam mult acțiunile guvernului, înăbușă unele planuri, ține în loc progresul. Totuși, administrația franceză e foarte utilă...

Baudoyer

Așa-i!

Des Lupeaulx

...chiar de-ar fi să nu facă altceva decât să înregistreze hârtiile și să le ștampileze. Și dacă, asemenea unei gospodine excelente, e nițel tipică, poate, în schimb, să dea oricând socoteală de cheltuielile ei. Arătați-mi un negustor isteț care să nu fie dispus să arunce în groapa unei asigurări oarecare cinci la sută din produsul lui, din capitalul care intră și iese, numai ca să înlăture *sfeterisirea*¹⁵⁷!

Deputatul (*manufacturier*)

Toți fabricanții din cele două continente ar subscrie bucuroși un asemenea acord cu acest geniu al răului numit sfeterisire.

Des Lupeaulx

Ei bine, cu toate că statistica e slăbiciunea oamenilor de stat moderni, care cred că cifrele reprezintă: calculul, trebuie să ne servim de cifre ca să calculăm. Să trecem la calcul, deci! De altfel, cifrele sunt argumentul doveditor al societăților bazate pe interes personal și pe bani, iar societatea pe care ne-a dat-o nouă Carta este una dintre acestea, după părerea mea, cel puțin! Și, apoi, nimic nu e mai convingător pentru *masele care gândesc* decât câteva cifre. În definitiv, totul, spun politicienii noștri de stânga, se rezolvă prin cifre. Să trecem, dar, la cifre! (*Ministrul se*

¹⁵⁷ *sfeterisire* – (înv.) fraudă, delapidare. (n.k.)

retrage într-un colț și vorbește încet cu un deputat.) În general, se numără cam patruzeci de mii de slujbași în Franța, fără a ține seama de ceilalți salariați, căci un cantonier, un măturător de stradă, o lucrătoare de la fabrica de țigări nu sunt slujbași.

Leafa mijlocie este de o mie cinci sute de franci. În mulți patruzeci de mii cu o mie cinci sute, veți obține șazeci de milioane. Orice publicist va putea constata din capul locului că, în comparație cu China, cu Rusia, unde mulți slujbași sunt hoți, cu Austria, cu republicile americane, cu lumea întreagă, va constata, zic, că, pentru prețul acesta, Franța are administrația cea mai tipică, cea mai meticuloasă, cea mai condică, cea mai scriptoloagă, cea mai roasă de patima inventarierii, a controlării, a verificării, a urmăririi, în fine, cea mai gospodină dintre toate administrațiile cunoscute! În Franța nu se cheltuiește și nu se încasează o centimă fără să fie aprobată de un ordin, acoperită de o dovadă, scrisă și transcrisă în registrele de situație, plătită contra chitanță, pentru ca, apoi, și cererea și chitanța să fie înregistrate, controlate, verificate de niște oameni cu ochelari. La cea mai mică greșală de formă, slujbașul se înspăimântă, deoarece toată viața lui se reduce la niște scrupule de felul acesta. Multe țări s-ar fi mulțumit cu asta, Napoleon însă nu s-a oprit aici. Acest mare organizator a creat magistrații supremi ai unei curți unice în lume. Magistrații ăștia își petrec zilele verificând toate bonurile, hârtiile, rolurile, controalele, încasările pe cauțiune, plățile, contribuțiile primite, contribuțiile investite etc. scrise de slujbași. Acești judecători severi duc talentul scrupulului, geniul cercetării, atenția cea mai pătrunzătoare, perspicacitatea cea mai iscoditoare până la a face din nou toate socotelile, ca să nu le scape nicio sustragere. Aceste sublime victime ale cifrelor trimit înapoi, după doi ani, unui intendent militar, o listă oarecare, fiindcă în ea s-a strecurat o greșală de două centime. În felul acesta, administrația franceză, cea mai desăvârșită dintre arhivisticările

globului, a făcut, cum spunea Excelența Sa, furtul imposibil în Franța, iar sfeterisirea e o himeră. Ei bine, ce putem obiecta la toate astea? Franța are un venit de o mie două sute de milioane, pe care le cheltuiește, asta-i tot. O mie două sute de milioane intră în casele de bani, și o inie două sute de milioane ies. Ea mânuiește deci două miliarde patru sute de milioane, dar nu plătește decât șaizeci de milioane, adică doi și jumătate la sută, pentru a avea siguranța că nu se mai face risipă. Condica bucătăriei noastre politice costă șaizeci de milioane, dar jandarmeria, tribunalele, închisorile, poliția costă tot atât și nu ne aduc nimic. Afară de asta, în slujbe sunt folosiți oameni care nu pot face altceva decât ceea ce fac, credeți-mă. Risipa, dacă există, nu poate fi decât morală și legislativă, și atunci când cele două Camere sunt complicele ei, risipa devine legală. Risipa consistă în a cere să se facă investiții care nu-s urgente sau necesare, a pune sau a scoate găitanele de la uniformă soldaților, a comanda corăbii fără a cerceta dacă se găsește lemn și a-l plăti apoi prea scump, a se pregăti de război fără a-l face, a achita datoriile unui stat fără a-i cere garanții etc., etc.

Baudoyer

Dar această risipă în stil mare nu-l privește pe slujbaș. O asemenea gestiune proastă a treburilor țării cade în sarcina omului de stat care conduce corabia.

Ministrul

(care a terminat discuția cu deputatul)

E mult adevăr în ceea ce a spus des Lupeaulx; dar află, domnule director *(se adresează lui Baudoyer)*, că nimeni nu judecă din punctul de vedere al omului de stat. A face ordine în orice fel de cheltuieli, chiar și în cele inutile, nu

constituie o proastă gestiune. Dimpotrivă, trebuie să încurajăm oricând circulația banilor, a căror imobilizare devine, mai cu seamă în Franța, funestă din pricina înclinării către zgârcenie, profund lipsită de logică, a provinciei, care pune la ciorap grămezi întregi de aur...

Deputatul
(care a ascultat pe des Lupeaulx)

Dar, mă întreb: dacă Excelența Voastră avea perfectă dreptate adineaori, și dacă spiritualul nostru prieten *(îl apucă pe des Lupeaulx de braț)* nu greșește cu nimic, atunci ce concluzie se impune?

Des Lupeaulx
(după ce se uită la ministru)

Fără îndoială, trebuie să se facă ceva...

De La Briere
(cu timiditate)

Domnul Roubourdin are, prin urmare, dreptate?

Ministrul

Am să stau de vorbă cu Roubourdin.

Des Lupeaulx

Omul ăsta a făcut greșea de a se constitui în judecător suprem al administrației și al oamenilor care o compun; el e de părere să nu existe decât trei ministere...

Ministrul

(întrerupând)

Ce, e nebun?

Deputatul

Cum ar mai fi reprezentați atunci, în ministere, șefii de partide din Cameră?

Baudoyer

(cu un aer pe care el îl crede subtil)

Poate că domnul Rabourdin vrea să schimbe și constituția pe care ne-a dat-o regele legislator!

Ministrul

(căzut pe gânduri, îl apucă de braț pe de La Brière și-l ia cu sine)

Aș vrea să văd lucrarea lui Rabourdin, și, fiindcă dumneata o cunoști...

De La Brière

(în cabinetul ministrului)

A ars totul fiindcă dumneavoastră ați admis să fie dezonorat, și s-a hotărât să plece din administrație. Excelență, să nu credeți că el a avut prosteasca idee de a schimba ceva în minunatul nostru centralism, așa cum încearcă să demonstreze des Lupeaulx.

Ministrul

(în sine)

Am făcut o greșală. *(Rămâne o clipă tăcut.)* Nu-i nimic,

de proiecte de reformă n-o să ducem niciodată lipsă...

De La Brière

Nu ideile, ci oamenii care să le pună în practică ne lipsesc.

Des Lupeaulx, acest talentat avocat al abuzului, intră în cabinet.

— Excelență, eu mă duc să mă îngrijesc de alegerea mea.

— Stai puțin! zise ministrul lăsând pe secretarul său particular și luând brațul lui des Lupeaulx, cu care se retrage în firida ferestrei. Dragul meu, renunță la arondismentul acela, vei fi făcut conte, iar eu îți voi plăti toate datoriile... Apoi, dacă după constituirea noului parlament voi rămâne în guvern, o să găesc un prilej de a te trece pe vreo listă spre a te face pair al Franței.

— Sunteți un om de onoare, accept.

Așa ajunse Clément Chardin des Lupeaulx - al cărui tată, înnobilit de Ludovic al XV-lea, purta un blazon *în patru despărțituri, prima cu lup negru și miel roșu în gură, pe fond alb; a doua, cu trei spăngi albe, pe fond purpuriu; a treia, cu o bandă albă între două roșii, brăzdate de douăsprezece dungi; a patra, caduceu roșu cu șerpuiți verzi, susținut de patru gheare de vultur desfăcute spre margini, pe fond galben; totul cu deviza EN LUPUS IN HISTORIA* - așa ajunse el, deci, să adauge acestei armorii aproape hazlii o coroană de conte.

În 1830, pe la sfârșitul lui decembrie, domnul Roubaudin avu o treabă care-l aduse în vechiul lui minister, unde birourile erau întoarse cu susul în jos din pricina mutării mobilierului dintr-o parte în alta. Această revoluție era lăsată în special pe umerii oamenilor de serviciu, care din

această pricină nu privesc niciodată cu plăcere figurile noi. Ajuns de dimineață la minister, ale cărui scări și coridoare le cunoștea bine, Rabourdin auzi următorul dialog între doi nepoți ai lui Laurent, deoarece unchiul ieșise la pensie:

— Ei, cum se poartă șeful tău de diviziune?

— Nu-mi mai pomeni de el, n-am o clipă de răgaz. Mă sună ca să mă întrebe dacă nu i-am văzut batista sau tabachera. Primește, fără să țină oamenii să mai aștepte câte nițel la ușă, mă-nțelegi, niciun pic de demnitate! Adesea, nu mă rabdă inima și-i zic: „Dacă îngăduiți, domnule, domnul conte, înaintașul dumneavoastră, creșta scaunul cu briceagul, în timpul serviciului, pentru a face să se creadă că lucrează”. Pe deasupra, are un dar de a amesteca totul, încât nu le mai dau la nici unele de capăt. Ce mai încoace, încolo, un neisprăvit... Dar al tău?

— Al meu? O, am izbutit să-l dau pe brazdă; acum știe de unde să ia hârtia de scris, plicurile, unde să-și pună cana, și toate alea. Celălalt înjura, ăsta e blând... dar nu-i de soi, n-are nicio decorație, și mie nu-mi place un șef fără decorație, poate fi luat drept unul ca mine și ca tine, și nu-i nicio scofală. Ia hârtie de la birou și o duce acasă, ba, o dată, m-a întrebat dacă aș vrea să mă duc la el acasă pentru a servi la masă în zilele de primire.

— Oh, halal de-așa guvern!

— Da, toată lumea trage chiulul.

— Încaltea, de nu ne-ar scade lefșoarele!

— De asta mi-e teamă și mie. Parlamentul e cam zgârcit, ține socoteala și la lemnele de foc.

— Lasă, nu-i nimic, n-o să facă mulți purici cu oameni de-alde ăștia.

— Ne-am ars! Ne-a auzit cineva.

— Aș, e răposatul domn Rabourdin... A, domnule, v-am recunoscut după felul dumneavoastră de a veni... Dacă aveți nevoie de ceva pe aici, nimeni n-o să vă ia în seamă, căci noi suntem singurii care am rămas de pe vremea dumneavoastră... Domnii Colleville și Baudoyer n-au tocit

prea multă vreme plușul de la scaune după ce ați plecat dumneavoastră... Dumnezeu să mai înțeleagă, după șase luni au fost numiți percepatori în Paris.

Paris, iulie 1838

Sfârșit

Addenda

Următoarele personaje din *Slujbașii* se regăsesc în alte romane sau nuvele ale lui Balzac (în paranteză, numele traducerii în limba română – acolo unde există):

Baudoyer, Isidore

Les Petits Bourgeois

Le Cousin Pons, 1847 (Vărul Pons)

Bianchon, Horace

Le Père Goriot, 1835 - (Moș Goriot)

La Messe de l'athée, 1836 (Liturghia unui ateu)

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)

L'Interdiction, 1836 (Punerea sub interdicție)

Illusions perdues, 1836-1843 (Iluzii pierdute)

Un grand homme de province à Paris, 1839 (Iluzii pierdute, partea a II-a)

Un ménage de garçon, 1842

Les Secrets de la princesse de Cadignan, 1839

Pierrette, 1840 (Pierrette)

Étude de femme, 1831

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

Honorine, 1843

L'Envers de l'histoire contemporaine, 1848

La Peau de chagrin, 1830 (Pielea de sagri)

Une double famille, 1830 (A doua familie)

Un prince de la bohème, 1840

Mémoires de deux jeunes mariées, 1842 (Memoriile a două tinere căsătorite)

La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)

La Fausse maîtresse, 1842

Les Petits Bourgeois

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Le Curé de village, 1841

În plus, despre domnul **Bianchon** se povestește în:

Autre étude de femme, 1839-1842

La Grande Bretèche, 1832

Bidault (cunoscut și ca **Gigonnet**)

Gobseck, 1830 (Cărmătarul)

La Vendetta, 1830 (Vendetta)

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)

La Maison Nucingen, 1838 (Banca Nucingen)

Une fille d'Ève, 1839

Bixiou, Jean-Jacques

La Bourse, 1830

Un ménage de garçon, 1842

Modeste Mignon, 1844

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

La Maison Nucingen, 1838 (Banca Nucingen)

La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Le Député d'Arcis, 1839

Béatrix, 1839 (Béatrix)

Un homme d'affaires, 1844 (Un om de afaceri)

Gaudissart II, 1844 (Gaudissart al II-lea)

*Les Comédiens sans le savoir, 1846 (Comedianți fără s-o
știe)*

Le Cousin Pons, 1847 (Vărul Pons)

Brezacs (De)

Le Curé de village, 1841

Bruel, Jean François du

Un ménage de garçon, 1842

Un début dans la vie, 1844 (Un debut în viață)

Un prince de la bohème, 1840

Les Petits Bourgeois

*Un grand homme de province à Paris, 1839 (Iluzii pierdute,
partea a II-a)*

Une fille d'Ève, 1839

Camps, Madame Octave de

Madame Firmiani, 1832

La Femme de trente ans, 1834 (Femeia de 30 ani)

Une fille d'Ève, 1839

Le Député d'Arcis, 1839

Chaboisseau

*Un grand homme de province à Paris, 1839 (Iluzii pierdute,
partea a II-a)*

Un homme d'affaires, 1844 (Un om de afaceri)

Chatelet, Marie-Louise-Anais de Negrepelisse,
Baronul du

Illusions perdues, 1836-1843 (Iluzii pierdute)

Un grand homme de province à Paris, 1839 (Iluzii pierdute, partea a II-a)

Chessel, Doamna de

Le Lys dans la vallée, 1836

Cochin, Emile-Louis-Lucien-Emmanuel

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)

La Maison Nucingen, 1838 (Banca Nucingen)

Les Petits Bourgeois

Colleville

Les Petits Bourgeois

Colleville, Flavie Minoret, Doamna

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Les Petits Bourgeois

Desplein

La Messe de l'athée, 1836 (Liturghia unui ateu)

Le Cousin Pons, 1847 (Vărul Pons)

Illusions perdues, 1836-1843 (Iluzii pierdute)

Histoire des Treize, 1835

Pierrette, 1840 (Pierrette)

Un ménage de garçon, 1842

L'Envers de l'histoire contemporaine, 1848

Modeste Mignon, 1844

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

Honorine, 1843

Desroches (fiul)

Un ménage de garçon, 1842

Le Colonel Chabert, 1835 - Colonelul Chabert

Un début dans la vie, 1844 (Un debut în viață)

La Femme de trente ans, 1834 (Femeia de 30 ani)

L'Interdiction, 1836 (Punerea sub interdicție)

Un grand homme de province à Paris, 1839 (Iluzii pierdute, partea a II-a)

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

La Maison Nucingen, 1838 (Banca Nucingen)

Un homme d'affaires, 1844 (Un om de afaceri)

Les Petits Bourgeois

Dutocq

Les Petits Bourgeois

Falleix, Martin

La Maison Nucingen, 1838 (Banca Nucingen)

Falleix, Jacques

Histoire des Treize, 1835

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

Ferraud, Contesa

Le Colonel Chabert, 1835 - Colonelul Chabert

Finot, Andoche

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)

Un ménage de garçon, 1842

Un grand homme de province à Paris, 1839 (Iluzii pierdute, partea a II-a)

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

Un début dans la vie, 1844 (Un debut în viață)

L'Illustre Gaudissart, 1833 - Faimosul Gaudissart

La Maison Nucingen, 1838 (Banca Nucingen)

Fleury

Les Petits Bourgeois

Fontaine, Conte de

Les Chouans, 1829 (Șuanii)

Modeste Mignon, 1844

Le Bal de Sceaux, 1830 (Bal la Sceaux)

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)

Fontanon, Abbe

Une double famille, 1830 (A doua familie)

Honorine, 1843

Le Député d'Arcis, 1839

Gaudron, Abbe

Honorine, 1843

Un début dans la vie, 1844 (Un debut în viață)

Gobseck, Jean-Esther Van

Gobseck, 1830 (Cămătarul)

Le Père Goriot, 1835 - (Moș Goriot)

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)

Les Comédiens sans le savoir, 1846 (Comedianți fără s-o știe)

Godard, Joseph

Les Petits Bourgeois

Granson, Athanase

La Vieille Fille, 1836 (Fata bătrână)

Gruget, Doamna Etienne

Histoire des Treize, 1835

Un ménage de garçon, 1842

Keller, Francois

La Paix du ménage, 1830

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)

Eugénie Grandet, 1833 (Eugénie Grandet)

Le Député d'Arcis, 1839

La Bastie la Briere, Ernest de

Modeste Mignon, 1844

La Billardiere, Athanase-Jean-Francois-Michel,
Baron Flamet de

Les Chouans, 1829 (Șuanii)

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)

Laudigeois

Les Petits Bourgeois

Louis XVIII., Louis-Stanislas-Xavier

Les Chouans, 1829 (Șuanii)

L'Envers de l'histoire contemporaine, 1848

Une Tenebreuse Affaire, 1843

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

Le Bal de Sceaux, 1830 (Bal la Sceaux)

Le Lys dans la vallée, 1836

Le Colonel Chabert, 1835 - Colonelul Chabert

Lupeaulx, Clement Chardin des

La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)

Eugénie Grandet, 1833 (Eugénie Grandet)

Un ménage de garçon, 1842

Un grand homme de province à Paris, 1839 (Iluzii pierdute, partea a II-a)

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

Ursule Mirouët, 1842

Metivier

Illusions perdues, 1836-1843 (Iluzii pierdute)

Les Petits Bourgeois

Minard, Auguste-Jean-Francois

La Maison Nucingen, 1838 (Banca Nucingen)
Les Petits Bourgeois

Minard, Doamna

Les Petits Bourgeois

Minorets, Des

Les Paysans, 1854 (Țăranii)

Mitral

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)

Nathan, Doamna Raoul

La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)
Illusions perdues, 1836-1843 (Iluzii pierdute)
Un grand homme de province à Paris, 1839 (Iluzii pierdute, partea a II-a)
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)
Un ménage de garçon, 1842
Ursule Mirouët, 1842
Eugénie Grandet, 1833 (Eugénie Grandet)
La Fausse maîtresse, 1842
Un prince de la bohème, 1840
Une fille d'Ève, 1839
Les Comédiens sans le savoir, 1846 (Comedianți fără s-o știe)

Phellion

Les Petits Bourgeois

Poiret, (cel bătrân)

Le Père Goriot, 1835 - (Moș Goriot)

Un début dans la vie, 1844 (Un debut în viață)

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

Les Petits Bourgeois

Rabourdin, Xavier

La Maison du chat-qui-pelote, 1830 (Casa „La Motanul cu mingea”)

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)

Les Petits Bourgeois

Rabourdin, Doamna

L'Interdiction, 1836 (Punerea sub interdicție)

Rubempre, Lucien-Chardon de

Illusions perdues, 1836-1843 (Iluzii pierdute)

Un grand homme de province à Paris, 1839 (Iluzii pierdute, partea a II-a)

Ursule Mirouët, 1842

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

Saillard

Les Petits Bourgeois

Samanon

Un grand homme de province à Paris, 1839 (Iluzii pierdute, partea a II-a)

Un homme d'affaires, 1844 (Un om de afaceri)

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Schinner, Hippolyte

La Bourse, 1830

Un ménage de garçon, 1842

Pierre Grassou, 1839

Un début dans la vie, 1844 (Un debut în viață)

Albert Savarus, 1842

Modeste Mignon, 1844

La Fausse maîtresse, 1842

Les Comédiens sans le savoir, 1846 (Comedianți fără s-oștie)

Sommervieux, Theodore de

La Maison du chat-qui-pelote, 1830 (Casa „La Motanul cu mingea”)

Modeste Mignon, 1844

Thuillier

Les Petits Bourgeois

Thuillier, Marie-Jeanne-Brigitte

Les Petits Bourgeois

Thuillier, Louis-Jerome

Les Petits Bourgeois